

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Asta Vaškeliėnė

XVIII AMŽIAUS LIETUVOS LOTYNIŠKOJI PROGINĖ LITERATŪRA:
GENOLOGINIAI ASPEKTAI

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, filologija (04 H), lietuvių literatūra (H 5903)

Vilnius, 2012

Disertacija rengta 2007–2012 Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

Disertacija ginama eksternu.

Mokslinis konsultantas:

prof. habil. dr. Eugenija Ulčinitė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H, lietuvių literatūra – H 5903)

Turinys

Įvadas	4
Tyrimo objektas ir šaltiniai	4
Temos naujumas ir aktualumas.....	25
Darbo tikslas ir uždaviniai	26
Tyrimų apžvalga.....	27
Tyrimo metodai	37
Tyrimo aprėptis	37
Darbo teiginių patvirtinimas. Mokslinėse konferencijose skaityti pranešimai disertacijos tema.....	38
Mokslo straipsniai disertacijos tema	39
Ginamieji teiginiai.....	41
Darbo struktūra ir turinys.....	42
1. Proginės literatūros žanrų definicijos spausdintose XVIII amžiaus retorikose ir poetikose	43
1. 1. Panegirika.....	48
1. 2. Odė.....	54
1. 3. Epigrama	59
1. 4. Epitalamijas, himenėjas	65
1. 5. Trėnas, epicėdijas, epitafija, elegija	69
2. Žanrinių tradicijų raiška ir slinktyys XVIII amžiaus proginėje literatūroje	76
2. 1. <i>Officio panegyricae pennae</i> : panegirikų modeliai	76
2. 2. <i>Roma jam gaude, Sacra metra prode, Principum Caetus moduleris</i> <i>Ode</i> : odės – Baroko tradicijos taša ir klasicizmo poetikos ženklai.....	103
2. 3. <i>Quod dant arma aliis, hoc Tibi subdit amor</i> : epigramų specifika, arba koncepto krizė	121
2. 4. <i>Urbi et orbi Palaemonico publica gratulatione praemonstratum</i> : sveikinimai – tradicinė raiška ir artificiozinės formos	143
2. 5. <i>Inter festivos hymenaei splendoris</i> : epitalamijai – turinio kaita ir poetinės formos nyksmas.....	159
2. 6. <i>Rupit inexpletos dum fera Parca dies</i> : trėnai, epicėdijai, epitafijos, elegijos – antikinių literatūrinių konvencijų gyvybingumas	184
Išvados.....	207
Šaltinių sąrašas.....	214
Literatūros sąrašas.....	251

Ivadas

Tyrimo objektas ir šaltiniai

Tyrimo objektas – Lietuvos XVIII a. lotyniškosios proginės literatūros tekstai, analizuojami genologiniu aspektu.

Pasirinktas analizės būdas suponavo paralelinę tyrimų linkmę ir šaltinių grupę: įvairius žanrus iliustruojančių kūrinų struktūros, turinio elementų ir teksto poetikos pokyčiams nustatyti bei tendencijoms, būdingoms XVIII a., išryškinti, buvo tikslinga aptarti žanrines definicijas, teikiamas svarstomojo laikotarpio retorikose ir poetikose.

Genologinis tyrimo aspektas pasirinktas kaip universalesnis nei žanrinis ir dėl platesnės tyrimų lauko aprėpties labiau tinkamas atskleidžiant senosios literatūros specifiką. Žanrinis teksto analizės būdas yra viena iš genologinio aspekto formų, taigi šie du tyrimo principai vienas kitam neprieštarauja. René Wellekas ir Austinas Warrenas, analizuodami literatūros žanrų klausimą, pasitelkia vaizdžią Henry Wellsso mintį, išsakytą jo studijoje *New Poets from Old* (1940), ir pažymi, kad „vienas iš akivaizdžių žanrinių tyrimų privalumų yra tas, kad jie atkreipia dėmesį į vidinę literatūros evoliuciją, kurią Wellsas pavadino „genologija“¹.

Genologijos definicija lietuvių literatūrologijoje pasitaiko palyginti retai ir paprastai yra vartojama senosios literatūros tyrėjų. Nėra susiformavusi ne tik termino vartosenos tradicija, bet problemiškas ir jo teorinis nusakymas. Kaip atskiras terminas genologija nėra reglamentuota mūsų literatūros žinynuose ar enciklopedijose. Bene vienintelis minėtinas pavyzdys – tai *Lietuvių literatūros enciklopedijoje* pateikta Algio Kalėdos formuluotė, apibrėžianti literatūros teorijos sampratą. Išskirdamas šešis svarbiausius literatūros teorijos problemų

¹ René Wellek and Austin Warren, *Theory of Literature*, Harmondsworth: Penguin Books, 1973, p. 235.

barus, Kalėda nurodo, kad vienas iš jų yra „genologija, arba žanrų teorija (epikos, lyrikos, dramos skiriamieji bruožai, žanrų tipologija)“². Taigi minėtuju atveju genologijos terminas vartojamas kaip žanrų teorijos sinonimas. Tokia iš tiesų ir yra pirminė šio termino reikšmė, tačiau šiuolaikinės genologijos interesų laukas apima aspektų, kuriais remiantis tiriami tekstai, visumą. Siekdami užpildyti terminologinę spragą ir nušviesti genologijos aprėpties ribas, glaustai apžvelgsime termino genezę ir pasiremsime užsienio literatūrologų teikiamų apibrėžimų pavyzdžiais.

Genologijos (gr. *γένος* – giminė, kilmė; *λόγος* – mokslas) ištakos siekia Antikos laikus ir siejamos su Platono veikalais, Aristotelio ir Horacijaus poetikomis. Vėliau žanrų teorijos raidai didžiulę įtaką darė Renesanso, Baroko, klasicizmo teoretikų darbai. Šią genologijos raidos atkarpą, trukusią nuo Antikos iki XIX a. ir pasižymėjusią normatyvizmu, Stanisławas Gajda pavadino universaliuoju etapu. Antrajam, arba moksliniam, genologijos raidos tarpsniui, kurio pradžią žymi XIX ir XX a. sandūra, pasak Gajdos, būdingos trys vystymosi kryptys: 1. pozityvistinė (žanrai traktuojami kaip konkretūs literatūros proceso reiškiniai), 2. struktūralistinė (ši kryptis, susiformavusi XX a. antrajame dešimtmetyje, akcentuoja sisteminius teksto elementų ryšius), 3. komunikacinė (pirmenybė teikiama empiriniams-istoriniams tyrimams, įtraukiantiems kultūrinį kontekstą [...])³.

Genologijos terminą (angl. *literary genetics*, pranc. *théorie des genres littéraires*, vok. *Gattungstheorie*, lenk. *teoria genologiczna*, rus. *теория литературных родов и жанров*) tarpukario laikotarpiu pasiūlė Philippe‘as van Tieghemas⁴ (1898–1969), prancūzų literatūros istorikas ir kritikas, teatrologas, komparatyvistas. Lenkų literatūrologijoje terminą 1965 m. įtvirtino

² Algis Kalėda, „Literatūros teorija“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, redaktoriai Vytautas Kubilius, Vytautas Rakauskas, Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 295–296.

³ Stanisław Gajda, „Gatunkowe wzorce wypowiedzi“, in: *Współczesny język polski*, pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, p. 255–268.

⁴ Philippe van Tieghem, *La Question des genres littéraires*, Paris: Helicon, 1938. Nuoroda pateikta pagal: Michał Głowiński, „Genologia“, in: Michał Głowiński, Teresa Kostkiewiczowa, Aleksandra Okopień-Sławińska, Janusz Sławiński, *Słownik terminów literackich*, wydanie piąte bez zmian, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2008, p. 180.

Stefania Skwarczyńska⁵, į vokiečių literatūros mokslą jis atėjo iš Hanso Roberto Jausso ir Klausio W. Hempferio teorinių darbų ir buvo pradėtas vartoti XX a. paskutiniame trečdalyje⁶.

Genologijos samprata šiuolaikinėje literatūrologijoje nusakoma panašiai, tam tikrais atvejais daugiau ar mažiau detalizuojant aprėpiamų tyrimų sferą. Lenkų literatūrologas Michałas Głowiński nurodo, kad „šiuolaikinė genologija, viena vertus, siekia aprašyti atskirų žanrų struktūrą ir istorinę raidą, taip pat jų tipologiją, kita vertus, kelia teorinius klausimus, analizuoja žanro funkcionavimą, jo kaitos principus, įtaką, daromą tiek praktinei kūrybai, tiek ir literatūros kūrinių recepcijai.“⁷

Dieteris Lampingas, vokiečių mokslininkas, pažymi, kad genologijos teorija, iš esmės susijusi su formalizmo ir struktūralizmo terminais, rodo jos filosofines ir antropologines tendencijas. Lampingas išskiria šešis pagrindinius genologijos teorijos uždavinius: 1. literatūros skirstymas į žanrus; 2. žanrų ontologinio statuso apibrėžimas; 3. kriterijų, kuriais remiantis aprašomi žanrai, nusakymas; 4. žanrus sudarančių tipų išskyrimas; 5. žanrų teorijos ir istorijos perteikimas; 6. terminų problemų nagrinėjimas⁸.

Taigi genologinis literatūros tyrimo būdas koegzistuoja su jos žanriniu nagrinėjimu ir analizės lauką leidžia papildyti reikšmingomis kryptimis – įgalina aprėpti teorijos ir praktikos ryšį XVIII a. proginėje kūryboje.

Pagrindiniai tyrimo teoriniai šaltiniai – tai XVIII a. spausdintos poetikos ir retorikos, veikalai, atspindėję bendraeuropines literatūros mokslo tendencijas ir jų recepciją Lietuvoje ir naudoti kaip humanitarinių studijų

⁵ Stefania Skwarczyńska, *Wstęp do nauki o literaturze*, t. 3, cz. 5: *Rodzaj literacki. A. Ogólna problematyka genologii*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1965. Nuoroda pateikta pagal: *Ibid.*

⁶ Hans Robert Jaus, „Theorie der Gattungen und Literatur des Mittelalters“, in: *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters*, t. 1, Hg. v. Hans Robert Jaus und Erich Köhler, Heidelberg: Winter, 1972, p. 107–138; Klaus W. Hempfer, *Gattungstheory*, München: W. Fink, 1973. Nuorodos pateiktos pagal: Dieter Lamping, „Gattungstheorie“, in: *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*, Neubearbeitung des Reallexikons der deutschen Literaturgeschichte, gemeinsam mit Harald Fricke, Klaus Grubmüller und Jan-Dirk Müller, herausgegeben von Klaus Weimar, t. 1, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2007, p. 661.

⁷ Michał Głowiński, *op. cit.*, p. 179–180. Beveik identiškas apibrėžimas pateiktas ukrainiečių enciklopedijoje, žr.: „Генологія, або Жанрологія, Генерика“, in: *Літературознавча енциклопедія*, t. 1, Київ: Академія, 2007, p. 217–218.

⁸ Dieter Lamping, *op. cit.*, p. 658–661.

teorinė bazė. XVIII a. literatūros teorija rėmėsi ir Antikos genologine tradicija (daugiausia Aristotelio, Cicerono, Horacijaus, Kvintiliano teiginiais), ir Naujųjų laikų autorių teorine patirtimi. Apžvelgiant žanrų definicijas spausdintose retorikose ir poetikose, aprėpti ne tik XVIII amžiaus, bet ir tyrimui reikšmingi kai kurie anksčiau išleisti šaltiniai. Tai leido palyginti definicijų ypatumus ir kaitą.

Pamatinio teorinio veikalo statusą XVIII amžiuje vis dar išlaikė renesansinė Julijaus Cezario Skaligerio (Julius Caesar Scaliger) poetika *Poetices libri septem* (1561), kurioje buvo apibendrintos iš Antikos autorių perimtos literatūros teorijos žinios, susisteminti poezijos žanrai, stiliaus rūšys ir metrika. Šio teoretiko teiginiai, formavę Europos Renesanso literatūros teoriją ir estetiką, arba tiesiogiai perimti, arba daugiau ar mažiau modifikuoti, XVII–XVIII a. retorikose ir poetikose vis dėlto liko nesunkiai atpažįstami.

Skaligerio teorijos aktualumą ir jos recepciją akivaizdžiai atspindi Jokūbo Pontano (Iacobus Pontanus) veikalas *Poeticarum institutionum libri tres* (1594). Pasak Teresos Michałowskos, šis darbas ypač reikšmingas ir svarbus dėl genologinės medžiagos išdėstymo ir jos traktuotės. Sekdamas Diomedo tradicija⁹, Pontanas pirmoje veikalo dalyje išdėstė bendruosius poezijos klausimus, o antroje ir trečioje aptarė poezijos žanrus. Pontano vartoti apibrėžimai, pvz., *lyrica poesis* arba *satirica poesis*, kiekvieną iš jų susiejant su tam tikru žanrų skaičiumi, liudijo teoretiko norą apibrėžimais konotuotioms sąvokoms suteikti kur kas bendresnio pobūdžio statusą nei *species*, vadinas, tai turėjo būti tam tikros viršžanrinės kategorijos¹⁰. Minėtoji Pontano poetika ir Kiprijono Soarijaus (Ciprianus Soarez) retorika *De arte rhetorica libri tres* (I-asis leid. 1560) – tai du pamatiniai literatūros vadovėliai, daug kartų atnaujinami ir perleidžiami, naudoti visos Europos jėzuitų kolegijose¹¹.

⁹ Kalbama apie Diomedo (IV a. pab.) veikalą *Ars grammatica*.

¹⁰ Teresa Michałowska, *Staropolska teoria genologiczna*, (*Studia staropolskie*, t. 41), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974, p. 81.

¹¹ Jakub Niedźwiedz, *Nieśmiertelne teatra sławy: Teoria i praktyka twórczości panegirycznej na Litwie w XVII–XVIII w.*, (*Terminus. Bibliotheca Classica*, t. 6), Kraków: Księgarnia Akademicka, 2003, p. 73.

Baroko literatūros teorijos raidai neabejotinai svarbi Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (Mathias Casimirus Sarbievius) *Poetika*. Plitusi rankraščiais, ji buvo puikiai žinoma ne tik to meto Lietuvos, bet ir Europos akademinėje aplinkoje. Viena vertus, tai buvo tam tikras Skaligerio teorijos perteikimo šaltinis, kita vertus, – joje pateiktas taklus barokinio stiliaus apibrėžimas „LDK mokslininko jėzuito traktatui leidžia skirti vietą tarp svarbiųjų barokinio koncepto poetikų“¹². Svarbu pažymėti, kad Sarbievijaus barokinio stiliaus formuluotė, koncepto (*acumen*) teorija, „neatsirado tuščioje vietoje kaip visiška retorikos mokslo inovacija, [...] pats stilius kaip baroko amžiaus produktas jau egzistavo, tik dar nė vienam teoretikui nebuvo pavykę jo taip tiksliai apibrėžti“¹³. Ryškus Sarbievijaus *Poetikos* privalumas – didelis dėmesys terminologijai. Pasak Michałowskos, jau Skaligerio veikale, taip pat Minturno (*De poeta*, 1559), Viperano (*De poetica libri tres*, 1579) poetikose ar minėtame Pontano darbe pastebima tendencija maišyti terminus ir jų reikšmes, tačiau Sarbievijus gražino jų terminologinį ir reikšminį grynumą¹⁴. Sarbievijaus primygtinį reikalavimą akcentuoti aštrumo ir šmaikštumo sąvokų skirtumus, jo pastangas preciziškai formuluoti teiginius vengiant galimų būsimų iškraipymų pastebėjo Ona Daukšienė¹⁵.

Epigramos žanro ir „šmaikštumo“ (*argutia*), tapatinamo su konceptu, teorijos raidai aktualus buvo ir kito Baroko teoretiko Jokūbo Masenijaus (Iacobus Massenius, Masenius) darbas *Ars nova argutiarum eruditae et honestae recreationis, in duas partes divisa* (1711), „aštrumo“ ir „šmaikštumo“ kategorijas siejantis su emblemika ir įrašais. Pasak Živilės Nedzinskaitės, šio leidinio viršelio iliustracijoje tarsi apibendrinami keturi būdingiausi epigramos požymiai: šmaikštumas („in acumine vertitur“), kandumas („acuta scribit“),

¹² Ona Daukšienė, „Discors concordia XVII a. jėzuitų kūryboje: teorinės prielaidos ir raiška“, in: *Literatūra*, 48 (7), 2006, p. 52; Eugenija Ulčainaitė, „Sarbievijus ir Seneka: stoikų filosofija ir mąstymo paradoksai“, in: *Literatūra*, 3 (38), 1996, p. 41; Marcelinas Ročka, „Apie Sarbievijaus poetiką“, in: *Rinktiniai raštai, (Senosios Lietuvos literatūra, kn. 11)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 254; Krystyna Stawecka, *Maciej Kazimierz Sarbiewski prozaik i poeta*, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1989, p. 175; Józef Budzyński, *Horacjanizm w liryce polsko-lacińskiej Renesansu i Baroku*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985, p. 168.

¹³ Ona Daukšienė, *op. cit.*, p. 55–56.

¹⁴ Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 66.

¹⁵ Ona Daukšienė, *op. cit.*, p. 56.

taiklumas („haeret acutum“), aštrumas („et habes acuit“) ¹⁶. Įdomu pastebėti, kad Masenijus epigramą apibrėžė kaip viršžanrinę kategoriją ¹⁷, o „Sarbievijus epigramos kaip tokiōs, išskyrus retas išimtis, nebuvo linkęs skirti prie poezijos žanrų“ ¹⁸.

Karolio Pajoto (Carolus Paiot) retorika *Tyrocinium eloquentiae, sive rhetorica nova et faciliior* (1673) taip pat buvo žinoma Lietuvoje ir naudota mokyklose. Ši retorika mūsų tyrime buvo pasitelkta kaip svarbus šaltinis, iliustruojantis panegirizmo recepciją ir ypatumus Baroko genologinėje teorijoje ¹⁹. Remdamasis kitais teoretikais, pavyzdžiui, Aristotelium, Ciceronu ar Skaligeriu, Pajotas taip pat pateikė reikšmingų išvalgų. Pavyzdžiui, jis akcentavo, kad „pagyrimas turi būti pagrįstas tiesa, o ne koku nors pataikūnišku ir prasimanytu saldumu“ ²⁰, svarbus atrodo ir panegirinės kalbos statusas, kurį Pajotas nusakė taip: „panegirinė kalba [...] yra vertingiausia iš visų pagyrimo rūšių“ ²¹.

Bemaž viso XVIII amžiaus Lietuvos teorinę mintį reprezentuoja Juozapo Juvencijaus (Josephus Juvencius, Joseph de Jouvancy) ir Dominyko Dekolonijos (Dominique de Colonia), prancūzų jėzuitų, veikalai. Sakydami „bemaž“, turime galvoje Pilypo Nerio Golianskio (Filip Nereusz Golański), pijoro, darbą *O wymowie i poezji*, pirmą kartą išleistą Varšuvoje (1786), vėliau – dukart Vilniuje (1788 ir 1808), taigi jau nebegalėjusį daryti didesnės įtakos tuomet beišsikvepiančiai lotyniškajai literatūrai. Taip pat reikia pabrėžti, kad, išskyrus Skaligerį, pasaulietį, visi mūsų aptarti literatūros teoretikai priklausė Jėzaus Draugijai. Taigi apibendrinant galima teigti, kad Europos ir LDK

¹⁶ Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovē po savęs... Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, (*Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 164.

¹⁷ Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 81.

¹⁸ Ona Daukšienė, *op. cit.*, p. 53.

¹⁹ Kai kuriais atvejais retorikose ir poetikose pateiktos žanrinės refleksijos plačiau aptariamoms ne apimties ribojamame disertacijos tekste, o jos autorės straipsniuose, pvz., Pajoto retorika pasiremta straipsnyje: „XVIII a. Lietuvos lotyniškųjų epitalamijų ypatumai“, in: *Senosios raštijos profiliai*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 20), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 125–158.

²⁰ „Laudem fundari debere in veritate, non in blanda quadam et adultoria mentiendi dulcedine“, in: [Carolus Paiot], *Tyrocinium eloquentiae*, p. 212.

²¹ „Observandum est Panegyricam orationem, [...] sumi tamen latē pro omni laudatione“, in: [Carolus Paiot], *Tyrocinium eloquentiae*, p. 239.

genologijos teorija kone iki XVIII a. 8-tojo dešimtmečio iš esmės formavosi jėzuitų akademinėje aplinkoje.

Juvencijaus veikalas *Institutiones poeticae et rhetoricae*, vien Vilniuje išleistas net tris kartus (1752, 1757, 1766), vadintinas parankiniu to meto vadovėliu. Plačiai naudotas Lietuvoje ir Lenkijoje, jis darė didelę įtaką to meto retorikos raidai jėzuitų mokyklose²², taip pat pažymėtina, kad ypač gerai šį vadovėlį įvertino pijoras Stanislovas Konarskis (Stanisław Konarski)²³. Juvencijaus darbas, pagrįstas Diomedo trichotomine teorija, sudarytas klausimų-atsakymų forma ir pasižymintis lakoniškomis apibrėžimų formuluotėmis, puikiai atitiko to meto didaktinius lūkesčius. Kaip pastebėjo Piotras Źbikowski, Diomedo darbe *Ars grammatica* suformuluota trichotominio dalijimo schema nuo XVII a. vidurio genologinėje teorijoje buvo pasitelkiama vis rečiau, ypač mokyklinėse poetikose ją laipsniškai keitė nauja sistema, poeziją skirstanti į rūšis ir žanrus. Nežiūrint šios tendencijos, tradicinė trichotomija dar būdinga kai kuriems XVII a. pabaigoje išleistiems vadovėliams, taip pat ir Juvencijaus poetikai, išėjusiai XVIII a. viduryje, kuri drauge su iš Diomedo perimta sąvokų sistema, terminologija ir tipologija buvo naudojama ir Edukacinės komisijos mokyklose²⁴.

Dominyko Dekolonijos retorika *De arte rhetorica libri quinque*, du kartus išleista Vilniuje (1770 ir 1796) ir sulaukusi dvylikos leidimų Lenkijoje, buvo ne mažiau populiarė nei Juvencijaus veikalas. Pasak Ludwiko Piechniko, Dekolonijos retorika „pergyveno Jėzuitų ordino uždarymą ir buvo naudota net XIX a.“²⁵ Ši retorika kaip ir Juvencijaus poetika sudaryta klausimų-atsakymų forma. Čia remiamasi Aristotelium, Skaligeriu, cituojamas Ciceronas, Klaudiano ir Stacijaus epitalamijai. Daugeliu atvejų teiginiams iliustruoti pasitelkiamos ne

²² Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 4: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990, p. 207–208; Stanisław Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkół jezuitów w Polsce: Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1933, p. 218; šį Juvencijaus veikalą aptaria Eugenija Ulčinaitė, žr.: Eadem, „Retorika“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*: Kolektyvinė monografija, (ser. *Fontes historiae universitatis Vilnensis*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 213–214.

²³ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, p. 34.

²⁴ Piotr Źbikowski, *Klasycyzm postanislawowski: Zarys problematyki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999, p. 163.

²⁵ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, p. 208.

citatos, o tik nurodos į antikinius autorius arba jų kūrinių pavadinimus, akivaizdu, neabejojant, kad skaitytojams tiek Antikos literatūros teorija, tiek grožinis palikimas puikiai žinomi (pvz., nuorodos nukreipia į Isokratą, Plinijų ir jo *Panegiriką Trajanui*, Tibulą, Ovidijų, Lukaną ir kt.). Niedźwiedźius pažymi, kad didelė Dekolonijos retorikos dalis pagrįsta protestanto Gerardo Jono Vosijaus (Gerardus Joannes Vossius, Gerhard Johann Voss) retorika *Rhetorices contractae* (1643), parašyta sekant Skaligeriu ir Aristotelium²⁶.

Juvencijaus poetika ir Dekolonijos retorika – tai chronologiniu požiūriu paskutiniai XVIII a. teoriniai darbai, reprezentuojantys Baroko genologiją, stiliaus ypatumus ir literatūros estetiką. Beveik du šimtmečius gyvavusią barokinės iškalbos sistemą XVIII a. viduryje sudrebino Stanislovo Konarskio kritika. Jo veikalas *De emendandis eloquentiae vitiis* (Varšuva, 1741) buvo nukreiptas prieš sunkiai iššifruojamus barokinės retorikos konstruktus ir perdėtą kalbos ornamentiką. Konarskio požiūriu, „iškalba turi būti taisyklinga, aiški, puošni, visiškai atitinkanti prigimtį ir sveiką protą, kupina įvairių dalykų išmanymo, stipri ir puiki, [paremta] gryna lotynų kalba, nei lengvabūdiška, nei pompastiška, nei tamsi, nei afektuota, nei pilna svetimžodžių“²⁷. Šis Konarskio darbas, kuriame „buvo suformuluotos svarbiausios persvazinio kalbėjimo taisyklės, taip pat nužymėjo kalbos reflektavimo kryptis, apimančias visas jos vartojimo sferas“²⁸. Prabėgus ketvirčiui amžiaus, Konarskis paskelbė dar vieną veikalą, laikytiną minėtojo darbo tęsiniu, – *De arte bene cogitandi ad artem dicendi bene necessaria* (Varšuva, 1767). Akcentuojant retorikos ir logikos ryšį, šiame darbe didelis dėmesys skirtas stiliaus aiškumo klausimui, aptartos kalbos švarumo, sakinio gramatinės sandaros problemos. Pasak Kostkiewiczowos, stiliaus aiškumo postulatą, nukreiptas prieš barokinės saksiosios iškalbos stilistiką, visiškai sutapo su esminiais klasicistinės

²⁶ Jakub Niedźwiedź, *op. cit.*, p. 83.

²⁷ Stanisław Konarski, „De emendandis eloquentiae vitiis, 1741 = O poprawie wad wymowy“, in: Idem, *Pisma wybrane*, oprac. Juliusz Nowak-Dłużewski, t. 2, Warszawa: PIW, 1955, p. 10. Cituotas Kristinos Mačiulytės vertimas, in: Eadem, *Kad Tėvynė gyvuotų...: XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai, (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 36.

²⁸ Teresa Kostkiewiczowa, *Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko: Szkice o prądach literackich polskiego Oświecenia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, p. 82.

literatūros koncepcijos teiginiais. Jis buvo pagrįstas kūrybos kaip racionalaus proceso samprata²⁹. Konarskio darbai rodo mentaliteto kaitą ir reformų (pirmiausia edukacijos srityje) pastangas, realizuotas Apšvietos epochoje.

Apšvietos pradžia Lietuvoje laikomas XVIII a. vidurys³⁰ arba, nežymint konkrečios ribos, ji siejama su mokymo programų ir švietimo reformomis³¹. Epochos turiniui nusakyti mokslininkai³² dažnai pasitelkia jau kone chrestomatiniu tapusį Immanuelio Kanto apibrėžimą, kuriame Apšvieta pavadinta „žmogaus išėjimu iš sau pačiai skolingos nepilnametystės“³³. Romanas Plečkaitis, plėtodamas Kanto formuluotę, teigia: „Apšvieta esanti žmogaus išsivadavimas iš nesavarankiškumo, iš negebėjimo naudotis savo protu kitų nevadovaujama. Kviesdama proto laisvei bei savarankiškumui, epocha skelbė autoritetinio metodo bei mąstysenos bendriausiomis, negalimomis empiriškai patikrinti sąvokomis, pabaigą.“³⁴ Anot Richardo Butterwicko, Kanto formuluotė, paskelbta 1784 metais, „tebelieka pačia geriausia definicija, nusakančia tą neapibrėžiamą reiškinių, susiejusių tokias skirtingas proto, prigimties ir naudingumo sąvokas“³⁵.

Apšvietai „būdinga antifeodalinės nuostatos, kritinis santykis su tradiciniais autoritetais, valstybinių reformų siekis. Teigiant visuomeninį

²⁹ *Ibid.*, p. 83.

³⁰ Kristina Mačiulytė, „Švietimas. Apšvieta“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 498–499; Romanas Plečkaitis, „Filosofijos modernėjimas“, in: *Lietuvos filosofijos istorija*, t. 1: *Viduramžiai–Renesansas–Naujieji amžiai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 544–545; Idem, „Vilniaus universitetas ir Apšvietos epochos pradžia (1750–1773)“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, p. 356; Sigitas Narbutas, „Švietimas“, in: Idem, *Nuo Mindaugo raštų iki Karpavičiaus pamokslų*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 51–59. (Pasak Narbuto, Apšvietos epochos bruožais labiausiai pasižymi XVIII a. antroji pusė, o kaip vieną pirmųjų reikšmingų šios epochos įvykių tyrėjas nurodo 1751 m. prie Vilniaus jėzuitų universiteto įsteigtą Kilmingųjų kolegiją, diegusią modernius mokymo būdus ir naujas filologijos, gamtos ir tikslųjų mokslų disciplinas.)

³¹ Eligijus Raila, „Apšvieta“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, 46–51; Albinas Jovaišas, „Trumpa Švietimo epochos apžvalga“, in: Eugenija Ulčainaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 393–394.

³² Kanto apibrėžimu pasiremė lietuvių mokslininkai Eligijus Raila, Romanas Plečkaitis, taip pat lenkų literatūros istorikas Juliuszas Nowakas-Dłużewskis, žr.: Idem, „Periodyzacja polskiego Oświecenia“, in: *Przegląd Humanistyczny*, 1960, Nr. 3 (18), p. 111.

³³ Cituota pagal: Eligijus Raila, *op. cit.*, p. 46.

³⁴ Romanas Plečkaitis, *Lietuvos filosofijos istorija*, t. 1, p. 545; taip pat plg.: Jerzy Snopek, *Oświecenie: Szkic do portretu epoki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999, p. 9.

³⁵ Richard Butterwick, *Stanisław August a kultura angielska*, (*Badania Polonistyczne za Granicą*, t. 5), przełożył Marek Ugiewicz, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2000, p. 51.

teisingumą, buvo remiamasi prigimtinės teisės teorija, reikalaujama politinių teisių miestiečiams ir valstiečiams. Kritiškumas tikėjimo atžvilgiu tapo religinio skepticizmo, deizmo ir ateizmo priežastimi. Buvo pripažįstami etiniai ir moraliniai principai, tačiau atsisakoma dogmų, stiprėjo sekuliarinės tendencijos. Visuomeninio gyvenimo permainos skatino naujų kultūros institucijų kūrimąsi, didelė reikšmė teikta švietimui ir auklėjimui.³⁶

Literatūrinių stilių atžvilgiu Apšvieta buvo nevienalytė epocha. Juozas Girdzijauskas, žvelgdamas bendraeuropiniu mastu, išskyrė šias pagrindines Apšvietos epochos literatūros sroves ir kryptis: baroką, klasicizmą, šviečiamąjį klasicizmą, šviečiamąjį realizmą, rokoką (pseudoklasicizmą), sentimentalizmą, preromantizmą³⁷.

Vertinant XVIII a. Lietuvos kultūrinę situaciją, reikšmingas atrodo Artūro Tereškino pastebėjimas. Šis tyrėjas, grįsdamas savo nuomonę lietuvių ir lenkų kultūrologų bei literatūrologų darbais³⁸, konkrečiai įvairių kultūros sferų, įvairių menų analize, teigia, kad įmanu išskirti tris XVIII a. antrosios pusės LDK kultūros pamatinius stilius: baroką, rokoką, klasicizmą³⁹.

Klasicizmas, meno ir literatūros srovė, Vakarų Europoje vyravusi nuo XVII a. pabaigos iki XVIII a. vidurio, pirmiausia susiformavo Prancūzijoje (dar XVII a. pirmoje pusėje), paskui pasklido po kitas šalis⁴⁰. Klasicizmo doktrinos pagrindams Prancūzijoje, be kitų teoretikų, lemiamos reikšmės turėjo Vidos, Skaligerio ir Kastelvetro (Lodovico Castelvetro, 1505–1571) darbai⁴¹.

Būdingi klasicizmo kaip literatūrinio stiliaus ypatumai – tai „literatūrinių perdirbimų sankcionavimas, poezijos primatas, griežta žanrinė ir stilistinė kūrinių reglamentacija, personažų schemiškumas (*juoda–balta* principas),

³⁶ Kristina Mačiulytė, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, p. 498.

³⁷ Juozas Girdzijauskas, „Švietimo epochos literatūros srovės bei kryptys“, in: *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 235.

³⁸ Artūras Tereškinas nurodo rėmėsis V. Zaborskaite, V. Drėma, P. Galaune, K. Čerbulėnu, V. Zubovu, M. Klimowicziumi, J. Maciejewskiu, T. Kostkiewiczowa ir kt. Žr.: Idem, „Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose“, in: *Senosios literatūros žanrai, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 1)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas / Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 108.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Juozas Girdzijauskas, „Estetinis literatūros kontekstas“, in: *op. cit.*, p. 236.

⁴¹ Philippe Van Tieghem, *Główne doktryny literackie we Francji: od plejady do surrealizmu*, preložyły Maria Wodzyńska, Ewa Maszewska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971, p. 38.

aprašymas vietoj vaizdavimo, moralistinė bei šviečiamoji didaktika, išbalansuota retorika, hiperbolizacijos vengimas, loginė tropų struktūra, antikinių įvaizdžių bei kalbos šampų vartojimas „pagal sveiką protą“. Taip reaguota į Baroko stebinamą nenuosaikumą, vėliau savaip atgijusį rokoke.⁴²

Rokokas susiformavo XVIII a. Prancūzijoje, tai gimininga klasicizmui ir sentimentalizmui literatūros kryptis; su klasicizmu jį sieja, pavyzdžiui, mitologiniai motyvai, pasitelkiami ornamentinei funkcijai atlikti, su sentimentalizmu – rafinuotumo ir juslinio subtilumo elementai, kaimo motyvai. Populiarios tiek mažosios literatūrinės formos, pavyzdžiui, *sieliana* (rokokinė idilės atmaina), anakreontinė poezija, epigrama, tiek ir herojinė poema, saloninė komedija. Rokoko kalbai būdingas šmaikštumas, pagrįstas intelektualiu sąmojumi, efektingi ir stebinantys posakiai⁴³.

Sentimentalizmas, kaip Apšvietos epochos literatūrinė srovė, pasaulėvokos, estetikos ir meninės kūrybos klausimais konfrontavo su klasicizmu. Literatūrai būdingas jausmo ir jausmingumo, natūralumo, gamtos postulavimas. Sentimentalistai vystė klasicistine nobilitacija nepasižymėjusius žanrus (apysaką, dramą, asmeniškumą išreiškiančią lyriką), išplėtė ir pagilino literatūros emociingumą, psychologizmą, siekdami poezijos melodingumo, laužė retorinio-patetinio stiliaus taisykles. Sentimentalizmui, priešingai nei rokoku, nebūdinga antikinė ornamentika⁴⁴.

Klasicizmo, pagrindinio Apšvietos epochos literatūros stiliaus, teorija ryškiausiai perteikta Pilypo Nerio Golansko Goliansko ir Pranciškaus Ksavero Dmochovskio (Franciszek Ksawery Dmochowski) poetikose, išėjusiose XVIII a. pabaigoje.

Goliansko veikalas *O wymowie i poezji*, pirmasis literatūros teorijos darbas, parašytas lenkų kalba, pirmiausia, kaip buvo minėta, išėjo Varšuvoje (1786), po to – du kartus Vilniuje. Greitai pasirodęs II-asis, t. y. 1788 metų

⁴² Leonas Gineitis, „Klasicizmas“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, p. 237.

⁴³ Teresa Kostkiewiczowa, „Rokoko“, in: *Słownik terminów literackich*, pod redakcją Janusza Sławińskiego, wydanie piąte bez zmian, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2008, p. 475–476; Juozas Girdzijauskas, „Švietimo epochos literatūros srovės bei kryptys“, in: *op. cit.*, p. 242–243.

⁴⁴ Teresa Kostkiewiczowa, „Sentymentalizm“, in: *Słownik terminów literackich*, p. 505–506, Juozas Girdzijauskas, „Švietimo epochos literatūros srovės bei kryptys“, in: *op. cit.*, p. 243–244.

Vilniaus leidimas, išplėstas ir papildytas, rodo šio veikalų aktualumą: pagrįstas to meto literatūros teorijos žiniomis ir atspindėjęs naujausias estetiškes nuostatas, jis iš esmės atliko Edukacinės komisijos mokykloms skirto vadovėlio funkciją. Pasak Kostkiewiczowos, tai buvo pirmasis veikalas, parašytas Apšvietos epochoje, kuriame apibendrinta lenkų klasicizmo estetika ir pateikta normatyvinė literatūrinė programa, tradicinius klasicizmo doktrinos teiginius praturtinusi naujomis koncepcijomis (daugiausia remtasi Charlesu Batteux ir Jean-Françoisu Marmonteliu – prancūzų teoretikais). Čia išlaikytas literatūros skirstymas į poeziją ir iškalbą, trijų retorikos stilių hierarchija, nusistovėjusi žanrų sistema. Akcentuojama literatūros moralinė-auklėjamoji funkcija, didesnė reikšmė teikiama skoniui, o ne taisyklėms, suaktualinama vaizduotės svarba⁴⁵. Atkreiptinas dėmesys į kai kuriuos netradicinius, originalius Goliaskio sprendimus. Nors aptardamas poezijos ir dramos žanrus, jis laikosi nusistovėjusių nuostatų, tačiau *Iliadą* vertina aukščiau nei *Eneidą*, pritaria tik dramos veiksmo vienumo principui (laiko vienumą atmeta, o vietos vienumo apskritai nemini), šalia tragedijos ir komedijos aptaria operą, kvestionuoja tragedijų herojų visuomeninį elitiškumą⁴⁶. Svarbu ir nauja yra tai, kad, iliustruodamas teiginius, Goliaskis dažnai pateikia nuorodų į lenkų kūrėjus, taip formuodamas „savųjų“, tai yra lenkų, literatūrą kanoną.

Dmochovskio poetika *Sztuka rymotwórcza* buvo išleista Varšuvos pijorų spaustuvėje (1788), tik po gerokos pertraukos perleista Vilniuje (1820). Kūrinį Dmochowskiis dedikavo Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Stanislovui Augustui Poniatovskiui. Šis veikalas sukurtas kaip Nicolas Boileau *L'art poétique* (1674) laisvas perdirbinys, be to, akivaizdžios įtakos jam padarė ir Goliaskio darbas. Klimowiczius nurodo, kad Dmochowskiis taip pat sekė Horacijaus ir Vidos poetikomis, Alexanderio Pope'o veikalų *Essay on*

⁴⁵ Teresa Kostkiewiczowa, „O wymowie i poezji“, in: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 2, przewodniczący: Julian Krzyżanowski, od 1976 Czesław Hernas, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985, p. 55–56.

⁴⁶ *Ibid.*, taip pat žr.: Jerzy Snopek, *op. cit.*, p. 99–101, Piotr Żbikowski, *op. cit.*, 176, 190–193, Mieczysław Klimowicz, *Literatura Oświecenia, (Dzieje literatury polskiej)*, Synteza uniwersytecka pod redakcją Jerzego Ziomka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, p. 15.

Criticizm (1711)⁴⁷. Anot Jerzy Snopeko, tai garsiausia Apšvietos epochos poetika, kurios populiarumą lėmė neabejotinai patraukli grakščios, aiškios ir glaustos didaktinės poemos forma⁴⁸. Klimowicziaus nuomone, šios poetikos sėkmę galbūt nulėmęs Dmochovskio apsiribojimas poezija, leidęs kruopščiai palyginti klasicizmo pagrindinius dėsnius su to meto literatūrine praktika⁴⁹. Pažymėtina, kad Boileau pasiūlytą žanrų kanoną Dmochovskis, remdamasis nacionaline literatūra, perdirbo. Iš jo pašalino sonetą, baladę, rondo ir madrigalą, tačiau aptarė populiarų Apšvietos žanrą – pasakėčią. Epopėją, arba herojinę poeziją, Goliaskio itin išaukštintą klasicistinės poezijos žanrą, įvertino santūriai⁵⁰. Pastebėtina, kad trėną laikė elegijos atmaina, išskyrė paraepigramines formas.

Dmochovskio poetika, pasak Juozo Girdzijausko, buvo žinoma XIX a. pradžios Vilniaus universitete, kuriame kaip tik vyko intensyvi polemika tarp klasicistų ir romantikų⁵¹. Viena vertus, tai buvo parankus šaltinis, leidžiantis susipažinti su Boileau veikale išdėstytomis pamatinėmis prancūzų klasicizmo idėjomis, kita vertus, laisvas šios poetikos vertimas, papildytas originaliomis išvalgomis, provokavo teorines diskusijas ir aktyvino literatūrinį gyvenimą.

Lotyniškoji proginė kūryba ir *studia humaniora* principai. XVIII a. lotyniškoji literatūra, sukurta iš esmės akademinėje aplinkoje, pasižymi ryškiu panegirizmu ir proginiu pobūdžiu. Daugiausia inspiracijų šiai kūrybai teikė viešasis gyvenimas – politiniai, visuomeniniai ir kultūriniai įvykiai, bažnytinės aktualijos. Kūrinių dedikatai, tai yra jų *herojai*, buvo to meto didikai, aukštus valstybės postus užėmę asmenys, vyskupai, garsių ir kilmingų giminių atstovai. Karaliaus elekcija, vyskupų konsekracijos ir ingresai, didikų vestuvės ir laidotuvės, užimtos aukštos valstybinės pareigos etc. – visi šie įvykiai, perteikti įvairiomis literatūrinėmis formomis, mūsų laikus pasiekė kaip istorinės

⁴⁷ Mieczysław Klimowicz, *Oświecenie, (Wielka Historia Literatury Polskiej)*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, p. 279.

⁴⁸ Jerzy Snopek, *op. cit.*, p. 101.

⁴⁹ Mieczysław Klimowicz, *Literatura Oświecenia*, p. 15.

⁵⁰ Jerzy Snopek, *op. cit.*, p. 101–102.

⁵¹ Juozas Girdzijauskas, *op. cit.*, p. 237.

praeities ir to meto kultūrinės pasaulėjautos ženklai. XVIII a. proginės literatūros savitumą lemia būtent to laiko *herojai* ir to laiko *istorijos*.

XVI–XVIII a. proginė kūryba buvo grindžiama Antikos literatūrine tradicija, tapusia kertine jėzuitų humanistinio mokymo metodo atrama. Tipinį jėzuitų kolegijos mokymo modelį sudarė *studia humaniora*, t. y. gramatikos (skiriamos dažniausiai į infimą, gramatiką ir sintaksę), poetikos (*humanitas, classis poeticae*) ir retorikos klasės (*classis rhetoricae*); joms buvo skirti 5–7 metai; toliau buvo studijuojama filosofija (3 metai) ir teologija (4 metai)⁵². Kolegija, kurioje buvo visi trys minėti padaliniai, galėjo turėti Akademijos teises⁵³. Tokia humanistinio mokymo sistema buvo remiamasi ir Vilniaus akademijoje. Gramatikos klasėje susipažinus su lotynų kalbos pagrindais, buvo einama prie Antikos autorių kūrybos analizės; poetikos klasėje studijuoti eilėdaros principai ir mokytasi imituoti Antikos autorių kūrybą; retorikos klasėje, kuri laikytina aukščiausia šių studijų pakopa, savarankiškai buvo kuriamos odės, epitafijos, trėnai, epitalamijai, sveikinimo kalbos etc. Šie eiliuoti ir proziniai kūriniai atspindėjo to meto akademinės sistemos postuluotą literatūros žanrinį kanoną. Pasak Eugenijos Ulčinaitytės, literatūrinė kūryba, kaip neatsiejama mokymo proceso dalis, ugdė išprususį skaitytoją ir literatą, todėl didžiąją dalį XVI–XVIII a. LDK lotyniškųjų kūrinių parašė jėzuitų kolegijų auklėtiniai, studentai ir profesoriai, o Vilniaus universitetą galima vadinti lotyniškosios LDK literatūros kūrimo centru⁵⁴.

XVIII a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje į Lietuvos visuomeninį kultūrinį gyvenimą įsijungė Pijorų kongregacija, savo tikslu laikiusi plačiai prieinamą jaunuomenės švietimą ir katalikišką auklėjimą. Vilniaus vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio pakviesti pijorai 1722 m. atvyko į Vilnių, o 1726 m.

⁵² Eugenija Ulčinaitytė, „Humanitariniai mokslai jėzuitų švietimo sistemoje“, in: *Literatūra*, 49 (3), 2007, p. 96.

⁵³ Paulius Rabikauskas, „Medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai“, in: Idem, *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*, (ser. *Fontes Historiae Universitatis Vilnensis*), sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 45–50.

⁵⁴ Eugenija Ulčinaitytė, „Lotyniškoji kūryba“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, p. 217.

čia įkūrė pirmąją mokyklą⁵⁵. Pijorai akcentavo praktinę išsilavinimo naudą, todėl aktualizavo gimtosios kalbos studijas, į mokymo programas įtraukė istoriją, geografiją ir matematiką, svarbiu dalyku laikė estetinį lavinimą.

Jėzuitai, įvertinę pijorų edukacines ambicijas, apie 1730 m. pradėjo savo švietimo sistemos pertvarką. Tarp naujų to meto disciplinų, įdiegtų į jėzuitų mokymo programą, paminėtinos užsienio kalbos (prancūzų kalbą Akademijoje pradėta dėstyti 1730 m., vokiečių – 1740 m.), istorija (1739 m. ji tampa privaloma disciplina), geografija ir matematika, taip pat svarbu pažymėti, kad ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje buvo modernizuota Akademijos spaustuvė ir biblioteka⁵⁶. Atkreiptinas dėmesys į aukštą humanistinių studijų lygį, kurį XVIII a. viduryje lėmė Akademijoje dėstę garsūs profesoriai, padarę didelę įtaką Lenkijos ir Lietuvos kultūriniam atgimimui⁵⁷.

Ligi XVIII a. vidurio humanistinės studijos jėzuitų ir pijorų edukacijos sistemoje iš esmės nesiskyrė, todėl svarbu nustatyti koks vaidmuo literatūros teorijai ir su ja susijusiai savarankiškai kūrybai pijorų mokymo programoje teko įvykdžius mokyklų reformą.

Lenkijoje pijorų švietimo reforma prasidėjo 1741 m., kai Konarskis, mirus provincijolui Jastžembskiui (Jastrzębski), užėmė jo vietą ir ėmėsi įgyvendinti kai kurias naujoves, pirmiausia Kilmingųjų kolegijoje (*Collegium Nobilium*), ir truko iki 1756 m., kai įsigaliojo Konarskio parengti pedagoginiai ir metodiniai nurodymai *Ordinationes Visitationis Apostolicae*⁵⁸

⁵⁵ [Michał Baliński], *Dawna Akademia Wileńska. Próba jej historyi od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803. Przez Michała Balińskiego*, Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1862, p. 185–186.

⁵⁶ Ludwik Piechnik, „Związki kulturalne dawnej Akademii Wileńskiej z Zachodem“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce: Wybór artykułów*, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuitki, 1994, p. 125.

⁵⁷ Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 4, p. 36–37. Piechnikas nurodo, kad aptariamuoju laikotarpiu Akademijoje dėstė Pranciškus Bogomolecas (Franciszek Bohomolec), „komedijos ir moderniojo lenkų teatro tėvas“, gimtosios kalbos gynėjas, Adomas Naruševičius (Adam Naruszewicz), garsus poetas ir istorikas, Ignacas Nagurčevskis (Ignacy Nagurczewski), pirmasis lenkų literatūros profesorius, Jonas Krikštytojas Albertrandis (Jan Chrzeciel Albertrandi), publicistas ir istorikas, Tomas Bogušas (Tomasz Bohusz). Piechnikas išskiria Juozapą Boreiką ir Dovydą Pilchovskį, nes tik šiedu profesoriai liko dėstyti Akademijoje po to, kai Lietuvos provincija buvo padalyta į Mazovijos (su sostine Varšuva) ir Lietuvos (su sostine Vilniumi). Įvykus šiam padalijimui, humanitarinius mokslus Akademijoje ėmė lenkti tikslieji.

⁵⁸ *Ordinationes Visitationis Apostolicae pro Provincia Polona Cler[icorum] Reg[ularium] P[auperum] M[atris] D[ei] Scholarum Piarum*.

(*Apaštališkios vizitacijos nurodymai, skirti Lenkijos Pijorų provincijai*, išsp. 1753–1754 m.)⁵⁹. Stanisławas Pietraszko pabrėžė, kad reformuotoje pijorų mokykloje retorikai buvo numatyta reikšminga funkcija pertvarkant feodalinę krašto struktūrą, tačiau pati iškalbos teorija buvo redukuota, o jos estetiškos ambicijos suvaržytos. Pietraszko taip pat pažymi, kad Konarskio mokykloje susiduriama veikia su utilitarine, „praktine“ poezijos koncepcija, nei su poetika. Poetikai jau tenka kitoks vaidmuo, nei iki reformos: moderniai suvokiama poetika reikalinga ne eilėms kurti, o tik poezijos kūriniais pažinti. Teorija neturi gošti skaitymo, o teorinių žinių reikia semtis ne iš vadovėlių, bet iš poetų kūrybos⁶⁰. Taigi reformuota pijorų mokykla „nesiekė ugdyti poetų, tačiau ir nepajėgė visiškai išsižadėti šios senos mokyklinės tradicijos“⁶¹. Anot Kostkiewiczowos, Konarskio metodiniai nurodymai akivaizdžiai rodo, kad auklėjimo ir mokymo pagrindą sudarė gerų knygų skaitymas ir komentavimas, tačiau siekis išmokyti rašyti įvairių žanrų konvencijas atitinkančius prozinius ir eiliuotus kūrinius vis dėlto laikytas vienu iš svarbiausių mokyklos uždavinių, nes šis gebėjimas buvo traktuojamas kaip aktyvios visuomeninės saviraiškos sąlyga⁶².

Lietuvos pijorų provincija oficialiai nepriėmė Konarskio mokyklų reformos, tačiau ir nepajėgė jai pasipriešinti⁶³. Remdamiesi Konarskio *Ordinationes*, Lietuvos pijorai parengė savo mokymo nuostatus *Methodus docendi pro Scholis Pii provinciae Litvaniae*, kurie buvo išleisti Vilniaus pijorų spaustuvėje 1762 m. Šie nuostatai iš esmės buvo Konarskio darbo adaptacija, t. y. ketvirtosios dalies santrauka, pritaikyta Lietuvos provincijos reikmėms⁶⁴. Adaptaciją atliko provincijos sekretorius pijoras Jurgis Ciapinskis (Georgius Ciapiński, 1718–1768) kartu su Kasparu Tžeškovskiu (Gaspar

⁵⁹ Stanisław Pietraszko, *Doktryna literacka polskiego klasycyzmu*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966, p. 250.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 254, 257.

⁶¹ *Ibid.*, p. 258.

⁶² Teresa Kostkiewiczowa, „Poeci ze środowiska pijarskiego w wieku Oświecenia – rekonensans“, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.*, pod redakcją Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa, Kraków: IHNOiT. PAN: Wydaw: ZPPP, 1993, p. 74–75.

⁶³ Adam Pitala, „Pijarskie zakłady kształcenia nauczycieli w dawnej Polsce – profesoria“, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.*, p. 392.

⁶⁴ Łukasz Kurdybacha, „Reforma litewskich szkół pijarskich w 1762 r.“, in: *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XV, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972, p. 5.

Trzeszczkowski), Lietuvos pijorų provincijos prepozitu. Pasak Magdalenos Ślusarskos, Ciapinskis – tai viena iš įdomiausių besibaigiančios Saksų epochos asmenybių, populiarus tarp Vilniaus pijorų lotyniškai ir lenkiškai eiliavęs poetas, Antikos kultūros ir literatūros žinovas⁶⁵. Paminėtina, kad Ciapinskis buvo Vilniaus katedros pamokslininkas, pijorų mokyklos dėstytojas, jis taip pat susirašinėjo su Michailu Lomonosovu.

Methodus docendi išdėstyta humanitarinių studijų seka rodo akivaizdžią jėzuitų *studia humaniora* modelio recepciją. Pijorų humanitarinių studijų sistemą sudarė gramatikos klasė, padalyta į tris skyrius (*De infima Classe Grammatices* ir *De media et suprema Classe Grammatices*) ir poetikos (*De schola Humanitatis seu Poesi*) bei retorikos klasės (*De schola Rhetorices*).

Gramatikos klasėje buvo mokoma lotynų kalbos gramatikos, taip pat rašyti ir skaityti. Be šių dalykų, dėstytas katekizmas, aritmetikos, geografijos pradmenys, mokyta naudotis atlasu. Aukštesnės pakopos gramatikos ir sintaksės klasėse dėstyta ortografija, geografija, kosmografija, mokiniai buvo supažindinami su epistolografijos pagrindais, laiškų frazeologija etc. Łukaszas Kurdybacha atkreipia dėmesį į istorijos discipliną kaip į visiškai naują ir labai svarbų dalyką pilietiniam patriotiniam mokinių ugdymui ir tolesnėms retorikos pratyboms⁶⁶. Istorija turėjo būti dėstoma lenkų kalba.

Poetikos klasėje, pakartojus sintaksę ir prozodiją, jau buvo skaitomas Ovidijus, Vergilijus, Marcialis ir kiti romėnų autoriai, remiantis jų kūryba, aiškinami periodai, tropai, kalbos figūros, amplifikacija, aptariamai epigramos, odės, elegijos, poemos ypatumai. Be literatūros dalykų, dėstyta senovės istorija. Atkreiptinas dėmesys, kad *Methodus docendi* kaip pamatinius nurodė Christopho Harthnocho (1644–1687) ir Gotfrydo Lengnicho (1689–1774), protestantų autorių, vadovėlius, kuriuos pijorų mokykloms rekomendavo Konarskis. Poetikos klasėje taip pat toliau mokytasi epistolografijos, praktikuotasi rašyti laiškus ir kalbas.

⁶⁵ Magdalena Ślusarska, „Felicjan Wykowski (1728–1784) – zapomniany poeta z wileńskiego środowiska pijarów litewskich“, in: *Napis*: Tom poświęcony literaturze okolicznościowej i użytkowej, (seria 5), Warszawa: Latona, 1999, p. 67.

⁶⁶ Łukasz Kurdybacha, *op. cit.*, p. 13.

Ypač detaliai ir plačiai aptartas retorikos klasės mokymo turinys; ši dalis sudaro apie 40 proc. nuostatų teksto (!). Čia pabrėžta, kad profesoriui svarbu įsitikinti, jog mokiniai gerai suprato invencijos, dispozicijos ir elokucijos esmę, pateiktas išsamus ekonominio, politinio, visuomeninio pobūdžio temų, rekomenduotinių kalboms parengti, sąrašas, apibrėžta, kiek ir kokių poezijos žanrų kūrinį mokiniai turi parašyti, nurodyti savarankiškai kuriant tinkami remtis retorikai (Ciceronas, Muretas, Paulinas, Livijus, Salustijus, Cezaris, Tacitas, Seneka etc) ir poetai (Vergilijus, Juvenalis, Horacijus etc.). Šios klasės mokymo programa taip pat apima geografiją, aritmetiką, valstybinę teisę, istoriją.

Kurdybacha, detaliai palyginęs Konarskio parengtus nuostatus, skirtus Lenkijos provincijai, su Lietuvos pijorų *Methodus docendi*, priėjo prie išvados, kad Konarskio idėjos Lietuvoje buvo priimamos labai atsargiai ir netgi nenoriai. Tai galėjo lemti tiek subjektyvios priežastys – nesusipratimai ir prasti Konarskio santykiai su kai kuriais reikšmingais Lietuvos provincijos atstovais, tiek ir objektyvūs veiksniai: palyginti su Lenkijos pijorais, žymiai blogesnė Lietuvos pijorų materialinė situacija. Trūkstant lėšų, bažnyčių ir mokyklų pastatų būklė buvo prasta, stigo bibliotekų, atitinkančių mokinių ir mokytojų reikmes, taip pat šaltiniuose nesama žinių, patvirtinančių, kad mokytojai būtų vykę tobulintis į užsienio universitetus. Kurdybacha reziūuoja, jog nieko keista, kad daugumai Lietuvos pijorų mokytojų buvo būdingas tradicinis filologinis-retorinis išsilavinimas su ryškiu teologinės tonacijos atspalviu⁶⁷. Neginčijant šios nuomonės, vis dėlto svarbu pažymėti, kad pijorų kongregacija Lietuvoje nebuvo tokia gausi kaip Lenkijoje, taigi ir mokyklų tinklo čia būta kur kas mažesnio. Tai galėtų būti vienas iš veiksnių, paaiškinančių pijorų inertiškumą. Kita vertus, negausiai pijorų vienuolijai buvo sunku atsispirti jėzuitų humanitarinio mokymo tradicijai, peržengiančiai mokyklos sienas ir darančiai įtaką kultūriniam to meto gyvenimui. Reaguodami į laiko poreikius, Lietuvos pijorai naujas disciplinas derino su *studia humaniora* koncepcija, o

⁶⁷ *Ibid.*, p. 19.

proginė kūryba jų mokykloje atliko ne mažesnę vaidmenį, negu jai buvo skyrusi jėzuitų edukacinė sistema.

Pagrindiniai tyrimo literatūriniai šaltiniai – spausdinti XVIII a. jėzuitų ir pijorų autorių proginiai kūriniai, parašyti lotynų kalba. Formuojant šaltinių bazę, buvo *de visu* peržiūrėti, atrinkti ir žanriniu principu suklasifikuoti Vilniaus akademijos spaustuvės ir Vilniaus pijorų spaustuvės proginiai leidiniai.

Specifinė XVIII a. lotyniškųjų rinkinių ypatybė – paraleliai pateikiami lenkakalbiai tekstai. Nors tai nėra dominuojantis, tačiau ne vienam, ypač poezijos rinkiniui, būdingas bruožas. Lenkiškieji tekstai nėra mūsų tyrimo objektas, tačiau tais atvejais, kai jų turinio specifika ir teksto poetika akivaizdžiai skiriasi nuo gretutinių lotyniškųjų variantų, šie tekstai į tyrimo lauką patenka kaip svarbi mentaliteto kaitos ir kultūrinės savivokos iliustracija.

Daugiausia XVIII a. proginų leidinių išėjo Akademijos spaustuvėje. Per jos gyvavimo laikotarpį buvo išleistas 631 proginis leidinys, o XVIII amžiui tenka daugiau nei pusė šios produkcijos – 328 knygos⁶⁸.

Akademijos spaustuvė yra pagrindinė jėzuitų proginės kūrybos reprezentantė. Nors čia spausdinosi ir kitos vienuolijos, pvz., pijorai, pranciškonai, dominikonai, tačiau didžiausią Akademijos spaustuvės produkcijos dalį, be abejonės, sudaro jėzuitų spaudiniai. Atliekant proginės literatūros šaltinių tyrimą, buvo atrinkta 160 Akademijos spaustuvės leidinių (į šią grupę taip pat pateko po vieną Vilniaus bazilijonų, Krokuvos universiteto ir Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos leidinį, nes dėl marginalumo buvo netikslinga juos išskirti į atskirą grupę). Svarbu pažymėti, kad nebuvo užsibrėžta peržiūrėti kuo daugiau empirinės medžiagos, todėl šaltinių skaičius pats savaime nelaikytinas reikšmingu rodikliu. Jis svarbus kaip atraminis matmuo, leidžiantis apibrėžtoje šaltinių grupėje nustatyti literatūros ypatumus ir raidos tendencijas, būdingas XVIII amžiui.

⁶⁸ Irena Petrauskienė, *Vilniaus akademijos spaustuvė 1575–1773*, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 106.

Aptariamojo laikotarpio šaltinių tyrimas atskleidė naujų ir netikėtų dalykų: į akis iš karto krito mažas eiliuotų kūrinių skaičius, o tradicinio turinio antraštės, „žadančios“, pvz., eiliuotą epitalamiją, iš tiesų pasirodydavo slėpusios keliasdešimties puslapių vestuvinę kalbą. XVIII a. proginėje kūryboje įsitvirtina proziniai tekstai (kalbos), tačiau jų autoriai neretai pasitelkia poezijos citatas, tekstą įvairina eloginiais intarpais, antikinėmis realijomis ir Šventojo Rašto pasakojimų epizodais. Proziniuose leidiniuose taip pat pasitaiko eiliuotų dedikacijų. Pastebimai daugėja dvikalbių poezijos tekstų. Dažnai lotyniškasis ir lenkiškasis variantai sutampa arba yra labai panašūs, tačiau kartais lenkiško teksto stilistika ar net turinys skiriasi nuo lotyniškosios versijos. Tikėtina, kad tokiu atveju lotynų kalba parašytas eilėraštis buvo „duoklė“ žanro kanonui, o lenkiškas variantas skirtas tikrajam dedikatui – to meto bajorui ar klasikinio išsilavinimo neturinčiam asmeniui.

Vilniaus akademijos (universiteto) XVIII a. proginės literatūros lotyniškuosius šaltinius pristato šios žanrinės kūrinių grupės (rikiuojama pagal gausumą, šalia nurodomas leidinių arba kūrinių skaičius ir ankstyviausio bei vėlyviausio tos žanrinės grupės pavyzdžio išleidimo data):

1. Panegirikos (63), 1705 m., 1770 m.
2. Sveikinimai (34), 1703 m., apie 1779 m.
3. Epitalamijai (23), 1714 m., 1758 m.
4. Laidotuvinė kūryba (16), 1702 m., 1763 m.
5. Epigramos (7), 1717 m., 1773 m.
6. Odės (4), 1742 m., 1771 m.
7. *Varia*⁶⁹ (13).

Kitą proginių kūrinių grupę sudaro Vilniaus pijorų spaustuvės leidiniai. Pijorų spaustuvė, įkurta 1754 m., iš esmės orientavosi į mokslinio, auklėjamojo

⁶⁹ Šią grupę sudaro spaudiniai, kurie, sisteminant surinktus šaltinius, arba „nepritapo“ nė prie vienos žanrinės grupės, arba į tyrimą nebuvo įtraukti dėl vėliau apsibrėžtų aprėpties ribų. Kai kurie šios grupės spaudiniai traktuotini kaip rezerviniai ir bus tiriami ateityje.

pobūdžio literatūros leidybą⁷⁰, todėl proginių spaudinių išleido nedaug. Kaip buvo minėta, iki spaustuvės įkūrimo, o kartkartėmis ir vėliau, pijorai taip pat spausdinosi Akademijos spaustuvėje. Mūsų tyrimui reikšmingiausias pijorų spaustuvės leidinys – tai pijorų poezijos antologija *Zebranie rymów z rożnych okolicznosci pisanych mianowicie Jmieniem konwiktu szlacheckiego Wilen. XX Scholarum Piarum*, išleistas 1779 m.

Pijorų poezijos rinkinį, iki šiol pas mus plačiau netyrinėtą, lenkų kultūrologai ir literatūros istorikai vertina kaip ypač svarbų XVIII a. Lietuvos Pijorų ordino kultūrinės bei literatūrinės veiklos faktą⁷¹. Manytina, jog rinkinio iniciatoriumi galėjęs būti garsus to laiko poetas pijoras Felicijonas Vikovskis (Felicjan Wykowski, 1728–1784). Būtent šio poeto plunksnai priskiriama dauguma antologijos eilėraščių. Be to, bendradarbiaudamas Varšuvoje ėjusiam periodiniame leidinyje *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*, jis neabejotinai aiškiai galėjo suvokti tokios publikacijos svarbą⁷². Rinkinį sudaro 22 autorių kūriniai, 20 šių autorių priklausė pijorams. Rinkinyje sudėta apie 120 proginių eilėraščių, iš kurių dauguma parašyti lenkiškai, 11 – lotyniškai ir lenkiškai, 6 – tik lotyniškai. Eilėraščiai sukurti 1758–1779 m. ir atspindi to laiko Vilniaus politines ir visuomenines realijas, literatūrinį bei teatrinį gyvenimą. Antologijos eilėraščių dedikatai – politinės sferos veikėjai, valdžios elitas, Lietuvos didikai (Tiškevičiai, Giedraičiai ir kt.).

Vertinant žanriniu požiūriu, galima konstatuoti, kad lotynų bei paraleliai lotynų ir lenkų kalbomis sukurtų kūrinių grupėje (ją sudaro 17 eilėraščių) lygiavertes pozicijas užima epigramos ir odės, – ir vieno, ir kito žanro kūrinių yra po septynis. Be minėtų dominuojančių žanrų, dar esti 1 epitalaminis

⁷⁰ *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, z. 5: Wielkie Księstwo Litewskie*, opracowali Alodia Kawecka-Gryczowa oraz Krystyna Korotajowa i Wojciech Krajewski, Wrocław, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959, p. 196–203.

⁷¹ Pijorų poezijos antologiją išsamiai aptaria Magdalena Ślusarska, „Co w Polsce Naruszewicz, to ty jesteś w Litwie“ czyli o litewskich sentymentach Felicjana Wykowskiego“, in: *Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: kultūrinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės patirtis*, (Senoji Lietuvos literatūra, t. 6), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 279–315; šį rinkinį komentuoja Teresa Kostkiewiczowa, žr.: Eadem, „Poeci ze środowiska pijarskiego w wieku Oświecenia – rekonesans“, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX wieku*, p. 73–91; Elżbieta Aleksandrowska, žr.: Eadem, „Pijarzy w środowisku pisarskim Polskiego Oświecenia“, in: *ibid.*, p. 37–50.

⁷² Magdalena Ślusarska, „Co w Polsce Naruszewicz, to ty jesteś w Litwie“ czyli o litewskich sentymentach Felicjana Wykowskiego“, p. 286.

eilėraštis ir 2 laidotuvinės poezijos kūriniai (epitafija ir eleginio pobūdžio eilėraštis).

Temos naujumas ir aktualumas

XVIII a. Lietuvos literatūra ligi šiol menkai tyrinėta. Kristina Mačiulytė monografijoje, skirtoje XVIII a. antrosios pusės LDK proginiam pamokslams, pastebėjo, kad jos aptariamo laikotarpio „LDK kultūrinis gyvenimas vertinamas kaip nuosmukio periodas, todėl literatūroje iš esmės reprezentuojamas Mažosios Lietuvos poeto Kristijono Donelaičio (1714–1780) ir kitų šio krašto raštijos veikėjų“⁷³. Sutikdami su tyrėjos nuomone turime konstatuoti, kad ir šiandien situacija mažai pasikeitusi. Minėtoji Mačiulytės monografija, reikšmingas XVIII a. antrosios pusės pamokslo žanro raidos ir tematikos tyrimas, užpildo vieną iš literatūros istorijos spragų, tačiau XVIII a. visuminio vaizdo vis dar neturime. Šio laikotarpio literatūros istorija tarsi išsklidusios mozaikos fragmentai dėliojama iš paskirų religinio turinio⁷⁴, satyros⁷⁵ ir pamokslo⁷⁶ žanrą reprezentuojančių kūrinių. Prie minėtųjų dalykų priskyrus Antano Klemento, sukilėlių karo dainos⁷⁷ autoriaus, kuklų indėlių, apie XVIII a. Didžiosios Lietuvos literatūrą daugiau kol kas ir nebūtų ką pasakyti.

Disertacijai pasirinkta tema mūsų literatūrologijoje ir kultūros istorijoje yra nauja ir ligi šiol jokiais aspektais nenagrinėta. Tai pirmasis XVIII a. Lietuvos lotyniškosios literatūros tyrimas. Jis apima jėzuitų ir pijorų, dviejų kultūrine ir edukacine prasme aktyviausių to meto vienuolių, proginis

⁷³ Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...*, p. 15.

⁷⁴ Šią grupę pristato Mykolo Olševskio religinio moralizuojamojo pobūdžio pasakojimų rinkinys *Broma, atverta ing viečnastj* (1753) ir keli katalikiški giesmynai – *Balsas širdies* (apie 1679), šio labai populiarus giesmyno autoriumi laikomas jėzuitas Pranciškus Šrubauskis, ir *Giesmės apie Švenčiausią Paną Mariją* (1765).

⁷⁵ Minėtinios dvi lietuviškos satyros apie Kauno ponus, spėjama, parašytos Motiejaus Požeros ir laikytinos pirmaisiais lietuviškais pamfletais. Žr.: Albinas Jovaišas, „XVIII a. Didžiojoje Lietuvoje: ilgas sąstingis ir pilietinis-kultūrinis proveržis amžiaus pabaigoje“, in: Eugenija Ulčinitė, Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 424.

⁷⁶ Ryškiausi šio laikotarpio pamokslininkai – Kiprijonas Lukauskas, Mykolas Pranciškus Karpavičius, Vilhelmas Kalinskis, Jonas Nepomukas Kasakauskas. Minėtinai Kiprijono Lukausko pamokslų rinkinys, žr.: Idem, *Pamokslai*, Vilnius: Mokslas, 1996.

⁷⁷ „Žemaitiška dainelė, revoliucijos laikais parašyta“

kūrinius. Kitakalbė literatūra ir ją pristatantis tyrimas esmingai papildo negausius to meto lietuviškus tekstus ir pagilina ligšiolinę tyrimų problematiką.

XVIII a. lotyniškoji literatūra atskleidžia to meto žmonių laikysenas ir jausenas, viešojo ir privataus gyvenimo raiškos formas, išryškina Lietuvoje vykusių kultūrinių procesų specifiškumą ir jų ryšį su bendraeuropiniu kultūros kontekstu, parodo, kiek gyva tebebuvo palemoniškoji tradicija ir mitinė Lietuvos praeitis, kaip praeities adoracija dera su to meto aktualijomis ir realijomis.

Proginės lotyniškosios literatūros genologinė analizė aktualiais aspektais papildo mūsų kultūros ir literatūros istoriją: parodo antikinių literatūrinių tradicijų gyvybingumą, pasireiškiantį tiek žanrų formuluotėmis, tiek klasikinės ir vėlyvosios Antikos autorių recepcija, poetine raiška ir eilėdaros principais.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Darbo tikslas – genologiniu aspektu ištirti XVIII a. Lietuvos lotyniškąją proginę literatūrą, atskleisti jos santykį su Renesanso ir Baroko epochų literatūra, išryškinti svarstomąjį laikotarpį atspindinčius specifinius bruožus.

Užsibrėžtam tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. išanalizuoti XVIII a. proginės literatūros pagrindinius žanrus: panegiriką, odę, epigramą, epitalamiją, trėną, epicėdiją, epitafiją, elegiją, sveikinimus;
2. aptarti proginės literatūros žanrines definicijas spausdintose XVIII a. retorikose ir poetikose;
3. atskleisti imitacijos šaltinius, Antikos ir Naujųjų laikų autorių kūrybos refleksiją XVIII amžiuje;
4. parodyti XVIII a. kūrėjų originalumą kaip gebėjimą tradicinėmis literatūros formomis atspindėti epochos aktualijas, reaguoti į politinius ir kultūrinius įvykius;
5. išryškinti to meto proginės literatūros herojus, jų įtaką kūrinio žanrinei ir poetinei raiškai;

6. atskleisti XVIII a. proginei literatūrai būdingą žanrinę specifiką – žanrinių ribų nykimą, prozinės raiškos dominavimą.

Tyrimų apžvalga

Lietuvos XVIII a. proginė lotyniškoji literatūra nei specialiai, nei kokiais nors aspektais lietuvių literatūrologijoje iki šiol nebuvo tyrinėta. Esamos monografijos, studijos ir straipsniai įvairiais specifiniais pjūviais atveriantys XVIII a. istorijos, kultūros ir literatūros ypatumus, analizuojantys filosofinės minties kaitą, pravartūs kaip kontekstiniai lotyniškosios literatūros tyrimai.

XVIII amžiaus periodizacijos problemą svarstė Zigmantas Kiaupa⁷⁸, Apšvietos epochos ypatumus, idėjų sklaidą Lietuvoje, švietimo reformą ir Edukacinės komisijos veiklą aptarė Eligijus Raila⁷⁹, specialią studiją švietimo sistemos reformai skyrė Jonas Račkauskas⁸⁰. Minėtina Railos monografija⁸¹, skirta vienai ryškiausių to meto Lietuvos asmenybių Vilniaus vyskupui Ignacui Masalskiui, per asmens veiklos formas atidengianti epochos politinio ir kultūrinio konteksto bei ūkinės sistemos aspektus.

Lietuvos filosofinės minties raidą Apšvietos epochoje tyrė Romanas Plečkaitis⁸², Steponas Tunaitis⁸³. Šių ir kitų mokslininkų – Eugenijaus Vasilevskio, Daliaus Viliūno, Vytauto Berenio, Ihario Babkoū, Rūtos Marijos

⁷⁸ Zigmantas Kiaupa, „Lietuvos istorijos XVIII amžius? Hipotetiniai pasvarstymai“, in: *Darbai ir dienos, Lietuvos istorija: XVIII amžius*, 37, 2004, p. 7–16.

⁷⁹ Eligijus Raila, „Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis ir katalikiška apšvieta: edukacijos ir pastoracijos simbiozė“, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai: Straipsnių rinkinys*, t. 3, Vilnius: Gervėlė, 1997, 92–146; Idem, „Apšvieta“, in: *Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, p. 44–57; Idem, „Edukacinė komisija“, „Universiteto reformos“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, 2009, p. 397–405, 406–419.

⁸⁰ Jonas Račkauskas, *Švietimo reforma Lenkijoje ir Lietuvoje XVIII a.*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

⁸¹ Eligijus Raila, *Ignotus Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius: Aidai, 2010.

⁸² Romanas Plečkaitis, *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje: Filosofija Lietuvos mokyklose XVI–XVIII amžiais*, I–II dalis, Vilnius: Mintis, 1975; Idem, *Lietuvos filosofijos istorija*, t. 1: *Viduramžiai–Renesansas–Naujieji amžiai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.

⁸³ Steponas Tunaitis, *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys, (Lietuvos filosofijos istorija. Paminklai ir tyrinėjimai, kn. 5)*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.

Vabalaitės – naujausi tyrimai taip pat pristatomi straipsnių rinkinyje *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse*⁸⁴.

Vilniaus akademijos vaidmenį XVIII a. kultūriniame gyvenime, jėzuitų edukacinės sistemos specifiką nagrinėjo Paulius Rabikauskas⁸⁵, Romanas Plečkaitis⁸⁶. Akademijos veiklą taip pat nušviečia rankraščių pagrindu parengti *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*⁸⁷.

Eugenija Ulčinaite⁸⁸ aptarė humanitarinių mokslų vietą jėzuitų švietimo sistemoje, atskleidė retorikos ir proginės kūrybos ryšį.

Vilniaus akademijos spaustuvės veiklos istoriją ir spaudinių ypatumus nagrinėjo Irena Petrauskienė⁸⁹. Kaip ypač reikšmingas mūsų tyrimui minėtinas Konstancijos Čepienės ir Irenos Petrauskienės parengtas Akademijos spaustuvės leidinių katalogas⁹⁰.

XVIII a. tyrimų problematiką gilina literatūros, kultūros, istorijos ir filosofijos linkmių sankirtomis išsiskiriantys darbai. Minėtinas Meilės Lukšienės⁹¹ tyrimas, Dariaus Kuolio⁹² studija, skirta Respublikos sampratai

⁸⁴ *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse: Filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje–pirmoje XIX a. pusėje, (Lietuvos filosofijos istorija. Paminklai ir tyrinėjimai, kn. 6)*, sudarytojas ir mokslinis redaktorius dr. Dalius Viliūnas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008.

⁸⁵ Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, (ser. *Fontes Historiae Universitatis Vilnensis*), sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.

⁸⁶ Romanas Plečkaitis, „Atsikūrimas po nelaimių ir pertvarkos siekiai (1662–1750)“, „Vilniaus universitetas ir Apšvietos epochos pradžia (1750–1773)“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, 2009, p. 331–353, 355–395.

⁸⁷ *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sudarė Eugenija Ulčinaite ir Algirdas Šidlauskas, iš lotynų kalbos vertė, paaiškinimus ir žodynėlį rengė Eugenija Ulčinaite, Vilnius: Mokslas: 1987.

⁸⁸ Eugenija Ulčinaite, „Humanitariniai mokslai jėzuitų švietimo sistemoje“, in: *Literatūra*, 49 (3), 2007, p. 95–107; Eadem, „Tradycja i nowatorstwo w wykładach retoryki w kolegiach jezuickich w XVII–XVIII wieku“, in: *Jezuicka ars educandi. Prace ofiarowane księdzu Profesorowi Ludwikowi Piechnikowi SJ*, Kraków: Wydawnictwo WAM Księża Jezuiti, 1995, p. 241–252; Eadem, „Retorika“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, 2009, p. 213–214; Eadem, „Proginė literatūra“, in: *Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, p. 521–534; Eadem, „Proginės raštijos prasmė ir patosas“, in: Eugenija Ulčinaite, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai*, 2003, p. 252–263.

⁸⁹ Irena Petrauskienė, *Vilniaus akademijos spaustuvė 1575–1773*, Vilnius: Mokslas, 1976; *Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai XVI–XIX a.*, parengė Irena Petrauskienė, Vilnius: Mokslas, 1992.

⁹⁰ *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai 1576–1805*: Bibliografija, [parengė] Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1979.

⁹¹ Meilė Lukšienė, *Demokratinė ugdyimo mintis Lietuvoje: XVIII a. antroji–XIX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Mokslas, 1985.

⁹² Darius Kuolys, „Kovos dėl respublikos: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės saulėlydžio patirtis“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 24, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 163–260.

senojoje Lietuvoje, Broniaus Genzelio⁹³ straipsnis, skirtas lietuvių savimonės ypatumams XVIII a. pabaigoje.

Klasicizmo ypatumus lietuvių literatūroje analizavo Leonas Gineitis⁹⁴, Apšvietos epochos estetinės kultūros ir ryškiausių jos asmenybių veiklos tyrimą pateikė Gytis Vaitkūnas⁹⁵. Juozas Girdzijauskas⁹⁶ atskleidė Apšvietos epochos literatūros kultūrinį kontekstą, apibrėžė literatūros srovių bei krypčių turinį.

Apšvietos laikotarpio literatūrą Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvoje apžvelgė Albinas Jovaišas⁹⁷. Svarbiausius Apšvietos epochos literatūros aspektus apžvalginio pobūdžio literatūros istorijoje nušvietė Sigitas Narbutas⁹⁸. Kitame Narbuto parengtame leidinyje – senosios literatūros apybraižoje⁹⁹ – įvairialypės ir įvairiatautės Lietuvos literatūros vaizdas formuojamas pristatant reikšmingiausias ir būdingiausias Viduramžių, Renesanso, Baroko bei Apšvietos kūrėjus. Panašus literatūros istorijos konstravimo būdas pasitelktas Aidos Ažubalytės, Brigitos Speičytės ir Giedrės Šmitienės parengtoje chrestomatijoje¹⁰⁰, skirtoje Pranciškos Uršulės Radvilienės, Konstancijos Benislavskos, Juozapo Bakos, XVIII a. literatūrų kūrybai pristatyti.

Kristijono Donelaičio kūrybą antikinės retorinės tradicijos ir epo kanono recepcijos rakursu analizavo Dalia Dilytė¹⁰¹. Živilė Nedzinskaitė¹⁰² tyrė

⁹³ Bronius Genzelis, „Lietuvių savimonė XVIII a. pabaigoje“, in: *Būtis ir laikas: Filosofijos istorijos baruose*, Vilnius: Mintis: 1983, p. 73–94.

⁹⁴ Leonas Gineitis, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1972.

⁹⁵ Gytis Vaitkūnas, *Švietimo epochos estetinės kultūros metmenys*, Vilnius: Mintis, 1987; Idem, *Lietuvos estetikos istorija: Apšvietos epocha*, Vilnius: Versus aureus, 2011.

⁹⁶ Juozas Girdzijauskas, „Kultūrinis literatūros kontekstas“, „Estetinis literatūros kontekstas“, in: *Lietuvių literatūros istorija XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 13–17, 235–246 et passim.

⁹⁷ Albinas Jovaišas, „Švietimo epochos literatūra“, in: Eugenija Ulčinaitytė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 393–428.

⁹⁸ Sigitas Narbutas, *Nuo Mindaugo raštų iki Karpavičiaus pamokslų: XIII–XVIII amžiaus LDK raštijos apžvalga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.

⁹⁹ *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

¹⁰⁰ *Trys Baroko saulėlydžio literatai: Pranciška Uršulė Radvilienė, Konstancija Benislavskė, Juozapas Baka*: Chrestomatija, (Iš senosios Lietuvos literatūros), parengė Aida Ažubalytė, Brigita Speičytė, Giedrė Šmitienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

¹⁰¹ Dalia Dilytė, *Kristijonas Donelaitis ir Antika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.

¹⁰² Živilė Nedzinskaitė, *Tepalikis kiekvienas šlovę po savęs...*, 2011.

Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcijos XVII–XVIII a. LDK jėzuitų mokymo sistemoje klausimus.

Esama monografijų, studijų, straipsnių ir chrestomatinio pobūdžio darbų, skirtų XVIII a. literatūros žanriniam aspektams. XVIII a. antrosios pusės pamokslus tyrė Kristina Mačiulytė¹⁰³ ir Artūras Tereškinas¹⁰⁴, taip pat minėtina Loretos Jakonytės, Audrės Kubiliūtės ir kitų parengta pilietinių LDK pamokslų ir kalbų chrestomatija¹⁰⁵. Senosios literatūros tyrimų lauką XVI–XVIII a. lituanistinių knygų prakalbų ir dedikacijų analize praplėtė Regina Koženiauskienė¹⁰⁶, dramų problematikos klausimais – Vanda Zaborskaitė¹⁰⁷ ir Eugenija Ulčinaitė¹⁰⁸, knygų grafikos tyrimais – Jolita Liškevičienė¹⁰⁹. Mikas Vaicekaskas¹¹⁰ pateikė lietuviškų katalikiškų XVI–XVIII a. giesmių analizę, nagrinėjo Mykolo Olševskio ir Motiejaus Valančiaus kūrybos problemas.

Minėtini darbai, skirti ankstesnio laikotarpio literatūros žanriniam tyrimams. Eglė Patiejūnienė¹¹¹ nagrinėjo XVI–XVII a. mažąsias literatūros formas, nušvietė artificiozinės literatūros specifiką. Šios literatūrologės darbas

¹⁰³ Kristina Mačiulytė, *Kad Tėvynė gyvuotų...*, Vilnius, 2005.

¹⁰⁴ Artūras Tereškinas, „Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose“, in: *Senosios literatūros žanrai, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 1)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas / Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 104–163.

¹⁰⁵ *Pilietiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pamokslai ir kalbos: XVIII amžiaus antroji pusė: Chrestomatija*, parengė Loreta Jakonytė, Audrė Kubiliūtė [et al.], (*Iš senosios Lietuvos literatūros*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

¹⁰⁶ Regina Koženiauskienė, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas, 1990.

¹⁰⁷ Vanda Zaborskaitė, *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, Vilnius: Mokslas, 1981.

¹⁰⁸ Eugenija Ulčinaitė, „Mokyklinė Baroko drama: antikinės dramų tradicijos ir aktualijų atspindžiai“, in: *Lietuvos jėzuitų teatras: XVI–XVIII amžiaus dramų rinktinė*, parengė, iš lotynų ir lenkų kalbų išvertė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

¹⁰⁹ Jolita Liškevičienė, *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: Herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.

¹¹⁰ Mikas Vaicekaskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės, (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005; Idem, „Prieškalbė Jonui Palioniui, arba Mykolo Olševskio apologija“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 1996, Nr. 4, p. 205–209; Idem, „Valančius ir Olševskis, arba niekur nedingęs rankraštis“, in: *Knygų aidai*, 2003, Nr. 1–2, p. 5–10; Idem, „Paskutinė Valančiaus knyga“, in: *Istorijos rašymo horizontai*, sudarytojai ir redaktoriai Aušra Jurgutienė, Sigitas Narbutas, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 18), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 266–294; Idem, „To Burn or To Republish? The Fate of the 18th–19th century Lithuanian Bestseller“, in: *Variants: The Journal of the European Society for Textual Scholarship*, vol. 7: *Textual Scholarship and the Canon*, edited by Hans Walter Gabler, Peter Robinson and Paulius V. Subačius, general editor Barbara Bordalejo, Amsterdam–New York, NY: Rodopi, 2008, p. 9–21.

¹¹¹ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mąžosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

buvo itin pravartus tiek gilinantis į epigramos tradicijos raidą, tiek ir aiškinantis imantriosios kūrybos ypatumus, be to, Patiejūnienės pasitelkiami pavyzdžiai kartais peržengia nurodytą XVII amžiaus ribą ir atstovauja jau XVIII a. literatūrai. Taip pat minėtinas reikšmingas Patiejūnienės straipsnis¹¹², skirtas senųjų Lietuvos knygų antraštėms. Atliekant epitalamijo ir laidotuvinės kūrybos tyrimą, remtasi Skirmantės Šarkauskienės¹¹³ ir Rasos Jurgelėnaitės¹¹⁴ studijomis. Nors šiuose veikaluose analizuojama XVI–XVII a. LDK literatūra, jie buvo svarbūs kaip atraminiai darbai XVIII a. epitalamijo ir laidotuvinės kūrybos žanrų analizei.

Kaip vienas iš nedaugelio baltarusių veikalų, susijusių su XVIII a. LDK literatūra, minėtina dvitomė akademinė Baltarusijos literatūros istorija¹¹⁵. Vis dėlto tenka konstatuoti, kad, tiriant Lietuvos XVIII a. proginę lotyniškąją literatūrą, daugiausia teko remtis lenkų mokslininkų darbais. Lenkų literatūrologai yra paskelbę XVIII amžiaus ir ankstesnių laikotarpių proginės literatūros kontekstinių ir specialių studijų, analizavę jos sąsajas su mokymo procesu, įvertinę šią literatūrą tematikos, žanrinės specifikos, topikos, stilistikos ir daugeliu kitų aspektų.

Ludwiko Piechniko¹¹⁶ tyrimai, skirti Vilniaus akademijos istorijai, jėzuitų edukacinės ir kultūrinės veiklos ypatumams, buvo reikšmingi ne tik minėtaisiais klausimais, bet ir atskleidžiant proginės literatūros kontekstus, aiškinantis to meto istorines ir kultūrinės realijas. Stanisławo Bednarskio¹¹⁷ studija, nušviečianti Lenkijos jėzuitų mokyklų istoriją ir šios vienuolijos

¹¹² Eglė Patiejūnienė, „Senųjų Lietuvos knygų antraštės“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2001, t. 3, p. 77–104.

¹¹³ Skirmantė Šarkauskienė, *Lotyniškasis XVI–XVII amžiaus LDK epitalamijas*, Kaunas: Naujasis lankas, 2003.

¹¹⁴ Rasa Jurgelėnaitė, *Lotyniškoji laidotuvių poezija: XVI amžiaus pabaigos Vilniaus akademijos tekstų retorinė analizė*, (*Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

¹¹⁵ *Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў: У двух тамах*, 2-е выданне, Мінск: Беларуская навука, 2007.

¹¹⁶ Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 4: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990; Idem, „Związki kulturalne dawnej Akademii Wileńskiej z Zachodem“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce: Wybór artykułów*, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księży Jezuitów, 1994, p. 115–130; Idem, „Przemiany w szkolnictwie jezuickim w Polsce XVIII wieku“, in: *op. cit.*, p. 183–209.

¹¹⁷ Stanisław Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce: Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1933.

kultūrinę veiklą, dėl aktualių istorinių sąsajų yra svarbi atskleidžiant Lietuvos jėzuitų edukacinės veiklos specifiką.

XVIII a. proginės literatūros tyrimui buvo svarbūs knygos istorijos, tradicijų ir literatūrinės kūrybos sąsajas nagrinėjantys veikalai. Pasiremta knygos istorikės Annos Żbikowskos-Migoń¹¹⁸ darbu, LDK spaustuvių veiklai skirta Alodijos Kaweckos-Gryczowos, Krystynos Korotajowos ir Wojciecho Krajewskio studija¹¹⁹, Jano Stanisława Bystrońo¹²⁰ veikalu, atskleidžiančiu to meto papročius, tradicijų ir proginės kūrybos ryšį.

Andrzejaus Borowskio studija *Powrót Europy*¹²¹, kurioje apmąstomi įvairūs senosios literatūros kontekstai ir jų kaita, pasiremta kaip universalios literatūrinės tematikos tyrimu. Richardo Butterwicko¹²² monografija, atskleidžianti Stanisłovo Augusto Poniatovskio asmenybę „per jo proangliškų simpatijų prizmę“, pasitelkta kaip kontekstinis veikalas, pristatantis angliškosios Apšvietos idėjų recepciją Lenkijoje. Ulricho Im Hofo¹²³ darbas buvo reikšmingas kaip plati ir išsami XVIII a. Europoje vykusių pokyčių analizė. Taip pat minėtinas vienas iš naujausių mums prieinamų Prancūzijos Apšvietos laikotarpio tyrimų – Denos Goodman¹²⁴ studija, skirta kultūros istorijos aspektams.

Apšvietos laikotarpio literatūros akademinį tyrimą pateikė Mieczysławas Klimowiczius¹²⁵, ją detaliai aptarė Zdisławas Libera¹²⁶, pagrindiniai Apšvietos

¹¹⁸ Anna Żbikowska-Migoń, *Historia książki w XVIII wieku*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989.

¹¹⁹ *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, z. 5: *Wielkie Księstwo Litewskie*, opracowali Alodia Kawecka-Gryczowa oraz Krystyna Korotajowa i Wojciech Krajewski, Wrocław, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959.

¹²⁰ Jan Stanisław Bystroń, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce: Wiek XVI–XVIII*, wydanie trzecie, t. II, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1976.

¹²¹ Andrzej Borowski, *Powrót Europy*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999.

¹²² Richard Butterwick, *Stanisław August a kultura angielska*, (*Badania Polonistyczne za Granicą*, t. 5), przełożył Marek Ugniewski, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2000.

¹²³ Ulrich Im Hof, *Švietimo epochos Europa*, vertė Nijolė Daujotytė, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

¹²⁴ Dena Goodman, *The Republic of Letters: a Cultural History of the French Enlightenment*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1996.

¹²⁵ Mieczysław Klimowicz, *Literatura Oświecenia*, (*Dzieje literatury polskiej: Synteza uniwersytecka*), pod redakcją Jerzego Ziomka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995; Idem, *Oświecenie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.

¹²⁶ Zdisław Libera, *Oświecenie*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1974; Idem, *Problemy polskiego Oświecenia: Kultura i styl*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.

literatūros ypatumai glaustai nušviesti Jerzy Snopeko¹²⁷ studijoje. Be minėtųjų darbų, mūsų tyrimui ypač pravartūs buvo Teresos Kostkiewiczowos veikalai: naujausias šios mokslininkės straipsnių rinkinys *Z oddali i z bliska*¹²⁸, skirtas tiek Apšvietos epochos kultūros analizei, tiek ir atskiroms literatūros problemoms ir autoriams, taip pat studija¹²⁹, nušviečianti Apšvietos aktualumą šiandieninėje kultūroje. Taip pat naudotasi Marijos Garbaczowos¹³⁰ studija, kurioje apžvelgiama būtent lotyniškoji Apšvietos laikotarpio literatūra, aptariamas jos proginis pobūdis, žanriniai aspektai ir tematika.

Analizuojant Apšvietos epochos literatūrinės srovės ir jų raiškos ypatumus, remtasi Stanisławo Pietraszko¹³¹, Teresos Kostkiewiczowos¹³², Piotro Żbikowskio¹³³ veikalais. Philippe'o van Tieghemo¹³⁴ darbas pasitelktas gilinantis į prancūzų klasicizmo genezės problemą. Kaip pravartus Lenkijos Apšvietos estetiškos ir literatūrinės minties ištakas reprezentuojantis darbas minėtina antologija¹³⁵, pristatanti prancūzų, vokiečių ir anglų autorių teorinius šaltinius.

Kalbant apie proginę kūrybą, minėtini Juliuszo Nowako-Dłużewskio¹³⁶ darbai. Jie reikšmingi kaip tam tikras proginės literatūros tyrimų *status quo*, tačiau XVIII a. proginė tekstų analizei nebuvo aktualūs.

¹²⁷ Jerzy Snopek, *Oświecenie: Szkic do portretu epoki*, (*Mała Historia Literatury Polskiej*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.

¹²⁸ Teresa Kostkiewiczowa, *Z oddali i z bliska: Studia o wieku Oświecenia*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010.

¹²⁹ Teresa Kostkiewiczowa, *Oświecenie: Próg naszej współczesności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Semper“, 1994.

¹³⁰ Maria Garbaczowa, *Poezja łacińska w Polsce doby Oświecenia*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986.

¹³¹ Stanisław Pietraszko, *Doktryna literacka polskiego klasycyzmu*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966.

¹³² Teresa Kostkiewiczowa, *Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko: Szkice o prądach literackich polskiego Oświecenia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975;

¹³³ Piotr Żbikowski, *Klasycyzm postanisławowski: Zarys problematyki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999.

¹³⁴ Philippe Van Tieghem, *Główne doktryny literackie we Francji: od plejady do surrealizmu*, przełożyły Maria Wodzyńska, Ewa Maszewska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971.

¹³⁵ *Europejskie źródła myśli estetyczno-literackiej polskiego Oświecenia: Antologia wypowiedzi pisarzy francuskich, niemieckojęzycznych i angielskich 1674–1810*, opracowali Teresa Kostkiewiczowa i Zbigniew Goliński, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Semper“, 1997.

¹³⁶ Juliusz Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Pierwsi królowie elekcyjni*, Warszawa: Wydawnictwo Pax, 1969; Idem, „Okolicznościowa poezja polityczna w dawnej Polsce (Charakter tej poezji i dzieje badań nad nią)“, in: Idem, *Studia i szkice*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1973, p. 179–184; Idem, „Barok w Polsce“, in: *op. cit.*, p. 86–108.

Adamu Pitala¹³⁷ ir Łukaszu Kurdybacha¹³⁸ remtasi aptariant pijorų mokymo sistemos ypatumus. Ypač pravartus buvo pastarojo mokslininko tyrimas: remdamasis Lietuvos pijorų *Methodus docendi* ir Konarskio parengtų nuostatų *Visitationis Apostolicae* lyginimu, Kurdybacha pateikė 1762 m. Lietuvos pijorų mokyklų reformos vertinimą.

Analizuojant Apšvietos epochos pijorų literatūrinę kūrybą, pasitelkti Henryko Bogdziewicziaus¹³⁹, Teresos Kostkiewiczowos¹⁴⁰, Magdalenos Ślusarskos¹⁴¹, Elżbietos Aleksandrowskos¹⁴² darbai.

Esama monografių ir straipsnių, skirtų proginės literatūros tam tikrų teminių aspektų analizei. Aleksandra Norkowska¹⁴³ aptarė Stanislovo Augusto Poniatovskio paveikslą proginėje poezijoje. Krystynos Kordek¹⁴⁴ bei Jerzy Dygdała¹⁴⁵ straipsniuose analizuojama Varmės vyskupo Adomo Stanislovo Grabovskio mecenatinė veikla, atskleidžiamos kultūrinės realijos, dvarų kasdienio gyvenimo ūkinė pusė. Kordek ir Dygdała darbai buvo parankūs aiškinantis realijas, susijusias su Grabovskiu kaip epigramų rinkinio dedikatu.

¹³⁷ Adam Pitala, „Pijarskie zakłady kształcenia nauczycieli w dawnej Polsce – profesoria“, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.*, p. 392–408.

¹³⁸ Łukasz Kurdybacha, „Reforma litewskich szkół pijarskich w 1762 r.“, in: *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XV, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972, p. 3–23.

¹³⁹ Henryk Bogdziewicz, *Działalność literacka polskiego środowiska pijarskiego w dobie Oświecenia*, Kraków: TAIWPN Universitas, 2005.

¹⁴⁰ Teresa Kostkiewiczowa, „Poeci ze środowiska pijarskiego w wieku Oświecenia – rekonesans“, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.*, pod redakcją Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa, Kraków: IHNOiT. PAN: Wydaw: ZPPP, 1993, p. 73–91.

¹⁴¹ Magdalena Ślusarska, „Felicjan Wykowski (1728–1784) – zapomniany poeta z wileńskiego środowiska pijarów litewskich“, in: *Napis: Tom poświęcony literaturze okolicznościowej i użytkowej*, (seria 5), Warszawa: Latona, 1999, p. 57–86; Eadem, „Co w Polsce Naruszewicz, to ty jesteś w Litwie“ czyli o litewskich sentymentach Felicjana Wykowskiego“, in: *Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: kultūrinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės patirtis, (Senoji Lietuvos literatūra*, t. 6), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 279–315.

¹⁴² Elżbieta Aleksandrowska, „Pijarzy w środowisku pisarskim Polskiego Oświecenia“, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX wieku*, p. 37–50.

¹⁴³ Aleksandra Norkowska, *Wizerunki władzy: Stanisław August Poniatowski w poezji okolicznościowej (1764–1795)*, (Biblioteka Badań nad Wiekiem Osiemnastym, studia, Nr II), Kraków–Warszawa: Collegium Columbinum, 2006.

¹⁴⁴ Krystyna Kordek, „Mecenat artystyczny biskupa Adama Stanisława Grabowskiego“, in: *Rocznik Olsztyński*, t. 11, Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie oraz Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, 1975, p. 119–175.

¹⁴⁵ Jerzy Dygdała, „Życie codzienne na dworze biskupa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego w połowie XVIII wieku w świetle ksiąg wydatków“, in: *Dwory magnackie w XVIII wieku: Rola i znaczenie kulturowe*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej i Agaty Roćko, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2005, p. 275–294.

Svarbus Emanuelio Rostworowskio¹⁴⁶ tyrimas, skirtas Paulavos respublikos reformai, juo taip pat pasiremta ir kaip kultūrinių realiųjų šaltinių.

Kaip itin reikšmingas mūsų tyrimui minėtinas Teresos Michałowskos¹⁴⁷ veikalas, skirtas senosios literatūros genologijos teorijai; juo buvo remtasi analizuojant proginės literatūros žanrinių definicijų ypatumus. Aptariant elogijo specifiką, naudotasi Barbaros Otwinowskos¹⁴⁸ darbu. Tiriant panegirikos raidą, ypač svarbi buvo Jakubo Niedźwiedźiaus¹⁴⁹ studija, skirta Lietuvos XVII–XVIII a. panegirikos žanro teorijai ir praktikai. Panegirikų analizei buvo aktualūs ir Krzysztofo Obremskio¹⁵⁰, Wilhelmo Bruchnalskio¹⁵¹, Juliano Platto¹⁵², Tadeuszo Bieńkowskio¹⁵³ darbai. Odžių specifikai atskleisti pasitelkti Teresos Kostkiewiczowos¹⁵⁴ veikalai, epigramos žanro analizei buvo pravarti Januszo Pelco¹⁵⁵ studija. Nagrinėjant epitalamijus, remtasi Michał Bergmano¹⁵⁶, Jakubo Niedźwiedźiaus¹⁵⁷, Katarzynos Mroczek¹⁵⁸ darbais bei

¹⁴⁶ Emanuel Rostworowski, „Reforma Pawłowska Pawła Ksawera Brzostowskiego“, in: *Przegląd Historyczny*, 1953, t. 44, sąs. 1–2, p. 101–150.

¹⁴⁷ Teresa Michałowska, *Staropolska teoria genologiczna*, (*Studia staropolskie*, t. 41), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974.

¹⁴⁸ Barbara Otwinowska, „Elogium – „flos floris, anima et essentia“ poetyki siedemnastowiecznego panegiryzmu“, in: *Studia z teorii i historii poezji*, pod redakcją Michała Głowińskiego, seria pierwsza, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Instytut Badań Literackich, 1967, p. 148–184.

¹⁴⁹ Jakub Niedźwiedź, *Nieśmiertelne teatra sławy: Teoria i praktyka twórczości panegirycznej na Litwie w XVII–XVIII w.*, (Terminus. *Bibliotheca Classica*, t. 6), Kraków: Księgarnia Akademicka, 2003, p. 185.

¹⁵⁰ Krzysztof Obremski, *Panegiryczna sztuka postaciowania: August II Mocny*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.

¹⁵¹ Wilhelm Bruchnalski, „Panegiryk“, in: *Dzieje literatury pięknej w Polsce*, cz. 2, t. 22, Kraków: Wydawnictwo Akademii Umiejętności, 1918.

¹⁵² Julian Platt, „Panegiryk“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, p. 391–395.

¹⁵³ Tadeusz Bieńkowski, „Panegiryk a życie literackie w Polsce XVI i XVII w.“, in: *Z dziejów życia literackiego w Polsce XVI i XVII wieku*, (*Studia staropolskie*, t. 48), praca zbiorowa pod redakcją Hanny Dziechcińskiej, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980.

¹⁵⁴ Teresa Kostkiewiczowa, *Oda w poezji polskiej: Dzieje gatunku*, Wrocław: Leopoldinum, 1996; Eadem, „Oda“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, p. 322–329; Eadem, „Miejsce ody w poezji polskiego Oświecenia“, in: *Studia z teorii i historii poezji*, pod redakcją Michała Głowińskiego, seria pierwsza, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Instytut Badań Literackich, 1967, p. 185–215.

¹⁵⁵ Janusz Pelc, *Słowo i obraz: na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas“, 2002; Idem, „Epigramat“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, p. 202–204.

¹⁵⁶ Michał Bergman, „Polskołacińskie epitalamjum“, in: *Pamiętnik Literacki*, rocznik XXV, z. 2 (43), czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej, Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1928, p. 185–204.

Arthuro Leslio Wheelerio¹⁵⁹ studija, skirta antikinio epitalamijo tradicijai Katulo kūryboje. Laidotuvinės kūrybos tyrime naudotasi Juliuszo A. Chrościckio¹⁶⁰, Stefano Zabłockio¹⁶¹, Alinos Nowickos-Jeżowos¹⁶², Maciejaus Włodarskio¹⁶³ darbais. Bendrųjų vietų analizės aspektu buvo pravarti Richmondo Lattimore'o¹⁶⁴ studija, skirta graikų ir romėnų epitafijoms, taip pat Mareko Skwaros¹⁶⁵ darbas, kuriame nagrinėjamos XVI a. pab.–XVII a. pradžios laidotuvinės poezijos bendrosios vietos.

Pažymėtina, kad, be Jakubo Niedźwiedźiaus studijos, skirtos panegirikos raidai, kiti minėtieji darbai nėra tiesiogiai susiję su Lietuvos XVIII a. proginės lotyniškosios literatūros analize. Brėžiant tyrimo kryptis, nusistatant analizės aspektus, jie buvo naudingi kontekstiniu ir teoriniu požiūriu.

¹⁵⁷ [Jakub Niedźwiedź], „Wstęp“, in: *Szesnastowieczne epitalamia łacińskie w Polsce*, przełożył i opatrzył komentarzem Mieczysław Brożek, opracował i wstępem poprzedził Jakub Niedźwiedź, (*Terminus. Bibliotheca Classica*, tom I), Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999, p. 11–22.

¹⁵⁸ Katarzyna Mroczek, *Epitalamium staropolskie: Między tradycją literacką a obrzędem weselnym*, (*Studia staropolskie*, t. LV), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989; Eadem, „Epitalamium“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, p. 218–222.

¹⁵⁹ Arthur Leslie Wheeler, *Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*, California: University of California Press Berkeley, 1934.

¹⁶⁰ Juliusz A. Chrościcki, *Pompa funebris: Z dziejów kultury staropolskiej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974.

¹⁶¹ Stefan Zabłocki, *Polsko-łacińskie epicedium renesansowe na tle europejskim*, (*Studia staropolskie*, t. 23), pod redakcją Czesława Hernasa i Jerzego Ziomka, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968; Idem, *Antyczne epicedium i elegia żałobna: Geneza i rozwój*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1965; Idem, „Epitafium“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, p. 216–218; Idem, „Epicedium“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, p. 199–201.

¹⁶² Alina Nowicka-Jeżowa, „Siedemnastowieczna poezja funeralna w kręgu tradycji renesansowej: Przekształcenia i przewartościowania“, in: *Przełom wieków XVI i XVII w literaturze polskiej*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984, p. 193–210; Eadem, *Sarmaci i śmierć: O staropolskiej poezji żałobnej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992; Eadem, *Pieśni czasu śmierci: Studium z historii duchowości XVI–XVIII wieku*, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1992.

¹⁶³ Maciej Włodarski, *Barokowa poezja epicedialna: Analizy*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas“, 1993.

¹⁶⁴ Richmond Lattimore, *Themes in Greek and Latin Epitaphs*, (*Illinois studies in language and literature*, vol. XXVIII), Urbana: The University of Illinois Press Urbana, 1942.

¹⁶⁵ Marek Skwara, „Miejsca wspólne“ polskiej poezji i sztuki funeralnej XVI i początku XVII wieku, (*Rozprawy i studia*, t. (CCXXXI) 157), Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 1994.

Tyrimo metodai

Disertacijoje naudota genologinio tyrimo prieiga. Ji taikyta aprašant žanrų istorinę raidą, tipologiją, struktūrą, funkcionavimą, ryšį su socialine aplinka ir praktine literatūrine kūryba.

Taip pat buvo pasitelkti su genologinio tyrimo prieiga koreliuojantys arba jos suponuojami tyrimų metodai: empirinis, istorinis aprašomasis (deskriptyvinis), analizės ir sintezės, interpretacinis ir komparatyvistinis.

Empirinis tyrimo metodas taikytas atrenkant ir klasifikuojant literatūrinius šaltinius, kurių pagrindą sudaro spausdinta XVIII a. Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra.

Deskriptyviniu metodu, analize ir sinteze remtasi aptariant, analizuojant ir vertinant XVI–XVIII amžiaus teoriniuose veikaluose pateiktas žanrines definicijas, jų recepciją ir raidą.

Interpretacinis ir komparatyvistinis metodai taikyti analizuojant XVIII a. literatūrinių šaltinių struktūrą, turinio ir poetikos ypatumus, ankstesnių amžių literatūrinės tradicijos įtaką ir teminių motyvų recepciją, dedikato ir kūrinio stilistikos ryšį, proginės literatūros komunikacinę funkciją.

Tyrimo aprėptis

Disertacijoje aptariami XVIII a. lotyniškosios proginės literatūros žanrai, funkcionavę to meto praktinėje kūryboje. Kadangi tyrimo lauką formavo konkreti empirinė medžiaga, bukolika (idilė) dėl itin menko kūrinų skaičiaus kol kas liko jo užribyje, tikintis prie šio žanro grįžti ateityje. Elogijai, XVII–XVIII a. ypač populiarūs parapoetinė literatūros forma, traktuojami kaip tarpžanriniai kūriniai, todėl atskiros grupės nesudaro. Priešingai pasielgta su sveikinimais: šie kūriniai, sudarantys gausų ir įvairialypį XVIII a. proginės kūrybos pluoštą, buvo išskirti į atskirą grupę, nors „savarankiško“ žanro jie nereprezentuoja. Žanro teorijos požiūriu sveikinimai artimiausi panegirikai

(poetikose šią grupę atitiktų definicija *laudes*), taip pat sveikinimus galima traktuoti kaip tarpžanrinius kūrinius.

Tyrimas neaprieta dramų, istorinio, religinio, filosofinio, hagiografinio ir biografinio turinio tekstų, tezių, pamokslų, kalendorių, periodikos, vadovėlių, laiškų, visuomeninio ir politinio pobūdžio kalbų.

Darbo teiginių patvirtinimas. Mokslinėse konferencijose skaityti pranešimai disertacijos tema:

1. „Lietuvos XVIII a. proginė lotyniškoji literatūra: Baroko literatūrinė tradicija ir Švietimo kanonas panegirikoje“ – pranešimas, skaitytas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Komparatyvistika ir kultūros savivoka“ (VPU, Vilnius, 2003 m. lapkričio 14–15 d.)
2. „Žanro problema senojoje literatūroje“ – pranešimas, skaitytas LLTI mokslinėje konferencijoje „Senosios literatūros savitumas: požiūrių ir sampratų sankirtos“ (VU, Filologijos fakultetas, 2004 m. spalio 28 d.)
3. „XVIII amžiaus lotyniškosios epigraminės poezijos ypatumai“ – pranešimas, skaitytas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Kultūros intertekstai“ (VPU, Vilnius, 2005 m. spalio 14–15 d.)
4. „Oficialioji retorika ir asmeninio gyvenimo atspindžiai XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės proginėje literatūroje“ – pranešimas, skaitytas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Viešos ir privačios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ (LII, Vilnius, 2006 m. spalio 12–13 d.)
5. „Lietuvos XVIII a. lotyniškosios proginės literatūros genologiniai ypatumai: tradicija ir modernumas“ – pranešimas, skaitytas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Baltų kalbos ir jų tyrimo metodų kaita (nuo menamosios prokalbės iki XVIII a.)“ (Masaryko universitetas, Brno (Čekija), 2007 m. lapkričio 7–9 d.)
6. „Literatūriniai XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės autoritetai: teorija ir praktika“ – pranešimas, skaitytas LLTI mokslinėje

- konferencijoje „Jurgis Lebedys ir senosios literatūros kanonas (VI Jurgio Lebedžio skaitymai)“ (LLTI, 2008 m. sausio 31 d.)
7. „Pergalės prie Vienos šimtmečio paminėjimas XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomeninių aktualijų kontekste“ – pranešimas, skaitytas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Žalgiriui – 600. Istoriniai mūšiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje (VIII Jurgio Lebedžio skaitymai)“ (LLTI, 2010 m. lapkričio 25–26 d.)
 8. „Pijorų mokymo sistemos novatoriškumas ir akademinė tradicija: remiantis *Methodus docendi pro Scholis Pius provinciae Litvaniae* (1762)“ – pranešimas, skaitytas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Literatūra ir Lietuvos modernėjimo procesai XV–XVIII a. (IX Jurgio Lebedžio skaitymai)“ (LLTI, 2011 m. lapkričio 17 d.)

Mokslo straipsniai disertacijos tema

1. „XVIII a. Lietuvos lotyniškoji literatūra: kultūrinis ir visuomeninis kontekstas“, in: *Lituanistica*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2000, Nr. 3/4 (43–44), p. 75–92. ISSN 0235–716X
2. „Odė XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškojoje literatūroje“, in: *Literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, t. 43 (3), p. 178–190. ISSN 0258–0802
3. „Lietuvos XVIII amžiaus proginė lotyniškoji literatūra. Baroko literatūrinė tradicija ir Švietimo kanonas panegirikoje“, in: *Komparatyvistika ir kultūros savivoka: Tarptautinės mokslinės konferencijos, įvykusios 2003 m. lapkričio 14–15 dienomis, straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, Tartu universitetas, Limožo universitetas, 2004, p. 121–131. ISBN 9955-568-12-7
4. „Poezijos ir jos žanrų samprata XVIII amžiaus poetikose ir retorikose: Filipo Nereuszo Golańskio poetikos tradiciškumas ir modernumas“, in: *Istorijos rašymo horizontai, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 18)*, Vilnius:

- Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 225–251. ISBN 9955-775-85-4
5. „XVIII a. Lietuvos lotyniškųjų epitalamijų ypatumai“, in: *Senosios raštijos profiliai, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 20)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 125–158. ISBN 9955-698-10-1
 6. „Lotyniškosios XVIII amžiaus epigraminės poezijos ypatumai“, in: *Žmogus ir žodis, (Literatūrologija. Mokslo darbai, t. 8, nr. 2)*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006, p. 33–40. ISSN 1392-8600
 7. „Lietuvos XVIII a. lotyniškoji laidotuvių kūryba“, in: *Senoji Lietuvos literatūra, kn. 22*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 269–294. ISSN 1822-3656
 8. „Oficialioji retorika ir asmeninio gyvenimo atspindžiai XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lotyniškojoje proginėje literatūroje“, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Mokslinių straipsnių rinkinys, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė*, Vilnius: LII leidykla, 2008, p. 67–84. ISBN 978-9955-847-05-02
 9. „Lietuvos XVIII a. lotyniškosios proginės literatūros genologiniai ypatumai: tradicija ir modernumas“, in: *Baltské jazyky v proměňách metod: Sbornik příspěvků z mezinárodní baltistické konference*, Brno: Masarykova univerzita, 2008, p. 87–97. ISBN 978-80-210-4623-8
 10. „Literatūriniai XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės autoritetai: teorija ir praktika“, in: *Senoji Lietuvos literatūra, kn. 25*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 49–70. ISSN 1822-3656
 11. „XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lotyniškoji proginė literatūra: sveikinamųjų leidinių ypatumai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra, kn. 29*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 121–142. ISSN 1822-3656
 12. „Panegirizmo raiška XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios

- Kunigaikštystės lotyniškoje epigraminėje poezijoje“, in: *Žmogus ir žodis, (Literatūrologija. Mokslo darbai, t. 12, nr. 2)*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2010, p. 11–16. ISSN 1392-8600
13. „Antikinio žanro konvencijos XVIII a. lotyniškojoje laidotuvių poezijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 30, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 109–124. ISSN 1822-3656
14. „Juozapas Baka“, in: *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 272–278. ISBN 978-609-425-049-1
15. „Pergalės prie Vienos šimtmečio paminėjimas XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės akademinų aktualijų kontekste“, *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 32, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 181–194. ISSN 1822-3656

Ginamieji teiginiai

1. XVIII a. lotyniškoji proginė literatūra yra organiškai susijusi su XVI–XVII a. literatūros žanrinės tradicijos tęsinys.
2. XVIII a. lotyniškąją proginę literatūrą formuoja jėzuitų ir pijorų edukacinė sistema, pagal kurią toks kūrybos modelis buvo privalomas.
3. Lotyniškoji proginė literatūra atskleidžia XVIII a. žmonių mentalitetą, viešojo ir privataus gyvenimo apraiškas, perduoda palemoniškosios Lietuvos praeities mitinę sampratą.
4. Lotyniškoji proginė literatūra esmingai papildo XVIII a. LDK lietuvių literatūros problematiką, įprasmina to meto kultūrinius, istorinius, politinius įvykius ir aktualijas ir rodo Lietuvą buvus bendraeuropinių kultūrinių procesų dalimi.
5. XVIII a. retorikų ir poetikų autoriai, formuluodami žanrines apibrėžtis, remiasi Renesanso ir Baroko teoretikų teiginiais ir jų pagrindu apibrėžia praktinės kūrybos principus.

6. XVIII a. lotyniškojoje proginėje literatūroje išsaugomas žanro kanonas, tačiau nebesiekama preciziškai paisyti žanrinės skirties ribų, modifikuojama kūrinio forma, ryški dedikato socialinio statuso įtaka kūrinio meninei raiškai.

Darbo struktūra ir turinys

Disertaciją sudaro įvadas, dvi dėstomosios dalys, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašai.

Pirmojoje disertacijos dalyje, remiantis spausdintomis XVIII a. retorikomis ir poetikomis, analizuojamos proginės literatūros pagrindinės žanrinės definicijos. Tyrimo laukas apėmia tiek jėzuitų autorių veikalus, reprezentuojančius Baroko epochos teorinę mintį, tiek ir pijorų, Apšvietos epochos teoretikų darbus. Remiantis minėtuose šaltiniuose pateiktomis apibrėžtimis, penkiuose šios dalies skyriuose svarstomi panegirikos, odės, epigramos, epitalamijo ir laidotuvinę kūrybą reprezentuojančių žanrų – trėno, epicėdijo, epitafijos ir elegijos – ypatumai.

Pagrindinį tyrimą atspindi antroji disertacijos dalis, skirta XVIII a. lotyniškajai proginei literatūrai aptarti. Šią dalį sudaro šeši skyriai, kuriuose, be kitų proginės literatūros žanrų, aptartų pirmojoje disertacijos dalyje, taip pat tiriami tarpžanrinę kūrinių grupę sudarantys sveikinimai. Pasirinktieji jėzuitų ir pijorų autorių kūriniai nagrinėjami žanrinės specifikos, teksto poetikos, stilistikos požiūriu, analizuojama dedikato statuso įtaka kūrinio meninei raiškai, aptariami antikinių autorių imitacijos ir recepcijos būdai. Išryškinamas proginės literatūros ir to meto politinių, kultūrinių bei visuomeninių aktualijų ryšys, kūryboje atsiskleidžiantis epochos kultūrinis mentalitetas.

1. Proginės literatūros žanrų definicijos spausdintose XVIII amžiaus retorikose ir poetikose

XVIII a. retorikų ir poetikų autoriai perėmė turtingą ankstesniųjų amžių literatūros teoretikų patirtį. Poetikose ir retorikose, parašytose Naujaisiais laikais, akivaizdi pirmiausia Antikos autorių – Aristotelio, Horacijaus, Cicerono įtaka. Renesanso ir Baroko literatūros teorijos raidai ypač reikšmingi buvo Marko Džirolamo Vidos (Marco Girolamo Vida, apie 1489–1566) ir Julijaus Cezario Skaligerio (Iulius Caesar Scaliger, 1484–1558) darbai. Skaligerio poetikoje *Poetices libri septem*¹⁶⁶, išleistoje jau po autoriaus mirties (pirmą kartą Ženevoje 1561), remiantis Aristotelium, buvo aptarti pagrindiniai literatūros teorijos klausimai ir poezijos žanrų sistema. Kaip pastebėjo Jakubas Niedźwiedźius, Horacijaus, Vidos, Skaligerio teoriniai veikalai veikė humanistinę didaktiką: minėtų autorių traktatai buvo adaptuojami rašant mokyklinius vadovėlius (tai buvo ypač būdinga jėzuitų mokymo sistemai). Taigi Antonijaus Sebastiano Minturno (Antonio Sebastiano Minturno, 1500–1574), Vidos, Skaligerio, Johano Šturmo (Johann Sturm, 1507–1589) ir kitų autorių retorikomis ir poetikomis naudojosi, jas pildė, modifikavo pritaikydami savo poreikiams, jėzuitų mokymo nuostatams *Ratio studiorum*, tiek tokie visoje katalikiškoje Europoje garsūs autoriai kaip Kiprijonas Soarijus (Cipriano Soarez, 1524–1593), Mikalojus Kausinas (Nicolas Caussin, Caussin, 1583–1651) ir Jokūbas Pontanas (Jacobus Pontanus, 1542–1626), tiek ir mažiau žinomi, pavyzdžiui, Karolis Pajotas (Carolus Paiot, Charles Pajot, 1609–1686)¹⁶⁷.

Skaligerio *Poetika* taip pat rėmėsi ir Motiejus Kazimieras Sarbievijus (Mathias Casimirus Sarbievius, 1595–1640), Baroko poetas ir literatūros teoretikas, be kitų, parašęs teorinį darbą, kuriame analizuojami retorikos ir poetikos klausimai. Sarbievijaus *Poetiką* sudaro penkios dalys: ankstyviausioji

¹⁶⁶ [Iulius Caesar Scaliger], *Poetices libri septem*, ed. 3, [Lyons]: Apud Petrum Santandreanum, 1586.

¹⁶⁷ Jakub Niedźwiedź, *Nieśmiertelne teatra sławy: Teoria i praktyka twórczości panegirycznej na Litwie w XVII–XVIII w.*, (*Terminus. Bibliotheca Classica*, t. 6), Kraków: Księgarnia Akademicka, 2003, p. 73.

iš jų – tai „Viena knyga apie aštrų ir šmaikštų stilių, arba Seneka ir Marcialis“ („De acuto et arguto liber unicus, sive Seneca et Martialis“), vėliau parašytos dalys – „Lyrikos bruožai, arba Horacijus ir Pindaras“ („Characteres lyrici seu Horatius et Pindarus“), „Apie eleginės poezijos teigiamybes ir ydas, arba Ovidijus“ („De virtutibus et vitiis carminis elegiaci seu Ovidius“), „Apie minties figūras“ („De figuris sententiarum“), „Apie tobulą poeziją, arba Vergilijus ir Homeras“ („De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus“). Ši *Poetika* buvo labai svarbi Lietuvos ir Lenkijos teorinės minties raidai. Pasak Teresos Michałowskos, Sarbievijaus *Poetika* atspindėjo ne tik Lietuvos ir Lenkijos, bet ir europinės poetikos, glaudžiai susijusios su antikinė tradicija, pasiekimus; čia buvo pasiremta gausiais to meto šaltiniais, tuo pačiu tai giliai originalus ir savarankiškas darbas¹⁶⁸. Prie šios išvados yra priėję ir Lietuvos literatūros istorikai, pavyzdžiui, Marcelinas Ročka¹⁶⁹, Eugenija Ulčinaitė¹⁷⁰, Živilė Nedzinskaitė¹⁷¹, Ona Daukšienė¹⁷². Beje, Niedźwiedźius teigia, kad Sarbievijaus *Poetika* taip pat buvo vienas iš Skaligerio teorijos sklaidos būdų, šio mokslininko nuomone, didelė Sarbievijaus traktatų dalis yra kūrybiškas *Poetices* perdirbinys, taigi kartkartėmis net sunku nustatyti, kuriuo iš šaltinių, tai yra Skaligerio ar Sarbievijaus veikalais, rėmėsi lenkų ir lietuvių retorikai¹⁷³.

Jau pirmaisiais XVIII a. dešimtmečiais, kaip pažymėjo Barbara Otwinowska, tiek lenkų, tiek ir kitų šalių autoriai ėmėsi rašyti sintetinius, didaktiniu požiūriu labiau apgalvotos struktūros darbus nei ispano Kiprijono Soarijaus retorika *Apie retorikos meną (De arte rhetorica, 1560)*, kuri buvo ypač populiari XVI–XVII a. Jėzuitų mokyklose veikiai išpopuliarėjo prancūzų jėzuito Juozapo Juvencijaus (Josephus Juvencius, Joseph de Jouvancy, 1643–

¹⁶⁸ Teresa Michałowska, *Staropolska teoria genologiczna, (Studia staropolskie, t. 41)*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974, p. 17.

¹⁶⁹ Marcelinas Ročka, „Apie Sarbievijaus poetiką“, in: *Rinktiniai raštai, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 11)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 241–275.

¹⁷⁰ Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 250–251.

¹⁷¹ Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs... Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 247.

¹⁷² Ona Daukšienė, „Discors concordia XVII a. jėzuitų kūryboje: teorinės prielaidos ir raiška“, in: *Literatūra*, 48 (7), 2006, p. 52–66.

¹⁷³ Jakub Niedźwiedź, *Nieśmiertelne teatra sławy*, p. 60.

1719) poetikos ir retorikos vadovėliai. Ypač tai pasakytina apie Juvencijaus veikalą *Naujasis retorikos kandidatas (Novus candidatus rhetoricae*, pirmą kartą Lenkijoje, Braunsberge, išleista 1735, kitas leid. Poznanėje – 1743), taip pat kito jėzuitų autoriaus Dominyko Dekolonijos (Dominique de Colonia, 1660–1741) retoriką *Penkios knygos apie retorikos meną (De arte rhetorica libri quinque*¹⁷⁴, pirmą kartą išleista 1710, vėliau atnaujinta ir nuo 1754 iki XVIII a. pabaigos Lenkijoje išleista maždaug 12 kartų¹⁷⁵, paskutinį kartą 1796). Šie autoriai buvo populiarūs taip pat ir Lietuvoje. Ypač didelio pasisekimo sulaukė Juvencijaus veikalas *Poetikos ir retorikos taisyklės (Institutiones poeticae et rhetoricae*¹⁷⁶), kuris buvo naudojamas dar ir Edukacinės komisijos mokyklose (vėliau iš jo mokysis ištisos Apšvietos literatų kartos)¹⁷⁷, ir minėtoji Dekolonijos *Retorika*, Lietuvoje išėjusi vėliau nei Lenkijoje (Vilniaus akademijos spaustuvėje 1770), tačiau čia buvusi ne mažiau populiarī ir plačiai naudota.

Pilypo Nerio Goliausko (Filip Nereusz Golański, 1753–1824), pijoro, retorikos profesoriaus, veikalas *Apie iškalbą ir poeziją (O wymowie i poezji*¹⁷⁸, 1786, 1788, 1808), kurį karalius Stanislovas Augustas įvertino apdovanodamas autorių medaliu *Merentibus*, tiek lenkų¹⁷⁹, tiek lietuvių¹⁸⁰ literatūrologų ir

¹⁷⁴ [Dominicus de Colonia], *De arte rhetorica libri quinque, lectissimis veterum auctorum aetatis aureae perpetuisque exemplis illustrati*, auctore p. Dominico de Colonia Societatis Jesu presbytero, Vilnae: Typis Academicis Soc[ietatis] Jesu, 1770. Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje ši retorika dar kartą buvo išleista 1796 m. Darbe naudotasi 1770 m. leidimu.

¹⁷⁵ Barbara Otwinowska, „Retoryka“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996, p. 511.

¹⁷⁶ [Josephus Juvencius], *Institutiones poeticae et rhetoricae*, auctore r. p. Iosepho Iuvenio Soc[ietatis] Jesu, ad usum gymnasiolorum ejusdem Societatis, editio 3-tia in Litvania, Vilnae: Typis S. R. M. et Academ[iae] Soc[ietatis] Jesu, 1766. – Šis Juvencijaus poetikos ir retorikos darbas Vilniuje prieš tai dar buvo išleistas 1752 ir 1757 metais; šiame darbe cituojamas 1766 m. leidimas.

¹⁷⁷ Piotr Żbikowski, *Klasyzm postanisławowski: Zarys problematyki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999, p. 163.

¹⁷⁸ [Filip Nereusz Golański], *O wymowie i poezji*, powtórne wydanie, nowemi uwagami pomnożone, przez x. Golańskiego S. P. nauczyciela wymowy, za przywileiem J. K. Mci., w Wilnie: W Drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitej u XX Scholarum Piarum, 1788. – Darbe cituojamas būtent šis leidimas.

¹⁷⁹ Teresa Kostkiewiczowa, *Klasyzm, sentymentalizm, rokoko: Szkice o prądach literackich polskiego Oświecenia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, p. 49; Eadem, *Oświecenie: Próg naszej współczesności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Semper“, 1994, p. 66, 96; Roman Magryś, *Retoryka polska w dobie Oświecenia*, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1998, p. 16–48; Mieczysław Klimowicz, *Literatura Oświecenia, (Dzieje literatury polskiej: Synteza uniwersytecka)*, pod redakcją Jerzego Ziomka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, p. 5, 15; Piotr Żbikowski, *op. cit.*, p. 21, 32, 135, 173; Jerzy Snopek, *Oświecenie: Szkic do portretu epoki, (Mała Historia Literatury Polskiej)*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999, p. 99–102; Zdzisław Libera, *Oświecenie*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1974, p.

kultūros istorikų tyrimuose minimas ir aptariamas kaip vienas iš reikšmingiausių Apšvietos laikotarpio teorinių darbų. Pažymėtina, kad, rašydamas kai kuriuos *Poetikos* skyrius, Golianskis neabejotinai rėmėsi prancūzų jėzuito Juozapo de La Porte'o (Joseph de La Porte, 1714–1779) vadovėliu *Geriausių mūsų rašytojų literatūros mokykla (Ecole de littérature tirée de nos meilleurs écrivains*, I-as leid. 1764, II-as leid. 1767). „Tai kompiliacinis veikalas, kuriame aptarti pagrindiniai literatūros klausimai, kelti ankstesniuose literatūros teorijos darbuose, taip pat čia aprašyti svarbiausių žanrų poetikos ypatumai, pagrįsti prancūzų literatūros pavyzdžiais. Dėl sisteminio ir apžvalginio pobūdžio La Porte'o vadovėlis buvo labai populiarus Lenkijoje tiek jėzuitų mokyklose, tiek ir tarp autorių, rašiusių traktatus literatūros tema.“¹⁸¹ Taigi Golianskio *Poetika* buvo ir tam tikras naujausios teorinės minties sklaidos būdas. Golianskio darbo pavadinimas rodo, kad autorius laikėsi tradicijos, kurios ištakos glūdi dar Aristotelio *Retorikoje*¹⁸² išskirtoje „meninių įrodymų“ (*πίστεις ἐντεχνολογίας*) triadoje (*ἦθος, πάθος, λόγος*), iš kurios vedamos *officia oratoris*. Aristotelio suformuluota koncepcija, vienodai apibrėžusi retorikos ir poezijos tikslus – mokyti (*docere*), paveikti (*movere*), teikti malonumą (*delectare*), – taip pat akcentavusi imitacinį abiejų šių menų pobūdį, buvo aktuali lotyniškajai teorijai¹⁸³. Pasak Juozo Girdzijausko, Pilypo Nerio Golianskio ir Pranciškaus Ksavero Dmochovskio (Franciszek Ksawery Dmochowski, 1762–1808) poetikos kartu su kitais teoriniais darbais buvo parankinės to meto knygos, naudotos tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje, padėjusios susipažinti su pagrindiniais žodžio meno principais, retorikos ir poetikos

117; Idem, *Problemy polskiego Oświecenia: Kultura i styl*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, p. 149, 151–158, 167.

¹⁸⁰ Leonas Gineitis, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1972, p. 234–235; Juozas Girdzijauskas [ir kt.], *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 25, 241, 255; Sigitas Narbutas, „Lietuviškoji raštija: Apšvieta“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas [ir kt.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 290–292; Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 355.

¹⁸¹ *Europejskie źródła myśli estetyczno-literackiej polskiego Oświecenia: Antologia wypowiedzi pisarzy francuskich, niemieckojęzycznych i angielskich 1674–1810*, opracowali Teresa Kostkiewiczowa i Zbigniew Goliński, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Semper“, 1997, p. 306.

¹⁸² *Rhet.* I, 2, 1356 a 1sqq.

¹⁸³ Šiuos tikslus akcentavo, pvz., Ciceronas, Horacijus, Kvintilianas, Sarbievijus, todėl būtent romėniška tradicija grindžiamas lotyniškų, o ne graikiškų terminų vartojimas.

taisyklėmis. Šie darbai, pagrįsti normatyvizmu, t. y. trijų stilių teorija, griežta žanrų sistema, taip pat atliko ir didaktinį šviečiamąjį vaidmenį¹⁸⁴.

Kitas svarbus XVIII a. pabaigos literatūros teorijos veikalas – jau minėto autoriaus Dmochovskio, Golianskio amžininko, eiliuota poetika *Eiliavimo menas* (*Sztuka rymotwórcza*). Nors, kaip įžangoje¹⁸⁵ nurodė pats autorius, šia *Poetika* nepretenduojama į originalumą, kadangi ją rašant remtasi Horacijaus *Poezijos menu* (*Ars poetica*) ir Nicolas Boileau-Despréaux (1636–1711) *Poezijos menu* (*L'art poétique*, 1674), tačiau ji, kaip ir minėtoji Golianskio *Poetika*, buvo aktualus to meto estetikos ir stiliaus teorijos tendencijas reprezentuojantis darbas. Pasak Mareko Adamieco, Dmochovskio *Poetikoje*, laikytinoje Boileau *Poezijos meno* adaptacija, papildyta Horacijaus, Denis Diderot (1713–1784), Aleksanderio Pope'o (Alexander Pope, 1688–1744) inspiracijomis, buvo suformuluotas lenkų literatūrinio klasicizmo kanonas¹⁸⁶.

Kaip pastebi Michałowska, XVII a. ir XVIII a. pirmoje pusėje vienuolijų (jėzuitų, pijorų, bazilijonų) mokyklose buvo suformuluotos mokymo programos, kuriomis remiantis siekta ugdyti išsilavinusius žmones, mokančius kurti poeziją, o kartu išmanančius visas to meno paslaptis. Tam buvo būtinos atskirų poezijos žanrų teorinės žinios ir jas suteikiantys retorikos ir poetikos veikalai¹⁸⁷.

Taigi XVIII a. proginės literatūros teorinė bazė iš esmės rėmėsi tais pačiais šaltiniais, kurie sudarė ir ankstesnių epochų literatūros teorinį pagrindą. Tai Antikoje susiformavusios pamatinės Aristotelio, Cicerono, Kvintiliano retorikos ir poetikos teorinės nuostatos, renesansinė Skaligerio *Poetika* ir jau

¹⁸⁴ Juozas Girdzijauskas, „Estetinių idėjų sklaida Lenkijoje. Lenkakalbė literatūra Lietuvoje“, in: Juozas Girdzijauskas [ir kt.], *op. cit.*, p. 255.

¹⁸⁵ „Tai kūrinys, nelaikytinas nei vertimu, nei man leidžiantis vadintis originaliu autoriumi. Su užsidegimu skaitydamas veikalus apie poezijos meną, ypač Horacijaus ir Despro, panorau panašiomis mintimis praturtinti gimtąją kalbą. [...] Noriai pripažįstu, kad esu daug skolingas tiems dviem didiems Mokytojams [Horacijui ir Boileau], bet ir savo minčių neišsižadu“ („Nie iest to dzieła samem tłumaczeniem, ani też sobie oryginalności nie przyznaie. Zagrzany czytaniem dzieł o Sztuce Rymotwórczey, osobliwie Horacego i Despra, chciałem podobnem ięzyk Oyczysty zbogacić. [...] Zem wiele winien dwóm tym wielkim Nauczycielom, chętnie wyznaię: ale się też i moich myśli nie zapieram“), in: [Franciszek Ksawery Dmochowski], *Sztuka rymotwórcza: Poema we czterech pieśniach*, w Warszawie: W Drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitej u XX Scholarum Piarum, 1788, sine p. Vilniuje ši *Poetika* buvo išleista 1820 m.

¹⁸⁶ Marek Adamiec, „Franciszek Ksawery Dmochowski“, in: *Wirtualna Biblioteka Literatury Polskiej*, prieiga internete – <http://univ.gda.pl/~literat/autors/dmochow.htm>

¹⁸⁷ Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 17.

Baroko estetikos bruožų turintys Pontano-Buchlerio veikalai. XVIII a. kūrėjams puikiai žinoma per mokyklinius rankraštinius užrašus plintanti Sarbievijaus *Poetika*. Naujų bruožų teorinei minčiai suteikia Jokūbo Masenijaus (Iacobus Masenius, Massenius, 1606–1681) veikalai, „aštrumo“ ir „šmaikštumo“ konceptus siejantys su emblemika, įrašais. Mokyklinės retorikos ir poetikos programas papildė jėzuitų Juvencijaus ir Dekolonijos veikalai, pijaorai pateikia lenkiškas Golianskio ir Dmochovskio poetikas.

Aptardami proginės literatūros žanrų teorinę raidą XVIII a. Lietuvoje, remsimės populiariausiais nagrinėjamo laikotarpio spausdintais retorikos ir poetikos veikalais, kurie ne kartą buvo leisti Lietuvoje ir naudoti to meto mokyklose, – Dekolonijos, Juvencijaus, Golianskio, Dmochovskio poetikomis. Kai kuriais atvejais, siekdami atskleisti ryškesnius žanro definicijos kitimus, grįšime ir prie ankstesniųjų amžių teoretikų, pavyzdžiui, Pontano, Sarbievijaus¹⁸⁸ poetikose išdėstytų teiginių. Poskyryje, skirtame epigramai, remsimės vienu iš pagrindinių šiam žanrui skirtų teorinių darbų – XVII a. Masenijaus veikalu *Naujasis šmaikštumų kilnaus kūrimo menas, skirtas mokytam ir garbingam atokvėpiui, suskirstytas į dvi dalis*¹⁸⁹.

1. 1. Panegirika

Panegirikos žanras, susiformavęs senovės Graikijoje, nuo pat pradžių buvo glaudžiai susijęs su retorika. Jis išaugo iš epideiktinių kalbų, sakytų visuotiniuose susirinkimuose (šie susirinkimai ir buvo vadinami *πανήγυρις*). Yra likę Gorgijo ir Lisijo kalbų, pasakytų Olimpijoje, fragmentų, Isokrato „Panegirika“ (t. y. kalba visuotiniame susirinkime), parašyta 380 m. pr. Kr., ir kalba „Apie Panatėnajas“ („Kalba Panatėnųjų šventėje“). Romėnų retorikoje

¹⁸⁸ Mathias Casimirus Sarbievius, *Poetica: Praecepta poetica, De perfecta poesi*, vol. I = Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Poetika: Poezijos mokslas, Apie tobulą poeziją*, t. I, parengė, papildė, pratarinę parašė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

¹⁸⁹ [Iacobus Masenius], *Ars nova argutiarum eruditae et honestae recreationis, in duas partes divisa. Prima est epigrammatum, altera inscriptionum argutarum. Authore r. p. Iacobo Masenio e Societate Iesu. Editio nova auctior et elegantior*, Coloniae Agrippinae: Sumptibus Henrici Rommerskirchen Bibliopolae, anno M.DCC.XI. Cum privilegio Sac. Caj. Majestatis, [1711]. Šiame darbe naudojamas nurodytuju leidimu. Pirmasis leidimas: *Ars nova argutiarum epigrammatica et epigraphica*, Coloniae, 1648.

kaip epideiktinių kalbų atitikmuo susiformavo vadinamosios *genus demonstrativum*, t. y. giriamosios, kalbos. Šios rūšies kalbos buvo vadinamos *orationes panegyricae, panegyrici, laudationes*. Romoje panegirikomis imtos vadinti ne tik iškilmingos, šlovinamosios kalbos, bet ir panašaus pobūdžio eilėraščiai, taigi šio žanro kūriniai ėmė funkcionuoti ir kaip poezijos pavyzdžiai. Iš vėlesniųjų garsiausia Plinijaus Jaunesniojo „Panegirika“, kurią pats autorius 100 m. rudenį romėnų senate pasakė imperatoriui Trajanui kaip padėką už paskyrimą konsulu. Kaip pastebi Krzysztof Obremski, galima manyti, kad Trajanas, senatorių Plinijų Jaunesnį skirdamas konsulu, galėjo remtis dviem argumentais. Jis pasikloviė Plinijaus Jaunesniojo finansine kompetencija (įgyta einant magistrato pareigas), taip pat atsižvelgė ir į retorinį talentą: giriamosios kalbės, kurią gabus oratorius parašė prieš prasidedant Trajano principatui, pasakymas ir publikavimas galėjo turėti didelę politinę reikšmę. Išties senato forume pasakyta kalba tapo pavyzdžiu vėlesnėms kartoms: Plinijaus „Panegirikoje“ pateiktas Trajano įvaizdis ne tik tais laikais, bet ir Viduramžiais buvo valdovo pavyzdžiu¹⁹⁰. Ši panegirika, kurioje harmoningai dera politiniai motyvai ir retorikos menas, tapo žinomiausiu romėnų literatūros panegiriniu kūrinium, padariusiu neabejotiną įtaką šio žanro raidai vėlesniais laikais.

Retorikos veikiama panegirika susiformavo kaip gana abstrakčiai apibrėžiamas žanras, kurį charakterizuoja ne formalieji kanono požymiai, o ryški panegirinė stilistika, tarsi universalus raiškos būdas, tinkamas įvairaus turinio kūriniam. Kadangi panegirika nesunkiai „prisitaiko“ iš esmės prie bet kurio prozos ar poezijos žanro, *sensu stricto* nepriskiriamo panegirikai, panegirikomis kai kada galima laikyti ir kitų žanrų kūrinius: laiškus, kalbas, pamokslus, dedikacijas, biografijas, hagiografiją, elegijas, epigramas, odes, epitalamijus, trėnus etc. Lenkų literatūrologas Wilhelm Bruchnalskis pažymėjo, jog „panegirika pačia bendriausia ir plačiausia prasme yra literatūros kūrinys, pagal formą galintis turėti kokios nors rūšies prozinio arba

¹⁹⁰ Krzysztof Obremski, *Panegiryczna sztuka postaciowania: August II Mocny*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003, p. 38–39.

poetinio kūrinio struktūrą, o pagal turinį išreiškiantis hiperbolizuotą pagyrimą, skirtą asmeniui arba daiktui, tiek realiam, tiek ir fiktyviam, tiek protu suvokiamam, tiek ir abstrakčiam¹⁹¹. Šis žanrinis universalumas buvo pastebėtas jau XVII a., pavyzdžiui, retorius Jonas Buchleris (Ioannes Buchlerus, Johann Buchler, 1570–1640), remdamasis Jokūbo Pontano *Poetika*, panegiriką apibūdino taip: „Panegirika yra šlovinamoji giesmė, kurią įprasta sakyti daugybės susirinkusiųjų akivaizdoje.“¹⁹² Pateikęs šį apibrėžimą, Buchleris pereina prie įvairių žanrų, kuriems būdinga panegirinė stilistika, aptarimo¹⁹³. Michałowskos nuomone, minėtoji Buchlerio formuluotė panegiriką leidžia traktuoti kaip „viršžanrinę kategoriją“, įvardijančią panegirinę poeziją (*panegyrica poesis*)¹⁹⁴. Akivaizdūs Pontano teiginių atspindžiai matyti Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus *Poetikos* dalyje „Apie tobulą poeziją“ (apie 1626). Kaip pažymėjo Julianas Plattas, šioje *Poetikoje* pateikta panegirikos analizė turėjo ypač didelę teorinę reikšmę¹⁹⁵. Sarbievijus panegirikas priskyrė vadinamosioms *silvoms*¹⁹⁶, tarp kurių šios užima išskirtinę vietą, ir nurodė, kad tai yra šlovinamosios giesmės, tinkamos pagirti ne tik žmonėms, bet ir daiktams; jos sakomos didelio susirinkusiųjų būrio akivaizdoje

¹⁹¹ Wilhelm Bruchnalski, „Panegiryk“, in: *Dzieje literatury pięknej w Polsce*, cz. 2, t. 22, Kraków: Wydawnictwo Akademii Umiejętności, 1918, p. 198. Plg. Tadeusz Bieńkowski, „Panegiryk a życie literackie w Polsce XVI i XVII w.“, in: *Z dziejów życia literackiego w Polsce XVI i XVII wieku*, (*Studia staropolskie*, t. 48), praca zbiorowa pod redakcją Hanny Dziechcińskiej, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980, p. 183–196.

¹⁹² „Panegyricum est carmen laudatorium, quod dici consuevit apud multitudinem congregatam“, in: [Iacobus Pontanus], *Institutio poetica: ex r. p. Iacobi Pontani e Soc. Iesu potissimum libris concinnata. Breviter eius finem, partes, et cuiusque partis proprietates, adhaec quibus rebus vere bonum, omnique numero absolutum, ac probabile carmen eff[fi]ciatur, edocens. Opera M. Ioannis [Buch]leri a Gladbach. Editio tertia, priore correctior, auctior, luculentior*, Coloniae: Sumptibus Bernardi Gualtheri, 1609, p. 118.

Johannas Buchleris (Ioannes Buchlerus, 1570–1640) vėliau perdirbo šią Pontano *Poetiką*, todėl toliau ji bus vadinama Pontano-Buchlerio *Poetika*.

¹⁹³ *Poetikoje* toliau aptariamai tokie žanrai kaip *eucharisticum, paedeuteron, encomiascticon, epaeneticon, apobaterion, epibaterion, symbuleuticon, protrepticum, paraneticon (seu parangelmaticum), nutheticon, paramytheticum, proseucticon, apeucticon, soteria, eroticon, propempticon, apopempticon, hodoeporicon, amoebaeum, ionicum (seu cinaedicum, sotadicum, fesceninum), dirae, mimus, palinodia, dithyrambus*.

¹⁹⁴ Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 182.

¹⁹⁵ Julian Platt, „Panegiryk“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, p. 391.

¹⁹⁶ Kitos *silvos*, aptartos Sarbievijaus, tai – *epithalamium, genethliaca, soteria, proseuctica, apeuctica, paedeuteria, eucharistica, epibaterion, epinicion, apobaterion, hymni, epicedia, idyllia, apologi*.

arba bent galėtų būti pasakytos, taip pat nurodyta, kad šis žanras yra artimesnis ne poezijai, o retorikai ir jos šakai, vadinamai *genus demonstrativum*¹⁹⁷.

XVIII a. retorikose ir poetikose panegirika vertinama nevienareikšmiai. Vienaip į šį žanrą žiūrėjo jėzuitų autoriai Juozapas Juvencijus ir Dominykas Dekolonija, kitaip – pijorai Stanislovas Konarskis, Pilypas Neris Golianskis ar Pranciškus Ksaveras Dmochovskis, reprezentuojantys Apšvietos epochos estetiką. Kaip pastebėjo Niedźwiedźius¹⁹⁸, Juvencijaus veikale iš esmės sekama Buchlerio, perdirbusio Pontano poetiką, metodu. Juvencijus nepateikia panegirikos definicijos ir neaptaria jos kaip savarankiško žanro, jo *Poetikoje* iš esmės kalbama tik apie panegirinę poeziją, tai yra apie tuos žanrus, kuriems gali būti būdingi pagyrimai (*laudes*), pavyzdžiui, apie epitalamiją (vestuvėms skirtą kūrinį), genetliaką (gimtadienio proga rašomą kūrinį), epicėdiją (gedulingą giesmę, rašomą laidotuvių proga), epinikiją (kūrinį, skirtą pergalei apdainuoti), eucharistiką (padėkos eilėraštį), propemptiką (poezijos kūrinį, rašomą ką nors išlydint į kelionę) ir apie kitomis progomis rašomus kūrinius.

Panegirinės kalbos atskirai aptartos Dominyko Dekolonijos *Retorikos* skyriuje „Apie kalbas, kurios priklauso pagiriamųjų kalbų rūšiai“ („De orationibus, quae pertinent ad genus demonstrativum“). Čia aiškinama termino etimologija, susiejant ją su žanro raida, po to kalbama apie išmonę ir panegirikos šaltinius. Pažymėtina, kad šalia garsiausių panegirinių kalbų autorių – Isokrato, Cicerono, Plinijaus – Dekolonija mini ir, jo nuomone, iškiliausius panegirinės poezijos kūrėjus: Tibulą, Ovidijų, Lukaną, Klaudianą, Sinonijų¹⁹⁹.

XVIII a. viduryje panegirikos žanras susilaukia pasmerkimo ir teorinio ignoravimo. Kritišką šio žanro vertinimą inspiravo visuomeninės permainos bei švietimo sistemos reforma, o kartu su ja ir būtinybė peržiūrėti ir koreguoti mokymo programas, parengti ir išleisti originalių ar modernių verstinių vadovėlių. Šie procesai veikė visuomenės mentalitetą ir estetines pažiūras,

¹⁹⁷ Mathias Casimirus Sarbievius, *op. cit.*, p. 497–499.

¹⁹⁸ Jakub Niedźwiedź, *Nieśmiertelne teatra sławy*, p. 74.

¹⁹⁹ [Dominicus de Colonia], *op. cit.*, p. 316–318. Gali būti, kad vardijant poetus, įsivėlė korektūros klaida. Minėtasis poetas Sinonijus greičiausiai yra Sidonijus Apolinaris (C. Sollius Sidonius Apollinaris), V a. poetas, eilievės lotyniškai, parašęs panegirikų imperatoriams; vyskupas, diplomatas.

ragindami naujai įvertinti iš ankstesnių amžių paveldėtus literatūros kanonus. Pijoras Stanislovas Konarskis (Stanisław Konarski, 1700–1773) savo veikale *Apie taisytinas iškalbos ydas (De emendandis eloquentiae vitiis, 1741)* nubrėžęs esminius retorikos reformos kontūrus, barokinę retoriką apibūdino kaip „prieštaraujančią logikai ir pačiai žmogaus prigimčiai, kuri, akivaizdu, mintis siekia reikšti aiškiai ir tiksliai“²⁰⁰. Pasak Konarskio, įvairiuose proginiuose kūrinuose – valdžios žmonėms ir garsiems asmenims skirtuose pagyrimuose, sveikinimuose vestuvių proga ar susilaukus įpėdinio, užėmus aukštus postus, giriamosiose laidotuvinėse kalbose – be saiko „žaidžiama žodžiais, panašiai skambančiais junginiais, kuriuos lemia herbų pavidalas, spalva ir dydis, [...] o tie asmenys, kuriuos norima pagirti, taip veikiau išjuokiami“²⁰¹. Panašūs klausimai svarstomi ir kitame Konarskio darbe – *Vizitacijų nurodymai, skirti Lenkijos pijorų provincijai (Ordinationes visitationis*²⁰², 1753). Čia Konarskis itin griežtai sukritikavo panegirikų rašymo tradiciją ir paragino pijorų mokyklose apskritai uždrausti šių kūrinių, skirtų „kad ir labiausiai valstybei nusipelnusių asmenų vestuvėms, laidotuvėms, ingresams“²⁰³, rašymą. Konarskio nuomone, tokie kūriniai, nesvarbu, „ar jie būtų parašyti proza, ar eiliuoti, [...] nėra nei šlovė tėvynei, nei pasididžiavimas mokyklai; [...] tokios kūrybos vaisiai rodo iškalbos nuosmukį, o mokytiems ir sumaniems kritikams bei svetimšaliams jie tėra gera galimybė pasišaipyti“²⁰⁴. Beje, pažymėta, jog panegirinė kūryba reikalauja patirties ir meniškumo, taigi tas, „kuris vis dėlto rašys panegirikas, tegul renkasi naudingiausias valstybei dalykus, nes tokios rūšies rašliava visiškai nenaudinga ir tikrai visur vertinama paniekinamai“²⁰⁵. Vis dėlto daroma išlyga, kad panegirikas tinka dedikuoti

²⁰⁰ Cituota pagal: Stanisław Konarski, „O poprawie wad wymowy“, in: Idem, *Pisma wybrane*, t. 2, opracował Juliusz Nowak-Dłużewski, wstępem opatrzył Zdzisław Libera, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1955, p. 16.

²⁰¹ *Ibid.*

²⁰² *Ordinationes visitationis apostolicae [...] pro Provincia Polona [...] Scholarum Piarum*, Pars 4–5, Warszawa, 1753. Darbe naudotasi *Ordinationes* vertimu į lenkų kalbą: Stanisław Konarski, *Ustawy szkolnie dla polskiej prowincji pijarów*, z języka łacińskiego przełożyła Wanda Germain, przypisami zaopatrzył prof. Jan Czubek, wstępem poprzedził prof. Stanisław Kot, Kraków: Nakładem M. Arcta i SP w Warszawie, 1925.

²⁰³ *Ibid.*, sk. 181, p. 124.

²⁰⁴ *Ibid.*, p. 124–125.

²⁰⁵ *Ibid.*, p. 125.

patiems aukščiausiems dignitoriams, be to, priimtinesnė jų pateikimo forma – ne spaudinys, o deklamacija, taip pat įspėjama, kad „panegirikų nevalia rašyti be provincijolo ir visos vienuolijos sutikimo. Jie visiškai neprivalo šito leisti, nebent tai būtų visapusiškai geri kūriniai ir tik išimtiniais atvejais dėl ypač svarbios priežasties.“²⁰⁶ Kaip matyti, šiame *Vizitacijų nurodymų* skyriuje išsakant neigiamą požiūrį į panegiriką taip pat paliečiami ir kiti svarbūs klausimai – meniškumo kriterijus, būtinybė pasirinkti panegirikai tinkamą progą ir dedikatą. Raginimas panegirikose atspindėti valstybinės reikšmės įvykius ir šiuos kūrinius adresuoti nebent aukščiausiems asmenims leidžia spręsti apie formuojamus pijorų proginės kūrybos prioritetus ir jos teminę slinktį į viešojo gyvenimo aktualijų plotmę.

Vizitacijų nurodymai, skirti Lenkijos pijorų provincijai, be abejonės, buvo žinomi ir Lietuvos pijorams, tačiau po devynerių metų Vilniaus pijorų spaustuvėje buvo išspausdinti *Lietuvos provincijos pijorų nuostatai (Methodus docendi pro Scholis Piis provinciae Litvaniae, 1762)*. Įdomu pažymėti, kad *Lietuvos provincijos pijorų nuostatuose* griežtas Konarskio požiūris į panegirikas nei kartojamas, nei kaip nors interpretuojamas, tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad ir pats panegirikos terminas čia niekur nepaminėtas. Kaip pagrindiniai imituojamieji poezijos žanrai nurodytos nedidelės apimties poemos, elegijos, odės, satyros, eklogos ir epigramos. Pavyzdžiui, kalbant apie retorikos klasės užduotis pasakyta: „[...] tegu mokiniai parašo dvi arba tris trumpesnes poemas, kelias elegijas, kelias odes, satyrą, vieną ar dvi eklogas, dvidešimt ar trisdešimt epigramų“²⁰⁷.

Akivaizdu, kad negatyviam Konarskio požiūriui į barokinę retoriką ir panegiriką pritarė Golianskis, – jo darbe, bene pagrindinėje Apšvietos laikotarpio *Poetikoje*, apie šį žanrą net neužsiminta. Golianskio amžininkas Dmochovskis savo veikale *Eiliavimo menas (Sztuka rymotwórcza)* panegirikos kaip atskiro žanro neanalizuoja, tačiau apie panegirinę proginių kūrinių

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ „[...] component discipuli duo aut tria Poemata breviora, aliquot Elegias, Odas aliquot, Satyram, Eclogamve unam vel duas, vicena aut tricena Epigrammata“, in: *Methodus docendi pro Scholis Piis provinciae Litvaniae*, Vilnae: Typis S. R. M. et Reipublicae Schol. Piar., 1762, p. 68.

stilistiką niekinamai užsimena aptardamas odę. Čia retoriškai klausiamo: „Ar galima girti tą niekam tikusią rašliavą, / Kur nematau nieko, išskyrus žodžius ir odės vardą, / Tai išdžiūvusių protų dar labiau išdžiūvę vaisiai.“²⁰⁸

1. 2. Odė

XVIII amžiuje, ypač laikotarpyje, pavadintame Apšvietos epocha, kaip teigia Teresa Kostkiewiczowa, Europos literatūrose intensyviausiai vystėsi odė, drauge tai buvo ir tas periodas, kada šiuo žanru labiausiai domėjosi mąstytojai ir poezijos teoretikai²⁰⁹. Ewa J. Głębicka, Lenkijos neolotyniškosios poezijos tyrėja, taip pat nurodo, jog iš antikinių eiliuotų formų Apšvietos laikotarpiu dominuoja elegija, odė, epodė ir epigrama²¹⁰. Pastebėtina, kad Lietuvoje, priešingai, nei, pavyzdžiui, Lenkijoje, odė vis dėlto netampa dominuojančiu XVIII a. lotyniškosios literatūros žanru. Teorinių veikalų autoriai odei, be abejonės, skiria deramą vietą.

Juvencijaus *Poetikoje* odė priskiriama lyrinei poezijai (*poema lyricum*) ir traktuojama kaip muzikinės kilmės lyrinis eilėraštis:

[Odė] yra lyrinis eilėraštis, taip pavadintas nuo lyros, kuri yra garsiausia tarp muzikos instrumentų ir naudojama giedant tokios rūšies giesmę. Todėl toks eilėraštis vadinamas ode ir daina, tai yra giesmė, pagal tai poetai vadinami lyriniais ir meliniais.²¹¹

Juvencijus pabrėžia odės tematikos platumą ir įvairovę ir pateikia detalių galimų siužetų sąrašą:

Ši medžiaga apima daug ir plačiai: dievų ir žmonių pagyrimus, įžadus, maldas, paraginimus ryžtingai siekti dorybės, vengti ydų, taip pat apima nelaimių apraudojimus, troškimus, skundus, šaltinių, kalnų,

²⁰⁸ „Czyliż można te pisma nikczemne pochwalić, / Gdzie nic prócz słów nie widzę i nazwiska ody, / Owe suchych rozumów ieszcze suchsze płody“, in: [Franciszek Ksawery Dmochowski], *op. cit.*, p. 25.

²⁰⁹ Teresa Kostkiewiczowa, *Oda w poezji polskiej: Dzieje gatunku*, Wrocław: Leopoldinum, 1996, p. 163.

²¹⁰ Ewa J. Głębicka, „Poezja neolacińska“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, p. 438.

²¹¹ „Dictum est Poema Lyricum a Lyra, quae inter organa musica celebris est, adhibeturque ad hujusmodi carmen concinnandum. Quare vocatur etiam illud poema Ode, et Melos, id est cantus; unde Poetae Lyrici, et Melici“, in: [Josephus Juvencius], *op. cit.*, p. 98.

sodybų ir kitų žavių vietų pagyrimus, taip pat aprašymus, svarstymus ir paraginimus bei kitus neišvardytus dalykus, kuriuos galima aprėpti trumpame eilėraštyje.²¹²

Tarsi norėdamas suteikti šiam sąrašui svarumo, Juvencijus pasiremia Horacijaus *Poezijos meno* citata (Hor. *Ars poet.* 83–85)²¹³, teigiančia teminį lyrinės poezijos universalumą. Juvencijus taip pat pažymėjo, kad lyrinei poezijai būdingas malonus rašymo stilius (*suavitas*), plačios eiliavimo galimybės (odės gali būti eiliuojamos alkajine, sapfine, asklepiadine strofa, taip pat metrais, susidedančiais iš trochėjo, daktilio, anapesto ir kitokių pėdų), aptarė trinarę odės struktūrą (strofa, antistrofa ir epodas)²¹⁴.

Visai kitokią odės traktuotę matome Golianskio *Poetikoje*. Pirmiausia jis poezijos kūrinis suskirstė į tris grupes nurodęs, kad kūriniuose „Poetas arba tik pats kalba, arba kalbančiuosius parodo, arba ir pats kalba, ir kalbančiuosius parodo.“²¹⁵ Būtent pirmajai grupei, kai „poetas tik pats kalba“, pasak Golianskio, priklauso odės (į šią grupę dar įeina epigramos, satyros ir elegijos). Aptardamas odę, Golianskis jau nekalba apie šių kūrinių formaliuosius požymius – struktūrą ir metriką. Pažymėjęs, kad tai lyrinis eilėraštis, nuo pat savo užuomazgų susijęs su muzika, autorius ypač akcentuoja odei būdingą ekspresiją:

Odė turi karštai ir audringai išreikšti širdies jaudulį, [šie kūriniai] privalo būti kupini tarsi kokios nepaprastos jėgos, kuri primintų greitai kylantį potvynių vandenį arba ugnį, vis stipriau dėl vėjo įsiplieskiančią. Susižavėjimas, džiaugsmas, liūdesys, dėkingumas, garbinimas – visa tai turi būti itin

²¹² „Longe, lateq[ue] patet haec materia: continet enim laudes Deorum, et hominu[m], vota, preces, exhortationes ad virtutem capessendam, ad vitia fugienda, deplorationes calamitatum, desideria, conquaestiones, fontiu[m], montium, villarum aliorumq[ue] locorum amoeniorum laudes, et descriptiones, deliberationes item, et invitationes; aliaq[ue] innumerata, quae brevi poemate concludi possunt, comprehendit.“, in: [Josephus Juvencius], *op. cit.*, p. 98.

²¹³ „Musa dedit fidibus Divos, puerosq[ue] deoru[m], / Et pugilem victorem, et equum certamine primum, / Et juvenum curas, et libera vina referre.“, in: [Josephus Juvencius], *op. cit.*, p. 98.

„Lyrjai mūzos paskyrė dievus, jų vaikus apdainuoti, / Stiprų atletą laimėtoją, žirgą lenktynėse pirmą / Ir jaunuolių skriaudas, ir puotas, kai liejasi vynos.“ (Vertė E. Ulčėnaitė), in: *Romėnų literatūros chrestomatija*, sudarė ir komentarus parašė Dalia Dilytė, Vilnius: Mintis, 2008, p. 264.

²¹⁴ [Josephus Juvencius], *op. cit.*, p. 99.

²¹⁵ „Poeta, albo sam tylko mówi, albo wystawia mówiących, albo i sam mówi, i wystawia mówiących“, in: [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 402.

stipriai išreikšta. Dėl savo prigimties odė negali minties įtampos pernelyg ilgai išlaikyti, o joje prasiveržęs įkarštis po kurio laiko turi nurimti; todėl odė negali būti per daug ilga.²¹⁶

Atkreiptinas dėmesys į Golianskio pastabą, kad „Kaip ne kiekvienas eilėraštis yra poezija, taip ne viskas, kas vadinama ode, iš tiesų yra odė.“²¹⁷ Ši pastaba rodo odės žanrinį labilumą ir leidžia teigti, kad, pasak Marios Garbaczowos, Apšvietos laikotarpiu „lyrikos terminas nebuvo siejamas su rūšies ypatumais; lyrinė poezija dažnai tapatinta su ode; odės samprata tada taikyta rūšiai apibrėžti, taigi kai kurie kūrėjai odę suvokė kur kas bendriau nei žanrą.“²¹⁸ Kostkiewiczowos nuomone, Golianskis, „esminiu odės poetikos veiksmu ir būdingiausia savybe pripažinęs „pakilų entuziazmą“, susiaurino žanro ribas, odėmis nelaikė tų kūrinių, kurie šio reikalavimo neatitinka“²¹⁹.

Aptaręs odės ypatumus, Golianskis juos iliustruoja literatūriniais pavyzdžiais: cituojamos kelios Kochanovskio odės, ištrauka iš Dovydo psalmių (pateikiamas vertimas į lenkų kalbą ir lotyniškasis variantas), kurios, Golianskio vertinimu, laikytinos „išskirtiniu lyrinio žanro poezijos pavyzdžiu“²²⁰. Čia galima pastebėti akivaizdžią Sarbievijaus įtaką, Kochanovskį ir pranašą Dovydą vadinusį didžiausiais lyriniais poetais. Remdamasis odžių tematika, Golianskis dar pateikia odžių tipologinę schemą: Dievo garbei skirtos odės (jos vadinamos himnais), herojinės, filosofinės, moralinės ir kitos, kurios, „priklausomai nuo minties ir dėl skirtingų užmojų, būna švelnios, malonios, gyvos ir aštrios, kokia tarp kitų yra [Naruševičiaus] odė, parašyta išgelbėjus karališkosios didenybės gyvybę ir sveikatą“²²¹.

²¹⁶ „Należy im nagle i gwałtowne poruszenia serca wyrażać, i powinna się w nich wszędzie wydawać moc iakaś nadzwyczajna, naksztalt bystrej wody zalewów, lub ognia z wiatrem wybuchającego. Podziwienie, radość, żal, wdzięczność, uwielbienie, w wysokim stopniu okazać się maia. Natura więc Ody iest, że, ponieważ niepodobna długo, mieć silnie natężonego umysłu, a entuzyazm, który porywa, po nieakim czasie wolnieć musi; nie może być Oda zbyt długą“, in: *ibid.*, p. 409.

²¹⁷ „Jako zaś nie każdy wiersz Poezyą iest, tak nie wszystko to, co imie Ody na sobie nosi, w rzeczy samey iest Odą“, in: *ibid.*

²¹⁸ Maria Garbaczowa, *Poezja łacińska w Polsce doby Oświecenia*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986, p. 37.

²¹⁹ Teresa Kostkiewiczowa, *Oda w poezji polskiej*, p. 174.

²²⁰ „Psalmy Dawidowe są wybornem dziełem Poezyi, w gatunku Lirycznym“, in: [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 415.

²²¹ „[...] które przy wygórowaniu myśli, podług różnego zamiaru, bywają łagodne, przyjemne, żywe i przeymujące: iaka między inszemi iest oda na dzień ocalenia życia i zdrowia JKMcí“, čia Golianskis cituoja Naruševičiaus odę [išnaša: „Dzieł Poetyczn. Naruszewicza tom II“], in: *ibid.*

Daugelis lenkų, pasak Golianskio, šlovino lotynišką lyrinę poeziją, tačiau garsiausi iš jų – tai Sarbievijus, Inesas, Benediktas Zavadskis, Konarskis²²².

Kitas Apšvietos laikotarpio poetikos autorius Pranciškus Ksaveras Dmochovskis pateikė išties poetišką odės žanrinę refleksiją, rodančią jo, kaip poeto, poziciją, tarsi neįpareigojančią leisti į teorinių postulatų dėstymą. Viena vertus, Dmochovskio teiginiuose matyti originalių ir netikėtų pastebėjimų, kita vertus, akivaizdu, jog nemažos įtakos Dmochovskiui darė Boileau ir Golianskio mintys. Pasak Kostkiewiczowos, Dmochovskio poetikos fragmentas, skirtas odei (II, 117–160), tai modifikuotas ir išplėstas Boileau pirminis tekstas, tačiau iš odės Dmochovskis taip pat reikalauja išpūdingų posakių, puikios minties bei ugingos dvasios²²³. Dmochovskis apie odę, arba giesmę, sako, kad ji „vienodai pasižymi ir išraiškos galia, ir minties puikumu, ir tai yra pats nuostabiausias eilėraštis“²²⁴, kuriame „visa didybe atsiskleidžia eiliavimo meno grožis“²²⁵. Odei būdinga pakili intonacija ir veržlumas („Drašiai savo įkarštį, niekuo nesulaikomą, parodo“²²⁶), temų įvairovė (odė „turtiną minčių“²²⁷, ji „kaip bitutė apskrieja lauką su kvepiančiomis gėlėmis, / ir iš jų sau papuošti suneša turtingą derlių“²²⁸). Dmochovskis, apibrėždamas odės intonacinį pulsavimą ir minties tėkmės ypatumus, iš esmės sueiluoja pažodinį Golianskio apibūdinimą: „[...] kupina ugingos dvasios, / srūva kaip greita upė, kaip ugnis išiplieskia“²²⁹. Panašiai kaip Golianskis, Dmochovskis taip pat pateikia odžių tipologinę schemą, kurią sudaro himnai („Jos [odės] tonu pasireiškia kuriančios dešinėsios didybė, / kai, skambindama Dovydo arfa, skelbia Dievo stebuklus“²³⁰), herojinės odės („Aprieda šlovę nugalėtojo,

²²² *Ibid.*, p. 417.

²²³ Teresa Kostkiewiczowa, *Oda w poezji polskiej*, p. 174–175.

²²⁴ „Pieśń, równie moc wyrazów, i myśli wspaniałość / I naywyższą przyymie wiersza okazałość“, in: [Franciszek Ksawery Dmochowski], *op. cit.*, p. 23.

²²⁵ „W niey staie w całym świetle sztuka Rymopiska“, in: *ibid.*, p. 24.

²²⁶ „Smiało swój zapęd wznosi, niczem niewstrymany“, in: *ibid.* p. 23.

²²⁷ „Bogata w myśli“, in: *ibid.*, p. 24.

²²⁸ „Raz iak pszczołka obiega wonne w polu kwiaty, / I z nich na swą ozdobę znosi plon bogaty“, in: *ibid.*

²²⁹ „[...] pełna ognistego ducha, / Leci iak bystra rzeka, iak płomień wybucha“, in: *ibid.*

²³⁰ „Jey tonem wielkość twórczey prawicy się wyda, / Gdy głosi cuda Boże, na Arfie Dawida“, in: *ibid.*

kuris priima vainiką: / praneša, ko siekė kruvinasis Achilas²³¹), moralinės odės („Arba koks maloningas Augustas [t. y. Stanislovas Augustas Poniatovskis] buvo savo žudikui“²³²) ir kitokios tematikos odės, pavyzdžiui, panašios į Anakreonto eilėraščius, kurios „vaizduoja pokštus, juokus, linksmybes ir netikėtus dalykus“²³³. Pagaliau pateikiama kiek šokiruojanti „reziumė“, kurioje teigiama, kad odė „nelabai mėgsta paisyt mokslo taisyklių, / ir jai tinkanti netvarka yra aukštojo meno požymis“²³⁴. Čia veikiausiai akcentuojama kūrėjo meninė laisvė, o pats teiginys, skambantis kone „laisvamaniškai“, yra ne žanrinio kanono neigimas, o Goliaskio minties, kad ne visi kūriniai laikytini odėmis, nors taip ir vadinami, interpretacija.

Atkreiptinas dėmesys į Dmochovskio komentarą apie odėms netinkamas temas: „Kam savo eilėraščiuose skelbti apie paprastas vardines, / girti santuokos saitus, apdainuoti gimtadienį?“²³⁵ Šios mintys nuskamba tarsi Konarskio teiginių²³⁶, niekinamai vertinančių tiek proginių kūrinių dedikatus, tiek ir patį tokių kūrinių rašymą vestuvių, laidotuvių ir panašiomis progomis, aidas. Čia pat nurodyta, kad tinkamiausių temų ir idėjų reikia ieškoti tautos istorijoje, protėvių darbuose ir patriotiniuose ateities užmojuose:

Didžiausia jų [odžių] puošmena, gražiausios gėlės tos,
kurias iš gimtųjų herbynų renka protėviai,
ir imdami pavyzdį iš narsiojo Jokūbo²³⁷, iš nuostabiosios Kristinos²³⁸,
didūs sūnūs žada paramą kraštui [tėvynei].²³⁹

²³¹ „Spiewa chwały zwycięzcy, co wieniec odbiera: / Głosi, czego Achilles dokazywał krwawy“, in: *ibid.*

²³² „Lub iak na swe morderce był August łaskawy“ [čia duodama nuoroda į Naruševičiaus odę, kurią įkvėpė Jo Karališkiosios Didenybės kalba, ginanti karaliaus žudikus], in: *ibid.*

²³³ „Maluie żarty, śmiechy, wesela i skoki“ [čia duodama nuoroda į Anakreonto eilėraščius], in: *ibid.*

²³⁴ „Nie duzo słuchać lubi prawideł nauki, / I nieład w niey szczęśliwy, wysokiem iest sztuki“, in: *ibid.*

²³⁵ „Co w wierszach swoich zwykły głosić imieniny, / Ślubne związki wychwalać, śpiewać urodziny?“, in: *ibid.*, p. 25.

²³⁶ Plg. anksčiau minėtuose Stanislovo Konarskio veikaluose – *Apie taisyntas iškalbos ydas* (1741, p. 16), o ypač darbe *Vizitacijų nurodymai* (1775, sk. 181, p. 124) – išdėstyta nuomonė.

²³⁷ Manytina, kad čia kalbama apie apaštalą šv. Jokūbą.

²³⁸ Manytina, kad čia turima galvoje šv. Kristina, nukankinta ankstyvosios krikščionybės laikais (III a.).

²³⁹ „Naywiększe ich ozdoby, naypiękniejsze kwiaty, / Ze z Oyczystych Herbarzów liczą Antenaty, / I z mężnego Jakóba, z nadobney Krystyny, / Wielkie na wsparcie Kraiu obiecuią Syny.“, in: [Franciszek Ksawery Dmochowski], *op. cit.*, p. 25.

Įdomu, kad šiame kontekste aktualizuojamas meilės motyvas, – jis pateiktas kaip priešprieša politikai, t. y. visuomeninio gyvenimo aktualijoms, ir gali būti laikytinas sentimentalizmo, Vakarų Europoje plitusio XVIII a. antroje pusėje, o Lenkijoje išryškėjusio paskutiniame XVIII a. dvidešimtmetyje, idėjų apraiška:

[Odeje] telpa ir meilė, ir nekaltas malonumas.

Bet tegu meilė mūsų taip stipriai nedegina,

nes mes šiame amžiuje jau pernelyg daug buvome įsimylėję.

Kai širdį persmelkia puiki giesmių moralė:

bet kokia teise į giesmes įsiskverbė politika?²⁴⁰

Odei skirtos strofos pabaigoje Dmochovskis nurodo, kad šio žanro kūrėjai turėtų žvalgytis į Pindaro, Horacijaus ir Naruševičiaus poezijos pavyzdžius. Nors *Poetikoje* neįvardyta, kokia kalba eiliuoti Adomo Naruševičiaus eilėraščiai laikytini tinkamais pavyzdžiais, tačiau neabejotinai aišku, kad Dmochovskis turėjo galvoje lenkiškąją šio kūrėjo poeziją (Naruševičius debiutavo XVIII a. viduryje kaip lotyniškų panegirikų autorius, vertingiausia jo kūryba sukurta 1770–1774).

1. 3. Epigrama

Epigramos teorijos raidai labai svarbi buvo Sarbievijaus *Poetika*, susidedanti iš penkių dalių, skirta pagrindiniams poezijos žanrams: epigramai, elegijai, lyrikai ir epui. Lietuvoje XVII amžiuje ypač populiaru buvo pirmoji poetikos dalis, skirta epigramai – „Viena knyga apie aštrų ir šmaikštų stilių, arba Seneka ir Marcialis“ („De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis“, parašyta apie 1623). Čia daug dėmesio skirta aštriam stiliui, arba konceptui (*acumen*)²⁴¹. Pasak Sarbievijaus, „Aštrus stilius yra kalba, jungianti

²⁴⁰ „W niey się mieści, i miłość, i roskosz niewinna. / Ale niechay nas miłość tak bardzo nie pali, / Bośmy się iuż w tym wieku nadto rozkochali. / Moralność dobra w Pieśniach, gdy serce przenika: / Lecz iakiem prawem weszła w Pieśni Polityka?“ in: *ibid.*, p. 26.

²⁴¹ Plačiau apie Sarbievijaus veikalą „Apie aštrų ir šmaikštų stilių“, jame išdėstytą idėjų sklaidą (taip pat koncepto teoriją) ir interpretacijas žr.: Živilė Nedzinskaitė, *op. cit.*, p. 75–134.

savyje nedarną ir darną, kitaip tariant, posakio taiki nesantaika arba netaiki santaika.²⁴² Taigi pasinaudojęs epigramos pavyzdžiu, šmaikštumo ir aštrumo sąvokas Sarbievijus apibendrina kaip universalią estetinę kategoriją²⁴³. Kaip pažymėjo Eugenija Ulčinaitė, „[epigrama] tapo Baroko epochos emblema, tinkančia to meto poezijai, iškalbai, mąstymui ir beveik visoms žmogaus veiklos sritims“²⁴⁴.

Kitas Baroko epochos literatūros teoretikas ir poetas Jokūbas Masenijus būtent epigramoms ir įrašams skirtame veikle *Naujasis šmaikštumų kilnaus kūrimo menas, skirtas mokytam ir garbingam atokvėpiui, suskirstytas į dvi dalis (Ars nova argutiarum eruditae et honestae recreationis, in duas partes divisa, 1711)* sudėtinę eiliuotą epigramą apibūdino taip:

Sudėtinė eiliuota epigrama yra trumpas, turintis metrą eilėraštis, kuris raštišką kokio nors dalyko išdėstymą žaisdamas sujungia arba su priešingu, arba tolimu, arba gretimu [dalyku]. Dėl to eilėraštis skiriasi nuo metro neturinčių įrašų, arba neeiliuotos kalbos [t. y. tų dalykų], kuriuos vadiname epigrafais: dėl raštiško išdėstymo skiriasi nuo emblemos, kartu reikalaujančios vaizdinio paaiškinimo.²⁴⁵

Masenijus nurodo, kad epigramos objektu, arba jos *materia*, gali tapti iš esmės bet kokie dalykai:

Joje [t. y. epigramoje] išdėstoma *kokio nors dalyko* medžiaga, kuri gali perteikti bet kokius dalykus: arba prigimtinius, arba etinius, arba liūdnius, arba džiaugsmingus, skirtus arba peikti, arba šlovinti. Todėl epigramą pagal pasirinktą temą galima įvardyti kaip *komišką, tragišką*, taip pat kaip *proginę, svarstomąją, teisminę*.²⁴⁶

²⁴² „Acutum est oratio continens affinitatem dissentanei et consentanei, seu dicti concors discordia vel discors concordia“, in: Mathias Casimirus Sarbievius, *op. cit.*, p. 7. Pateikiamas Eugenijos Ulčinaitės ir Onos Daukšienės vertimas.

²⁴³ Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 135.

²⁴⁴ Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 137.

²⁴⁵ „Epigramma compositum ἔμμετρον est breve poema quod ad rei alicujus propositionem scripto factam aliud quiddam aut oppositu(m), aut alienum, aut comparatum, aut alludens conjungit. Per hoc quod poema est, differt a scriptionibus, ἄμετρος sive orationis solutae, quas Epigraphas appellamus: per propositionem scripto factam, distinguitur ab emblemate, pictam simul expositionem postulante“, in: [Iacobus Masenius], *op. cit.*, p. 11.

²⁴⁶ „Per illud, *rei alicujus*, proponitur materia, quae omnium prorsus rerum est, sive naturalium, sive moralium, sive tristium, sive laetatum, sive reprehensionem, sive laudem sectantium. Unde aliud

Poezijos ryšį su retorika liudija tai, kad epigramos rūšims nusakyti Masenijus vartoja retorinėms kalboms būdingus pavadinimus: *genus exornativum (demonstrativum), deliberativum, iudiciale*. Aptardamas epigramos ypatybes, Masenijus teigia, kad šio žanro kūriniai gali būti eiliuojami įvairiais metrais, o vienas iš pagrindinių žanrinių ypatumų yra trumpumas (*brevitas*), išryškinantis epigramos prigimtį ir grožį:

[...] epigrama tebūnie [tokio dydžio], kad ją aprėptume tarsi vienu akies žvilgsniu, idant lengvai išryškėtų jos prigimtis ir grožis, labiausiai pasireiškiantys šmaikštumu.²⁴⁷

Aptaręs trumpumo kategoriją, Masenijus pereina prie šmaikštumo (*argutia*), antrosios epigramos ypatybės, kurią vadina „epigramos siela“ (*veluti anima*). Taigi Masenijaus formuluotės leidžia teigti, jog, apibūdindamas epigramą, jis naudojami ir Skaligerio, ir Pontano-Buchlerio poetikose pateiktomis definicijomis. Kaip ir Skaligeris, Masenijus akcentuoja epigramai būdingą temų įvairovę, tačiau, komentuodamas esminius epigramos ypatumus, ypač svarbiu požymiu laiko jos trumpumą, padedantį atsiskleisti kūrinio grožiui, išryškėjančiam dėl epigramos šmaikštumo. Sekdamas Skaligeriu, Masenijus šmaikštumą vadina „epigramos siela“. Teigdamas, kad epigrama gali turėti ir komiško, ir tragiško kūrinio bruožų, taip pat nurodydamas epigramos ir trijų pagrindinių retorinių kalbų (*iudiciale, deliberativum, exornativum*) ryšį, Masenijus pakartoja Pontano-Buchlerio poetikos teiginius.

Vėlyvojo Baroko teoretikai, kaip pastebėjo Janusz Pelcas, epigramos teorijos iš esmės nepraturtino jokiais naujovėmis. Jie labiau gilinosi į kūrinio sandarą arba jo atskirų elementų meniškumą²⁴⁸. Pavyzdžiui, Juvencijaus *Poetikoje* nurodyta, kad epigrama yra „[...] trumpas eilėraštis, paprastai

comicum, aliud *tragicum*: aliud etiam *exornativum*, aliud *deliberativum*, aliud *iudiciale*, a subjecta materia dici poterit“, in: *ibid.*

²⁴⁷ „[...] quod uno velut intuitu oculis subjici epigramma debeat, ut ipsius indoles ac pulchritudo, quae in argutia potissimum consistit, facile penetretur“, in: *ibid.*, p. 12.

²⁴⁸ Janusz Pelc, „Epigramat“, in: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze – renesans – barok*, pod redakcją Teresy Michałowskiej, przy udziale Barbary Otwinowskiej, Elżbiety Sarnowskiej-Temierusz, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1998, p. 202.

įvertinantis kokį nors dalyką, asmenį ar įvykį arba iš pateiktų teiginių darantis kokią nors išvadą²⁴⁹ (beje, tai tiesiog pažodinė Skaligerio formuluotė!). Kaip ir Skaligeris, Juvencijus taip pat išskyrė dvi epigramų rūšis: paprastąją (*simplex*) ir sudėtinę (*compositum*). Paprastosios epigramos – tai įrašai, esantys ant monetų, statulų. Sudėtinėmis vadinamos tos epigramos, kurias sudaro dėstomoji dalis ir įrodymų pateikimas. Juvencijus pabrėžė epigramoms būdingą tematikos įvairovę („[epigramos medžiaga gali vaizduoti] visuotinius dalykus, asmenis, įvykius, kurie gali būti aukštinami, peikiami arba giriami“²⁵⁰), taip pat nurodė, kad šiam žanrui tinka daugelis poetinių metrų (hegzamtras, eleginis dvielis, falaikėjas, jambinis metras), o pagrindinės šio žanro ypatybės yra trumpumas (*brevitas*), aiškumas (*perspicuitas*), aštrumas (*acumen*). Pastarąją kategoriją Juvencijus įvardijo kaip išskirtinį epigramos požymį. Taigi Juvencijus, kaip ir Pontanas bei Sarbievijus, akcentuoja ne šmaikštumą (*argutum*), bet aštrumą (*acumen*), o žanrą apibūdinančių ypatybių schemą papildė įvesdamas aiškumo (*perspicuitas*) kategoriją.

Golianskis savo veikale *Apie iškalbą ir poeziją* poezijos žanrų aptarimą pradeda būtent nuo epigramos. Skyriuje „Epigramos ir įrašai“ („Epigrammata i Napisy“) nurodo, kad epigrama graikų kalboje reiškia įrašą ant statulų, kolonų ar namų, o platesne prasme tai yra trumpas ir šmaikštus poezijos kūrinys:

Dabar [apie epigramą] paaiškinsiu plačiau. Kiekviena mintis, trumpai ir šmaikščiai išreikšta eilėmis, vadinama epigrama, kuri tuo geresnė, kuo trumpesnė ir kuo daugiau pasakanti.²⁵¹

Taigi epigrama, pasak Golianskio, turi būti trumpa ir šmaikšti, tačiau ne trumpesnė kaip dviejų eilučių²⁵². Ji taip pat privalo atitikti tam tikrą struktūrinį

²⁴⁹ „[...] breve poema cum simplici cujuspiam rei, vel personae, vel facti indicatione, aut aliquid ex propositis deducens“, in: [Josephus Juvencius], *op. cit.*, p. 95.

²⁵⁰ „[Materia Epigrammatis] sunt res universae, personae, facta, quae exornari, reprehe[n]di, fieri, probarive, possunt“, in: *ibid.*, p. 96.

²⁵¹ „Bierze się teraz w obszerniejszem wyrozumieniu. Bo wszelka myśl krótko i dowcipnie wierszem wyłożona, nazywa się Epigrammatem: które tym lepsze iest, im krótsze, a więcej znaczące“, in: [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 403.

²⁵² „Naymniey iednak wierszów dwa, powinny go składać“, in: *ibid.*

modelį, tai yra susidėti iš dviejų dalių – dėstomosios dalies ir išvados²⁵³. Priešingu atveju tai bus ne tikroji epigrama, bet įrašas, kuris gali būti ir prozinis, ir eiliuotas. Siekdamas kuo geriau išryškinti skirtumus, esančius tarp epigramų ir įrašų, Golianskis pateikia ne vieną citatą. Pažymėtina, kad epigramoms iliustruoti jis remiasi ne Antikos literatūros pavyzdžiais, o Simono Starovolskio (*Monumenta Sarmatarum*, 1655), Adomo Naruševičiaus kūryba arba pateikia epigramų pavyzdžių, jų autorių nenurodydamas (pavyzdžiui, cituojamas lotyniškos epigramos ir jos vertimo į lenkų kalbą tekstas, iškaltas ant akmeninio koloso, pastatyto Nemuno pakrantėje karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio garbei, arba epigrama, dedikuota Šventosios Romos imperatoriui Karoliui V (lotyniškas tekstas ir vertimas į lenkų kalbą).

Dmochovskis savo poetikoje *Eiliavimo menas* epigramą apibūdino kaip lakoniškai mintį išreiškiantį eiliuotą kūrinį, kurį gali sudaryti tiek mažesnis, tiek didesnis eilučių skaičius. Jis pažymėjo, kad epigrama gali būti paprasta („Arba paprasčiausiai užbaigia dalyko aprašymą“²⁵⁴) ir sudėtinė, kai pabaigoje skaitytojas nustebinamas šmaikščia išvada („Arba apie tą dalyką išsako šmaikščią nuomonę“²⁵⁵). Pavyzdinis antikinės epigramos kūrėjas, pasak Dmochovskio, yra Marcialis. Remdamasis kritišku paties Marcialio vertinimu, Dmochovskis dalį šio poeto epigramų laiko geromis, dalį – nuosaikiomis, tačiau pabrėžia, kad yra ir daug piktų epigramų. Kaip svarbiausią epigramos privalumą Dmochovskis įvardijo koncentruotą minties raišką („[...] didžiausia epigramos puošmena, / [...] yra glaustai išreikšta mintis“²⁵⁶). Įdomu pastebėti, kad Dmochovskis taip pat pamini ir įvertina paraepigramines literatūros formas – pajuokavimus (*żarty*) ir trumputes epigramas, sukurtas tarsi žaidžiant (*fraszk*) – bei jų kūrėjus:

Šalia esti ir juokai, ir trumpučiai šmaikštūs eilėraštukai:

Venk įžeisti padorumą dėl tuščių juokų:

²⁵³ „Wyrażenie rzeczy, i zdanie o niey“, in: *ibid.*

²⁵⁴ „Albo proste zamyka rzeczy opisanie“, in: [Franciszek Ksawery Dmochowski], *op. cit.*, p. 26.

²⁵⁵ „Albo ieszcze dowcipne mieści o niey zdanie“, in: *ibid.*

²⁵⁶ „Z myśli, Epigrammatu naywieksza ozdoba, / Gdy zwięzle wyłożone, lepiey się podoba“, in: *ibid.*

Ką sau leidžia Kochanovskis su Kochovskiu,
Nuo to, skaitant Potockį, ima skaudėti ausis.²⁵⁷

Dmochovskis apgailestauja, kad epigramoms išpopuliarėjus ir jų tematikai tapus universalesnei, daugelis, net ir stokojantys išsilavinimo (čia kritikuojamas epigramų rašymas mokyklose), ėmėsi rašyti šio žanro kūrinis:

Kadais epigramų dvasia pernelyg išsiplėtė,
vos ne kiekvienas jomis žmogaus išmintį matavo.
O sekdami jomis daugiausia graužė mokyklos plunksną:
koks beviltiškiems mokiniams tai buvo nepakeliamas vargas?
Turėjo aprašyti, kodėl ant balto žirgo jojo šventasis Jurgis?
Kaip savo galvą bučiavo šventasis Dionyzas?²⁵⁸

Dmochovskis teigia, kad epigramoms ypač pakenkė puošni retorika, netikslingas meninių priemonių vartojimas ir negabūs retorikai:

Iškalba epigramose ieškojo puošmenų,
ir pamokslininkai jomis [t. y. žodžių vingrybėmis] kėlė triukšmą.
[...] prapuolė geras skonis,
Ir kol pas mus sugrįžo, visas amžius prabėgo.²⁵⁹

Epigramai skirtos strofos pabaigoje Dmochovskis, tarsi apibendrindamas tai, kas buvo pasakyta, suformuluoja lakonišką geros epigramos apibrėžimą:

Eilėraščiams patinka šmaikštumas, bet tik ne pernelyg išmoningas:
žaisdamas žodžiais gauni tik apgaulingą grožį.
[Kai poetas] glausčiau į vienumą gerą mintį drauge su parinktu rimu sujungia,
tada epigrama sulaukia apdovanojimų.²⁶⁰

²⁵⁷ „Przy nim się obok kładą i żarty i fraszki: / Strzeż się razić przystoyność dla próżney igraszki: / Kochanowski z Kochowskim, coś sobie pozwolą, / Potockiego, gdy czytasz uszy cię zabolą“, in: *ibid.*

²⁵⁸ „Dawniey Epigrammatów duch się zbyt rozszerzył, / Ledwie nie każdy niemi rozum człeka mierzył. / Lecz wedle nich naywięcey gryzły pióra szkoły: / Jakieżto dla czczych były ucinków mozoły? / Czemu na białym koniu ieździł Jerzy Święty? / Jak głowę swą całował Dyonizy święty?“, in: *ibid.*, p. 26–27.

²⁵⁹ „Wymowa w Epigrammach szukała okraszy, / I Kaznodziejskie niemi pstrzyły się hałasy. / [...] gust dobry zaginał, / I nim do nas powrócił, wiek cały upłynął“, in: *ibid.*, p. 27.

Taigi galima teigti, kad kanoniniai žanro ypatumai lieka svarbūs ir Apšvietos epochoje: epigrama turi būti trumpa, šmaikšti, eiliuojama jai tinkamu metru. Aktualiai skambanti Dmochovskio pastaba, kad epigramoje nedera šmaikštauti pernelyg išmoningai ir tuščiai žaisti žodžiais, laikytina naujos epochos estetikos ir gero skonio formavimo atspindžiu.

1. 4. Epitalamijas, himenėjas

Senovės Graikijoje gyvavo dviejų rūšių vestuvinės giesmės, atliekamos merginų ir vaikų choro, – himenėjai ir epitalamijai. Tai labai panašūs kūriniai, besiskyrę kuriais ne kuriais turinio elementais ir atlikimo aplinkybėmis. Būdingas himenėjo turinio bruožas – vestuvių dievo Himenėjo pašlovinimas. Tokia vestuvinė giesmė buvo giedama iškilmingų eitynių metu lydint nuotaką iš tėvo namų į jaunikio namus. Epitalamijas, vestuvių ritualo dalis, – giesmė, kurią vestuvininkų pulkas (choras) vakare pagiedodavo prie jaunavedžių kambario ten įvedus nuotaką. Pasak lenkų literatūros istoriko Michała Bergmano, būtent romėnai, perkėlę į savą literatūrinę dirvą šią lyrinę poezijos rūšį ir ją toliau vystę, nebejautė himenėjui ir epitalamijui būdingų pradinių skirtumų, todėl terminus suvienodino, o vestuvių giesmė buvo pradėta vadinti bendru epitalamijo vardu²⁶¹. Šią Bergmano išvadą tikslina Skirmantė Šarkauskienė, LDK lotyniškojo XVI–XVII a. epitalamijo tyrėja, pastebėjusi, kad epitalamijo ir himenėjo terminai buvo pradėti sinonimiškai vartoti jau Teokrito kūryboje, tai yra III a. pr. Kr.²⁶² Romėnai, iš graikų perėmę jau pakankamai niveliuotą vestuvių poezijos tradiciją, toliau vystė abi vestuvinę giesmių – himenėjo ir epitalamijo – atmainas.

²⁶⁰ „Lubią rymy dowcipność, lecz niezbyt wytworną: / W jgraszkach słów, masz tylko ozdobę pozorną. / Sciagniey w jedno myśl dobrą wraz z rymem obierze, / A wtenczas Epigramma swóy poklask odbierze“, in: *ibid.*

²⁶¹ Michał Bergman, „Polskołacińskie epitalamjum“, in: *Pamiętnik Literacki*, rocznik XXV, z. 2 (43), czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej, Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1928, p. 185.

²⁶² Skirmantė Šarkauskienė, *Lotyniškas XVI–XVII amžiaus LDK epitalamijas*, Kaunas: Naujasis lankas, 2003, p. 24.

Himenėjo ir epitalamijo terminai buvo pramaišiu vartojami ne tik literatūrinėje kūryboje, bet ir XVI–XVIII a. poetikose bei retorikose. Pavyzdžiui, Skaligeris²⁶³ atskirai aptarė abi žanro atmainas, tačiau neišryškino jas skiriančios ribos, Jokūbo Pontano²⁶⁴ *Poetikoje* kalbama tik apie vieną atmainą, tai yra epitalamiją, tačiau čia pat sinonimiškai vartojama ir himenėjo sąvoka.

Sarbievijus epitalamiją priskyre vadinamosioms *silvoms* (*silvae*) ir jį aptarė skyriuje „Apie *silvas* ir *silvų* rūšis, arba Stacijus ir Klaudianas“ („De silvis et silvarum speciebus, sive Statius et Claudianus“). Remdamasis Kvintilianu, Sarbievijus *silvas* apibūdino taip: „Kvintilianas aiškina, kad *silvos* yra poemėlės, parašytos apėmus netikėtam užsidegimui [...].“²⁶⁵ Sarbievijus taip pat nurodo, kad *silvoms* būdingos įvairios temos, o pačios *silvos* artimesnės retorinėms kalboms nei epinei ir herojinei poezijai: „Taigi kiekviena *silva* yra tam tikras įvairias temas aprėpiantis poezijos kūrinys, mažai besiskiriantis nuo retorinių kūrinių, tačiau, priešingai, formaliai visai nepanašus į epinę ir herojinę poeziją, taip kaip nepanašus ir į komiškus, tragiškus ir kitus [kūrinius] [...].“²⁶⁶ Epitalamiją laikydamas kūriniu, chronologiškai pirmiausia atspindinčiu vieną iš svarbiausių žmogaus gyvenimo įvykių, vestuves, Sarbievijus lakoniškai jį apibūdina taip:

Epitalamijas yra giesmė, kuria šlovinamos vestuvės, kuria išsakomi jaunojo ir jaunosios troškimai, pagyrimai ir aprašomos pačios vestuvių iškilmės. Čia priklauso oaristijos, kurios aprašo meilūs jaunųjų pašnekesius, ir himenėjai, arba vestuvinės dainos.²⁶⁷

Prie išskirtųjų epitalamijo atmainų – oaristijų²⁶⁸ ir himenėjų – Sarbievijus daugiau negrįžta ir detaliau jų nekommentuoja.

²⁶³ [Iulius Caesar Scaliger], *op. cit.*, p. 128, 381–382, 390.

²⁶⁴ [Iacobus Pontanus–Ioannes Buchlerus], *op. cit.*, p. 113.

²⁶⁵ „Quintilianus docet silvas esse poematia subito excussa calore [...]“, in: Mathias Casimirus Sarbievijus, *op. cit.*, p. 487.

²⁶⁶ „Itaque silva quaelibet est silvosum quoddam poema, parum ab oratoriis operibus differens, quippe, contra, distinctum formaliter epicae heroicaeque poesi, sicut et comicae ac tragicae ceterisque [...]“, in: *ibid.*

²⁶⁷ „Epithalamium est carmen, quo nuptiae celebrantur, quo sponsi sponsaeque desideria, laudes ipsaque nuptiarum celebritas describitur. Huc pertinent: Oaristiae, quae describunt confabulationes sponsorum, et Hymenaei, seu nuptiales cantus“, in: *ibid.*, p. 497.

Didelę LDK neolotyniškosios epitalaminės kūrybos dalį sudaro proziniai epitalamijai, išpopuliarėję jau XVII a. Tokie kūriniai, nustelbdami eiliuotus epitalamijus, ypač paplinta XVIII amžiuje. Vestuvių proga sakomos panegirinės kalbos greičiausiai susiformavo kaip enkominių kalbų atmaina, tapusi svarbia iškilnių ritualo dalimi. Taigi šiai prozinei žanro atmainai retorikų autoriai taip pat skyrė deramą vietą, aptardami vestuvinės kalbos dalis, nusakydami kiekvienai iš jų būdingus teminius dėmenis. Pavyzdžiui, vestuvinės kalbos, arba epitalamijo, ypatumai išsamiai aptarti Dominyko Dekolonijos *Retorikoje*. Dekolonija, nurodęs, kad epitalamiją sudaro keturios sudėtinės dalys, ne tik išsamiai aprašo kiekvienai iš jų būdingus turinio ypatumus, bet ir atskleidžia visuomeninį santuokos institucijos vaidmenį:

1. [Pirmoje dalyje] kalbama apskritai ir bendrai, sakomos liaupsės santuokai, aukštinamas gėris, einas iš vedybų, iš kurių pirmiausia ir atsirado žmonių bendruomenė, buvo įkurti miestai, plinta žmonių giminė, lengvėja gyvenimo nepatogumai, taip pat kyla ir klesti savitarpio meilė ir geranoriškumas tarp giminaičių ir artimųjų. 2. [Antra] dalis, reikalaujanti ypatingo uolumo ir kruopštumo, susideda iš liaupsių abiem jauniems. Tomis liaupsėmis giriami tėvai, tėvynė, garbingos pareigos ir turtai, kūno ir sielos dovanos, taip pat kiti svarbūs dalykai, kuriuos žmonės įpratę garbinti [ir] apie kuriuos aukščiau išsamiai kalbėjome. Taip epitalamijuje Mariją, naująją imperatoriaus Honorijaus žmoną, į dangų pagyrimais iškelia Klaudianas [...]. Trečioje dalyje giriamas vestuvių iškilmingumas ir puošnumas, reiškiamas kraštiečių ir giminaičių džiaugsmas, tam tikra liaupsių dalis taip pat išbarstoma ir ant tų, kurie susirinko į vestuves. Pagaliau kalba baigiama visiems linkint nepaprastų ir laimingų dalykų, iškilmingai sakomos maldos Dievui ir šventiesiems prašant laimingo vaikų gimimo ir abipusės sutuoktinių darnos. Taip Stacijus baigia epitalamiją Stelai ir Violentilai [...].²⁶⁹

²⁶⁸ Michałowska šį Sarbievijaus terminą aiškina taip: „Oaristijos (gr. *δαρος* – (poet.) malonus pokalbis, pašnekesys) – pasak Sarbievijaus, „aprašo sužadėtinių burkavimą“, jos laikytinos epitalamijo atmaina ir priskirtinos *silvoms*“, in: Eadem, *op. cit.*, p. 180.

²⁶⁹ „1. Dicitur generatim, et universe de nuptiarum laudibus, et de bonis matrimonii, quo scilicet hominum societas primum coepit, urbes conditae sunt, genus humanum propagatur, vitae levantur incommoda, et mutua charitas, atque benevolentia cognationibus, et affinitatibus serpit, atque diffunditur. 2. Pars, quae praecipuam quamdam curam, diligentiamque desiderat, continet laudes utriusque conjugis. Ducuntur autem laudes illae a Parentibus, a Patriae, ab honoribus, fortunisque, a corporis, animique dotibus, et a certis illis capitibus, unde laudari homines solent, de quibus, fuse diximus supra. Ita Mariam Imperatoris Honori novam conjugem laudibus in Coelum tollit Claudianus Epithal. [...] Tertio loco laudatur nuptiarum apparatus atque celebritas, popularium, et affinium praedicatur laetitia, et aliqua etiam laude solent aspergi, qui ad nuptias convenere. 4. Denique praecipuis, et faustis omnibus clauditur oratio, et vota Deo, Superisque pro felici liberorum ortu, mutuaque conjugum concordia nuncupantur. Ita Statius in Epithal. Stellae et Violantillae [...]“, in: [Dominicus de Colonia], *op. cit.*, p. 341–342.

Linkėti jaunavedžiams santarvės Dekolonija pataria mokantis iš Marcialio epitalamijo Prudencijui ir Klaudijai. Pažymėtina, kad tinkamiausiais sekti pavyzdžiais jis apskritai laiko Antikos poetus (Marcialį, Stacijų, Klaudiana), cituoja ištraukas iš jų kūrybos. Dekolonijos *Retorikoje* pateiktas apibrėžimas leidžia teigti, kad pagrindiniai prasminiai epitalaminės kalbos akcentai nesikerta su poetinio epitalamijo turinio elementais. Tiesa, šiose kalbose dėl jų specifinių sakymo aplinkybių nerasime dalies, kuria jaunavedžiai kviečiami miegoti. Tai dalis, būdinga antikinei poetinei žanro tradicijai, o epitalaminės kalbos baigiamos jaunajai porai linkint palikuonių, santarvės, gražios ateities. Taigi prozinės vestuvių kalbos, tapusios svarbia iškilmių dalimi, „derinosi“ prie žanro poetinio modelio, perimdamos jam būdingą topiką, tačiau tuo pat metu jau turėjo atspindėti besikeičiančios epochos dvasią, naujas tradicijas, visuomenines vertybes.

Juvencijaus *Poetikoje* aptariamas tik epitalamijas. Į klausimą, kas yra epitalamijas, autorius atsako, jog tai: „Eilėraštis, parašytas apie vestuvių iškilmes, taip pavadintas pagal graikiškus žodžius, reiškiančius vestuvių miegamąjį.“²⁷⁰ Toliau Juvencijus išvardija pagrindinius šio žanro poezijos teminius aspektus, nurodo sektinus autorius:

[Epitalamijuje] reikia iškilmingai pašlovinti jaunavedžius, išsakyti laimingas pranašystes, girti tų vestuvių naudą, palinkėti [sutuoktiniams] laimingos ateities ir būsimų palikuonių. [Kurdamas] remkis poetais, kurie rašė epitalamijus: Katulu, Stacijumi, Klaudianu ir kitais.²⁷¹

Šiame glaustame Juvencijaus apibrėžime akcentuoti, autoriaus nuomone, esminiai epitalamijo požymiai (nurodyta priklausomybė poezijos sričiai, aptarti turinio ypatumai, išvardyti pavyzdiniai poetai). Juvencijus nesigilina nei į kitas žanrines atmainas, nei į eiliavimo būdus. Pažymėtina, kad kaip sektinus

²⁷⁰ „Est Poema pro nuptiali pompa conscriptum, sic dictum a vocibus Graecis *Epy Thalamos* nuptiale cubiculum“, in: [Josephus Juvencius], *op. cit.*, p. 103.

²⁷¹ „Laudes conjugum celebrandae, faustu[m] augurium capiendum, fructus illarum nuptiarum praedicandus, vota concipie[n]da pro felicitate, et futura prole. Consule Poetas, qui scripsere Epithalamia, Catullum, Statium, Claudianum, etc.“, in: *ibid.*

pavyzdžius jis nurodo ne Naujųjų laikų autorius, o Antikos kūrėjus. Ši Juvencijaus definicija yra vienas iš nedaugelio epitalamijo žanro apibrėžimų, esančių XVIII a. poetikose. Svarbu pastebėti, kad nei Goliaskio, nei Dmochovskio poetikose tiek himenėjas, tiek ir epitalamijas apskritai neminimi.

1. 5. Trėnas, epicėdijas, epitafija, elegija

Aptariant neolotyniškosios laidotuvinės kūrybos genologinius ypatumus, akiratin neišvengiamai patenka visa grupė temos, struktūros ir raiškos požiūriu giminingų kūrinių, tiek poetinių, tiek ir prozinių, kurie nuo seno buvo kuriami, siekiant parodyti pagarbą mirusiajam, pašlovinti jo nuveiktus darbus, paguosti gedinčius artimuosius. Tai trėnai, epicėdijai, epitafijos, elegijos, laidotuvinės kalbos. Šie žanrai, susiformavę antikinėje Graikijoje, vėliau perimti ir vystyti romėnų autorių, buvo labai populiarūs Europos Renesanso ir Baroko literatūrose. Greta išvardytųjų žanrų Antikoje taip pat egzistavo ir smulkesnės specifinės laidotuvinės kūrybos formos – monodijos, inferijos, parentalijos, nėnijos – neolotyniškoje kūryboje iš esmės tapusios laidotuvinės kūrybos sinonimais.

Naujaisiais laikais laidotuvinei kūrybai niveliuojantis, dar labiau nyko jau Antikoje buvusios ne visai aiškios žanrinės ribos, kurias, remdamasis antikinės literatūros ypatumais, teoriškai apibrėžė Skaligeris. Keliuose jo *Poetikos* skyriuose plačiau ar siauriau aptartas visas spektras laidotuvinių kūrinių žanrų. Atskirai kalbama apie laidojimo iškilmes²⁷² („Funebres“ I, 35), su kuriomis, be abejonės, vienaip ar kitaip susijusi pati laidotuvinių kūrinių tradicija. Trėnai aptariami kartu su himenėjais, elegijomis ir kitais panašios tematikos kūrinių²⁷³ („Threni et hymenaei, et elegiae, et alia“ I, 50). Laidotuviniai kūriniai, juos išskyrus į atskirą grupę, taip pat aptariami skyriuje „Epitafija, epicėdijas, monodijos, inferijos, parentalijos, trėnai, nėnijos“²⁷⁴ („Epitaphium, epicedium, monodia, inferiae, parentalia, threni, neniae“ III, 121). Skyriuje,

²⁷² [Iulius Caesar Scaliger], *op. cit.*, p. 108–109.

²⁷³ *Ibid.*, p. 128–130.

²⁷⁴ *Idid.*, p. 425–427.

skirtame elegijai²⁷⁵ („Elegia“ III, 125), ne tik apžvelgiama žanro genezė ir ypatumai, bet vėl sugrįžtama prie epicėdijų ir epitafijų. Atskirai analizuojamos guodžiamosios kalbos²⁷⁶ („Consolatio“ III, 123).

Išsamiai laidotuvinės poezijos ypatumai apibrėžti Pontano-Buchlerio *Poetikoje*. Palyginus Skaligerio ir Pontano-Buchlerio veikaluose pateiktas formuluotes matyti, jog pastarajame darbe daugeliu atvejų beveik nenutolta nuo Skaligerio teiginių. Sekant Skaligeriu, šioje *Poetikoje* epitafija traktuojama kaip eiliuotos epigramos atmaina:

Epitafija yra tam tikra metrinė epigrama, tai yra tokia, kuri galėjo būti įrašoma mirusiųjų antkapyje arba palaidojimo vietoje; dažniausiai glaustai, įtaigiai ir su tam tikru apgailestavimu nurodanti jų vardą, amžių, nuopelnus, rangą, titulus, pagyrimus, skirtus tiek sielai, tiek kūnui, mirties aplinkybes, giminės nuopelnus ir kitus panašius dalykus, taip pat kartais perteikianti didžiulį skausmą.²⁷⁷

Pažymima, kad epitafijos gali būti ir eiliuotos, ir prozinės²⁷⁸, be to, skirtingai nuo epicėdijo, sakomo tik kartą²⁷⁹, epitafijos gali būti „kasmet kartojamos prie mirusiajam skirto paminklo“²⁸⁰. Nurodoma, kad „Epicėdijas [...] recituojamas, kai mirusiajam atiduodama paskutinė pagarba, arba prieš mirusiojo laidojimą, kaip sakytum, per egzekvijas, arba per pačias laidotuves, kol [šios] vyksta.“²⁸¹ Nėnija – tai tokia giesmė, kurią giedodavo prie kapo arba per laidotuves pritariant fleitai²⁸². Išvardytieji teiginiai rodo akivaizdžią Skaligerio *Poetikos* įtaką. Pabrėžtina, kad Pontano-Buchlerio *Poetikoje* pateikta laidotuvinių kūrinų traktuotė pasižymi ir kai kuriomis novacijomis: ne tik glaustai apžvelgtas epitafijų, epicėdijų, nėnijų susiformavimas, atlikimo laikas ir pobūdis, bet aptartas ir jų turinys, nurodyta šių kūrinų stiliaus

²⁷⁵ *Ibid.*, p. 429–430.

²⁷⁶ *Ibid.*, p. 427–428.

²⁷⁷ „Epitaphium est metricum quodam Epigramma, quod videlicet inscribi posset defunctorum sepulcro sive tumulo, illorum plerumq[ue] nomen, aetatem, merita, statum, dignitates, laudes tum animi, tum corporis, mortis, gentis, aliaq[ue] huiusmodi graviter, et saepius cum quadam commiseratione, ac interdum ingentis doloris significatione breviter indicans.“, in: [Iacobus Pontanus–Ioannes Buchlerus], *op. cit.*, p. 121.

²⁷⁸ „Epitaphia sive metris constarent, sive soluta essent“, in: *ibid.*, p. 124.

²⁷⁹ „epicedium non repetebatur“, in: *ibid.*

²⁸⁰ „[Epitaphia] in annos singulos ad extincti monumentum iterabantur“, in: *ibid.*

²⁸¹ „Epicedium [...] recitabatur, dum iusta mortuo solvebantur, seu ante humationem cadaveris: quasi dicas, ad exequias, in ipso funere, dum curatur funus.“, in: *ibid.*, p. 121.

²⁸² „Naenia carmen erat, quod ad rogum, seu in funere concinebatur ad tibiam [...]“, in: *ibid.*, p. 125.

priklausomybė nuo adresato kilmės, amžiaus, lyties, užimamų pareigų²⁸³, atskiruose skyriuose detaliai aiškinama įvairiems adresatams skirtų epitafijų specifika. Taip pat įdomus ir naujas pastebėjimas, kad epicėdijas, veikiamas tradicijos, ilgainiui tapo bendru terminu, taikomu laidotuvinėms giesmėms pavadinti: „Tačiau iš įpročio, kuris taip pat, kaip ir kitus dalykus, veikia žodžius, epicėdijo vardu pavadinta bet kuri laidotuvinė giesmė.“²⁸⁴ Tai buvo aktualu kitiems poetikų autoriams, o pirmiausia – Sarbievijui.

Sarbievijus savo *Poetikos* dalyje „Apie tobulą poeziją“ („De perfecta poesi“) iš laidotuvinės kūrybos žanrų paminėjo tik epicėdijus ir juos aptarė skyriuje, skirtame *silvoms*. Epicėdiją jis apibrėžė kaip mirusįjį giriantį kūrinį, kuriam būdingas laisvumas, nulemtas senos tokių kūrinų tradicijos:

Epicėdijai, jei žiūrėtum jų turinio, tarp *silvų* užima paskutinę vietą²⁸⁵, tačiau formos atžvilgiu – pirmąją. Kadangi [epicėdijai] yra pagyrimai, skirti ką tik mirusiems, o ne gyviesiems, poetas juose galės laisviau leistis klajoti po galimų ir universalių dalykų apmąstymus. Juk kuo senesnis yra poezijos [kūrinio] turinys, tuo laisvesnė jo galimybė viską išsakyti, remiantis universaliu vaizdiniu. Todėl Aristotelis primygtinai siūlo, kad epinių kūrinų autorius remtųsi senu pasakojimu, pagal kurį plėtotų savo siužetą. Taigi epicėdijai artimiausi epinei imitacijai.²⁸⁶

Dekolonijos *Retorikos* 10-e skyriuje „Apie laidotuvinę kalbą“ („De laudatione funebri“) pateiktas toks laidotuvinės kalbos apibūdinimas:

[Laidotuvinė kalba] yra ta, kuri sakoma arba per pačias laidotuves, arba mirties metinių dieną; tokios buvo tos kalbos, kurias Artemisija liepė kasmet sakyti prie Mausolo²⁸⁷ kapo [...].²⁸⁸

²⁸³ *Ibid.*, p. 124–125.

²⁸⁴ „Consuetudo tamen, quae ut aliarum rerum sic verborum domina est, Epicēdii nomen ad carmen funebre quodcunque indicandum transtulit“, in: *ibid.*, p. 125.

²⁸⁵ *Silvos* – tai kūriniai, skirti visiems žmogaus gyvenimo etapams, pradėdant gimimu ir baigiant mirtimi, aprašyti. Kadangi epicėdijas skiriamas būtent paskutiniam etapui, jis, pasak Sarbievijaus, ir yra *silvų* sąrašo pabaigoje.

²⁸⁶ „Epicēdia, si spectes materiam, postremo loco sunt inter silvas, primo autem, quoad formam. Cum enim sint nuper vita functorum laudes, non viventium, commodius poeta minusque invidiose poterit in eis iuxta possibilium et universalium speculationem vagari. Siquidem quo vetustior est materia poesis, eo liberior ei facultas est omnia ex universali idea dicendi. Quare Aristoteles maximopere historiae vetustatem commendat, ex qua fabulam contexere debet epicus. Epicēdia igitur quam maxime accedunt ad epicam imitationem“, in: Mathias Casimirus Sarbievius, *op. cit.*, p. 498.

²⁸⁷ Mausolas, Karijos karalius, gyvenęs IV a. pr. Kr. Jam atminti žmona Artemisija pastatė vadinamąjį Halikarnaso mauzoliejų, vieną iš septynių pasaulio stebuklų.

Ši definicija akivaizdžiai primena Skaligerio pateiktą epitafijos apibrėžimą, tačiau laidotuvinės kalbos struktūroje Dekolonija išskyrė tik tris sudėtines dalis, o Skaligeris nurodė esant penkias:

Laidotuvinę kalbą iš viso turi sudaryti trys dalys, tai yra: pagyrimas, guodimas ir padrašinimas, arba kitaip, paraginimas; pagyrimas – mirusiojo, guodimas – tėvų ir giminaičių, padrašinimas, arba paraginimas, – gyvųjų dalyvių, kad į mirusiojo gyvenimą ir dorybes būtų pažvelgta kaip į pavyzdį.²⁸⁹

Juvencijaus poetikos ir retorikos veikale laidotuvinė poezija aptarta aiškinant tik epicėdiją. Čia pateiktas lakoniškas epicėdijo apibrėžimas, kuri galima traktuoti kaip ankstesniuose kitų autorių veikaluose išdėstytų minčių apibendrinimą. Pasak Juvencijaus, epicėdijas – tai:

Laidotuvinė giesmė, romėnų vadinama nēnija, graikų – epicėdiju nuo žodžių „prie“ ir „rūpestis, liūdesys dėl mirusiojo“, kuri pirmiausia turi būti skiriama mirusiesiems.²⁹⁰

Atsakydamas į klausimą, kokie yra epicėdijo ypatumai, Juvencijus nurodo taip: „Išsakomi mirusiajam skirti pagyrimai, aprašomos laidotuvių iškilmės, sukuriamą epitafiją, pagaliau poetas [mirusiajam] meldžia amžinybės.“²⁹¹ Pažymėtina, kad Juvencijus, nors epicėdiją ir laikė pagrindiniu laidotuvinę kūrybą apibūdinančiu terminu, tačiau jį vartojo pramaišiu su epitafija, taigi epicėdiją suvokė kaip bendrąją sąvoką, tinkamą ne tik žanrui įvardyti, bet ir pačioms laidotuvėms apibrėžti.

²⁸⁸ „Ea est, quae habetur vel in ipso funere, vel in anniversario funeris die, cujusmodi erant orationes illae, quas ad Mausoli sepulchrum quotannis haberi jussit Artemisia [...]“, in: [Dominicus de Colonia], *op. cit.*, p. 343.

²⁸⁹ „Orationem funebrem tribus omnino partibus constare debere: nimirum laude, consolatione, et paraenesi, sive adhortatione; Laude mortui, consolatione Parentum, et affinium; Paraenesi vero, seu adhortatione ad superstites, utin mortui vitam, atque virtutes, tamquam in exemplar intueantur“, in: *ibid.*, p. 344.

²⁹⁰ „Est Carmen funebre, quae Naeniae Romanis, Graecis Epicedium docitur ab *epi* et *kidos* cura, quae mortuis praecipue debet impendi“, in: [Josephus Juvencius], *op. cit.*, p. 103. („epi“ – graikiško prielinksnio *ἐπι* (šalia, link, prie) lot. transkripcija, „kidos“ – graikiško daiktavardžio *κῆδος* (rūpestis, liūdesys; rūpestis arba liūdesys dėl mirusiojo) lot. transkripcija.)

²⁹¹ „Narrantur de mortui laudes, pompa funebris describitur[,] conditur Epitaphium, Poeta denique apprecatur aeternitatem“, in: *ibid.*, p. 104.

Priešingai nei anksčiau aptartuose XVIII a. jėzuitų autorių Juvencijaus ir Dekolonijos veikaluose, tokių laidotuvinės kūrybos žanrų, kaip epicėdijas ar epitafija, jau nebeišskyrė minėto amžiaus pabaigoje išleistų poetikų autoriai – pijorai Golianskis ir Dmochovskis. Golianskio veikale nerasime svarstymų apie laidotuvinę kūrybą: čia šio žanro kūriniams tik iš dalies „atstovauja“ elegija, kurią Golianskis itin lakoniškai aptarė skyrelyje, prišlietame prie satyroms skirto skyriaus. Elegija apibrėžta kaip kūrinys, galintis išreikšti tiek liūdesį, tiek ir džiaugsmą:

Elegija, kadais išreiškusi liūdesį ir sielvartą, graikų ir lotynų rašyta kaitant šešiapėdę ir penkiaspėdę eilutes, dabar išreiškia įvairiausių jausmus – ir liūdesio, ir džiaugsmo.²⁹²

Šis apibrėžimas iliustruotas Horacijaus *Poezijos meno* dveiliu (*Ars poet.* 75–76), kuri, pasak Teresos Michałowskos, apibrėždami elegiją, noriai citavo ir atspirties tašku rinkosi XV a. pabaigos ir XVI a. pradžios humanistai²⁹³:

Nelygiomis eilėmis skausmai pradžioje buvo reikšta,
Na, o paskui prisidėjo troškimų įvykusių džiaugsmas.²⁹⁴

Liūdesio jausmus, kaip nurodo Golianskis, elegijose²⁹⁵ išreiškė Ovidijus, o Tibulas ir Propercijus, teigiama, parašė ir linksmų elegijų. Kaip Naujųjų laikų gedulingosios elegijos kūrėjas nurodytas Edwardas Youngas²⁹⁶ ir jo kūrinys „Naktys“ („Nocy“). Golianskis taip pat atkreipė dėmesį į elegijos termino universalumą ir apibendrino jį kaip poeziją apskritai: „Mes savo kalboje

²⁹² „Elegia niegdyś głoś smutku i żalości, wierszem na przemian sześciomiarowym i pięciomiarowym od Greków i Łacinników pisywana, wszelakie teraz czucie, i smutne, i wesole wyraża“, in: [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 408.

²⁹³ Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 142.

²⁹⁴ „Versibus impariter junctis querimonia primum, / Post etiam inclusa est voti sententia compos“, in: [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 408. Cituojamas Eugenijos Ulčinaitės vertimas, žr.: Horacijus, *Poezijos menas (Laiškas Pizonams)*, in: *Romėnų literatūros chrestomatija*, p. 264.

²⁹⁵ Čia turimos galvoje Ovidijaus *Liūdesio elegijos*.

²⁹⁶ Čia kalbama apie poemą „Skundas, arba Nakties mintys apie gyvenimą, mirtį ir nemirtingumą“, („Complaint, or Nights Thoughts on Life, Death and Immortality“, 1742–1745), kurią Youngas parašė per trumpą laiką praradęs net tris artimuosius.

neturime specialaus termino elegijai apibrėžti, bet tai, ko nepriskiriame kitoms poezijos rūšims, bendrai vadiname eilėmis.²⁹⁷

Ryški Goliaskio įtaka matyti Dmochovskio *Poetikos* teiginiuose, apibrėžiančiuose elegijos specifiką. Svarbu pažymėti, kad Dmochovskis į žanrinės terminologijos apyvartą mėgina sugrąžinti trėną, jį vartodamas kaip elegijos sinonimą. *Poetikos* antrosios giesmės skirsnėje, kuris turinyje įvardytas „Apie elegiją, mūsiškai – apie trėnus“ („O Elegii, po naszymu o Trenach“) aptarti esminiai elegijos ypatumai: emociingumas („Persmelkia jautrias širdis, negyvus kapus išjudina“²⁹⁸), temų įvairovė („Tai linksmybes vaizduoja, tai gedulą ir liūdesį“²⁹⁹). Dmochovskio manymu, norint, jog elegija būtų paveiki ir jaudintų skaitytoją, nepakanka tik literatūrinio meistriškumo: „Maža vien tik gerų rimuotojo sugebėjimų, / reikia turėti jautrią sielą ir gailestingą širdį.“³⁰⁰ Pabrėžiamas tiesioginis paties poeto išgyvenimų ir kuriamoje elegijoje vaizduojamų nuotaikų ryšys, emocinis nuoširdumas, – veiksniai, lemiantys įtaigų meninės tikrovės vaizdą. Šiuos teiginius Dmochovskis pagrindžia pateikdamas romėnų elegijos raidos retrospektyvą, o būtent lakoniškai aptardamas Kornelijaus Galo, Tibulo, Propercijaus ir Ovidijaus elegijas. Nepranokstamas elegijos meistras, Dmochovskio vertinimu, buvo Tibulas. Šalia žymiųjų romėnų elegikų minimas lenkų Renesanso poetas Jonas Kochanovskis³⁰¹ (Jan Kochanowski), kurio sielvartingi „Trėnai“ žadina skaitytojo gailestį, ir garsūs paties Dmochovskio amžininkai – tėvynainis Pranciškus Kniažninas³⁰² (Franciszek Dionizy Kniażnin): jo elegijų rinkinys, pasak Dmochovskio, stiliaus subtilumu ir jausmų raiška prilygintinas

²⁹⁷ „W naszym języku nie masz szczególnego nazwiska Elegii, ale co do innych rodzajów Poezyi nie należy, to ogólnie wierszem zowiemy“, in: [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 409.

²⁹⁸ „Czułe serca przenika, martwe wzrusza groby“, in: [Franciszek Ksawery Dmochowski], *op. cit.*, p. 21.

²⁹⁹ „To wesele maluie, to żale i smutki“, in: *ibid.*

³⁰⁰ „Mało, że Rymotworstwa masz talent szczęśliwy, / Trzeba mieć duszę czulą, i serca głos tkliwy“, in: *ibid.*

³⁰¹ *Poetikoje* kalbama apie Kochanovskio ciklinę poemą „Trėnai“ („Treny“), išleistą Krokuvoje 1580 m. Tai devyniolikos lyrinių kūrinių rinkinys, kurį poetas parašė netrukus po to, kai mirė jo dukrelė Uršulė, ir jai dedikavo. Daugiau žr.: Edmund Kotarski, „Jan Kochanowski“, in: *Wirtualna Biblioteka Literatury Polskiej*, prieiga internete – <http://univ.gda.pl/~literat/autors/kochan.htm>

³⁰² *Poetikoje* minimas Kniažnino elegijų rinkinys „Orfėjo gedulas dėl mirusios Euridikės“ („Żale Orfeusza nad Eurydyką“, 1780), kurį šis parašė mirus poeto Pranciškaus Zablockio, gero draugo, žmonai.

Kochanovskio „Trėnams“, ir anglų poetas Edwardas Youngas³⁰³. Aptaręs ir įvertinęs minėtuosius elegikus, Dmochovskis reziumuoja: „Tik pati jautri siela priverčia verkti.“³⁰⁴

Elegijos žanras, Apšvietos laikotarpio poetikose „pavaduojantis“ laidotuvinę kūrybą, aptariamą iš esmės nesigilinant į formaliuosius žanrinio kanono principus, – dėmesio centre atsiduria meninio įtaigumo problema (tai ypač būdinga Dmochovskiui). Golianskio ir Dmochovskio veikaluose pateikta elegijos samprata, pasak Piotro Źbikowskio, panaikina elegijos žanrinius ypatumus ir leidžia kalbėti apie ribų, skiriančių žanro ir rūšies kategorijas³⁰⁵, nykimą.

³⁰³ *Poetikoje* Dmochovskis kaip ir Golianskis mini tą patį Youngo kūrinį „Naktys“ („Nocy“).

³⁰⁴ „Sama tylko do płaczu wzbudzi czuła dusza“, in: [Franciszek Ksawery Dmochowski], *op. cit.*, p. 23.

³⁰⁵ Piotr Źbikowski, *op. cit.*, p. 186–187.

2. Žanrinių tradicijų raiška ir slinktyt XVIII amžiaus proginėje literatūroje

2. 1. *Officio panegyricae pennae*: panegirikų modeliai

Panegirikos – svarbi Renesanso ir Baroko epochų proginės literatūros dalis – nepraranda populiarumo ir XVIII amžiuje, laikotarpyje, kurio pirmąją pusę dar veikia vėlyvojo Baroko estetika, o antrajai jau būdingos vis stipriau įsigalinčios Apšvietos epochos kultūrinės nuostatos. Ypač daug panegirikų buvo išspausdinta iki XVIII a. šeštojo dešimtmečio. Remiantis Vilniaus akademijos (universiteto) XVIII a. spaustuvės leidinių apžvalga, galima teigti, kad lotyniškosios proginės kūrybos kontekste panegirikos sudaro didžiausią kūrinių grupę: *de visu* peržiūrėjus Akademijos spaustuvės produkciją ir atrinkus per 160 grožinės literatūros leidinių, matyti, kad panegirikų yra maždaug 63. Atrenkant kūrinius, vienu iš pagrindinių kriterijų laikyta žanrinė nuoroda, vienokia ar kitokia formuluote pažymėta leidinio pavadinime arba paantraštėje, nes panegirikomis (tai tarsi žanrinis Protėjas) plačiąja prasme gali būti vadinami visi proginiai kūriniai. Dauguma Akademijos spaustuvėje išleistų panegirikų parašytos jėzuitų, tačiau, svarbu pažymėti, čia taip pat buvo spausdinami ir kitų vienuolių, pavyzdžiui, dominikonų, pranciškonų proginiai leidiniai, taip pat pijorų, savo spaustuvę įkūrusių tik 1754 m., panegirikos. Nors pijorų panegirinę kūrybą reglamentavo minėtieji Stanislovo Konarskio darbai (*Apie taisytiną iškalbos ydas*, 1741; *Vizitacijų nurodymai*, 1753), tačiau proginiai kūriniai (taigi ir panegirikos), rėmęsi humanitarinio lavinimo programa, jau buvo tapę kultūrinės raiškos forma ir visuomeninio gyvenimo savastimi.

Formuojantis naujoms kultūrinėms nuostatoms ir naujai literatūrinei estetikai, kito ir meninė kūryba, taigi, baigiantis XVIII amžiaus aštuntajam dešimtmečiui, panegirikas keičia panegiriniai kūriniai, kurių antraštėse jau nebėra jokios užuominos apie galimą panegirikos žanrinę prieskyrą, pavyzdžiui, eilėraščių, kurie antraštėse turėtų šią formalią žanrinę nuorodą,

nerasime pijorų spaustuvėje išleistame proginės poezijos rinkinyje *Vilniaus Pijorų konvikto vardu įvairiomis progomis rašytų eilėraščių rinkinys*³⁰⁶ (1779). Rinkinį sudarantys tiek lotyniški, tiek ir lenkiški proginiai eilėraščiai – odės, epigramos, vestuvėms ir laidotuvėms skirta poezija – pasižymi lakoniškomis antraštėmis, tačiau daugiau ar mažiau išlaiko panegirinį turinį.

Ypatingą vietą proginės literatūros kontekste užima elogijas – parapoetinė literatūros forma, kurią bene pirmoji lenkų literatūroje aptarė Barbara Otwinowska³⁰⁷. Elogijai ypač paplito XVII a. viduryje. Jakubas Niedźwiedźius jų populiarumą LDK ir Lenkijos proginėje literatūroje sieja su pasitraukimu nuo renesansinių panegirikų ir naujų tendencijų įsigalėjimu, – pradedama domėtis anksčiau ignoruotomis literatūros formomis, imami praktikuoti nauji žanrai: be elogijo, suklesti emblema ir įvairios įmantriosios poezijos formos³⁰⁸. Maria Garbaczowa, Lenkijos XVIII a. proginės literatūros tyrėja, pastebėjo, kad elogijų, traktuojamų kaip panegirikos, kurias inspiruoja ne kokia nors konkreti proga, bet veikiau apskritai noras pagirti tautą, šalį, miestą, asmenį, gyvūną ar abstrakciją, buvo itin gausu Lenkijos lotyniškoje Apšvietos laikotarpio literatūroje³⁰⁹. Lietuvoje elogijai taip pat buvo labai populiarūs, jie rašyti tokiomis progomis, kaip kiti proginiai kūriniai. Eglė Patiejūnienė, aptarusi LDK XVI–XVII amžiaus elogijo specifiką ir jo vietą to laikotarpio „mažųjų“ žanrų sistemoje, pažymėjo, jog elogijas, kaip literatūrinė forma, Renesanso epochoje priimtas jau vien dėl savo antikinės kilmės, baroke – ypač panegiriškajame Sarmatijos baroke – rado kuo palankiausią dirvą; be to, elogiją sunku laikyti „mažąja“ literatūros forma (nors jis ir kilęs iš pačios pirmykštės epigramos), kadangi XVII amžiaus LDK literatūroje retai tepasitaiko elogijų, trumpesnių nei 20-ties eilučių, užtat nesunku rasti tokių,

³⁰⁶ *Zebranie rymów z rożnych okolicznosci pisanych mianowicie Jmieniem konwiktu szlacheckiego Wilen. XX Scholarum Piarum*, w Wilnie: W Typografii J. K. M. y Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum, 1779. (Egz. LMAVB L–18/525)

³⁰⁷ Barbara Otwinowska, „Elogium – „flos floris, anima et essentia“ poetyki siedemnastowiecznego panegiryzmu“, in: *Studia z teorii i historii poezji*, pod redakcją Michała Głowińskiego, seria pierwsza, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Instytut Badań Literackich, 1967, p. 148–184.

³⁰⁸ Jakub Niedźwiedź, *Nieśmiertelne teatra sławy*, p. 185.

³⁰⁹ Maria Garbaczowa, *op. cit.*, p. 12.

kurie tęsiasi per ištisus knygų lapus, turi apie šimtą ar net du šimtus eilučių³¹⁰. Patiejūnienė nurodo, kad apie XVII a. vidurį elogijas ėmė virsti savotiška supoetinta panegirinės kalbos atmaina, prie panegirinės kalbos jis ėmė artėti ir savo apimtimi³¹¹. Tyrėja prieina prie išvados, kad „elogijai yra turbūt patys „barokiškiausi“ tekstai senuosiuose LDK spaudiniuose. Juose sukoncentruota visa, kas laikoma būdingiausiais baroko literatūros estetikos požymiais: retorinių figūrų gausa, netikėčiausi palyginimai, minties lūžiai, konceptai, nuolat žaidžiama dviprasmybėmis, perkeltinėmis prasmėmis, minčių ir garsų sąskambiais, mėgaujama išorine teksto forma.“³¹² Akademijos spaustuovės leidinių apžvalga rodo, kad XVIII a. elogijas nepraranda populiarumo, tačiau keičiasi šios literatūrinės formos pateikimo būdas: nors buvo leidžiami ir atskiri elogijų rinkiniai, tačiau dažniausiai elogijas įpinamas į prozos tekstus kaip jų sudėtinė dalis.

XVIII a. panegirikoms, kaip ir didžiajai daliai proginių leidinių, būdingos ilgos ir informatyvios aprašomojo pobūdžio antraštės, dažnai primenančios nedidelį pasakojimą, kuriame pateikiama esminė su kūrinio susijusi informacija. Šio pasakojimo informacinę funkciją neretai gožia rafinuotos formuluotės, konstruojamos pasitelkiant herbinę simboliką, prisodrintos mitologinių realiųjų, antikinių siužetų aliuzijų. Antraščių plėtojimosi tendencija išryškėjo XVII a. viduryje. Pasak Patiejūnienės, šiam reiškiniui galėjo turėti įtakos elogijo literatūrinė forma. Pavadinimai, „XVI a. pabaigoje buvę glausti ir informatyvūs, nuo XVII a. vidurio ima vis labiau panėšėti į savarankiškus nemažos apimties tekstus, o XVIII amžiuje jau pasitaiko ir tokių, kur autoriai savo mintį aiškina išnašose.“³¹³ Tiek labiau išplėtotose, tiek ir lakoniškesnėse antraštėse paprastai nurodomas dedikatas, jo statusas ar užimamos pareigos,

³¹⁰ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mąžosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 210.

³¹¹ *Ibid.*, p. 225.

³¹² *Ibid.*, p. 227.

³¹³ *Ibid.* Taip pat paminėtinas šios mokslininkės straipsnis, kuriame išsamiai nagrinėjama LDK XVI–XVIII a. knygų antraščių problematika, žr.: Eglė Patiejūnienė, „Senujų Lietuvos knygų antraštės“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2001, t. 3, p. 77–104. Panegirinių LDK leidinių antraščių pokyčius, prasidėjusius XVII a. pirmoje pusėje, aptaria Jakubas Niedźwiedźius, žr.: Idem, *Nieśmiertelne teatra sławy*, p. 194–196.

kūrinį inspiravusi proga, žanrinė priklausomybė ir sveikintojas (dažniausiai tai ne konkretus asmuo, o, pavyzdžiui, Akademija, kuri nors iš jėzuitų kolegijų ar Lietuvos pijorų provincija etc.). Visa ši informacija, kaip minėta, pateikiama gausiai ornamentuota stilistiniais barokinės retorikos elementais. Žanrinė leidinių prieskyra įvardijama tokio pobūdžio junginiais: „pasveikintas parodžius panegirinę pagarbą“ („panegyrico [...] homagio salutatus“³¹⁴), „pasveikintas panegiriniu pašlovinimu“ („panegyrico cultu salutatus“³¹⁵), „panegiriniu [...] rašikliu pasveikintas“ („panegyrico [...] calamo celebratus“³¹⁶), „panegirinės plunksnos patarnavimu“ („officio panegyricae pennae“³¹⁷), „Panegirinis pasveikinimas“ („Panegyrica gratulatio“³¹⁸). Dažnai leidinio antraštėje žymima, kad tai panegirika („Panegyricus [...]“³¹⁹), o tokį leidinį atsivertę randame panegirinę kalbą („Oratio“). Tai rodo graikiškosios žanro tradicijos gyvybingumą³²⁰.

Nemažos dalies panegirinių leidinių antraštėse žanrinė prieskyra apskritai nenurodyta, todėl apie ją galima sužinoti tik atsivertus patį leidinį, kur panegirikos tekstas – prozinis arba eiliuotas – pateiktas su atskira paantrašte „Panegyris“, „Panegyricus“.

³¹⁴ *Archangelus Magni Ducatus Litvaniae, qua princeps Michael custos legum [...] Wiśniowiecki, [...] palatinus Vilnensis, [...] sub auspiciatissimum sui palatinatus ingressum [...] panegyrico humanioris literaturae homagio salutatus a [...] minima S. I. et Universitate Vilnensi A. 1736, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1736]. (Egz. LMAVB L–18/2–345)*

³¹⁵ *Idea bonorum pontificum [...] Paulus Bernardus Sapieha, episcopus Samogitiae, [...] omnibus dotibus magnorum et sanctorum praesulum a virtute, sapientia et lucina infructus, sub auspiciatissimum in cathedram suam ingressum panegyrico cultu salutatus a collegio Chodkiewicziano Crosensi S. I. A. 1715, [Vilnae, 1715]. Įrašas: „Labor P. Ludovici Sokulski S. I., Professoris Rhetorum Patris [?] Crois“.* (Egz. VUB IV 31205)

³¹⁶ *Bonus pastor per apertum pro-avitae portae ostium in commissum pastorali tutelae Christi ovile intrans [...] Josephus [...] Puzyna, [...] episcopus Livoniae et Piltinensis praelatus, cantor Vilnensis, [...] sub auspiciatissimum ad pontificias tiaras inaugurationem [...] panegyrico Joannis academici calamo celebratus ab Acad. Universitate Vilnensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1741. (Egz. VUB IV 30381)*

³¹⁷ *Ministra palatini honoris princeps Radivillorum Aquila, penes fortunatissimum ad suam palatinatum ingressum [...] Michaelis Casimiri Radziwiłł, palatini Vilnensis, magni ducis exercituum M. D. Lit., [...] officio panegyricae pennae [...] Calliopes Litvaniae provinciae scholarum piarum excepta, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1745. (Egz. VUB III 14522)*

³¹⁸ *Panegyrica gratulatio nomini et honori [...] Michaelis Josephi [...] Massalski, castellani Vilnensis, [...] post proxime assumptam castellani ducisque praerogativam a PP scholarum piarum provinciae Litvaniae parata anno 1745, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1745]. (Egz. VUB IV 30982)*

³¹⁹ *Panegyricus [...] Josepho Dowoyna Solłohub, palatino Vitebscensi, Eyszyscensi, Sannicensi [...] praefecto, cum ad ineundum palatini munus, Vitebscum urbem sui palatinatus metropolim ingrederetur, a devincta suo nomini Litvana provincia scholarum piarum consecratus A. D. 1753, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1753]. (Egz. VUB IV 30763)*

³²⁰ *Panegyricus* yra graikiška „panegirinės kalbos“ forma, tik be žodžio *λόγος* (lot. *oratio*).

Aptariamo laikotarpio panegirinius leidinius paprastai sudarė šios dalys: antraštinis lapas, kitoje jo pusėje būdavo pateikiama herbinė kompozicija – grafinis herbo atvaizdas su virš jo išspausdintu įrašu (herbine dedikacija), kuris galėjo būti eiliuotas ar prozinis, ir po herbu pateikiamu nedideliu herbiniu eilėraščiu, – po to eidavo prozinis kreipimasis į dedikatą arba dedikacija (retais atvejais jį pakeisdavo elogijas arba eiliuotas tekstas, pavyzdžiui, dedikacijos funkciją atliekanti odė³²¹ arba hegzametru eiliuota nedidelė poema³²²) ir pagrindinis tekstas – panegirika. Herbiniai eilėraščiai dažniausiai buvo eilijuojami eleginiu distichu, tačiau kartais taikytas hegzametas, ypač retai – kitos strofos, pavyzdžiui, vienuolikaskiemenė eilutė (hendekasilabikas). Populiariausia šių eilėraščių apimtis – 4 eilutės, nors galima rasti ir 6–8 eilučių ar dar ilgesnių herbinių eilėraščių.

XVIII a. panegirikas galima suskirstyti į tris grupes: pirmąją, pačią didžiausią, grupę sudaro „grynosios“ prozinės panegirikos, struktūra, turiniu ir menine raiška prilygintinos kalboms (iš mūsų peržiūrėtų kūrinų šiai grupei priklauso 36 kūriniai). Antrosios grupės panegirikos (jų iš viso 24) – tai įvairiai komponuoti mišrūs panegiriniai tekstai: prozinės panegirikos su poezijos citatomis, su eloginiais intarpais, su eloginiais intarpais ir poezijos citatomis, su poezijos ir prozos citatomis. Trečiajai grupei, palyginti su pirmomis dviejomis grupėmis, itin negausiai, priklauso eiliuotos panegirikos (2 kūriniai).

„Grynujų“ prozinių ir mišriųjų panegirikų dominavimas XVIII a. panegirinės kūrybos kontekste laikytinas specifiniu brandžiojo ir vėlyvojo Baroko literatūros reiškiniu. Šias panegirikas dažniausiai inspiravo bažnytinio ar visuomeninio gyvenimo aktualijos. Kaip rodo kūrinų tematika, daugiausia impulsų panegirikoms sukurti suteikdavo vyskupų skyrimas ir ingresai, aukštos

³²¹ P vz., *Applausus [...] Josepho Ursino Dowoyna Sollohub, palatino Vitebscensi, [...] supremos eiusdem palatinatus fascis ritu solemni capessenti datus a collegio Vitebscensi S. I.*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1753. Dedikaciją čia atstoja 30 eil. odė, eiliuota trečiąja asklepiadine strofa. Leidinio centre – didelės apimties panegirinė kalba. (Egz. VUB IV 30723)

³²² P vz., *Arae Alexandri lucinae et virtuti Pociejanae dedicatae atq. sub fortunatissimum cum palatinis fascibus [...] Alexandri comitis Pociey, palatini Trocensis, Olkinicensis etc. capitanei, ingressum ab [...] collegio Acad. et Universitate Vilnensi S. I. oratoriis floribus ornatae*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1742. Šiame leidinyje esantis kreipimasis į dedikatą („Ad illustrissimum palatinum“) – tai nedidelė (153 eil.) hegzametru eiliuota epinė poema, itin gausiai prisodrinta antikinių realijų. Kiti rinkinį sudarantys tekstai yra kalbos: „Panegyricus“, „Ara virtutis“, „Ara lucinae“. (Egz. VUB IV 30659; LLTI B 26 RSF)

valstybinės pareigos. Pažymėtina, kad prozinės panegirikos taip pat buvo rašomos vestuvių ir laidotuvių progomis, tačiau šiame skyriuje jos neaptariamos, nes traktuojamos kaip epitalamijo ar trėno atmainos.

Pirmiausia aptarsime pirmosios grupės kūrinius – „grynąsias“ panegirikas. Vertinant chronologiškai matyti, kad jos buvo leidžiamos beveik tolygiu dažnumu. Kiek daugiau tokių panegirikų išleista amžiaus viduryje (apie 1740–1747), paskutinės buvo išspausdintos 1763–1770 m.

1711 m. išleista panegirika *Flaminijaus cirkas*³²³, kuria Kražių jėzuitų kolegija pasveikino Joną Mikalojų Zgerskį (Joannes Nicolaus Zgierski, 1653–1713), Žemaičių vyskupą, ingreso į savo katedrą proga (Žemaičių vyskupu Zgerskis buvo paskirtas 1710 m. liepos 21 d.). Antraštinio lapo apačioje esantis įrašas ranka teigia, kad panegirikos autorius – Kražių jėzuitų kolegijos retorikos profesorius Vladislovas Daukša. Ši autorystė taip pat patvirtinta Estreicherio bibliografijoje. Leidiniui būdinga tradicinė struktūra. Pradžioje pateikta standartinė trinarė herbinė kompozicija, kurią sudaro herbas, virš jo išspausdintas dvieilis herbo tema, apačioje – 6 eilučių herbinis eilėraštis, eiliuotas eleginiu distichu. Atkreiptinas dėmesys į pirmąjį herbinės kompozicijos elementą – dviejų eilučių įrašą virš herbo. Pirmoji įrašo eilutė yra įprastinė herbinė dedikacija („Šviesiausiojo Vyskupo herbui“³²⁴), antroji – tai Stacijaus *Tėbaidos* (XII, 817) parafrazė: „Iš tolo sek paskui ir visada garbink [jū] pėdsakus.“³²⁵ Stacijaus kūrinys šia eilute šlovinama Vergilijaus *Eneida*, o kalbamu atveju ji skirta vyskupui. Kitame puslapyje yra kreipimasis „Šviesiausiasis ir garbingiausiasis Vyskupe“³²⁶, pasirašytas Kražių jėzuitų kolegijos, po kurio spausdinama daugiau nei trisdešimties puslapių (B recto–K verso) „Panegirika“ („Panegyricus“). Vyskupo dorybių glorifikacija, plėtojant

³²³ *Circus Flaminius sanguinis illustrissimi virtutis ac meritorum Olympia acturis honoribus in stadio grandibus vestigijs gentilitiae soleae [...] Joannis Nicolai Zgierski, [...] episcopi Samogitiae consignato apertus atq[ue]. In primo in cathedram suam ascensu votis applaudentium animorum celebratus a collegio Crosensi S. I. Anno [...] 1711, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1711]. Įrašas: „Labor R. P. Ladislai Dauksza S. I., Professoris Rhetorum S. I. Crosis“. (Egz. VUB IV 31198)*

³²⁴ „In Gentilitias ceras Illustrissimi Praesulis“, in: *ibid.*

³²⁵ „Longe sequere et vestigia semper adora“, in: *ibid.*

³²⁶ „Illustrissime ac Reverendissime Antistes“, in: *ibid.*

antraštinį Flaminijaus cirko motyvą, pradedama pirmomis „Panegirikos“ eilutėmis:

Nemirtingo lenktynių lauko didžios Šlōvės, trabėjomis apsilvilkusios Garbės, rengsiančios olimpines žaidynes, artinasi prie varžybų tako, kur Šlovingiausiojo [Vyskupo] Kraujo dorybės ir Nuopelnų Flaminijaus Cirkas atsiveria žirgų lenktynėms, kad būtų išmatuotas, *Šviesiausiasis ir Garbingiausiasis Vyskupe*.³²⁷

Nurodžius, kad šv. Stanislovas Kostka kilęs iš tų pačių protėvių kaip ir Zgerskiai, šlovinami Zgerskių ir Kostkų protėviai, iš Zgerskių giminės kamieno kilę Kiškos etc. Ši panegirika iš esmės yra Zgerskiui skirtas enkomijas, kuriame plačiai pristatoma šlovingų giminės atstovų istorija, vyskupo asmeniui suteikianti dar daugiau didingumo. Niedźwiedźius pastebėjo, kad vėlyvojo Baroko panegirikose tolstama nuo topikos, tiesiogiai apibūdinančios herojų (*bona animae*), ir plėtojama išorinių aplinkybių (*circumstantia, bona fortunae*) topika³²⁸. Ši pastaba tinka mūsų aptariamam atvejui. „Panegirika“ baigiama dedikatu linkint sėkmingų ir ilgų tarnystės metų:

Tu esi mūsų laimė, priimame su Tavo ingresu mums tenkančias gėrybes, žinome, kad jau niekas negeis, jog mūsų sėkmė būtų trumpalaikė, nebent tik koks ypatingas netikėtumas nutrauktų [jos] ilgą gyvavimą, kurį duosi mums, mylimiausias Vyskupe, jei pragyvensi tuos metus, kurie privalomi Tavajai Dorybei, jei nugyvensi tą amžių, kurio reikalauja mūsų norai, prašo žmonių maldos.³²⁹

Aptartasis leidinio tipas būdingas beveik visoms pirmosios grupės panegirikoms. Vienas iš pavyzdžių, neatitinkančių šio modelio, yra Lietuvos pijorų provincijos vardu 1745 m. išleistas leidinys *Panegirinis*

³²⁷ „Grandes immortalis Gloriam Stadiodromi, trabeati Honores olympia acturi, subeunt stadium; ubi Circus Flaminius Sanguinis Illustrissimi, virtutis ac Meritorum, panditur cursui suo emetiendus, *Illustrissime ac Reverendissime Antistes*“, in: *ibid*.

³²⁸ Jakub Niedźwiedź, *Nieśmiertelne teatra sławy*, p. 212.

³²⁹ „Et iam habemus in Te faustitatem nostram, obvias cum ingressu Tuo recipimus Fortunas nostras, nihilq[ue] iam ad compendium felicitatis nostrae desiderari experimur, nisi solam tantae fortis perennitatem: quam dabis nobis Antistes gratiosissime, si eos vives annos, qui Tuae debentur Virtuti; si ea evolves saecula, quae nostra exigunt desideria, vota precantur Populorum“, in: *Circus Flaminius*.

*pasveikinimas*³³⁰, dedikuotas Mykolui Juozapui Masalskiui (Michał Józef Massalski, 1700–1768), 1744 m. tapusiam Vilniaus kaštelionu ir LDK lauko etmonu. Leidinyje išspausdintas 7 eilučių herbinis eilėraštis³³¹, eiliuotas vienuolikaskiemene eilute. Šis eiliavimo būdas XVIII a. herbinėje poezijoje pasitaiko labai retai. Kreipimosi į dedikatą tekstas turi kiek ilgesnę, nei įprasta, antraštę, kurioje dar kartą išvardijamos gautosios pareigos – „Šviesiausiajam, Įžymiausiajam Ponui, Vilniaus Kaštelionui, LDK Lauko Etmonui“³³², ir yra parašytas eleginiu distichu (36 eil.). Pažymėtina, kad eiliuotą kreipimąsi XVIII a. leidiniuose pasitaiko vos vienas kitas. Leidinyje esanti panegirika, įvardyta kaip „Kalba“ („Oratio“), išsiskiria itin didele apimtimi: ją sudaro beveik keturiasdešimt aštuoni puslapiai (A recto–M₂ verso). „Kalboje“ daugiausia pagyrimų tenka ne pačiam dedikatui, o jo giminėms. Pirmiausia šlovinami Aleksandras Masalskis („Šitas iš tikrųjų yra Vyras!“³³³), Andriejus Masalskis („Jis pirmiausia *Brastos kaštelionas*, vėliau *Vaivada*: o, kokius puikius prisiminimus [kelia] pati protėvių giminė, kilusi iš [šito] vardo!“³³⁴), kitas Aleksandras Masalskis („[...] kurio garbingus rūpesčius visuomenės labui patvirtino *Livonijos Vaivados purpuras*“³³⁵), „Dar vienas, Andriejus Masalskis, *Kunigaikštis*, Senatorių purpuro papuošalas, Tautos meilė, laisvės Siekėjas, pamaldumo matas *Mstislavlio Kaštelionas*“³³⁶ etc. Pabaigoje minimi dedikato sūnūs – Ignacas, Kazimieras, Juozapas, Jonas, sesuo Dominyka – Minsko vaivadienė – ir jos vyras bei kiti garsūs to meto didikai: Višnioveckiai, Radvilos, Čartoriskiai, Sanguškos, Sapiegos etc. „Kalba“ baigiama tradiciniu linkėjimu.

³³⁰ *Panegyrica gratulatio nomini et honori [...] Michaelis Josephi [...] Massalski, castellani Vilnensis, [...] post proxime assumptam castellani ducisque praerogativam a PP scholarum piarum provinciae Litvanae parata anno 1745*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1745]. (Egz. VUB VI 30982)

³³¹ „Castellanus honor, Ducisque laudes, / Quid non perpetuis manere saeculis / Possint? Est stylus hic perennis, ipsa / Format Littera quem Domus peramplae, / Aeternumque struit simul Ducalis / Illustri monumenta Porta famae. / Felix perpetuo Domus decore!“, in: *ibid.*

³³² „Ad Illustrissimum Excelentissimum Dominum, Castellanium Vilnensem Ducem Campestem M. D. L.“, in: *ibid.*

³³³ „Hic nimirum ille est Vir!“, in: *ibid.*

³³⁴ „Castellanus ille primo *Brestianensis*, mox ejusdem tituli Palatinus: O quae vel ex ipsa Nominis recordatione commendationis series!“, in: *ibid.*

³³⁵ „[...] cujus praeclaras pro publico commodo curas *Palatina Livoniae* probavit purpura“, in: *ibid.*

³³⁶ „Alter est rursum, ANDREAS, decus Senatoriae purpurae, Gentis amor, Assertor libertatis, pietatis norma *Dux MASSALSKI Castellanus Mscislaviensis*“, in: *ibid.*

Vienas iš vėlyvesnių pirmosios grupės leidinių yra *Panegirika Karoliui Stanislovui Radvilai*³³⁷, išleista 1763 m. Tai Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistas dominikonų leidinys, kuriuo Lietuvos provincijos Dominikonų ordinas pasveikino Karolį Stanislovą Radvilą (1734–1790), dar vadinamą pertaru „Pone Meilingiausias“, Vilniaus vaivada, šiam atvykus į Vilnių, savo vaivadijos miestą. Leidinio herbiniame eilėraštyje herbine Radvilų simbolika supinta su Antikos mitologija:

Ženklus, kuriuos Vaivada atneša į jūsų Miestą,
priimkite, Vilniaus Gyventojai, džiūgaudami;
štai trys trimitai ir aukščiausiojo Jupiterio ginklanešys Paukštis,
jus iš vienos pusės dengia sparnais, iš kitos – ragina skambesiu.³³⁸

Eilėraštyje minimi trimitai – tai lenkiškas Trijų ragų (lenk. *Trąby*) herbas, naudotas ir LDK. Šio herbo skyde vaizduojami trys triskelionu išdėstyti ragai. Be daugelio kitų giminių, pavyzdžiui, Astikų, Ivaškevičių, Narbutų, Petkevičių, Vainų, šis herbas taip pat priklausė Radviloms³³⁹. Akivaizdu, kad su ereliu, Jupiterio paukščiu, čia siejamas Radvilų Erelis – kitas jų herbinis simbolis.

Leidinyje neturi vieno iš tradicinės struktūros elementų – kreipimosi į dedikatą, o pagrindinė jo dalis, prozinis sveikinimo tekstas, apimantis trisdešimt puslapių (A₂ recto–H₂ verso), išspausdintas be įprastos paantraštės (*panegyris* arba *oratio*). Pastebėtina, kad pačiame tekste ši dalis vadinama kalba (*oratio*). Pirmasis šios enkominės kalbos teminis akcentas – giminė („pirmiausia papasakosime apie Tavo Giminę“³⁴⁰), apie kurios „platumą ir didingumą kiekvienas žino“³⁴¹. Pagyrimais apipinami Radvilos, Čartoriskiai, Liubomirskiai, Ostrogiškiai, Potockiai, Sapiegos etc., „kurie RADVILŲ

³³⁷ *Panegyricus [...] Carolo Stanislao Radziwill, palatino Vlnensi, equiti aquilae albae, cum ad ineundum palatini munus, Vilnam, sui palatinatus urbem, metropolim Magni Ducatus Litvaniae, ingrederetur a [...] Litvana provincia ordinis praedicatorum consecratus A. D. 1763, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1763]. (Egz. VUB IV 30730; IV 41120)*

³³⁸ „Signa, Palatinus vestris quae Sedibus infert, / Vlnenses Cives arripitote palam; / Trinae sunt Tubae, ac summi Jovis armiger Ales, / Vos tegit hinc alis, excitat inde sonu“, in: *ibid.*

³³⁹ Edmundas Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius: Versus aureus, 2004, p. 125–126.

³⁴⁰ „Et ut primo loco de Genere Tuo dicamus“, in: *Panegyricus [...] Carolo Stanislao Radziwill.*

³⁴¹ „[...] Amplitudo, quanta Dignitas, nemo non noscit“, in: *ibid.*

Šeimos didybę stiprina ir puošia³⁴². „Priartėjus prie mūsų laikų“³⁴³, aukštinamas dedikato tėvas Mykolas Kazimieras Radvila, Vilniaus vaivada. Daugiau kaip pusę panegirinės kalbos skyrus dedikato aplinkai, pagaliau užsibrėžiama nušviesti ir jo paties dorybes. Jis vadinamas „Išmintingiausiuoju Vyrų“ („Vir Prudentissimus“), sakoma, kad metas patvirtinti jam tenkančius protėvių nuopelnus³⁴⁴. Panegirika baigiama sveikinimais: dedikatu džiaugiasi ir jį sveikina „Karališkoji Didybė“³⁴⁵, „žydinti Respublika“³⁴⁶, „Aukščiausieji Tavo Namai [t. y. šeima]“³⁴⁷, Vilnius³⁴⁸, „dėl Šlovingo Vaivados džiaugiasi visi Vilniaus Vaivadijos bajorai“³⁴⁹, „Dominikonų provincija“³⁵⁰, pagaliau „džiaugiasi kiekvienas atskirai ir visi kartu“³⁵¹.

Pažymėtina, kad tai nebuvo vienintelis su Karolio Stanislovo Radvilos vaivadyste susijęs leidinys. Tais pačiais metais ir bazilijonai – kita vienuolija – Vilniaus bazilijonų spaustuvėje išleido poezijos rinkinį *Herojinė giesmė*³⁵², skirtą Karolio Stanislovo Radvilos inauguravimui vaivada ir jo atvykimui į Vilnių pažymėti. Šį rinkinį sudaro du kūriniai: hegzametru eiliuota „Herojinė giesmė“ („Carmen heroicum“) ir „Žaismingos eilės apie to paties iškilus didžiūno atvykimą“ („Pro ejusdem celsissimi principis adventu lusus poeticus“).

Mišriosios panegirikos, antrosios grupės kūriniai, be žymesnių pertrūkių buvo leidžiamos nuo amžiaus pradžios, kiek intensyviau spausdintos 1736–1737 metais, o jų leidyba nutrūksta baigiantis šeštajam dešimtmečiui (vienas iš

³⁴² „[...] quae RADIVILLIANAE Familiae augent et condecorant Majestatem“, in: *ibid.*

³⁴³ „[...] ad nostra haec temporibus proprius accedamus“, in: *ibid.*

³⁴⁴ „[...] ut cum multis Nominibus hanc Tibi Dignitatem ex Majorum Tuorum meritis, in Te inclusis deberi affirmamus“, in: *ibid.*

³⁴⁵ „Regia gratulatur sibi Majestas [...]“, in: *ibid.*

³⁴⁶ „Gratulatur sibi florentissima haec Respublica [...]“, in: *ibid.*

³⁴⁷ „Gratulatur sibi de Te Celsissima Tua Domus [...]“, in: *ibid.*

³⁴⁸ „Gratulatur sibi Vilna [...]“, in: *ibid.*

³⁴⁹ „Gratulatur sibi Incltyti Patatinatus Vilnensis universa nobilitas [...]“, in: *ibid.*

³⁵⁰ „Gratulatur sibi Angelica haec Praedicatorum Provincia [...]“, in: *ibid.*

³⁵¹ „Gratulantur de Te sibi singuli et universi [...]“, in: *ibid.*

³⁵² *Pro Auspicatissimo in Palatinatum Ingressu Celsissimi S. R. I. Principis Caroli Stanislai, Ducis in Ołyka, Sluck, Nieswiez etc. Radziwiłł, Palatini, ex Stirpe Sua, XIII Vilnensis, Equitis Aquilae Albae, Fundatoris Nostri Munificentissimi, Carmen Heroicum*, Vilnae: Typis Basilianis, 1763. (Egz. LMAVB C L–18/2–28/5; VUB IV 30082) Visas šios giesmės lotyniškas tekstas ir jos vertimas į lietuvių kalbą (vertė Rita Katinaite) išspausdintas knygoje *Gratulatio Vilnae: Textus electi XVI–XVIII saeculi = Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys*, sudarė Eugenija Ulčinaitė, vertė Dalia Dilytė [ir kt.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 400–405.

paskutinių tokio tipo leidinių išėina 1757). Viena iš ankstyviausių šio tipo panegirikų išspausdinta 1705 m. išėjusiame leidinyje *Vyskupo garbės antspaudas*³⁵³, dedikuotame vyskupui Aleksandrui Mikalojui Horainui (Aleksander Mikołaj Horain, 1651–1735). Antraštiniame lape esantis įrašas nurodo, kad panegirikos autorius yra jėzuitas tėvas Sufčinskis. Tai tradicinės struktūros leidinys. Pagrindinė jo dalis – beveik dvidešimt šešių puslapių (B recto–H verso) prozinė „Panegirika“ – sukomponuota kaip vientisos struktūros tekstas. Tai vyskupo enkomijas, kuriame glorifikacija konstruojama remiantis giminės herbine simbolika. Šreniavos (lenk. *Śreniawa*, *Szreniawa*), Horainų herbo, motyvas, išskirtas antraštėje, interpretuojamas visuose leidinio tekstuose. „Panegirikoje“ šlovinami ne tik Horainai, bet ir kiti Šreniavos herbo atstovai. Garsūs jų nuopelnai puošia ir dedikatą. Kūrinio pabaigoje formuluojamas konceptu pagrįstas palinkėjimas, kuriame žaidžiama antraštiniu antspaudu motyvu:

[...] kad šiame puslapyje išliktum ir amžinai gyventum vėlesniųjų kartų atmintyje, Tau [skirtas] šis besiliejančias auksinis pagyrimų srautas, tu pats esi nemirtingas ANTSPAUDAS.³⁵⁴

„Panegirikoje“ įterptos eilutės iš *Eneidos*, pasitelktos kaip Upės, herbo elemento, literatūrinė interpretacija: „[Kur Sarpedonas narsus, kur tiek Simoentas] sraunusis / Nunešė skydų, šalmų ir narsiausių vyrų lavonų!“³⁵⁵ Herbinė simbolika, aktualizuota XVIII a. panegirikų antraštėse, buvo populiarus turinio idėjos plėtotės ir stilistikos elementas daugelyje aptariamo laikotarpio panegirikų.

³⁵³ *Signaculum honoris pontificii, secundo flumine per gentilitium Srzeniawam a Tiberiade et Romano Tiberi in pectus sui praesulis provectum in [...] Alexandri Horain, episcopi Tiberiadensis, suffraganei per Albam Russiam, praelati custodis et officialis generalis Vlnensis, [...] ad easdem Tiaras inauguratione ab effusa in veneratione Universitate Academica Vilnae[n]si publico applausu salutatum*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1705. Įrašas: „Labor P. Suffczyński“, kitas įrašas pieštuku lenkų kalba: „Autor Michał Suffczyński“. (Egz. VUB IV 31195)

³⁵⁴ „[...] in ista superstes pagina per posterorum memoriam vivas aeternitati, Tibi ipse aureus laudum profluens, ipse immortale SIGNACULUM“, in: *ibid.*

³⁵⁵ „[...] correpta sub undis / Scuta virum galeasq[ue]; et fortia Corpora volvit“, (*Aen.* I, 100–101); in: *ibid.* Lietuviškas vertimas cituojamas pagal: Vergilijus, *Eneida*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1989, p. 7.

1715 m. išleista panegirika *Gerųjų vyskupų ideja*³⁵⁶, kuria Kražių jėzuitų kolegija pasveikino Žemaičių vyskupą Paulių Bernardą Sapiegą³⁵⁷ (1656–1715). Antraštinio lapo apačioje esantis įrašas ranka nurodo leidinio autoriumi esant jėzuitą tėvą Liudviką Sokulskį, tos pačios kolegijos retorikos profesorių (šis faktas patvirtintas ir Estreicherio bibliografijoje). Tai mišrus prozinis-eloginis leidinys, struktūra besiskiriantis nuo aptartojo standartinio modelio: antraštinio lapo kitoje pusėje išspausdintas herbas, virš jo cituojamas su herbo tematika derantis dvieilis, sukomponuotas iš *Eneidos* V ir IX giesmės eilučių. Autorius, puikiai išmanantis *Eneidos* turinį, eilutes parinko remdamasis herbiniu Strėlės motyvu: Sapiegų herbas priklausė Lapino (lenk. *Lis*) herbų grupei, šio herbo skyde vaizduojama į viršų nukreipta Strėlė. Cituojamoje V giesmės eilutėje kalbama apie sportines rungtynes: „Numeta ietį toliau ar lengvą strėlę pataiko.“³⁵⁸ IX giesmės, vaizduojančios kautynes, eilutė skirta apibūdinti taikliam ietininkui Emationui ir geram strėlininkui Korinėjui: „Vienas jų ietim taiklus, o kitas – strėlėm pasalūnėm.“³⁵⁹ Vietoje herbinio eilėraščio taip pat cituojamas dvieilis iš *Eneidos* IX giesmės: „Dievą Trojos vadai iš dieviškų ginklų pažino.“³⁶⁰ Prozinis kreipimasis – „Šviesiausiasis ir Garbingiausiasis Pone“³⁶¹ – nuo kitų analogiško tipo tekstų skiriasi gausiomis citatomis: čia cituojami tiek Antikos autoriai – Vergilijus, Ovidijaus *Metamorfozės*, tiek ir to laiko poetai – Sarbievijaus odės ir epigramos, Ineso *Lechiada*.

³⁵⁶ *Idea bonorum pontificum [...] Paulus Bernardus Sapieha, episcopus Samogitiae, [...] omnibus dotibus magnorum et sanctorum praesulum a virtute, sapientia et lucina infructus, sub auspiciatissimum in cathedram suam ingressum panegyrico cultu salutatus a collegio Chodkiewicziano Crosensi Societatis Iesu A. 1715, [Vilnae, 1715]. Įrašas: „Labor P. Ludovici Sokulski S. I., Professoris Rhetorum Patris [?] Crosi“.* (Egz. VUB IV 31205)

³⁵⁷ Žemaičių vyskupu Sapiega buvo išventintas 1715 m. sausio 21 d. Varšuvoje. Vykdamas į Lietuvą, susirgo ir mirė, Žemaitijos taip ir nepasiekęs.

³⁵⁸ „Aut jaculo incedit melior, levibusq[ue] Sagittis“, (*Aen.* V, 68); in: *Idea bonorum pontificum*. Lietuviškas vertimas cituojamas pagal: Vergilijus, *Eneida*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, p. 86.

³⁵⁹ „Hic jaculo bonus, hic longe fallente Sagitta“, (*Aen.* IX, 572); in: *Idea bonorum pontificum*. Lietuviškas vertimas cituojamas pagal: Vergilijus, *Eneida*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, p. 186.

³⁶⁰ „Agnovere Deum Proceres, Divinaq[ue] tela / Dardanidae“, (*Aen.* IX, 659–660); in: *Idea bonorum pontificum*. Lietuviškas vertimas cituojamas pagal Vergilijus, *Eneida*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, p. 189.

³⁶¹ „Illustrissime et Reverendissime Domine“, in: *Idea bonorum pontificum*.

Pačios panegirikos tekstas, apimantis beveik trisdešimt tris puslapius (C recto–L recto), suskaidytas į šešias dalis, įvardytas atskiromis antraštėmis, o kiekvienai iš jų dar parinktas epigrafas. Kūrinio pirmoji dalis atskiros antraštės neturi, – ją atstoja bendras „Panegirikos“ pavadinimas, šios dalies epigrafu pasirinkta citata iš Plinijaus Jaunesniojo *Panegirikos Trajanui*. Kitos dalys – tai „VYSKUPAS IŠ TIKROJO TIKĖJIMO. Šviesiausiasis Žemaitijos Vyskupas“³⁶², „ELIJAS IŠ ROJAUS. Šviesiausiasis Vyskupas, Rojaus Abatas“³⁶³, „PAULIUS IŠ DANGAUS, Šviesiausiasis Vyskupas“³⁶⁴, „BERNARDAS IŠ KLERVO, Šviesiausiasis Vyskupas“³⁶⁵, „ŠAULYS IŠ GIMTOJO ZODIAKO, Šviesiausiasis Vyskupas“³⁶⁶. Visos šios dalys tematiškai susijusios su dedikatu. Jos pasižymi vienoda kompozicija: pirmiausia pateikiamas prozinis tekstas, po to – elogijas, be to, akivaizdu, kad autoriui rūpėjo išlaikyti maždaug tapačias prozinių ir eloginių skirsnių proporcijas. Kiekviena iš dalių turi savo temą, nurodytą antraštėje, kuri, tarsi mažytis siužetas, vystoma proziniame ir eloginiame tekste. Eloginiai skirsniai – tai poetinė prozinio teksto variacija. Šlovinimo siužetai konstruojami, pavyzdžiui, pasitelkiant sąsajas su šventaisiais Pauliumi ir Bernardu – vyskupo bendravardžiais („PAULIUS IŠ DANGAUS [...]“ ir „BERNARDAS IŠ KLERVO [...]“), pasinaudojant dedikato zodiako ženklų konotacija („ŠAULYS IŠ GIMTOJO ZODIAKO [...]“). Kelis pastarosios dalies fragmentus pakomentuosime plačiau.

„ŠAULYS IŠ GIMTOJO ZODIAKO [...]“ yra paskutinė rinkinio dalis, jos epigrafu pasirinktos kelios Ovidijaus *Fastų*³⁶⁷ eilutės, pasakojančios apie kentaurą Cheironą, paverstą Šaulio žvaigždynu. Tiek proziniame, tiek ir eloginiame skirsnyje mintis formuluojama „parankiomis“ mitologinėmis aliuzijomis ir herbinės Sapiegų Strėlės teikiamu prasmių žaismu:

³⁶² „PONTIFEX DE BONA RELIGIONE. Illustrissimus Episcopus Samogitiae“, in: *ibid.*

³⁶³ „ELIAS DE PARADISO. Antistes Illustrissimus, Abbas Paradisiensis“, in: *ibid.*

³⁶⁴ „PAULUS DE CAELO Antistes Illustrissimus“, in: *ibid.*

³⁶⁵ „BERNARDUS DE CLARA VALLE Antistes Illustrissimus“, in: *ibid.*

³⁶⁶ „SAGITTARIUS DE PATRIO ZODIACO Praesul Illustrissimus“, in: *ibid.*

³⁶⁷ „Dies aderat cum Tu justissime Chiron / Bis septem stellis corpora cinctus eras“ (*Fast.* 5), in: *ibid.*

Kitados tarp Lenkijos Dangaus žvaigždžių buvo nunešta SAPIEGŲ Giminės STRĖLĖ, Strėlė, išties verta Cheirono rankos, nes geriau negu Achilo ietis galėtų padėti Tėvynei: Tu, ja pažymėtas, šiandien nužengi į Žemaitiją tarsi Dangaus Šaulys, Sarmatijos žvaigždynas.³⁶⁸

Elogijuje ta pati idėja realizuojama dar labiau išplečiant mitologinį kontekstą:

Pakilk Ajantai, kilęs iš Didžių Ajantų³⁶⁹
Kuris kadaise koveisi dėl Pelido³⁷⁰ ginklų,
Varžykis dėl SAPIEGŲ Strėlės,
Kuri yra tokia didelė, kad jai reikia Olimpo lanko,
Atlanto rankos [...].³⁷¹

„Panegirikos“ proziniuose fragmentuose ir eloginėse dalyse, kaip ir kreipimosi tekste, daug trumpučių prozos ir poezijos citatų: cituojamas Klaudianas, Ovidijus, Inesas, Sarbievijus bei Šventasis Raštas – Apreiškimo Jonui knyga, 2-asis laiškas korintiečiams, Psalmynas³⁷² etc.

Sutikdami su Niedźwiedžiaus nuomone, kad didelės apimties panegirikos, sukomponuotos kaip kalbos, negalėjo būti skirtos atlikti viešai³⁷³, galėtume daryti prielaidą, jog teksto smulkinimas į fragmentus (kaip yra aptariamam atveju), galbūt buvo tam tikras būdas, leidžiantis ilgą panegirikos tekstą perskaityti atskiromis dalimis.

1718 m. išleista panegirika *Nuopelnų ir šlovės uostas*³⁷⁴, dedikuota Liudvikui Karoliui Oginskiui (1680–1718), Smolensko vyskupui, Vilniaus

³⁶⁸ „Pridem inter Lechici Caeli astra, relata est Avita SAPIEHARUM SAGITTA, vere Sagitta digna Chironis manu, quia verius quam Achillis hasta medetur Patriae: hac Tu hodie insignitus descendis in Samogitiam Caeli Sagittarius, sidus Sarmatiae“, in: *ibid.*

³⁶⁹ T. y. iš didžiojo Telamono.

³⁷⁰ T. y. Achilo.

³⁷¹ „Consurge de Magnis Ajacibus Ajax! / Qui olim de armis certasti Pelidae, / Certa de SAPIEHANA Sagitta, / Quae, ob suam magnitudinem, arcu Olympi, Atlantis / eget manu [...].“, in: *Idea bonorum pontificum.*

³⁷² Ps 54 (55), 8.

³⁷³ Jakub Niedźwiedz, *Nieśmiertelne teatra sławy*, p. 202.

³⁷⁴ *Portus meritorum et gloriae in avita porta [...] Ludovici Caroli [...] Ogiński, [...] episcopi Smolenscensis, canonici Vilnensis praepositi, [...] observatus atq. inter fortunatissima, pontificiae ad easdem infulas inaugurationis solennia, e publico Palaemonij orbis voto, inter gratulatorios applausus, panegyrico stylo celebratus ab Universitate Academica Vilnensi S. I. anno in divini sanguinis erythraeo, ad immortalis portum gloriae enatantis universi 1718*, Vilnae: Typ. Acad. S. I. [1718]. Įrašas ranka: „Labor P. Eustachij Bazylewicz“. (Egz. VUB IV 30735)

kanauninkui, Babruisko prepozitui. Antraštiniame lape esantis įrašas ranka nurodo, kad knygos autorius yra jėzuitas tėvas Eustachijus Bazilevičius (Bazylewicz). Tai įprastos struktūros proginis leidinys, įdomus krikščioniškosios ir antikinės stilstikos derme. Pirmiausia tai pasakytina apie virš herbo esantį prozinį įrašą, į kurį įkomponuota citata iš Psalmyno (išskirta kursyvu); šis įrašas prasminiais akcentais atliepia leidinio antraštę:

Šviesiausiojo Vyskupo Kunigaikštiškiems VARTAMS.

Pakelkite Savo Sąramas, VARTAI!

Plačiai atsidarykite, Amžinosios DURYS,

*kad įžengtų Garbės karalius! Kas gi tas Garbės Karalius?*³⁷⁵

Šventųjų aukojimų KARALIAI yra VYSKUPAI.³⁷⁶

Herbiniame eilėraštyje, eiliuotame eleginiu distichu, plėtojant Vartų, Oginskių herbino simbolio, motyvą, apibendrinama visos herbinės kompozicijos mintis: „Tegul būna VARTAI atverti, [jei] matai įeinančias Garbes: / o jei lemtis užgriūtų, skubėk VARTUS uždaryti!“³⁷⁷ Nors poetinėje kompozicijoje herbo tema pasitelktas Šventasis Raštas, leidinyje išspausdintos prozinės panegirikos³⁷⁸ tekste, išskyrus Sarbievijaus odes³⁷⁹, cituojama (išties gausiai!) tik Antikos autorių kūryba: Ovidijaus *Metamorfozės*³⁸⁰ ir *Liūdesio elegijos*³⁸¹, Klaudiano *Panegirika apie ketvirtą Honorijaus konsulatą*, Vergilijaus *Eneida*³⁸², Stacijaus *Silvos*³⁸³, Senekos *Laiškai Lucilijui*³⁸⁴, Horacijaus odes³⁸⁵. Pastebėtina, kad, cituodamas Horacijaus penktąją ode

³⁷⁵ Kursyvu išskirta: Ps 23 (24), 7, 9. Čia pateiktas vertimas pagal: *Šventasis Raštas: Senasis ir Naujasis Testamentas*, antrasis papildytas leidimas, vertimas iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1999, p. 850. Psalmyną, kaip ST dalį, vertė prel. prof. Antanas Rubšys.

³⁷⁶ „In Ducalem PORTAM Antistitis Illustrissimi. / Attolite PORTAS Principes Vestras, et elevamini PORTAE Aeternales, / Et introibit Rex Gloriam. *Quis est iste Rex Gloriam?* / REGES Sacrorum sunt ANTISTITES“, in: *Portus meritorum et gloriae*.

³⁷⁷ „PORTA patens esto, subeuntes cernis Honores: / Quid, si fata ruant? claudere PORTA celer!“ in: *ibid.*

³⁷⁸ Palyginti su kitomis tokio tipo panegirikomis, šios panegirikos apimtis kiek didesnė už vidutinę, t. y. beveik dvidešimt trys puslapiai (B₂ recto–I recto).

³⁷⁹ *Lyric*. I, 2; IV, 29.

³⁸⁰ *Met.* I, I, 15.

³⁸¹ *Trist.* I, 7.

³⁸² *Aen.* XI, XII.

³⁸³ I, IV, *Sil.* 3; I, I, *Sil.* 3.

³⁸⁴ *Epist. mor.* CIV, 23.

³⁸⁵ *Carm.* IV, 5.

Augustui, autorius ją perfrazuoja: pirmoje strofos eilutėje Horacijaus kreipinys „O geriausias vedly Romulo giminės“³⁸⁶ („optime Romulae“) pakeičiamas „Geriausias iš Vyskupų“ („Optime Praesulum“), o antrosios strofos pirmoji eilutė „Geras vade, gražink šviesą tėvynei vėl“³⁸⁷ („Lucem redde tuae, dux bone, patriae“) perfrazuojama į „Šviesą gražink, Ganytojau, savo avims“ („Lucem redde Tuis Pastor ovilibus!“). Panegirika baigiama palinkėjimu, pagrįstu žodžių „uostas“ (*portus*), „jūra“ (*pontus*) ir „vartai“ (*porta*) aliteracija ir prasmių žaismu (priminsime, kad antraštės formuluotė buvo konstruojama remiantis tik dviejų žodžių – *portus* ir herbino *porta* – motyvu):

[Vilniaus akademijos Mažiausioji Jėzaus Draugija] pabaigai priduria tikresnius ir abejonių nekeliančius dalykus: iki kol užlies neaprėpiamos amžinybės Jūra ir iš visų pusių Jūra [plytės], ir tarp laimingų dangaus VARTŲ amžinai liks vienintelis nemirtingas GARBĖS ir ŠLOVĖS UOSTAS.³⁸⁸

Juozapas Dominykas Puzina (1690–1752), Livonijos vyskupas ir Piltinės prelatas, Vilniaus kantorius, buvo pasveikintas panegirinių elogijų rinkiniu *Gerasis ganytojas*³⁸⁹, išleistu 1741 m., – tą pačių metų sausio 8 d. jis priėmė Livonijos vyskupo šventimus. Tai tradicinės struktūros leidinys, kurio pagrindinę dalį sudaro šeši skirtingos apimties elogijai, įvairiais aspektais glorifikuojantys dedikatą. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į rinkinyje neabejotinai svarbią vietą užimančią dedikacijos tekstą „ŠVIESIAUSIAJAM ir GARBINGIAUSIAJAM VYSKUPI“³⁹⁰, palyginti su analogiškais leidiniais, išsiskiriantį gana nemaža, beveik aštuonių puslapių (A₂ recto–C verso), apimtimi bei įvairios stilistikos citatomis. Dedikacijos turinys ir stilistika

³⁸⁶ Čia ir toliau pateikiamas Henriko Zabulio vertimas, cituojama pagal: Horacijus, *Lyrika*, iš lotynų kalbos vertė Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1977, p. 170.

³⁸⁷ *Ibid.*

³⁸⁸ „Veriora ad extremum et certiora addit: donec immensae aeternitatis inundet Pontus et undiq[ue] Pontus, solusq[ue] intra Empyrei aeternum felices PORTAS superit immortalis PORTUS HONORUM et GLORIAE“, in: *Portus meritorum et gloriae*.

³⁸⁹ *Bonus pastor per apertum pro-avitae portae ostium in commissum pastorali tutelae Christi ovile intrans [...] Josephus [...] Puzyna, [...] episcopus Livoniae et Piltinensis praelatus, cantor Vilnensis, [...] sub auspiciatissimam ad pontificias tiaras inaugurationem [...] panegyrico Joannis academici calamo celebratus ab Acad. Universitate Vilnensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1741. (Egz. VUB IV 30381)*

³⁹⁰ „AD JLLUSTRISSIMUM ac REVERENDISSIMUM PRAESULEM“, in: *ibid.*

primena nedidelę panegirinę kalbą. Čia cituojamas Psalmynas³⁹¹, Pradžios knyga³⁹², Ezekielio knyga³⁹³, antikiniai autoriai – Plinijus Vyresnysis³⁹⁴, Svetonijus, Juvenalis³⁹⁵, taip pat šio laikotarpio leidiniuose mėgstamas cituoti XVII a. vokiečių poetas jėzuitas Jokūbas Baldė³⁹⁶, flamandų teologas, mokslininkas ir literatas jėzuitas Laurynas Bejerlingas³⁹⁷. Pasitelkiama net tautinė mitologija: „klaidatikių vilkų“ („heterodoxi lupi“) metaforą, pavartotą giriant vyskupą ir jo kovą su eretikais, autorius aiškina, „įspėdamas“, kad tai ne tie vilkai, kuriuos sapnavo Gediminas. Remiantis Albertu Kojalavičiumi, nuorofoje cituojamas fragmentas apie Vilniaus įkūrimą:

Lietuvos kunigaikštis Gediminas, po medžioklių nakvodamas Šventaragio slėnyje, susapnavo, kad jis ant to kalno, kur nudėjo taurą, mato geležinį vilką, kuriame uždaryti šimtas kitų vilkų staugė.³⁹⁸

Kiekvienas iš rinkinio elogijų turi atskirą antraštę: „ŠVIESIAUSIOJO VYSKUPO KRYŽIUI, kabančiam ant krūtinės“³⁹⁹, „ŠVIESIAUSIOJO VYSKUPO Galvą puošiančiai Mitrai“⁴⁰⁰, „PUOŠNIAUSIOJO VYSKUPO Senatoriškam Purpurui [t. y. purpurinei juostai]“⁴⁰¹, „Budriausiojo Kunigo Pastoralui“⁴⁰², „NAUJAI Išventinto ŠVIESIAUSIOJO [vyskupo] Šventai Konsekracijai“⁴⁰³, „AUKSU papuošto VYSKUPO Žiedui“⁴⁰⁴. Išradingomis metaforomis, palyginimais, konceptais šiuose nedideliuose elogijuose šlovinamas dedikatas ir jo regalijos. Pavyzdžiui, apie vyskupo pastoralą

³⁹¹ Ps 113 (114), 4; 147, 16; 79 (80), 2.

³⁹² Pr 49, 24; 30.

³⁹³ Ez 48, 32.

³⁹⁴ *Naturalis historia*, I.36, c. 16.

³⁹⁵ *Saturae*, I, 74.

³⁹⁶ Jokūbas Baldė (Jacob Balde, 1604–1668) – vienas garsiausių vokiečių Baroko poetų, vadintas germanų Horacijumi. Jo kūryba buvo versta į lenkų kalbą, sulaukė daugelio sekimų. Kūrinyje cituojamas Baldės veikalas *Somnium vitae humanae*.

³⁹⁷ Laurynas Bejerlingas (Laurentius Bejerling, Beyerlinck, 1578–1627) Liuveno universitete studijavo teologiją, jo kūrybinis palikimas gausus ir įvairus: poezija, pamokslai, kalbos, moksliniai veikalai.

³⁹⁸ „Giediminas Dux Litvaniae post venationes in Svintorohe campo pernoctans somniavit se in eo monte, ubi Urum confecit, videre ferreum lupum, in quo alii centum lupi inclusi ululabant“ (Kojalowicz part. I. l. 7“, in: *Bonus pastor*, lap. A₂ verso).

³⁹⁹ „Elogium I. In Pectoralem JLLUSTRISSIMI PRAESULIS CRUCEM“, in: *ibid.*

⁴⁰⁰ „Elogium II. In Coronarium Capitis Decus JLLUSTRISSIMI ANTISTITIS“, in: *ibid.*

⁴⁰¹ „Elogium III. In Senatoriam Purpuram PRAESULIS ORNATISSIMI“, in: *ibid.*

⁴⁰² „Elogium IV. In Pontificiu[m] Pedum Pastoris Vigilantissimi“, in: *ibid.*

⁴⁰³ „Elogium V. In Sacram Unctionem NEO-CONSECRATI JLLUSTRISSIMI“, in: *ibid.*

⁴⁰⁴ „Elogium VI. In Annulum AUREI ANTISTITIS“, in: *ibid.*

sakoma: „Ir pastoralas yra ilgas kaip Enkomijų eilutė: / neretai jis apsunkina rankas / puoštinis skeptrais.“⁴⁰⁵ Elogijas, skirtas purpurinei vyskupo juostai, pradedamas kreipiniu į personifikuotus knygos lapus: „Pauskite, išblyškę puslapių veidai.“⁴⁰⁶ Vyskupo žiedo pašlovinimu atskleidžiamos dedikato girtinos savybės:

O Žiede!
Vertingiausias Auksu papuošto Vyskupo
Žiede! Ne tiek dėl Brangakmenio,
kiek dėl Brangakmenių spindinčio Vyskupo esi neįkainojamos vertės.
Klausi Brangakmenio Vardo?
[Tai] yra Magnetas,
širdis traukiantis į nuolankumą,
mokytooms Galvoms keliantis pagarbą.⁴⁰⁷

Elogijų tekstai taip pat „nubarstyti“ nedidelėmis citatomis. Išskiriant kursyvu, tačiau nepateikiant jokių kitų nuorodų cituojamas Mikalojus Avancinas⁴⁰⁸, Marcialis, Klaudianas etc.

Dar keli būdingi šios grupės panegirikų pavyzdžiai: vienas iš jų yra Žemaičių vyskupui Juozapui Mykolui Karpiui (1679–1739) dedikuotas leidinys *Žvaigždžių judėjimas*⁴⁰⁹, išleistas 1737 m. (Karpis nominuotas vyskupu 1736-11-19, konsekruotas 1737-02-07). Karpių herbo skyde vaizduojamų trijų šešiakampių žvaigždžių motyvas, išskirtas antraštėje, plėtojamas ir nemažos apimties⁴¹⁰ „Panegirikoje“. Jos kompozicija primena kalbą, ko gero, toks buvęs ir autoriaus sumanymas, metaforiškai išsakytas

⁴⁰⁵ „Est Pastoralis Virga / Longa est Encomiorum Linea: / onerat illa non raro manus / Sceptris ornandas“, in: *ibid.*

⁴⁰⁶ „Erubescite pallentes paginaru[m] facies!“, in: *ibid.*

⁴⁰⁷ „O Annulum! / ab Aureo Antistite aestimatissimum, / Annulum! Non tam a Gemma, / quam Gemmeo Praesule inaestimabilem. / Nomen Gemmae quaeris? / Magnes est, / corda in obsequium, / erudita Capita in sui trahens cultum“, in: *ibid.*

⁴⁰⁸ Mikalojus Avancinas (Nicolaus Avancinus, 1612 –1686) – vokiečių jėzuitas, lyrinės poezijos kūrėjas.

⁴⁰⁹ *Motus siderum [...] Josaphati Karp, episcopi Samogitiae, citra admirationis notam avitis stellis [...] repetitus atq[ue] provolantibus sui in encomia pennis [...] reductus. Ab obligatissimis praesuleo nomini et honori collegijs Crosensi et Possaviensi S. I., Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1737. (Egz. VUB IV 31225)*

⁴¹⁰ Panegirikos tekstą sudaro dvidešimt aštuoni puslapiai (B₂ recto–I verso).

leidinio antraštėje: *Žvaigždžių judėjimas [...] į kalbos akmenėlių*⁴¹¹ *sutrauktas (Motus siderum [...] ad Oratorium calculu[m] reductus).*

Į „Panegiriką“ triskart įsiterpia nemaži eloginiai intarpai. Savo turiniu jie nenutolsta nuo „Panegirikos“ teksto, tačiau lakoniškomis formuluotėmis, metaforomis, sušukimais neabejotinai jam suteikia gyvumo. „Panegirikos“ prozinėse ir eloginėse dalyse yra nedidelių citatų arba tik frazių iš Stacijaus, Ovidijaus, Lukano, Horacijaus, Enodijaus, Manilijaus, Senekos, Klaudiano, Petrarkos, Sarbievijaus kūrybos. Greta šių autorių pateiktas laisvai perpasakotas Juozapo sapnas iš ST Pradžios knygos⁴¹². Šis Šventojo Rašto epizodas iliustruoja populiarią XVIII a. lotyniškoje proginėje literatūroje šlovinimo galimybę: siekiant pagerbti dedikatą, pasitelkiamos aliuzijos į jo šventuosius bendravardžius.

Kitas pavyzdys – prozinė panegirika *Giminės garbė*⁴¹³, išleista 1746 m. Šiuo kūriniu Naugarduko jėzuitų kolegija pasveikino Naugarduko vaivada Jurgį Radvilą (1721–1754) jo oficialaus atvykimo į Naugarduką proga (Naugarduko vaivada Jurgis Radvila tapo būtent 1746 m.). Išskyrus ne visai įprastą struktūrą (nėra dedikacijos), šis leidinys mažai kuo skiriasi nuo kitų XVIII a. panegirikų, tačiau jį glaustai pakomentuosime dėl pačios „Panegirikos“ sandaros. Tai tipiškas didelės apimties⁴¹⁴ kūrinys, į kurį įsiterpia eloginė epitafija, skirta dedikato tėvui Mikalojui Faustiniui Radvilai (1688–1746). Taigi vienu panegiriniu leidiniu buvo reaguota į du svarbius įvykius: viena vertus, siekta pasveikinti naująjį vaivada, kita vertus, pasinaudota proga pagerbti dedikato tėvą, mirusį tais pačiais metais. Pažymėtina, kad tokių atvejų,

⁴¹¹ Aliuzija į vadinamuosius skaičiavimo akmenėlius.

⁴¹² „Sidereo splendore sibi videbatur lumine, quia Avitis Sideribus, majora interea sua luce extinxit luminaria, nimirum Sol et Luna olim prociduo cultu Josephum venerabantur (*Ex Sacra Scriptura de Somnio Josephi*)“, (Pr 37, 9), in: *Motus siderum*. Kanoninis šios vietos vertimas į lietuvių kalbą: „Jis sapnavo dar kitą sapną. Ir jį papasakojo savo broliams, tardamas: „Tikėkite manimi, aš sapnavau dar kitą sapną: saulė, mėnulis ir vienuolika žvaigždžių man lenkėsi!“ Cituota pagal: *Šventasis Raštas*, p. 55. Pradžios knygą, kaip ST dalį, vertė prel. prof. Antanas Rubšys.

⁴¹³ *Honor domesticus in Radiviliano nido natus et educatus; in quarto jam ad palatinos Novogrodenses fasces succedente [...] Georgio Radziwill S. R. J. principi, [...] palatino Nowogrodensi, [...] palatino Nowogrodensi, S. I. Panegyrica oratione cultus anno [...] 1746*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1746]. (Egz. VUB IV 30600)

⁴¹⁴ Šios „Panegirikos“ apimtis yra net keturiasdešimt šeši puslapiai (A₂ recto–M₂ verso).

kai į panegirikos tekstą inkorporuojamas kito žanro kūrinys, XVIII a. proginėje literatūroje daugiau nepavyko aptikti.

Mišriųjų panegirikų apžvalgą baigsime Žadiškių jėzuitų kolegijos panegirika *Ėjimas nusipelnusiųjų keliu*⁴¹⁵, skirta Andriejui Ignacui Oginskiui (1740–1787), Pervalko seniūnui, atvykusiam į Ašmeną, tėvo valdomą seniūniją. Ši panegirika išleista 1757 m., tai vienas iš vėlyviausių mišriųjų panegirikų pavyzdžių. Jis žymi ne tik slūgstantį panegirinių leidinių populiarumą, bet drauge rodo ir akivaizdžius jų struktūros pokyčius: nepilna herbinė kompozicija (apsieita be herbo atvaizdą lydinčio herbinio eilėraščio), taip pat nėra dedikacijos (kreipimosi teksto). Be atskiros įprastos antraštės pateikta ir pati panegirinė kalba⁴¹⁶. Nors leidinio struktūra „nekonvencinė“, tačiau panegirinės kalbos turinys įprastinis: sekant enkomijo tradicija, plačiai nušviečiama giminės istorija, šlovinami jos narių nuopelnai. Apgailestaujama, kad galbūt nepavyks išvardyti visų nusipelnusiųjų, todėl tarsi apsiribojama: „Kartu su tavimi pirmiausia mylime tuos, kurių šiandien geidžia Tėvynė: garsiausius Imperatorius, kilusius iš tavo Giminės.“⁴¹⁷ Pradėjus nuo „Lietuvos stalininko Demetrijaus sūnaus Romano“⁴¹⁸, pristatomas Mstislavlio kaštelionas Feliksas Oginskis, Trakų kaštelionas Aleksandras Oginskis, kurio „kardas praliejo Švedijos kunigaikščių kraują prie Kirchholmo [t. y. Salaspilio], turkus triuškino Chotyno mūšyje, maskvėnus – prie Smolensko“⁴¹⁹ ir t. t. Pats dedikatas šlovinamas išskiriant iš „tėvo ir motinos paveldėtą religingumą“⁴²⁰, narsumą (*Fortitudo*), teisingumą (*Justitia*), išsilavinimą (*Prudentia*), išsiauklėjimą (*Humanitas*), sakoma, kad jo būde „linksmumas ir lipšnumas susijungia su rimtumu, visų išvelgiama ir girtina visa ko tvarkytoja

⁴¹⁵ *Successio via meritorum [...] Andreae Oginski, praefecti Prevalscensis, in paternam nuper provinciae Osmianensis praefecturam legitima et commendabilis inter publicas nobilissimorum civium gratulationes panegyrico praeconio collaudata nomine Litvanæ provinciae S. I. [...] a collegio ejusdem provinciae Zodziscensi, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1757. (Egz. VUB IV 30598)*

⁴¹⁶ Šios panegirikos apimtis yra dvidešimt septyni puslapiai (A recto–G₂ recto).

⁴¹⁷ „Ante alios amamus tecum illos, quos Patria hodie desiderat; Imperatores e tua Gente clarissimos“, in: *ibid.*

⁴¹⁸ „Romanum Demetrio Litvaniae Dapifero natum“, in: *ibid.*

⁴¹⁹ „[...] cujus gladium, cruore Ducum Sveciae apud Kircholmum, Turciae apud Chotimum, Moscoviae ad Smolenscum [...]“, in: *ibid.*

⁴²⁰ „Religionem Paternus Maternusque“, in: *ibid.*

*Išmintis*⁴²¹. Giriamųjų savybių reikšmingumas pabrėžtas jas įvardijančius žodžius rašant didžiąja raide ir išskiriant kursyvu. Panegirikos pabaigoje dedikatui linkima amžinai gyvuoti tarnaujant tėvynei, savo šeimos nariams ir Jėzaus Draugijai.

Atkreiptinas dėmesys į ištis retą tokiuose leidiniuose nuorodą – LDK Statuto lotynišką nuorašą⁴²². Panegirinėje kalboje cituojamas Bernardo Klerviečio 42-asis laiškas⁴²³ Sanso arkivyskupui Henrikui, Ovidijaus *Metamorfozės*⁴²⁴, *Popiežių gyvenimas*⁴²⁵.

Eiliuotų panegirikų grupė negausumu ir chronologiniais leidinių duomenimis iškalbingai liudija apie baigiančią gyvuoti poetinės kūrybos tradiciją. Aptikome vos dvi eiliuotas panegirikas, jos abi išleistos panašiu laiku – 1745 ir 1748 metais. Tai leidžia daryti išvadą, kad šios panegirikos yra tik XVI–XVII amžiaus tradicijos atšvaitai, ženklinantys Renesanso ir Baroko literatūrinės estetikos raišką, nutrūkančią XVIII a. viduryje.

Vienas iš kūrinių – tai *Vaivados garbės tarnaitė*⁴²⁶, skirta Mykolo Kazimiero Radvilos „Žuvelės“ (1702–1762), Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono, apsilankymui savo vaivadijoje 1745 m. Panegirika, parašyta Lietuvos pijorų provincijos vardu, bet išspausdinta Vilniaus akademijos spaustuvėje, nes savo spaustuvės pijorai tada dar nebuvo įsteigę. Tokio aukšto asmens atvykimas buvo ištis neeilinis įvykis, o šiam didikui surengtą iškilmingą sutikimą Vilniuje, remdamasis šaltiniais, aprašė lenkų istorikas Edwardas Kotłubajus⁴²⁷. Nors aptariamasis leidinys struktūra neišsiskiria iš

⁴²¹ „[...] conjuncta cum gravitate comitas atque affabilitas: suspicitur ab omnibus, laudanda pariter, moderatrix rerum omnium *Sapientia*“, in: *ibid.*

⁴²² „Stat: M. D. L. De officiis Praes: Capitan: cap: 4. art: 30“, in: *ibid.*, lap. D recto–verso.

⁴²³ „S. Bernardi abbatís de moribus officio episcoporum tractatus seu epistola XLII ad Henricum archiepiscopum Senonensem“, in: *ibid.*

⁴²⁴ *Met.* II, 15.

⁴²⁵ *Vita Pontificum*, III.

⁴²⁶ *Ministra palatini honoris princeps Radivillorum Aquila, penes fortunatissimum ad suam palatinatum ingressum [...] Michaelis Casimiri Radziwiłł, palatini Vilnensis, magni ducis exercituum M. D. Lit., [...] officio panegyricae pennae [...] Calliopes Litvanæ provinciae Scholarum Piarum excepta*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1745. (Egz. VUB III 14522)

⁴²⁷ „Kunigaikštį Radvilą ir jį lydėjusią gausią procesiją pasitiko žmonių minia. Prie užmiesčio stulpo laukė Vilniaus vaivadijos bajorai, išrikiavę pavietus po nuosavomis vėliavomis. Naująjį vaivadą visų vardu pasveikino vėliavininkas Horaina. Prie Aušros vartų jį pasitiko magistratas, prie Katedros kapitulos ir visų kunigų priešakyje laukė Vilniaus vyskupas. Kunigaikštis Mykolas Kazimieras nulipo nuo žirgo, pabučiavo šv. Kazimiero relikvijas, kurias jam padovanojo vyskupas, ir įžengė į bažnyčią“,

kitų panegirinių leidinių, tačiau jis svarbus ir įdomus meninės raiškos požiūriu. Čia esantis 6 eilučių herbinis eilėraštis eiliuotas ne eleginiu distichu, tokiu įprastu XVIII a. herbiniams eilėraščiams, bet hegzametru, šiuo metru eiliuota ir pati panegirika – epinę poemą imituojantis 878 eilučių barokinės stilistikos kūrinys. Jo žanrines sąsajas su epine poema išduoda leidinio antraštėje esanti užuomina, jog panegirika parašyta su Kaliopės (epinės poezijos ir iškalbos mūzos) pagalba⁴²⁸. Panegirikos 9–10 eilutėse skamba epiniams kūriniais būdinga invokacija: „Imkis, Mūza, dainuoti homerišką giesmę, / per Europą skambėk gaudesiu šventinio plektro.“⁴²⁹ Epinis pasakojimas konstruojamas remiantis istoriniais įvykiais, apipinamais antikinių realiųjų ir mitologijos įvaizdžiais. Pirmiausia apgailestaujama dėl Radvilos pirmtako, Vilniaus vaivados ir LDK etmono Mykolo Servacijaus Višnioveckio mirties: „Žuvo! Ak! Kokia lemtis!“⁴³⁰ Karo deivė susirūpina: „Prabyla Belona balsu: ar su MYKOLU išliks nepalaidota mano Marso garbė?“⁴³¹ Poetas vaizdingai perteikia gedinčio Vilniaus vaizdą. Trabėjos, balti romėnų apsiaustai, labai įtakingų ir svarbių asmenų drabužis, vilkimas ant togos iškilmingomis progomis, kūrinyje paverčiamas gedulo rūbu: „Dėl Vaivados mirties Vilniuje trabėjos nusidažė juodai.“⁴³² Nusakius susiklosčiusią situaciją, ištisi panegirikos puslapiai skiriami Radvilų genealogijai. Pradedant nuo „aukščiausiai esančio Jogailos karališkojo vaško“⁴³³, minimas Sobieskis, Goštautai, Čartoriskiai, galop smulkiai vardijami patys Radvilos. Prisimenamos ne tik jų pareigybės bei nuopelnai, bet ir Barbaros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto meilės istorija. Kalbant apie dedikatą, pristatoma ir jo žmona Pranciška Uršulė Radvilienė. Pasitelkus aliuziją į Klaudiano kūrybą,

in: Edvardas Kotlubajus, *Radvilos*, iš lenkų kalbos vertė Tamara Bairašauskaitė, Vilnius: Mintis, 1995, p. 337–338.

⁴²⁸ „Officio Panegyricae pennae Obsequentissimae, [...] Calliopes [...] Excepta“, in: *Ministra palatini honoris*.

⁴²⁹ „Incipe Maeonio meditari carmine Musa, / Pange per Europen festivi murmure plectri“, in: *Ministra palatini honoris [...]*, in: *ibid.*, lap. A verso.

⁴³⁰ „Occidit! Heu fatum!“ in: *ibid.*, lap. A₂ recto.

⁴³¹ „Affatur Bellona sono: proh sicne sepulta / Cum MICHAELE mei remanebit gloria Martis?“ in: *ibid.*, lap. A₂ verso.

⁴³² „Morte Palatini trabeas nigrescere Vilnae“, in: *ibid.*, lap. B verso.

⁴³³ „JAGELONIAE Regali culmine Cerae“, in: *ibid.*, lap. C verso. Šioje citatoje minimas „karališkasis vaškas“ – tai pomirtinės vaško kaukės.

apie sutuoktinę sakoma: „Pirmiausia dėl savo Stilichono labai laiminga Serena, / be abejo, PRANCIŠKA, Sutuoktinė, kilusi iš Kunigaikščių giminės.“⁴³⁴ Ji pasižymi „lygiaverte dorybės ir grožio jungtimi“⁴³⁵. Šiame kūrinyje, panašiai kaip Vergilijaus *Eneidos* IV giesmėje, veikia Gandas, kuris praneša žinią apie naujojo vaivados atvykimą į Vilnių:

Tuo tarpu greitasis sparnuotas Gandas, skrendantis per Lietuvos miestus,
nepaliaujamai šnabždėdamas purto platančias plunksnas
ir žemes užpildo gražiomis kalbomis.⁴³⁶

Pasklidus žiniai, Vilniuje prasideda iškilmės (*pompa*), kuriose dalyvauja ir miestiečių minia, ir garsūs didikai: Leščinskiai, Sanguškos, Kaributai, Sapiegos etc. Baigiamojoje „Panegirikos“ dalyje naujam vaivadai skirti palinkėjimai supinami su jo glorifikacija: „Spindėk, Lenkijos Senato RADVILŲ vyzdy, / didžiausia Kunigaikščių Šlove, dangus Tau tegul duoda tiek metų, / kiek RADVILŲ trabėjomis spindėjo [...]“⁴³⁷

Palyginti su kitais aptariamo laikotarpio kūriniais, ši panegirika neabejotinai išsiskiria itin sodria antikine topika. Geografiniai vietovardžiai nusakomi antikiniai vardais, pavyzdžiui, Liparos sala Tirėnų jūroje, odrių žemė, tai yra Trakija. Ypač gausus antikinės mitologijos klodas: minimi kiklopai – Pirakmonas, Steropas ir Brontas, Briseidė, Gorgonės žirgas Pegasas čia pašaipiai vadinamas kuinu (*Gorgoneus caballus*), „mokyta Paladė“ („Pallas docta“), „karingasis Jupiteris“ („Jupiter armipotens“), Pandora, Tetidė, Titanas, charitės, Atėnų politikas Aristidas etc. Antikinės realijos supinamos su istoriniais toponimais ir hidronimais, vietiniu krašto kontekstu: Vatikanas, Roma, Aventino kalva, Trakai, Naugardukas, Vilija, „Dunojaus krantai“ („Danubii ripae“), Volga, Oderis. Lietuva įvardijama kaip „Palemono kraštas“

⁴³⁴ „Imprimis Stilicone suo bene fausta Serena, / Nimirum FRANCISCA Ducum de sanguine Conjunx“, in: *ibid.*, lap. G recto.

⁴³⁵ „[...] virtus et forma pari simul ordine junctae“, in: *ibid.*, lap. G recto.

⁴³⁶ Interea Litavas volitans pennata per urbes / Fama celer, trepidas denso cum murmure plumas / Excutit, et pulchris terras rumoribus implet“, in: *ibid.*, lap. G₂ recto.

⁴³⁷ „Gemma RADIVILIUM Lechici pupilla Senatus, / Gloria prima Ducum, tot det Tibi saecula caelum, / Quot RADIVILII trabeis fulsere [...]“, in: *ibid.*, lap. H₂ recto.

(„Palaemonicae orae“), Vilnius nusakomas „Gedimino miesto sienų“ („Gediminia moenia“), „Gedimino vartų“ („Gediminia porta“) metonimijomis.

Aptartasis kūrinys laikytinas epinės poemos ir enkomijo sinteze: invokacija į Mūžą, naraciniai intarpai, metrika (hegzametras) – tai požymiai, „Panegirika“ siejantys su epine poema, Radvilų genealogija, to meto didikų – iškilmių dalyvių – „galerija“, glorifikacinis turinys, linkėjimai, išsakomi kūrinio pabaigoje, – ypatumai, liudijantys enkomijo tradiciją.

Kitas eiliuotos panegirinės kūrybos pavyzdys – Žemaitijos seniūnui Juozapui Skuminui Tiškevičiui (apie 1694–1754) dedikuota panegirika *Senosios Tiškevičių Kintietės šviesumas*⁴³⁸. Ši panegirika, kaip ir prieš tai aptartoji, parašyta pijorų vardu, tačiau išspausdinta Akademijos spaustuvėje. Panegirikos antraštė suformuluota pasitelkiant aliuziją į Lelivą (lenk. *Leliwa*), Tiškevičių herbą, kurio skyde vaizduojamas gulsčias pusmėnulis, atsuktas ragais į viršų, ir virš jo esanti šešiakampė žvaigždė. Pusmėnulis metaforiškai įvardytas kaip Kintija, tai yra Diana, lunarinė deivė. Leidinį sudaro visos įprastos struktūrinės dalys: herbas, eleginiu distichu eiliuotas herbiniis eilėraštis (8 eil.), dedikacija „ŠVIESIAUSIAM ir IŠKILIAUSIAM PONUI SENIŪNUI“⁴³⁹ ir panegirika („Panegyris“). Aptariamasis leidinys išskirtinę poziciją to meto panegirinės kūrybos kontekste užima dėl dviejų priežasčių: pirma, jis išsiskiria nemažos apimties alkajine strofa eiliuota dedikacija (ją sudaro 10 strofų, arba 40 eil.), antra, yra svarbus dėl pačios hegzametru eiliuotos panegirikos, apimančios net 963 eilutes. Apimtis ir stilistika šį kūrinį leidžia laikyti epine poema, arba giesme, juo labiau kad apie tokią žanrinę prieskyrą užsimenama ir leidinio antraštėje, nurodant, kad tai sveikinimas, išreikštas „atsilyginimo giesme“ (*vectigali carmine*), kūrinium, skirtu padėkoti.

Ši panegirika, priešingai nei prieš tai aptartoji, neturi epui būdingos kanoninės pradžios formulės. Invokaciją į mūžą pakeičia pirmose eilutėse

⁴³⁸ *Claritas avitae Tyszkiewicziorum cynthiae nomine, virtute, honore, continua [...] ad capitaneatu[m] generale[m] Ducatus Samogitiae [...] Josephi Tyszkiewicz, [...] ducatus Samogitiae, Retoviensis [...] capitanei, liberis civium votis electi dignitatis splendore aucta, atq[ue] vectigali carmine obligatissimae tanto nomini provinciae Lithvanæ Scholarum Piarum celebrata*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1748. (Egz. VUB IV 31154)

⁴³⁹ „AD ILLUSTRISSIMUM et EXCELLENTISSIMUM DOMINUM CAPITANEUM“, in: *ibid.*

vaizduojamas Apolonas, besirengiantis apdainuoti garsius vyrus: „Pasirodo apdainuotini sąjungininkai, ir / Apolonas jau imasi šlovinimo, / Karalystėje esant maloniai taikai, įpratęs ilsėtis [...]“⁴⁴⁰ Ramią taiką, pasak poeto, užtikrina Augustas III, „Geidžiamas KUNIGAİKŠTIS, pats Lenkijos ramybės TĖVAS“⁴⁴¹. Atidavus šlovės „duoklę“ Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, einama *ad rem* – aprašoma Žemaitija, ilgus metus neturėjusi globėjo: „[...] visa Žemaitija paplūdusi sunkiomis ašaromis [...]“⁴⁴², pristatomas Tiškevičius, paskirtasis Žemaitijos seniūnas. Jis vadinamas Žemaitijos didybe (*majestas*), sakoma, kad tai „bendras Tėvynės gėris“⁴⁴³, seniūnas, „galvojantis apie piliečių laimę“⁴⁴⁴ etc. Įdomu pažymėti, kad kūrinio pasakotojo funkciją atlieka Garbės (*Honor*) alegorija. Tarsi iš paukščio skrydžio matanti Tiškevičiaus dorybes ir nuopelnus, ji prabyla jau kūrinio pradžioje. Išaukštinus dedikatą, Garbė pristato šlovingus jo giminės atstovus. Jei kitose panegirikose susidūrėme su iš pradžių nušviečiama giminės genealogija ir žygiais, tai šiuo atveju yra atvirkščiai, – prie šlovingųjų gentainių einama po dedikato enkomijo. Išsakius pašlovinimus ir kūriniiui artėjant prie pabaigos, į dedikatą kreipiasi Atėnė, pagal pijorų, pamaldžiųjų brolių, analogiją vadinama Pamaldžiąja Palade: „[Aš] *Pamaldžioji Paladė* Tau pati užleidžiu garbingą vietą, / ir iš visos širdies dėkoju [...]“⁴⁴⁵ Panegirika baigiama Juozapui Tiškevičiui skirtais linkėjimais:

Betgi laimingas [gyvenk], metus padalydamas mėnesiais,
 sergėti nesiliauk, Globėjau, *pijorų mokyklų*,
 jie į Aukščiausius Dievus maldomis nepaliaudami kreipsis,
 dėl Tavošios lemties, taip pat ir dėl Vardui didingam
 deramų pareigų, dėl Tavųjų metų sėkmingų,
 ir dėl dalykų tų, kuriuos Tau pelnytai skolinga

⁴⁴⁰ „Conjuratorum facies recitanda virorum / Instat, et ad cultus jam jam consurgit Apollo, / Assvetus placida sub pace quiescere Regni [...]“⁴⁴⁰, in: *ibid.*

⁴⁴¹ „Optatus PRINCEPS, Lechicae PATER ipse quietis“, in: *ibid.*

⁴⁴² „[...] *Samogitia* tota / In lachrimas effusa graves [...]“⁴⁴², in: *ibid.*

⁴⁴³ „[...] commune bonum Patriaeque [...]“⁴⁴³, in: *ibid.*

⁴⁴⁴ „[...] putans servare beatos / Cives [...]“⁴⁴⁴, in: *ibid.*

⁴⁴⁵ „Solennes igitur reddo *Pia Pallas* Honores / Ipsa Tibi, plenoque] fero de Pectore grates [...]“⁴⁴⁵, in: *ibid.*

Respublika, jais garbingais nuo šiol Tave šlovins.⁴⁴⁶

Kūrinyje minima su dedikatu susijusi Žemaitija (*Samogitia tota, Samogiticus orbis, Samogitia terra*) ir jos vietovės – Ariogala (*Eyragola*), Tendziogala (*Tendziagola*), Karšuva (*Korszow*), Pajūris (*Pojuris*), Dirvėnai (*Dyrviani*), Gandinga (*Gondinensis*), Raseiniai (*Rosieni*), Užventis (*Uzwentisi*), taip pat upės – Venta (*Wenta*), Varduva (*Vardava*), Dubysa (*Dubissa*). Į pasakojimą įpinti kai kurie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arba su jos didikų veikla susiję miestai – Vilnius, Brasta, Kijevas, Smolenskas, Naugardukas, Minskas, Vitebskas, Mstislavlis, Polockas, Černigovas. Nors, palyginti su Radvilai skirta panegirika, šiame kūrinyje antikinių realiųjų ir mitologinių personažų ne taip gausu, tačiau antikinės topikos klodas, be abejonės, ryškus⁴⁴⁷.

Senosios Tiškevičių Kintietės šviesumas, kaip ir prieš tai aptartoji panegirika, atstovauja panegirinės epinės poemos žanro tradicijai, sujungiančiai epinę raišką ir panegirinį turinį.

XVIII a. lotyniškosios proginės kūrybos tyrimas parodė, kad panegirika yra pats populiariausias proginės literatūros žanras, sudarantis didžiausią kūrinių grupę. Siekiant pristatyti panegirikos specifiką, buvo apžvelgti Vilniaus akademijos (universiteto) spaustuvės leidiniai, išleisti skirtingais XVIII a. dešimtmečiais, parašyti daugiausia jėzuitų ir pijorų autorių arba šių vienuolių vardu, į tyrimo lauką taip pat pateko vienas dominikonų vienuolijos leidinys.

Aptariant XVIII a. panegirinius leidinius, be abejonės, yra svarbi ne tik jų pagrindinė dalis – panegirika, – bet visų leidinių sudarančių kompozicinių

⁴⁴⁶ „Faustus at innumeris distingvens mensibus annos, / Praesto *Pias* servare *Scholas* non desine Tutor, / Quarum vota Deos orabunt mille Supremos, / Fortuna pro sorte Tuae, pro Nominis alti / Munere, proq; Tui faustus successibus aevi, / Ac illis, merito Tibi quos Respublica debet, / Teq; quibus posthac ornabit, Honoribus amplis“, in: *ibid*.

⁴⁴⁷ Dažniausiai minimi vardai: Sparta, Hanibalas, Aventinas, Roma, senoji Finikijos sostinė Tyras, Tėbai ir Tėbų karo vadas Epaminondas, Tiberis, Fabijai, Mucijai, Kamilai, Solonas, Likurgas, šviesusis Apolonas (*Apollo clarus*), mokytas pieriečių (t. y. mūzų) pulkas (*Pieridum sed docta cohors*), Fortūna, Lucina, Marsas, Ikaras, Faetontas, Atlantas, Alkidas (Heraklis), Saturno karalystė (*Saturnia regna*), Lacijus, Jupiteris, Kapitolijaus namai (*Domus Capitolia*), Gradyvas, Sparta, Achilas, Hektoras, Jupiteris, Junona, Pandora, Enėjo sūnus Askanijus, Temidė etc. Taip pat užsimenama apie XVIII a. LDK literatūroje tebebuvusį aktualų mitologinį Palemoną, sarmatų gentis.

elementų ypatumai: antraštės formuluotė, herbo atvaizdas ir jį lydinčio dedikacinio įrašo turinys, herbiniame eilėraštyje teikiamos herbo simbolių interpretacijos. Dėl tyrimo objekto buvo labiausiai susitelkta prie pačios panegirikos, tačiau atskirais atvejais daugiau ar mažiau apžvelgti ir kiti struktūriniai dėmenys. Ši apžvalga parodė, kad antraščių metaforiškos formuluotės, alegorijos, herbinė simbolika tampa visų leidinio tekstų leitmotyvu, pamatine medžiaga panegirikos pabaigoje kuriamo koncepto atveju.

Aptariamo laikotarpio autorių kūryboje panegirika (*panegyris*, *panegyricus*) dažnai tapatinama su enkomine kalba (*oratio*), – tai liudija sinonimiška šių terminų vartoseną: leidinio antraštėje nurodyta panegirikos žanrinė prieskyra neretai keičiama pačiame leidinyje kūrinių įvardijančia kalbos paantrašte. Šiuos atvejus iliustruoja pijorų leidinys *Panegirinis pasveikinimas* (1745), dominikonų *Panegirika Karoliui Stanislovui Radvilai* (1763).

Vyraujantis panegirikos modelis – „grynosios“ prozinės panegirikos arba kalbos. Šiai grupei gausumu kiek nusileidžia mišrieji panegiriniai leidiniai, o eiliuotų panegirikų, sudarančių trečiąją kūrinių grupę, tėra vos kelios.

Į panegirikų tekstus įterpiamos poezijos ir prozos citatos buvo pasitelkiamos kaip minties akcentas, derinamos su dedikato herbine simbolika, jų pobūdis priklausė nuo kūrinių tematikos, citatos buvo ir tam tikra autoriaus erudicijos išraiška. Viename kūrinyje be vargo „sugyveno“ antikinių autorių ir Šventojo Rašto ištraukos. Citatos rodo Naujųjų laikų literatūrinės tradicijos aktualumą: šalia kanoniniais autoriais tapusių Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus, Jokūbo Baldės cituojama flamando Lauryno Bejerlingo, vokiečio Mikalojaus Avancino kūryba.

Elogijo literatūrinė forma dažniau pasitelkiama kaip panegirikų sudedamoji dalis (*Gerųjų vyskupų idėja*, 1715; *Žvaigždžių judėjimas*, 1737), nors buvo leidžiami ir elogių panegirikų rinkiniai (*Gerasis ganytojas*, 1741).

Panegirikų dedikato enkomijo topiką formuoja jo giminės genealogija, dažniausiai romantizuota, suteikianti palankią progą pasitelkti istorines digresijas ir tampanti pamatine medžiaga tiesioginei herojaus glorifikacijai.

Vyraujanti enkominiio pagyrimo kryptis – nuo giminės eiti prie asmens – pažeidžiama hegzametru eiliuotoje panegirikoje *Senosios Tiškevičių Kintietės šviesumas* (1748), kur pirmiausia šlovinamas dedikatas, o tik po to jo giminė.

2. 2. *Roma jam gaude, Sacra metra prode, Principum Caetus modularis Ode*: odės – Baroko tradicijos tąsa ir klasicizmo poetikos ženklai

Atskleidžiant aptariamo laikotarpio Lietuvos lotyniškųjų odžių ypatumus tikslinga prisiminti pagrindinius Antikos ir vėlesnių laikotarpių autorius, kurių kūryba sudarė tam tikras prielaidas odės žanro recepcijai XVIII a.

Odė susiformavo senovės Graikijoje kaip su muzika susijęs lyrinis kūrinys, skirtas chorui. Antikoje šio žanro temų spektras buvo išties platus: mitologiniai siužetai, kasdieninio buitinio gyvenimo įvykiai, meilė, valstybės reikalai, didvyrių ar kuo nors ypač nusipelnusių žmonių šlovinimas. Senovės Graikijoje odes kūrė ir monodinės lyrikos meistrai – Alkajas bei Sapfo, ir chorinės lyrikos poetai, iš kurių pačiu garsiausiu laikytas Pindaras. Alkajo odėms būdingi politiniai motyvai ir rūstumas, o Sapfo, tarsi ignoruodama politines peripetijas ir socialines negandas, apdainavo meilę ir grožį. Sapfo kūrybai būdingo intymumo nerasime pakiliose, veržliose Pindaro odėse, skirtose daugiausia sporto varžybų nugalėtojams. Šiose odėse šlovinamas ne tik pats varžybų herojus, jo dailus ir tvirtas kūnas, bet ir kūno bei dvasios darna. Romoje odės žanrą plėtojo Horacijus, tokio tipo eilėraščius vadinęs giesmėmis (*carmina*). Jo kūriniai, kupini Bakcho dvasios, puotų, meilės, buitės siužetų, filosofinių apmąstymų ir mitologinių aliuzijų, sukurti naudojant ir ne mažiau įvairią metriką – alkajinę, sapfinę, asklepiadinę strofą bei įvairias šių strofų variacijas ir kitus archajinių graikų poetų eiliavimo būdus (iš viso Horacijaus naudota dvidešimt strofų). Kaip pastebėjo rusų literatūrologas Michailas Gasparovas, Horacijaus lyrika formavosi dviejų poetinių tradicijų sankirtoje, sekant dviem

skirtingais pavyzdžiais: pirma, archajine Alkajo lyrika bei (kiek mažiau) Pindaro kūryba ir, antra, helenistinėmis epigramomis⁴⁴⁸.

Renesansinėje Europoje studijuojant Antikos autorius, imituojant jų kūrybą, buvo aktualizuoti daugelis žanrinių modelių, tiesa, dažniausiai jau modifikuotų. Šie žanrai, stiliai bei imitavimo šaltiniai gyvavo ir Baroko epochoje, iš principo tęsusioje literatūrinę humanistinės kultūros tradiciją. Specifiniu Baroko literatūros bruožu tapo ne tik antikinių tekstų, bet ir Biblijos imitacija. Krikščioniškų realiųjų ir antikinių motyvų žaismė, dažnai pasitaikanti tame pačiame tekste, taip pat veikė žanrų stilistikos raidą. Horacijaus poezija – populiarus Baroko poetų imitacijos šaltinis – užėmė ypatingą vietą bene žymiausio tos epochos poeto Sarbievijaus kūryboje. „Sarbievijus ne tik įvaldė šio poeto metrinę strofiką, perėmė daugelį jo stiliaus ir poetikos ypatumų, bet ir savitai įprasmino jo filosofinę refleksiją, stoiškąsias nuostatas, santūrų lyrizmą. Kita vertus, kai kuriuos Horacijaus tematikos aspiruotus eilėraščius Sarbievijus sąmoningai keitė, pripildydamas krikščioniško turinio.“⁴⁴⁹ Šią mintį plėtoja aktuali Onos Daukšienės išvalga, jog „lukštenant“ Sarbievijaus religinės poezijos intertekstinius sluoksnius, darosi akivaizdu, kad net iš pažiūros vienaplaniai, „plokšti“ jo tekstai, dažniausiai vertinti kaip tikslūs konkrečių Horacijaus giesmių atliepiniai, pasirodo slepiantys kur kas daugiau semantinių, verbalinių ir vaizdinių klodų. Krikščioniškosios tradicijos įvairių etapų atspindėjimo nuodugnumu Sarbievijaus poezija išsiskiria iš amžininkų kūrinių.“⁴⁵⁰ Žvelgiant į Sarbievijaus kūrybą teminiu aspektu, akivaizdu, jog kūriniai, parašyti sekant Horacijumi, sudaro atskirą ir gana nemažą grupę. 1622–1625 m. studijuodamas Romoje, Sarbievijus parašė pluoštą eilėraščių, vėliau įtrauktų į poezijos rinkinį *Trys lyrikos knygos (Lyricorum libri tres)*, išleista 1625 m., kuri sudaro 59 odės. Pagaliau 1634 m. išleistas rinkinys,

⁴⁴⁸ Михаил Леонович Гаспаров, „Топика и композиция гимнов Горация“, in: *Поэтика древнеримской литературы: Жанры и стиль*, Москва: Наука, 1989, p. 94.

⁴⁴⁹ Eugenija Ulčínaitė, „Pratarmė“, in: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai: Poezijos rinktinė* = Mathias Casimirus Sarbievius, *Ludi Fortunae: Lyrica selecta*, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčínaitė, vertė iš lotynų į lietuvių kalbą Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčínaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 20.

⁴⁵⁰ Ona Daukšienė, „Lietuviškosios religinės tapatybės raiškos užuomazgos ir jų ženklai XVII amžiaus LDK poezijoje: M. K. Sarbievijaus religinės tematikos tekstai“, in: *Literatūra*, 48 (7), 2006, p. 68.

paskutinis, išėjęs poetui dar gyvam esant, laikomas pilniausiu, yra sudarytas iš keturių odžių knygu, vienos – epodžių ir vienos – epigramų. XVII a. Sarbievijaus poezija imituojama, jis mėgstamas cituoti iki pat XVIII a. antrosios pusės, o jėzuitų mokymo programose įsitvirtina kaip *ars poetica* novatorius. Pasak Živilės Nedzinskaitės, „XVII–XVIII a. jėzuitų edukacinėje sistemoje ir mokymo procese Sarbievijaus kūrybos recepcija šakojosi dviem kryptimis: buvo perimamos, tęsiamos ir interpretuojamos jo teorinių poetikos veikalų, ypač traktato *De acuto et arguto*, idėjos, taip pat gausiai cituojama jo poezija, kuri pateikiama kaip tobulas literatūrinės imitacijos ir moralinės topikos pavyzdys.“⁴⁵¹ Senosios lenkų literatūros tyrėjas Andrzejus Borowski teigia, kad Sarbievijaus kūrinių vertimai ir parafrazės į nacionalines kalbas, o ypač Vidurio ir Šiaurės Europoje, nutiesė „sarmatų Horacijui“ kelią į XVIII ir XIX a. literatūrinę kultūrą, kuri savo esme dar tebebuvo krikščioniška ir lotyniška kultūra. Sarbievijaus europinės šlovės atoslūgis siejasi su XIX a. antrosios pusės Europos kultūrinės paradigmos pasikeitimu⁴⁵².

Apšvieta, pasak literatūrologo Andrzejaus Vincenzo, dėl saikingumo ir „gero skonio“, taigi dėl tipinių klasicistinių nuostatų, sąmoningai nusigrežė nuo Baroko poetikos. Taigi vienu iš šios epochos postulatų tapo sekimas „gerais lotyniškais pavyzdžiais“⁴⁵³. Lenkų neolotyniškoje literatūroje tokiu pavyzdžiu buvo Horacijaus kūryba, kiek mažiau sekta Vergilijumi ir Ovidijumi, dar rečiau – Tibulu ir Propercijumi. Iš vėlyvųjų Antikos poetų Apšvietos literatai imitacijai rinkosi Stacijų ir Klaudianą⁴⁵⁴. Kaip rodo XVIII a. Lietuvos lotyniškosios poezijos tyrimai, minėtus Antikos poetus mėgta cituoti ir jų kūryba sekta taip pat ir Lietuvoje. Pažymėtina, kad kaimyninėje Lenkijoje odės buvo rašomos ne tik lotynų, bet ir lenkų kalbomis. Kostkiewiczowa

⁴⁵¹ Živilė Nedzinskaitė, *op. cit.*, p. 247.

⁴⁵² Andrzej Borowski, *Powrót Europy*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe, 1999, p. 215.

⁴⁵³ Andrzej Vincenz, „Wstęp“, in: *Helikon Sarmacki, wątki i tematy polskiej poezji barokowej*, (Biblioteka Narodowa, seria I, Nr. 259), wybór tekstów, wstęp i komentarze Andrzej Vincenz, opracowanie tekstów i bibliografii Marian Malicki, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo, 1989, p. 22.

⁴⁵⁴ Ewa Jolanta Głębička, „Poezja neolacińska“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, p. 438.

pabrėžia, kad tai būdinga tik Apšvietos epochai, nes odėmis vadinamų kūrinių lenkų kalba iki tol nebuvo kuriama⁴⁵⁵.

Kaip buvo pastebėta, odė nepriklauso populiariausių XVIII a. Lietuvos lotyniškosios literatūros žanrų grupei. Tokia išvada peršasi peržiūrėjus minėto laikotarpio Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje išspausdintus grožinės literatūros leidinius: tarp maždaug 160 vienetų *de visu* atsirinktų spaudinių pavyko rasti tik 4 kūrinius, pavadintus odėmis. Čia būtina pabrėžti, jog atrankoje pagrindiniu laikytas formalusis kriterijus, tai yra atsirinkti tie kūriniai, kurių antraštėse žanrinė priklausomybė nurodyta pačių autorių ar leidėjų. Kokiomis progomis buvo kuriamos odės XVIII a., kam dedikuojamos, kokia metrika jos buvo eilijuojamos, kokios būdingiausios jų teksto poetikos ypatybės – į šiuos klausimus padės atsakyti šio žanro kūrinių apžvalga ir išsamesnis būdingesniųjų odžių aptarimas.

1742 m. išspausdinta ode pasveikintas laisvųjų menų ir šventosios teologijos daktaras, provincijolas, Lietuvos ir Baltosios Rusios provincijos vizitatorius, kapitulos viršininkas, nuolatinis definitorius, Lenkijos provincijos Šventojo Pranciškaus ordino vienuolis, tėvas Liudvikas Miskė (Ludovicus Miske), apsilankęs Vilniaus akademijoje. Tai nedidukas lotyniškas leidinys, pavadintas *Namų svečias*⁴⁵⁶, kurį sudaro sveikinimo kalba (*Oratio*) ir 48 eilučių odė, eiliuota sapfinė strofa. Šis leidinys užfiksuotas Karolio Estreicherio bibliografijoje, tačiau, pažymėtina, autorius nenurodytas. Įmanu laikyti, kad odę parašė Mykolas Korickis (Michael Korycki, 1714–1781), lietuvis jėzuitas, poetas, retorikos ir poetikos, filosofijos profesorius, nes ji buvo perspausdinta Korickio poezijos rinktinėje, išleistoje Polocke jau po autoriaus mirties⁴⁵⁷.

⁴⁵⁵ Teresa Kostkiewiczowa, „Oda“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, p. 323.

⁴⁵⁶ *Hospes in aedibus domesticis in cordibus, admodum reverendus pater Ludovicus Miske, AA. LL. et s. theol. doctor, commissarius generalis, visitor provinciae Litvanæ et Albae Russiae, praesidens capituli, definator perpetuus, pater provinciae Poloniae sacratissimi ordinis minorum conventualium s. Francisci, in alma Academia et Universitate Vilmensis vocis et cordis officio ab oratore S. I. salutatus A. D. 1742 d. 23 Maji.*, [V.]: Typ. Acad., [1742]. (Egz. VUB IV 21727)

⁴⁵⁷ [Michael Korycki], *Michaelis Korycki Societatis Jesu Sacerdotis Carmina*, Polociae: Typis Academicis S. J., 1817.

Aptariamas leidinys pasižymi ryškia barokine poetika: šiai epochai būdingos stilistikos įvaizdžiais gausiai ornamentuota pirmiausia pati sveikinimo kalba. Apie svečią, tėvą pranciškoną, sakoma:

[...] Tu esi Vyras, panašiausias į Dorybę, šlovingos prigimties, puikios iškalbos, pasiruošęs patarti, kuo doriausiai gyvenantis, iš kurio lūpų sklinda kuklumas, kurio veide – orumas, kalboje – didžiausia mielaširdystė, sieloje – gražiausias tyrumas, visa tai taip tesiderina tarpusavyje, kad švelnumas kaip nors nesumažintų valios [tvirtumo], rimtumas [neužgožtų] paprastumo, linksmumas – santūrumo; žodžiu, Tu esi tas, į kurį prigimtis ir Malonė savo viltis rungčiomis sudėjo.⁴⁵⁸

Akivaizdu, jog ši barokinė ornamentika ne tik padeda sukurti būdingą proginio panegirinio teksto stilistiką, ji taip pat ne mažiau svarbi ir epochos žmogaus esminėms savybėms, tampančioms universaliomis etinėmis kategorijomis, išryškinti. Sveikinimo kalbą tarsi pratęsiančioje odėje poetinis paveikslas tapomas barokinės poetikos įvaizdžiais, tačiau nesunku pastebėti, jog neretai jie tiesiog supinami su Horacijaus vartotais mitologiniais vardais ar antikinėmis realijomis. Anot Henriko Zabulio, Horacijus mitologinių vardų „be reikalo niekuomet nevartojo: jie jam reikalingi tik pagrindinės minties gyliui paryškinti ir išmatuoti“⁴⁵⁹. Todėl, kaip pastebi Gasparovas, geografiniai pavyzdžiai suteikia Horacijaus pasauliui perspektyvą erdvėje, o mitologiniai – perspektyvą laike⁴⁶⁰. Pranciškonui Miskei skirtos odės pradžioje kalbama apie šaltą žiemą:

Jau atšiaurūs vėjai supustė pusnis,
jau po skliautais šalančios Skitijos
turtinga ledo ir sniego Motina
Žiema atskubėjo.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ „[...] Te Virum esse Virtuti simillimum, illustrem ingenio, alloquio facilem, consilio paratum, vita integerrimum, cui in ore modestia, in vultu majestas, Charis sermone plurima, in animo candor pulcherrimus ea consensione resideant, ut nec auctoritati comitas, nec simplicitati gravitas, nec modestiae hilaritas quidquam deroget; verbo: eum Te esse, in quem natura et Gratia sua lumina certatim contulerit“, in: *ibid.*

⁴⁵⁹ Henrikas Zabulis, *Respublikos idealai Romos aukso poezijoje*, Vilnius: Mokslas, 1982, p. 180.

⁴⁶⁰ Квинт Гораций Флак, *Оды, эподы, сатиры, послания*, редакция переводов, вступительная статья и комментарии М. Гаспарова, Москва: Художественная литература, 1970, p. 16.

⁴⁶¹ „Jam minas saevi posuere venti, / Jam sub algentis Scythiae coluros / Grandinis dives, niviumq[ue] Mater / Bruma cucurrit“, in: *Hospes in aedibus domesticis*.

Horacijaus odėse ne kartą paminėtos Skitijos įvaizdį šios odės autorius papildo ir sustiprina sniego bei ledo topais, dažnai tapatintais su mirtimi, sustingimu, ir bene labiausiai paplitusiais visoje barokinėje Europoje. Aišku, jog, laukiant atvykstančio svečio, žiemą turi pakeisti gamtos gyvybingumą žadinantis pavasaris:

Rytinei žvaigždei vėl gražinant prarastą šviesą,
įžengia santūri Chloridė, rasotomis girliandomis
padabinusi plaukus, ir žemes
papuošia žaliuojančiu rūbu.⁴⁶²

Antikinės mitologijos – Fosforo (Rytinės žvaigždės) bei Chloridės (graikų garbintos javų, gėlių ir sodų žydėjimo deivės) – įvaizdžiai čia sukuria gaivaus ir viltingo, žadančio atgimimą ir gausą pavasario paveikslą, kurį galėtume laikyti šviesių permainų personifikacija. Lietuvos žemė svečiui po kojomis barsto brangakmenius („žemė kloja po kojomis gėlių brangakmenius“⁴⁶³), o Titanas giedrai nusijuokia („Titanas, Tave, Keliautoją, pamatęs nuo auksinės pilies, staiga giedru veidu nusijuokė“⁴⁶⁴). Brangakmenių, populiaraus barokinio topo, ir Titano, saulės sinonimo, paminėjimas dar ryškiau nuspalvina skaitytojui atsiveriantį linksmų sutiktuvių vaizdą. Čia pat kreipiamasi ir į Febą: „Febai, Tėve maitintojau puikios šviesos! / Nagi uždrausk siausti lietu nešantiems vėjams.“⁴⁶⁵ Febas šiuo atveju atlieka ne tik šviesos nešėjo, bet ir apsaugančio nuo negandų dievo užtarėjo funkciją. Baigiant odę, linkima, kad: „Lietaus debesys, kuriuos atpūtė audringas Euras, / lai būna nunešti tamsiaodžiams indams“⁴⁶⁶, o linksmi Zefyrai raginami: „Neškite narcizus, neškite pilnais krepšeliais lelijas.“⁴⁶⁷ Euro, sukeliančio audras pietryčių vėjo, ir Zefyro, dažnai atnešančio lietu vakario, įvaizdžiai, ne kartą vartoti Horacijaus

⁴⁶² „Phosphoro lapsam reparante lucem, / Roscidis crines moderata sertis / Chloris incedit, viridiq[ue] terras / Ornat amictu“, in: *ibid.*

⁴⁶³ „Floreas sternit Tibi terra gemmas“, in: *ibid.*

⁴⁶⁴ „Te Viatorem speculatus arce / Aurea Titan, subito serenus / Risit“, in: *ibid.*

⁴⁶⁵ „Phaebe formosae Pater almae lucis! / Perge nimbosos prohibere ventos“, in: *ibid.*

⁴⁶⁶ „Quae procellosus glomeravit Euras, / Nubila ad nigros rapiantur Indos“, in: *ibid.*

⁴⁶⁷ „Ferte Narcyssos, calathisq; ferte / Lilia plenis“, in: *ibid.*

odėse, ir čia turi analogišką prasminį krūvį. Tą patį galima pasakyti ir apie indus bei Indiją: šio krašto ir jo gyventojų paminėjimas Horacijaus odėse asocijuojamas ne tik su turtais, bet ir su negandomis ar vargais. Aptariamojoje XVIII a. odėje greta minėtų antikinių realiųjų autorių taip pat įpina ir Baroko stilistikai itin būdingus lelijos, žibuoklės, rožės įvaizdžius, turinčius ne tik religinę konotaciją, bet ir apskritai tapatintus su tyrumu, nekaltumu:

Takelį, kuriuo didysis svečias vaikščios,
puošiamė žibuoklėmis ir rožėmis;
ir saldžiai kvepiančiu čiobreliu, ir tarsi sniego baltumo
lietumi nubarstę vilkuogėmis.⁴⁶⁸

Barokine ornamentika taip pat išsiskiria odė, išspausdinta 1753 m. išleistame leidinyje *Plojimai*⁴⁶⁹, kuriuo Vitebsko jėzuitų kolegijos vardu sveikinamas Juozapas Ursinas Davaina Sologubas, jam tapus Vitebsko vaivada. Tai ne visai įprastos struktūros leidinys: pradžioje, kaip įprasta, išspausdintas herbas ir herbiniis eilėraštis, o po jo tradiciškai turinčią eiti dedikaciją (*Dedicatio*) atstoja 30 eilučių lotyniška odė, eiliuota trečiaja asklepiadine strofa. Ši odė yra savotiška poetinė įžanga, palydinti į rinkinio pagrindinę dalį – didelės apimties (32 p.) sveikinamojo turinio prozinį tekstą, kuriame autorius vartoja ypač būdingus Baroko poetikos įvaizdžius: „Raudonų koralų girlianda“ („Rubri sarta corallii“), „lengvas smilkalo grūdelis“ („thuris leve granulum“), „auksinis / iškalbos srautas“ („aureus / Torrens eloquii“), „brangakmeniai“ („gemma“). Baigdamas odę, poetas apgailestauja dėl savo pernelyg menkų sugebėjimų. Pripažindamas talento stygių, jis akcentuoja įvykio svarbą:

Iš tiesų kokia mūza gali Tave pašlovinti
nemokšišku barbitu,

⁴⁶⁸ „Hospitis magni pedibus terendum / Pingimus callem violis rosisq[ue] / Et thymo dulci, niveoq[ue] sparsi / Imbre ligustri“, in: *ibid.*

⁴⁶⁹ *Applausus [...] Josepho Ursino Dowoyna Sollohub, palatino Vitebscensi, [...] supremos eiusdem palatinatus fasces ritu solemnī capessenti datus a collegio Vitebscensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1753. Estreicherio nurodomas autorius Pranciškus Bogomolecas. (Egz. VUB IV 30723)*

ji nepriklauso laurais vainikuotam kastalidžių chorui,
ji nežino Piero kalno,
gimusi prie šaltų Dunojaus krantų.⁴⁷⁰

Pierija – vietovė, esanti netoli Olimpo kalno. Ten gimė seserys, devynios graikų mūzos, mėgusios tose vietose buvoti. Mūzų buveinė Horacijaus poezijoje – tai gamtos prieglobstis, nuošalus kampelis, įkvepiantis kūrybai. Poetai šias mūzas pagal jų lankymosi vietas vadino labai įvairiai – pieridėmis, parnasidėmis, kastalidėmis, helikonidėmis ir kt. Skaitytojui, be abejo, nebuvo sunku atpažinti šią mitologinę aliuziją, pabrėžiančią situacijos ir dedikato išskirtinumą.

1762 m. išleistu eilių rinkiniu *Sveikinimas*⁴⁷¹ buvo pažymėtas Žemaičių vyskupo Jono Dominyko Lopacinskio įžengimas į Katedrą. Būdingos sveikinamojo pobūdžio struktūros leidinyje išspausdinta lotyniška odė, eiliuota vienuolikaskiemenių, arba hendekasilabiniu metru. Palyginti su ankstesnėmis, ši odė išsiskiria didele apimtimi (102 eil.). Be to, ji turi ir atskirą išplėstinę antraštę, trumpai nupasakojančią turinį – „Odė. Žemaitijos diecezija, (kuri Liko vardu) šviesiausiajam, iškiliausiajam ir garbingiausiajam ponui, ponui Jonui Lopacinskiui, savo vyskupui, (kuris bus atpažįstamas Tirsio vardu), anuokart nedalyvavusiam, [išsakė] troškimus, dabar jau atvykstančiam ir dalyvaujančiam, pristato savo darbus“⁴⁷². Nuo anksčiau aptartųjų ši odė ypač skiriasi stilistika, labiau būdinga bukolikos, o ne odės žanrui. Apie bukolinę stilistiką sufleruoja jau patys Tirsio ir Liko – kūrinio veikėjų – vardai, aliuzija į Vergilijaus eklogas: Tirsis – vienas iš Vergilijaus septintosios eklogos veikėjų, o apie Likidą kalbama devintojoje eklogoje. Jau pirmose šios odės eilutėse piešiamas skausmo draskomo Liko paveikslas: „Dėl nesančio Tirsio begaliniu

⁴⁷⁰ „Nam quae musa Tuas indocili parat / Laudes pandere barbyto, / Non de laurigero Castalidum choro est, / Montis nescia Pieri, / In Dunae rigidis littoribus sata“, in: *ibid.*

⁴⁷¹ *Illustrissimo [...] Joanni Dominico de Lopacin Lopacinski, Samogitiae antistiti, ecclesiae suae cathedram solenni cum pompa ingredienti. Gratulatio, ab addicta immortaliter nomini illius et honori, in Crosensi, Possaviensi allisq[ue] domiciliis S. I. Lituanae, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1762. (Egz. VUB IV 30926)*

⁴⁷² „Ode. Dioecesis Samogitiae (quae Lyci nomine) Illustrissimo, Excellentissimo ac Reverendissimo Domino Domino Joanni Lopacinski Episcopo Suo (qui Thyrsi nomine intelligetur) Olim absenti Desideria, Nunc venienti jam ac praesenti Studia sua Exhibet“, in: *ibid.*

skausmu / degė Likas, atsiskyres miškuose.⁴⁷³ Odėje gausiai vartojami antikinės mitologijos įvaizdžiai – Luciferis, arba Aušrinė, Rytinė žvaigždė (*Lucifer*), Hesperas, arba Vakarinė žvaigždė (*Hesperus*), Echo, arba nimfa, aido personifikacija (*Echo*), Neptūnas, jūrų dievas (*Neptunus*), nimfos, vandenių, kalnų, medžių ir kitos deivės (*Nymphae*), Driadės, medžių ir girių nimfos (*Dryades*), Zefyrai, vakariniai vėjai (*Zephyri*), Cerera, derlingumo, javų deivė (*Ceres*) etc. Šalia mitologinių įvaizdžių tekste minimos geografinės vietovės ir antikinės realijos – Libija, Tiburas, paskutinis Atėnų karalius Kodras. Visa tai lemia skaidrią kūrinio nuotaiką, gaubiančią ramų, nesudėtingą antikinių ir renesansinių bukolikų pasaulį. Įdomu pastebėti, jog odės tekste iš esmės nėra barokinės poetikos elementų, nors kūrinys sukurtas XVIII a. viduryje, vėlyvojo Baroko epochoje. Rinkinys baigiamas tam pačiam asmeniui skirta epigrama, sukurta lotynų bei lenkų kalbomis.

Viena iš chronologiškai vėlyvesnių odžių išleista 1771 m. Ji išspausdinta leidinyje, kuriuo sveikinamas Vilniaus vyskupas Ignacas Jokūbas Masalskis, užėmęs savo vyskupijos sostą⁴⁷⁴. Greta prakalbos į vyskupą Masalskį (*Alloquium*), spausdinama 44 eilučių lotyniška odė, eiliuota alkajine strofa. Pirmosios kūrinio eilutės akivaizdžiai primena Horacijaus *Trečiosios odžių knygos* XXIII-ąją odę, kurią poetas pradeda žodžiais:

Caelo supinas si tuleris manus
nascente luna, rustica Phidyle,
si ture placaris et horna
fruge Lares avidaque porca, [...].⁴⁷⁵

Odė Masalskiui pradedama pasiremiant Horacijaus ode, tačiau ją papildant aktualia tematika:

⁴⁷³ „Absentem nimio dolore Thyrsim / Ardebat Lycus, aviusque sylvis“, in: *ibid.*

⁴⁷⁴ *Ode cum Ignatius [...] Massalski, episcopus Vilnensis sedem episcopatus sui ingrederetur*, [V., 1771]. (Egz. VUB IV 23138)

⁴⁷⁵ *Q. Horatius Flaccus*, Herausgegeben von O. Keller und J. Häussner. Dritte erweiterte Auflage, Leipzig: G. Freytag, Wien: F. Tempsky, 1907, p. 74.

Vertimas į liet. kalbą: „Mėnuliui gimstant, jei pakylėsi tu / Į dangų delnus, jei smilkalais Larus / Fidile, gerbsi bei šiūmečiais / Kaimo javais ir godžia kiaulaite, [...]“. Cituojama pagal: Horacijus, *Lyrika*, iš lotynų kalbos vertė Henrikas Zabulis, p. 147.

Caelo supinas assidui manus
Rerumque Summo tendite Principi
Cives, pioque thure, et auro, et
Sollicitis onerate votis

Aras Deorum [...].⁴⁷⁶

Rankų kėlimas į dangų viršun atsuktais delnais – tai ritualinis gestas, reiškiantis tradicinę maldos pozą, ne kartą minima Vergilijaus *Eneidoje* (pvz., *Aen.* III, 176): „[...] tendoque supinas / Ad caelum cum voce manus“⁴⁷⁷. Šis gestas taip pat minimas Ovidijaus *Metamorfozėse* (*Met.* VIII, 681; IX, 703), Livijaus Romos istorijoje *Nuo miesto įkūrimo* (*Ab Urbe condita*, III, 50; V, 21). Odės autorius vartoja šį topą, jį perkeldamas į iš esmės krikščionišką kūrinio kontekstą. Šis įvaizdis jau pačioje odės pradžioje sukuria maksimalią emocinę įtampą, todėl odę, skirtą Masalskiui, minėtu aspektu palyginę su anksčiau aptartosiomis, galime laikyti labiausiai atitinkančia klasicistinės odės žanrui keliamus reikalavimus, vėliau apibendrintus Goliaskio poetikoje. Odės tekstas nėra pernelyg prisodrintas nei antikinių, nei barokinių įvaizdžių – ir vienu, ir kitų vartojama tik tiek, kiek reikalinga norimoms vyskupo Masalskio charakterio ypatybėms išryškinti ar situacijai atskleisti. Baroko epochai būdinga stilistika autorius kalba apie seną ir kilmingą vyskupo giminę:

[...] šitas, kilęs iš kilmingos kunigaikščių giminės,
kuriems pakluso karingi kaimynai,
gyvenę prie Volgos ir prie stingdančio Dunojaus,
[šitas] puoselėja giminės ištakas ir šlovę.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ „Piliečiai, uoliai kelkite rankas į dangų maldai, / skirtai pasaulio Valdovui, / ir šventus smilkalus, auksą ir / karštas maldas sukraukite // ant Dievų aukurų [...]“, in: *Ode cum Ignatius [...] Massalski*.

⁴⁷⁷ „[...] ir tiesiu rankas į dangų / maldaudamas balsu [...]“.

⁴⁷⁸ „[...] hic alto a sanguine Principum, / Queis bellicosus paruit accola, / Volgaeque frigentisque Dunae, / Nomen habet generisq[ue] fontem“, in: *Ode cum Ignatius [...] Massalski*.

Personifikuotais dorybės (*virtus*) ir išminties (*sapientia*) įvaizdžiais poetas akcentuoja svarbiausius Masalskio būdo bruožus, būdingus barokinio žmogaus idealui:

Jį [mato] pati dorybė, jį [mato] išmintis,
palikusį vystyklus ir lopšį
ir žengiantį baikščius žingsnius

kliūvant kojoms [...].⁴⁷⁹

Užsimindamas apie maloningą ranką, padėjusią Masalskiui įveikti dygliuotų erškėčių takelius (barokinėje poetikoje populiari aliuzija į Kristaus kančias), poetas pabrėžia tikėjimo svarbą žmogaus dvasinio tobulėjimo kelyje, kuriuo eidamas jis gali pelnyti šlovę. Šlovės, užtikrinančios nemirtingumą, topas buvo paplitęs Baroko epochoje, tačiau „ėjo ne iš krikščioniškosios, o iš romėniškosios tradicijos“⁴⁸⁰:

Jį⁴⁸¹, nusitvėrusį tos maloningos rankos,
pripratinusi ir dygliuotus erškėčius bei dygliakrūmius,
ir pavojingus takelius pereiti,

įkurdino maloningos šlovės viršūnėje,
esančioje arčiausiai dangaus ir aukštybių gyventojų [...].⁴⁸²

Tarp negausių antikinių įvaizdžių galima išskirti Romos, besizvalgančios nuo kviritų septynių kalvų sosto, personifikaciją: „Kai nuo kviritų septynių kalvų sosto [Roma] / pastebėjo [...].“⁴⁸³ Odės pabaigoje minimos Lietuvos realijos – plačioji Vilija, sraunūs Nemuno vandenys – konkretizuoja veiksmo aplinką, o išsakyti palinkėjimai atlieka emocinės atomazgos vaidmenį:

⁴⁷⁹ „Hunc ipsa virtus, hunc sapientia, / Cunis solutum faciisque, / Et pavidos titubante talo // Gressus notantem [...]“; in: *ibid.*

⁴⁸⁰ Andrzej Vincenz, *op. cit.*, p. XCVI [96].

⁴⁸¹ T. y. Masalskį.

⁴⁸² „Hunc illa prensam propitia manu / Sentesque spinosas vepresque / Et dubios superare calles // Adsueta, coelis finitimo super / Locavit almae culmine gloriae, / Diisque [...]“; in: *Ode cum Ignatius [...] Massalski.*

⁴⁸³ „Ut septicolli e sede Quiritium / Adspexit [...]“; in: *ibid.*

Jums, garsieji lotynų kraujo ainiai,
kurie gyvenate prie plačių Vilijos vandenu
ir Chrono putojančių bangų,
ir prie derlingų laukų,

jums šitą [vyskupą] dangaus gyventojai
davė kaip maloningą dovaną; kad jis ilgai jus globotų
patarimais, ir būtų lietuvių tautos
didi garbė ir atrama.⁴⁸⁴

Odėje išryškėjęs naujas teksto poetikos bruožas – stiliaus nuosaikumas – leidžia kalbėti apie besiformuojančią klasicistinio paprastumo normą, į kurią sąmoningai orientavo Apšvietos epochos literatūrinės nuostatos. Įdomu pastebėti, kad aptartoji odė buvo pakartotinai išspausdinta 1779 m. Vilniaus pijorų spaustuvėje išleistoje poezijos antologijoje *Vilniaus pijorų konvikto vardu įvairiomis progomis rašytų eilėraščių rinkinys (Zebranie rymów*⁴⁸⁵). Čia nurodytas ir odės autorius – pijoras Klemensas Pokubiata (Klemens Pokubiata). Be aptartosios Pokubiatos odės, skirtos vyskupui Masalskiui, pijorų poezijos antologijoje yra dar keli šio žanro kūriniai, galintys papildyti XVIII a. lotyniškųjų odžių panoramą.

Svarbaus XVIII a. istorinio įvykio – karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio inauguracijos – proga buvo sukurtas eilėraštis „Odė, skirta šviesiausiojo Lenkijos karaliaus Stanislovo Augusto inauguracijai, įvykusiai 1764 m.“⁴⁸⁶ Šia ode veikiausiai neatsitiktinai ir pradedama poezijos antologija. Tai išpūdingos apimties kūrinys (312 eil.), parašytas lotynų ir lenkų kalbomis. Lotynišką odę alkajine strofa sukūrė pijoras Jurgis Ciapinskis (Georgii Ciapiński), lenkiško varianto autorius – pijorų ordinui nepriklausęs didysis Lietuvos raštininkas Paulius Bžostovskis (Paweł Brzostowski). Turinio

⁴⁸⁴ „Vobis, Latini sanguinis inclita / Propago, qui vastae ad vada Viliae / Chronique spumantes ad undas / Frugiferos habitatis agros, // Vobis benigno hunc munere Coelites / Dedere; qui vos consiliis diu / Foveret, et foret Litavae / Grande decus Columenque Gentis“, in: *ibid.*

⁴⁸⁵ *Zebranie rymów*, p. 54–55.

⁴⁸⁶ „Ad serenissimum Poloniarum regem Stanislaum Augustum ex occasione inaugurationis A. 1764. Ode“, in: *Zebranie rymów*, lap. A–B₄.

požiūriu abu variantai yra beveik identiški. Odė, nors ir skirta tokiai svarbiai progai, pasižymi lakoniška stilistika: saikingai vartojami antikiniai įvaizdžiai (Lucina, Marsas, Apolono lyra, Aganipės giesmė ir kt.) praplečia teksto prasminę erdvę, padeda autoriui akcentuoti esminius minties niuansus. Odėje esti nemažai lietuviškų realiųjų: minimi gilūs Vilijos vandenys, Nemunas, taip pat galinga Vysla, Dniepras, Pripetė, Berezina, Istras etc. Su nostalgija kalbama apie šviesius praėjusius laikus, tarsi išreiškiant viltį, kad naujasis valdovas ateityje deramai rūpinsis taika ir visų piliečių gerove:

Didysis Karaliau, atsiųstas iš auksinio dangaus.

Atnaujink Lecho [palikuonims] Piastų laikus,

ir sugražink praėjusią laimę,

būk pagarbintas gavęs naują skeptrą.

Gražink Sarmatams Jogailos laikus,

kaip keliantis baimę karu, lygiai taip pat malonus taikingumu,

tegul šlovina Tave Europa, tegul myli Tave

doras pilietis, o priešas tegu dreba iš baimės.⁴⁸⁷

Galima daryti prielaidą, kad didelę šios odės apimtį lėmė išskirtinis adresato statusas. Ji trukdo sukurti emocinę įtampą, taigi pažeidžia vieną iš svarbiausių žanro konvencijų, akcentuotų Goliaskio, o kūrinys artėja prie epinio pasakojimo.

Iš pijorų antologijos odžių savita teksto poetika išsiskiria pijoro Bonifaco Vrublevskio (Bonifacy Wróblewski) kūrinys, skirtas Žemaičių vyskupui Steponui Giedraičiui „Odė kunigaikščiui Steponui Giedraičiui, Žemaičių vyskupui, pirmojo apsilankymo savo vyskupijoje proga, 1778 m.“⁴⁸⁸ Ši odė sukurta lotynų ir lenkų kalbomis (abu variantai yra vienodos apimties – po 80 eil.). Lenkiškojo varianto autorius pijoras Felicijonas Vikovskis. Turinio požiūriu abu variantai yra labai panašūs. Tai klasicistines naujojo stiliaus

⁴⁸⁷ „Rex Magne caelo missus ab aureo. / Piastea Lechis saecula et innova, / Felicitatem pristinamque / Redde novo venerande sceptro. // Reduc Jagellum tempora Sarmatis, / Bello ut timendus, pace ita amabilis, / Europa Te laudet, bonus Te / Civis amet, paveat sed hostis“, in: *ibid.*, p. 15.

⁴⁸⁸ „Stephano Duci Giedroycio Sacrorum Samogitiensium Pontifici In Primo Sedis Suae Aditu A. 1778 Ode“, in: *ibid.*, p. 67–72.

nuostatas atitinkanti alkajine strofa eiliuota odė, paklūstanti žanro kanono reikalavimams. Veržli kūrinio pradžia iš karto sukuria pakilią atmosferą, įtraukdama skaitytoją į įvykių srautą:

Giedraičių, Galingų Lietuvos Kunigaikščių,
Palikuonio Galvą papuoškite Vyskupo
raiščiais ir popiežių infula
padabinkite kaktą, [...].⁴⁸⁹

Apie vyskupą Steponą Giedraitį poetas kalba vartodamas populiarių panegirinės poezijos epiteta: vyskupas – tai „Sarmatų Tautos visuotinė garbė“⁴⁹⁰. Gerąsias dedikato savybes papildo dangiškosios meilės motyvas, simbolizuojantis Dievo palankumą: „Esi tas, apie kurį širdies gilumoje seniai galvojo / meilė, nepakenčianti gaišimo.“⁴⁹¹ Dievo meilė žmogui, kaip ir žmogaus meilė Dievui – itin populiarus krikščioniškosios literatūros tema, atsispindėjusi ir Baroko poezijoje. Odės lyrinė situacija konstruojama pasitelkiant plėšraus vilko įvaizdį – įprastą *locus communis*, vartojamą tekstuose apie vyskopus nuo ankstyvųjų krikščionybės laikų. Vyskupas, arba gerasis ganytojas, vaizduojamas kaip avių, savo kaimenės, gynėjas. Aptariamoje odėje žiauriam ir klastingam vilkui, tykančiam švelniavilnių avelių būrio, priešpriešinamas vyskupas Giedraitis, naujasis jos ganytojas ir sargas:

Štai! Tas, kuris galėtų saugoti tikinčiuosius!
Štai išvalgus Ganytojas, pasirūpinsiantis Kaimene,
Jis taip pat yra ir tas, kuris, užtikęs kruviną priešą,
galėtų žaibu trunkyti.⁴⁹²

⁴⁸⁹ „Sanguis Potentum Littaviae Ducum / Giedroyciorum, Praesuleis Caput / Ornate vittis, infulaque / Pontificum, redimite frontem, [...]“; in: *ibid.*, p. 67.

⁴⁹⁰ „Sarmaticae decus omne Gentis“, in: *ibid.*

⁴⁹¹ „Et quem sub imis pectoribus, morae, / Versabat olim, non patiens amor“, in: *ibid.*

⁴⁹² „Est! qui fideles excubias agat! / Pastor tuendo providus Agmini, / Et, qui cruentum nactus hostem, / Fulmineo jaculetur ictu“, in: *ibid.*, p. 69.

Naujajam ganytojui, užtikrinsiančiam avelių saugumą, poetas suteikia Griausmavaldžio galią. Viena vertus, tai antikinės mitologijos įvaizdis: graikų dievui Dzeusui, o romėnų Jupiteriui, paklūsta žaibai ir griaustinis, kita vertus, tai biblinė aliuzija ir kartu *locus communis*, vartojama kalbant apie vyskopus. Vyskupas – tai Dievo įgaliotas Ganytojas, jo pateptas ir gavęs jo įgaliotą valdžią. Atslūgus įtampai, taikumu dvelkiančioje kūrinio pabaigoje vyskupui linkima geros lemties:

Tegul tai būna tikra: Pranašas čia nereikalingas,
išmintingas [tas], kuris sugeba numatyti ateitį,
jis supras, kad iš tikrųjų vyksta daugiau, negu
Dainius pajėgtų apdainuoti, pritardamas lyra.⁴⁹³

Kitas vėlyvesnių XVIII a. lotyniškųjų odžių pavyzdys – ode⁴⁹⁴, dedikuota Polocko arkivyskupui Jasonui Junošai Smogoževskiui⁴⁹⁵ (Jason Junosza Smogorzewski), išspausdinta 1780 m. Pažymėtina, kad ji paskelbta Vilniaus bazilijonų spaustuvėje išleistame leidinyje. Taigi tai yra ne tik viena iš vėlyviausių aptariamo laikotarpio odžių, bet ir vienas iš nedaugelio proginių bazilijonų spaustuvės leidinių, kuriuos pavyko rasti. Kaip galima spręsti iš odės

⁴⁹³ „Haec certa sunt: non opus Augure, / Prudens futuri, qui bene praevidet, / Re plura ferri, quam Sonanti / Posse lyra recini putabit“, in: *ibid.*, p. 71.

⁴⁹⁴ *Ode illustrissimo excellentissimo reverendissimo domino domini Jasoni Junosza Smogorzewski archi-episcopo Polocensi equiti sancti Stanislai cum Neo Metropolitanus totius Russiae et Aquilae Albae Comes salutaretur, in Monasterio Basiliano Vilnensi devinctissimo Pastori Suo ac Protectori Beneficentissimo decantata*, Vilnae: Typis S. R. M. Basilianis, MDCCLXXX [1780]. Naudotasi egzemplioriumi, saugomu Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos Senųjų spaudinių skyriuje (Egz. BJ 588164).

⁴⁹⁵ Jasonas Junoša Smogoževskis (1715-03-3–1788-11-01) – graikų katalikų dvasininkas unitas, Polocko arkivyskupas, Kijevo metropolitas. 1731 m. tapo bazilijonų novicijumi, gavo Jasono vardą (krikšto vardas nežinomas). 1734–1740 m. studijavo Romos Šv. Atanazo kolegijoje. 1740 m. liepos 3 d. priėmė kunigo šventimus ir grįžo į Lenkiją. Gyveno Supraslio ir Varšuvos bazilijonų vienuolynuose. Nuo 1748 m. Raclavo oficijolas. 1752 m. paskirtas Polocko vyskupu koadjutoriumi, 1758 m. konsekruotas. 1762 m. tapo Polocko arkivyskupu. Priešinosi stačiatikybės įtakai savo arkidiecezijoje. Baro konfederacijos laikotarpiu Polocko vaivadijoje parėmė karaliaus partiją. Po pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo išreiškė pagarbą carienei Jekaterinai II, tačiau tuo pat metu rodė lojalumą karaliui Stanislovui Augustui Poniatovskiui. 1779 m. mirus arkivyskupui Felicijonui Pilypui Volodkovičiui (Felicjan Filip Wołodkowicz), tapo Kijevo metropolijos administratoriumi, stengėsi sujungti Kijevo ir Polocko metropolijas. 1780 m. nominuotas Kijevo metropolitu. Priešinosi stačiatikybės agitacijai, todėl įsivėlė į konfliktą su carine administracija. 1788 m. rūpinosi, kad būtų išrinktas į senatą, tačiau tai įvykdyti sutrukdė mirtis. Žr.: Andrzej A. Zięba, „Smogorzewski Jason h. Junosza“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIX/1, z. 160, Warszawa, Kraków, 1999–2000, p. 216–225.

pavadinimo ir Smogoževskio biografijos faktų, odė buvo parašyta, kai, 1779 m. mirus arkivyskupui Felicijonui Pilypui Volodkovičiui (Felicjan Filip Wołodkowicz), Smogoževskis tapo Kijevo metropolijos administratoriumi. Ši odė galėjo būti iškilmingai perskaityta arba padeklamuota pasitinkant garbingąjį svečią Vilniaus bazilijonų vienuolyne. Minimasis leidinys yra dvikalbis, jį sudaro dvi odės – lotyniška ir lenkiška – išspausdintos ne viena po kitos (kas būtų labiau būdinga to meto leidiniams), o paraleliai: kairiajame puslapyje lotyniškas tekstas, o dešiniajame – lenkiškas. Abiejų kalbinių variantų apimtys vienodos (kiekviena iš odžių turi po 9 strofas, arba 36 eil.). Lyginant turinio požiūriu, galima daryti išvadą, kad lenkiškoji odė yra lotyniškosios vertimas. Tai iškilmingos intonacijos sveikinamoji odė, jau pirmąją strofa, pakilia ir uždegančia, informuojanti apie reikšmingą įvykį ir kviečianti džiaugtis Romą ir Abiejų Tautų Respubliką:

Roma, jau džiūgauk, giedok šventas giesmes,
Valdovų Susirinkimą apdainuoki Ode,
aukštąjį Jasoną šlovindama,
apdovanok šlove ir karūna.⁴⁹⁶

Tiberis asocijuojamas su Roma, o dedikatas, užėmęs aukštas bažnytines pareigas, įvardijamas kaip popiežiaus Pijaus⁴⁹⁷ pagalbininkas:

Tiberio čia turįs rūmus
ir, aukštai iškėlęs, eina aukštyn,
tampa Paulius Pijaus darbo ir šlovės
Bendrininku.⁴⁹⁸

Drauge džiaugtis raginami susirinkę aukštieji Rusios bažnytiniai hierarchai, vyskupai:

⁴⁹⁶ „Roma jam gaude, Sacra metra prode, / Principum Caetus moduleris Ode, / JASONEM celsum celebrando dona / Laude, Corona“, in: *Ode [...] Jasoni Junosza Smogorzewski*.

⁴⁹⁷ Popiežius Pijus VI 1775–1799 (Giovanni Angelo Braschi, 1717-12-27–1799-08-29).

⁴⁹⁸ „Hic tenens Turrim Tibris, atque demum / Celsus existens, abit in supremum, / Fit Pii Paulus Socius laboris / Atque Decoris“, in: *Ode [...] Jasoni Junosza Smogorzewski*.

Plok, Kilmingas Rusios Vyskupų Būry,
būk pažymėtas Jasono koloso atvaizdu – laimingu
Metropolijos Ženklu,
Kilmingu Vardu.⁴⁹⁹

Jasonas, naujasis metropolitas, tapatinamas su saugia ramybe, galia ir išmintimi: „Šitas yra tavo Valdovas ir saugi tavo Ramybė, / [jis] bet kokiai grėsmei pasipriešins stipriai / ir išmintingai.“⁵⁰⁰ Prie besidžiaugiančiųjų kviečiami prisijungti Smogoževskio namai, tai yra jo visa giminė, verta savo nario: „Tada plokite, gimtieji Smogoževskio namai“⁵⁰¹, ir patys bazilijonai: „Paskubėk, Bazilijonų ordine, esantis priekyje [visų],/ Sūnau, davęs įžadus Aukščiausiam Vyskupui.“⁵⁰² Taip pat kreipiamasi į mūzas, prašoma, kad ir jos švelniomis stygomis pagerbtų Jasoną:

Jūs po to malonią dainą dainuokite, pasiremdami Mūzų menu,
Jasoną, aukščiausiąjį Vyskupą,
pagerbkite, grokite švelniomis stygomis [...].⁵⁰³

Odė baigiama tradiciniais panegirinio kūrinio palinkėjimais, kad Fortūna dedikatui būtų palanki ir lemtų ilgus gyvenimo metus:

Tegyvuoja šitas valdovas dukart po tūkstantį [metų],
tegul Jis suskaičiuoja tiek Fortūnos paskirtų amžių,
kiek dangaus skliautas turi žvaigždžių, kiek jūra turi lašų,
kiek Žemė turi Dulkių.⁵⁰⁴

Kaip matyti, tai palyginti lakoniškos stilistikos odė, kurioje minima vos viena kita antikinė realija (mūzų giesmė, Fortūna). Roma (šiuo atveju drauge ir Tiberis) odės kontekste siejama ne su antikiniu pasauliu, bet su Popiežiaus

⁴⁹⁹ „Praesulum Phalanx Generosa Rossi / Plaude, consigna speculo Colossi / JASONIS, felix Metropollis Omen, / Nobile Nomen“, in: *ibid.*

⁵⁰⁰ „Hic tuus Dux est, Requiesque tuta, / Quidquid Infesti feriet potenter / Et Sapienter“, in: *ibid.*

⁵⁰¹ „Tum SMOGORZEWSKI Domus alma plaude“, in: *ibid.*

⁵⁰² „Ordo praecurrens propera BASILI, / Praesuli Summo dato Vota Fili“, in: *ibid.*

⁵⁰³ „Vos dein Musae melos arte gratum, / JASONEM Summum venerando natum / Praesulem, blandis resonate chordis [...]“, in: *ibid.*

⁵⁰⁴ „Vivat Hic Princeps, geminate Mille, / Saecla Fortunae numeret tot Ille, / Quot Polus stellas, mare quotve stillas, / Terra Favillas“, in: *ibid.*

sostu. Analogišką konotaciją šie įvaizdžiai turi ir lenkiškame vertime, kuriame Roma įvardijama kaip šv. Petro sostinė: „Džiaukis, Petro sostinė“⁵⁰⁵, apie Jasoną, „čia turintį Tiberio rūmus“, sakoma: „Tas, laikydamas dalelę Petro uolos“⁵⁰⁶.

XVIII a. lotyniškosios odės poetika ir stilistika atspindi Baroko bei Apšvietos estetines ir literatūrinės nuostatas ir rodo antikinio žanro gyvavimo tradiciją bei jos pokyčius Apšvietos epochoje. Šio laikotarpio Lietuvos lotyniškosios literatūros kontekste, priešingai nei Lenkijos ar kitų Europos kraštų literatūrose, odė neišsiskiria kaip labai populiarius žanras. Tai sudėtinė proginės poezijos dalis, pasižyminti ryškiu panegirizmu ir atspindinti ne tik to meto estetines normas, bet ir visuomeninio bei politinio gyvenimo realijas.

Odžių autoriai – daugiausiai jėzuitai ir pijorai – kūriniais skyrė garsiems to laikotarpio didikams, vyskupams, politinio gyvenimo veikėjams, valstybei reikšmingiems įvykiams, pavyzdžiui, karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio inauguracijai etc. Odžių apimtis įvairuoja nuo 30 iki 312 eilučių, jos eiliuotos įvairiomis antikinėmis strofomis. Pastebėtina, kad Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistos odės eiliuotos įvairesnėmis strofomis – sapfne, III-aja asklepiadine, alkajine strofa, taip pat vienuolikaskiemene eilute, o proginėje pijorų poezijos antologijoje, išleistoje Vilniaus pijorų spaustuvėje, vyraujanti lotyniškųjų odžių strofa – alkajinė.

Odžių apžvalga parodė, kad jų autoriams buvo aktualūs žanrinės konvencijos principai. Ryškesni nukrypimai nuo konvencijos pastebėti Žemaičių vyskupui Jonui Dominykui Lopacinskiui dedikuotoje odėje (1762), kuriai būdinga bukolinė stilistika. Tai pavyzdys, kai odės žanrinis terminas tampa lyrikos plačiąja prasme atitikmeniu. Pažymėtinas ir dar vienas panašus atvejis: odė, skirta karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio inauguracijai (1764), dėl pernelyg didelės apimties įgyja epinio pasakojimo bruožų. Konstatuotina, jog barokinė stilistika labiau būdinga jėzuitų sukurtoms odėms.

⁵⁰⁵ „Ciesz się Stolico Piotra“, in: *ibid.*

⁵⁰⁶ „Ten utrzymując część Piotra skały“, in: *ibid.*

Pijorai, orientavęsi į klasicistinio paprastumo normas, kurias aktualizavo Apšvietos epochos literatūrinės nuostatos, jau linko į lakoniškesnę teksto poetiką. Jų odės pasižymi nuosaikiu antikinių įvaizdžių, mitologinių siužetų, barokinių topų vartojimu, o tai leidžia kalbėti apie specifinio klasicistinės odės modelio formavimąsi.

2. 3. *Quod dant arma aliis, hoc Tibi subdit amor*: epigramų specifika, arba koncepto krizė

Epigrama drauge su kitomis mažosiomis literatūros formomis, anot Eglės Patiejūnienės, buvo vienas iš populiariausių LDK XVI–XVII a. literatūros žanrų, tai buvo ir pati masiškiausia literatūra, skaitoma bent kiek prasilavinusių žmonių, patraukliais, nedidelės apimties kūrinėliais perteikianti esmines filosofines, politines, estetines, aksiologines to meto idėjas⁵⁰⁷. Apie epigramos populiarumą liudija ir jos ypatingas statusas to meto mokyklinėse programose. Živilė Nedzinskaitė, aptarusi epigramos vietą XVII–XVIII a. mokyklinėje jėzuitų kūryboje, pastebėjo, kad minėto laikotarpio rankraštiniuose retorikos ir poetikos kursuose epigrama žanrų hierarchijoje užėmė ypatingą, tai yra aukštesnę, vietą, jai aiškinti buvo skiriama daugiau dėmesio nei epui, lyrikai ar elegijai, skyriui apie epigramą apimtimi prilygsta arba kartais jį pralenkia tik odei aptarti skirtas skyrius⁵⁰⁸. Primintina, kad, pradėdamas būtent nuo epigramos, poezijos žanrus savo veikale *Apie iškalbą ir poeziją* aptaria Pilypas Neris Golianskis.

Janusz Pelcas, žanriniu požiūriu įvertinęs Lenkijos XVII a. epigraminės poezijos rinkinius, pastebi, kad „lotyniškuose to meto epigramų rinkiniuose žanrinės vienovės buvo paisoma labiau nei atitinkamuose renesansiniuose rinkiniuose, tačiau dažnai ir čia šalia grynųjų epigramų matome embleminių eilėraščių, stemų ir net lyrinių kūrinų“⁵⁰⁹. Pažymėtina, kad Pelco pastebėti

⁵⁰⁷ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata*, p. 333.

⁵⁰⁸ Živilė Nedzinskaitė, *op. cit.*, p. 158.

⁵⁰⁹ Janusz Pelc, „Epigramat“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, p. 204.

XVII amžiaus epigraminių rinkinių ypatumai būdingi ir Lietuvai: ne tik XVII a. epigraminei kūrybai, bet ir XVIII a. rinkiniams. XVIII a. epigramos daugiausia buvo kuriamos akademinėje aplinkoje – paprastai jėzuitų ir pijorų autorių – ir pasižymėjo proginiu panegiriniu pobūdžiu bei atspindėjo to meto aktualijas ir estetines nuostatas. Epigramas, kaip ir visą proginę poeziją, inspiravo tie patys įvykiai, taigi jomis buvo pažymimas kokio nors įtakingo asmens atvykimas, dėkojama už paramą, sveikinama gimtadienio, vardadienio progomis arba užėmus reikšmingas pareigas. Ypatingą dėmesį politinėms visuomeninėms aktualijoms XVIII a. skyrė pijorai. Būtent jų lotyniškoje kūryboje randame bene daugiausia proginių kūrinių, tarp jų ir epigramų, parašytų pažymint karaliaus Stanislovo Augusto elekciją, karūnavimo metines, vyskupų ingresus ar svarbius valstybei įvykius. Atskirą, nors ir nedidelę, grupę sudaro epigramos, skirtos pastatams, sodams, parkams: jos rodo tam tikrą teminę slinktį: nuo asmens einama prie aplinkos, prie asmens būties pavidalų.

Atrenkant epigramas svarbiu (nors ir ne lemiamu) kriterijumi laikytas žanrinę priklausomybę rodantis kūrinio pavadinimas, taip pat orientuotasi į kūrinio pobūdį, koncepto raišką bei formaliuosius požymius: eilėraščio apimtį, struktūrą ir metriką.

Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje XVIII amžiuje išėjo ne vienas didesnės ar mažesnės apimties epigramų rinkinys, pasitaikė ir atskirų epigramų, įtrauktų į kitus sveikinamojo ar kitokio pobūdžio rinkinius. 160 peržiūrėtų leidinių grupėje yra 7 epigramų rinkiniai (į šį skaičių taip pat įeina ir mišrūs leidiniai, kuriuose greta epigramų yra lyrinių eilėraščių, elogijų etc.).

Kaip būdingas pavyzdys pateiktinas 1759 m. išleistas nedidelis epigramų rinkinys *Šviesiausiajam Karoliui, Lenkijos karališkajam princui, Kuršo kunigaikščiui, į Vilnių atvykusiam svečiui*⁵¹⁰. Šis rinkinys skirtas naujojo Kuršo hercogo Karolio I, Lenkijos karaliaus Augusto III sūnaus, atvykimui į Vilnių pažymėti. Jį sudaro eleginiu distichu eiliuotų lotyniškų epigramų triptikas ir lenkiška epigrama, kuria baigiamas rinkinys. Pirmojoje epigramoje,

⁵¹⁰ *Ad [...] Carolum, regium Poloniarum Principem, Curlandiae Ducem, cum hospes Vilnam ingrederetur. Epigramma*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1759. (Egz. VUB IV 22090; IV 22181)

pasižymintioje kanonine apimtimi (10 eil.), vaizduojamas svečią pasitinkančio Vilniaus jaudulys: „Pats Gediminas jaučia, kad Tu atvyksti į jo Miestą.“⁵¹¹ Į Karolį kreipiamasi: „O Pasididžiavime! O lietuvių tautos meile!“⁵¹² Svečią sveikindamos iš džiaugsmo „[...] šokinėja [Vilniaus] sienos, šventyklos, namai“⁵¹³. Epigramos pabaiga nustebina netikėtu minties posūkiu (tai yra konceptu): „O laimingasis, kuris ateini, jei kartais atsisakytum pasilikti: / su Tavimi išeis pilys, sienos, šventyklos, namai!“⁵¹⁴

Antroji rinkinio epigrama, pavadinta „Kita [epigrama] apie Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystę, kurią šviesiausiasis Karolis gavo valdyti piliečių meile, o ne ginklais“⁵¹⁵, yra jau dvigubai ilgesnė už pirmąją (22 eil.), ji ir savo antrašte, ir turiniu atspindi to laiko istorinius įvykius. Antraštėje akcentuotas „piliečių meilės“ motyvas paaikškina Karolio išrinkimo aplinkybes⁵¹⁶, o epigrama, ypač jos pirmoji pusė, vaizduoja 1756 m. Europoje prasidėjusio Septynerių metų karo įvykius:

Ar [valdovai] mato, kaip baisus karas jaukia karalystes,
ir kaip siautėja karo dievas pasaulio viduryje?
Kariauja Prancūzija, kariauja ir Vokietija,
kariauja Prūsija, Maskva, Švedija.⁵¹⁷

Karo veiksmai siekia net Ameriką⁵¹⁸: „ir priešas yra persekiojamas Amerikos platybėse“⁵¹⁹. Išsakytos mintys metaforiškai apibendrinamos:

⁵¹¹ „Iste suam cum Te sensit Gediminus in Urbem“, in: *ibid.*

⁵¹² „O Decus! O Litavae Carole Gentis amor!“, in: *ibid.*

⁵¹³ „[...] exsiliunt moenia, templa, domus“, in: *ibid.*

⁵¹⁴ „O! qui Faustus ades, si forte manere recusas: / Tecum ibunt arces, maenia, templa, domus“, in: *ibid.*

⁵¹⁵ „Aliud de Curlandiae et Semgalliae principatu, quem Serenissimus Carolus amore civium non armis consecutus est“, in: *ibid.*

⁵¹⁶ Karolis I Kuršo hercogu buvo paskirtas 1758 m., jis pakeitė prieš tai šią hercogystę valdžiusį Ernstą Bironą (Ernst Johann Biron, 1690–1772), Rusijos imperatorės Anos Ivanovnos (Anna Ivanovna, 1693–1740) favoritą. Po imperatorės mirties jis buvo priverstas palikti Kuršą. Pritariant Lenkijos karaliui, Ernstas Bironas hercogystę toliau valdė korespondenciniu būdu, tačiau su tuo nesutiko bajorai ir atsisakė paklusti jo įsakymams. Augustas III, Lenkijos karalius, pasidavė bajorų spaudimui ir naujuoju kunigaikščiu paskyrė savo sūnų Karolį. Karolis Kuršo hercogu buvo iki 1763 m. Imperatorius Petras III 1762 m. Bironą amnestavo, po metų, kai imperatore tapo Jekaterina II, jis atgavo Kuršo hercogystę.

⁵¹⁷ „Viden‘ ut horribili miscetur Regna tumultu, / Belliger et medio saevit in orbe Deus? / Gallia bella gerit, gerit et Germania bella, / Bella gerit Prussus, Moscuca, bella Svecus“, in: *Ad [...] Carolum, regium Poloniarum Principem.*

⁵¹⁸ Veikiausiai tai užuomina apie 1754 m. Šiaurės Amerikoje prasidėjusį karą tarp britų, prancūzų ir jų sąjungininkų. Šį karą nuo Septynerių metų karo, vykusio Europoje, skyrė dveji metai.

„Geležis⁵²⁰ pasiekia visas pasaulio šalis: ten, kur pučia ledinis Borėjas⁵²¹, kur Austras⁵²², / iki pat rausvųjų Febo⁵²³ buveinių.“⁵²⁴ Karo siaubiamų šalių vaizdas pateikiamas kaip kontrastas, padedantis išryškinti taikų Karolio būdą: „Karoli, [tu] nekariauji kitose žemėse, nestoji į mūšį prie Ponto⁵²⁵: / ir didelė tauta didžiai vertina tavo valdžią!“⁵²⁶ Karolio gebėjimas valdyti meile, o ne ginklais, tarsi atsiliepiant į antraštės formuluotę, apibendrinamas išplėtotu konceptu, kurio pabaigoje skamba dedikatui skirta optacija:

Tai reiškia, kad pasiklojęs [savo kaip] Valdovo minties tvirtumu,
nenugalima meile tu nugali savąsias tautas.
Tegul kariauja kiti, Tu, laimingasis Karoli, valdyk:
ką kitiems duoda ginklai, tą tau atneša meilė.⁵²⁷

Trečioji epigrama „Kita [epigrama] apie Vilniaus gyventojų palankumą šviesiausiajam Valdovui“⁵²⁸ apimtimi (10 eil.) ir nuotaika atitinka pirmąją. Čia vėl liejasi džiaugsmas dėl atvykusio svečio, kunigaikštis Karolis įvardijamas kaip „Lenkijos viltis, Tėvo šlovė, Marso garbė“⁵²⁹. Karolis yra išskirtinis svečias, todėl jo pasveikinti plūsta gausus miestiečių būrys. Vaizduojant, kaip kiekvieną iš susirinkusiųjų patraukia vis kitos Karolio ypatybės, keliose eilutėse glaustai aptariama jo išvaizda ir būdas:

Žiūrėti reginio renkasi susijaudinę žmonės,
kad pamatytų savojo valdovo veidą,
vienus sužavi Augusto⁵³⁰ gražiausias veidas,
kitus patraukia tai, kad [Karolis] negalvoja apie Marsą.

⁵¹⁹ „et Americae quaeritur hostis agris“, in: *Ad [...] Carolum, regium Poloniarum Principem*.

⁵²⁰ T. y. ginklai.

⁵²¹ Kur Šiaurė.

⁵²² Kur Pietūs.

⁵²³ Iki pat Rytų ir Vakarų, kur kyla ir leidžiasi saulė.

⁵²⁴ „Quaqua iter est ferro, gelidum Boream per et Austrum, / Et Phaebi roseos curritur usque Lares“, in: *Ad [...] Carolum, regium Poloniarum Principem*.

⁵²⁵ T. y. Juodosios jūros.

⁵²⁶ „Nulla geris terris, nec praelia Carole Ponto: / Et gens magna tuum suspicit imperium!“, in: *Ad [...] Carolum, regium Poloniarum Principem*.

⁵²⁷ „Scilicet Augustae subnixus robore mentis, / Invicto populos vincis amore tuos. / Bella gerant alii, Tu felix Carole regna: / Quod dant arma aliis, hoc Tibi subdit amor“, in: *ibid.*

⁵²⁸ „Aliud de studiis Vilmensis populi in Serenissimum Principem“, in: *ibid.*

⁵²⁹ „Spes Lechia, Patris gloria, Martis honos“, in: *ibid.*

⁵³⁰ T. y. valdovo.

Daugumą apstulbina Didybė, būdo tvirtumas ir šaunumas,
likusi minia Tave pasirenka kaip Tėvą.⁵³¹

Epigramos pabaigoje pateikiamas apibendrinimas: „Skirtingi jausmai, tačiau kalba visų viena: / Didysis Karolis, Kunigaikštis iš Saksų giminės, [kaip] Svečias atvyksta.“⁵³² Rinkinį užbaigianti 8 eilučių lenkiška epigrama „Vilnius kreipiasi į šviesiausiąjį karalaitį“⁵³³ yra ne kurios nors vienos aptartosios lotyniškos epigramos vertimas, o pirmosios ir trečiosios epigramų turinio sintezė.

Kitas plačiau aptarsimas proginės poezijos rinkinys priklauso minėtam mišriųjų rinkinių tipui, kai šalia epigramų spausdinami ir kitų poezijos žanrų kūriniai. Tai eilėraščių rinkinys, dedikuotas *Ignacui Masalskiui, Vilniaus vyskupui*⁵³⁴, parašytas jo konsekrecijos proga. 1762 m. sausio 23 d. mirus Vilniaus vyskupui Mykolui Jonui Zenkavičiui, Augustas III naujuoju vyskupu paskelbė Ignacą Masalskį. Jo konsekrecija ir ingresso iškilmės įvyko balandžio 16 dieną⁵³⁵, o minimasis poezijos rinkinys, kaip pažymėta antraštėje, datuotas gegužės 2-ąją dieną. Rinkinio pradžioje, kitoje antraštinio lapo pusėje, pateikiamas Masalskių herbo grafinis atvaizdas (be herbinio eilėraščio); iš viso rinkinį sudaro aštuoni numeruoti eilėraščiai ir elogijas. Tikėtina, kad neatsitiktinai pirmiausia spausdinami lotyniškieji kūriniai, po to – parašytieji lenkų kalba. Rinkinys pradedamas nemažos apimties (135 eil.) lyriniu eilėraščiu „Visų troškimas“⁵³⁶, po jo eina elogijas „[Jėzaus] Draugijos ir Akademijos paguoda“⁵³⁷, eilėraštis apie stemą „Šeimos, kurios stema turi M

⁵³¹ „Confluit attonitum tanta ad spectacula vulgus, / Spectandi studio Principis ora sui. / Hos capit Augusti species pulcherrima vultus, / Illos mens vinci nescia Marte tenet. / Multos Majestas, gravitas virtus[ue] moratur, / In Te animum Patris caetera turba legit“, in: *Ad [...] Carolum, regium Poloniarum Principem*.

⁵³² „Sensus diversi; vox est tamen omnibus una: / Dux Saxo, Magnus Carolus, Hospes adest“, in: *ibid.*

⁵³³ „Wilno do Nayjasnieyszego Krolewica“, in: *ibid.*

⁵³⁴ *Illustrissimo [...] Ignatio [...] Massalski, episcopo Vilnensi, Academia et Universitas Vilnensis S. I. tanquam suo cancellario in ejus solemni consecratione plaudens A. 1762 d. 2 Maji*, [Vilnae, 1762]. (Egz. VUB IV 30097)

⁵³⁵ Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 4: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990, p. 254. *Polski słownik biograficzny* nurodyta kita konsekrecijos data – liepos 27 d.; žr.: Irena Szybiak, „Massalski Ignacy Jakub“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 20 1, sąs. 84, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975, p. 135.

⁵³⁶ „Desiderium omnium“, in: *Illustrissimo [...] Ignatio [...] Massalski*.

⁵³⁷ „Solatium Societatis et Academiae“, in: *ibid.*

raidę, paguoda⁵³⁸, herbinė epigrama „Jėzaus Draugijos palinkėjimas, skirtas šviesiausiajam Vyskupui“⁵³⁹ ir „Epigrama Ignaco Masalskio, Šviesiausiojo Vyskupo, Vardui, parašyta Mažiausiosios Jėzaus Draugijos“⁵⁴⁰ (ši epigrama yra vienintelis dvikalbis, parašytas lotyniškai ir lenkiškai, rinkinio eilėraštis). Pirmasis eilėraštis eiliuotas hegzametru, kiti, išskyrus elogiją, – eleginiu distichu. Be išvardytųjų lotyniškų kūrinių (ir minėtojo dvikalbio), rinkinyje yra keturi lenkiški eilėraščiai. Iš jų ypač išsiskiria „Epigrama Masalskių herbo M raidei, iš priešingos pusės skaitančiam atrodančiai kaip raidė W“⁵⁴¹. Eglė Patiejūnienė, aptardama šią epigramą, pastebėjo, kad, ją komponuojant, panaudota M. K. Sarbievijaus išmonė – epigramos konceptas, paremtas „vaizdo apvertimu“⁵⁴². Taip pat išskirtinas rinkinį užbaigiantis bukolinis eilėraštis „Ekloga. Vilniaus Diecezija Koridono Vardu Kviečia Ganytoją, kurį vadina Aleksio vardu“⁵⁴³. Tai sekimas Vergilijaus antrąja ekloga „Aleksiui“. Kadangi aptariamasis rinkinys yra defektinis (trūksta jo pabaigos), su Vergilijaus ekloga galima palyginti tik šios eklogos pradžią (pirmąsias 15 eilučių).

Plačiau aptarsime rinkinyje išspausdintas lotyniškašias epigramas. Viena iš jų – tai nedidelės apimties (8 eil.) bukolinės stilistikos eilėraštis – „Epigrama Ignaco Masalskio, Šviesiausiojo Vyskupo, Vardui, parašyta Mažiausiosios Jėzaus Draugijos“. Neįmantrus bukolinis paveikslėlis čia piešiamas pasiremiant žodžio *pastor* (piemuo ir ganytojas) semantika. Jau minėjome, kad nuo pirmųjų krikščionybės amžių kūriniuose, skirtuose Bažnyčios hierarchams, vyskupams, mėgstama pasitelkti šio žodžio teikiamas prasmes, o iš jų išriedanti siužetinė avelių ir vilko „opozicija“ tekstuose nuo seno funkcionuoja kaip *locus communis*. Pirmose epigramos eilutėse kalbama apie skausmą, kurį sukėlė Vilniaus vyskupo Zenkavičiaus mirtis, kaip pirmasis ganytojas minimas

⁵³⁸ „Solatium familiae, cujus stemma M litera“, in: *ibid.*

⁵³⁹ „Ad illustrissimum praesulem votum Societatis Jesu“, in: *ibid.*

⁵⁴⁰ „Epigramma in Ignatii Nomen Illustrissimi Antistitis a Minima Societate Jesu“, in: *ibid.*

⁵⁴¹ „Epigramma Na Herb Jaśnie WW. Massalskich, M literę, wyrażaiący zgóry czytającemu figurę Litery W“, in: *ibid.*

⁵⁴² Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata*, p. 172.

⁵⁴³ „Ekloga. Diecezja Wileńska pod Imieniem Korydona, Zaprasza Pasterza, którego nazywa Alexym“, in: *Illustrissimo [...] Ignatio [...] Massalski.*

Ignacas Lojola. Šis paminėjimas yra neatsitiktinis (juk epigrama skirta Masalskio vardui): viena vertus, taip pagerbiamas Jėzuitų ordino įkūrėjas, kita vertus, tos garbės dalis tenka ir Masalskio, Lojolos bendravardžio, asmeniui: „Pavydžiajai lemčiai paskyrus, ką tik raudėjo kaimenė dėl Ganytojo: / kaimenė, kurios pirmasis Vadovas buvo Lojola.“⁵⁴⁴ Po šios trumputės įžangos pasakojama apie avelėms, netekusioms ganytojo, kilusią grėsmę, kurią pavyko įveikti paskyrus naująjį vyskupą:

Netoli nuo švelniosios avidės iš pasalų betykas jau stovėjo vilkas,
ir siautėjo sukruvintais nasrais.

Tu džiūgaudamas pastebi, kad dabar kaimenė klaidžioja atviruose laukuose
ir ji pamažu baugina nedorąjį vilką.⁵⁴⁵

Epigrama baigiama „išaiškinimu“: „Tu nori žinoti priežastį? Pažiūrėk į Masalskio veidą: / yra Ignacas, yra Ganytojas ir pats Tėvas.“⁵⁴⁶

Kaip minėjome, ši epigrama – tai vienintelis dvikalbis rinkinio eilėraštis. Įdomu pažymėti, kad jo vertimas į lenkų kalbą, nors ir pavadintas „Tas pat lenkiškai“ („Toż samo po Polsku“), iš tiesų nėra tapatus lotyniškajam variantui. Lenkiškoji versija susideda iš dviejų strofų po 8 eilutes, taigi ji dvigubai ilgesnė už lotyniškąją. Pirmoji strofa yra pažodinis aptartosios epigramos vertimas, antroje, atsisakius siužetinio avelių–vilko motyvo, lotyniškosios epigramos turinys parafrazuojamas išplėtojant ir sukonkretinant su vyskupo Masalskio pareigybėmis susijusią informaciją: „Džiaukis, Lietuva, džiūgauk tu, lenkų Senate, / Masalskį turite kaip Senatorių ir kaip Vyskupą.“⁵⁴⁷ Paskutinėse epigramos eilutėse sakoma: „Jėzaus Draugijos nariai todėl dar labiau džiaugiasi [naujuoju vyskupu], / nes Ignacas yra [tarsi] Tėvas Ignaco Sūnums.“⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ „Flebat Pastoris nuper grex invida fata: / Grex, cuius primus Dux Loiola fuit“, in: *ibid.*

⁵⁴⁵ „Non procul insidians tenero iam stabat Ovili, / Atq[ue] cruentato saeviit ore lupus. / Cernis ovans agris ut nunc grex errat apertis / Atq[ue] malu[m] sensim territat ille lupum.“, in: *ibid.*

⁵⁴⁶ „Noscere vis causam? Massalsci conspice vultum. / Est Ignatius, est Pastor, et ipse Pater“, in: *ibid.*

⁵⁴⁷ „Raduy się Litwo, ćiesz się ty Polski Senaćie, / W MASSALSKIM Senatora, i Biskupa maćie“, in: *ibid.*

⁵⁴⁸ „Towarzystom JEZUSA większa radość z tego, / Bo iest Oycem IGNACY Synom IGNACEGO“, in: *ibid.*

Dar vienas šio rinkinio eilėraštis, vertas nuodugnesnio aptarimo, yra trumputė (4 eil.) herbinė epigrama „Jėzaus Draugijos palinkėjimas, skirtas šviesiausiajam Vyskupui“. Ji išspausdinta ne po herbu, – eilės tvarka tai yra ketvirtasis rinkinio eilėraštis. Epigrama skirta herbo grafinio atvaizdo centre esančiai herbinei raidei „M“. Iš šios raidės, žyminčios Masalskių pavardę, išvedamas panegirinis palinkėjimas nugyventi tūkstantį metų, paremtas lotyniško žodžio *mille* (tūkstantis) prasme, taigi kuriamas konceptas, pagrįstas raidžių sutapimu, leidžiančiu „išlukštenti“ naują prasmę:

Norime, kad tiek gyventum, kiek žymi Tavo stema.

Tegu Tavo amžius bus pažymėtas tūkstančiu metų,

juos Tau kaip tūkstantį stemoje žymi *M*.⁵⁴⁹

Herbiniai kūrinėliai, anot Patiejūnienės, iš esmės privalomas bet kurio proginio leidinio komponentas, turintis aiškia praktinę paskirtį, atspindi bendrąją to meto kultūrinę situaciją ir LDK visuomenės savimonę, jie rodo humanistinės kultūros lygį: erudiciją, gebėjimą taikyti retorikos taisykles, preciziškai eiliuoti, puikų lotynų kalbos mokėjimą, leidžiantį žaisti homonimais, dviprasmybėmis, aliteracijomis etc.⁵⁵⁰

Kitas minėtinas proginės poezijos rinkinys, savo struktūra giminingas prieš tai aptartajam ir netgi skirtas analogiškai, tai yra vyskupo konsekracijos, progai, dedikuotas *Šviesiausiajam Steponui Giedraičiui, Uranopolio vyskupui*⁵⁵¹, išleistas 1764 m. Steponas Jonas Giedraitis (1730–1802) Uranopolio tituliniu vyskupu ir Baltarusijos (Vilniaus vyskupijos dalies) vyskupu sufraganu buvo paskirtas 1763 m. Rinkinys taip pat pradedamas grafiniu herbo atvaizdu (ir šiuo atveju apsieita be herbinio eilėraščio). Rinkinį sudaro penkiolika numeruotų poezijos kūrinėlių. Pirmieji aštuoni eilėraščiai

⁵⁴⁹ „Tot vivas, volumus, quot Tibi stemma notat. / Sic Tua millenis aetas signabitur annis, / Illos *M* signat stemmate mille Tibi“, in: *ibid*.

⁵⁵⁰ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata*, p. 333.

⁵⁵¹ *Illustrissimo [...] Stephano e Magnis Lituaniae ducibus Giedrussiis Giedroyc, episcopo Uranopolitano, suffraganeo Albae Rusiae, Academia et Universitas Vilnensis S. I. tanquam suo doctori benevolo fautori in ejus solenni consecratione gratulatur A. 1764 d. Febr.*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1764]. (Egz. VUB IV 21797)

parašyti lotyniškai, devintasis – lotynų ir lenkų kalbomis, likę šeši – lenkų kalba. Taigi, kaip ir prieš tai aptartajame rinkinyje, prioritetas čia suteiktas lotynų kalba parašytiems kūriniais. Visi lotyniškieji rinkinio eilėraščiai eiliuoti eleginiu distichu. Tai žanriniu požiūriu mišrus rinkinys: čia esama panegirinių eilėraščių, epigramų (nors formali žanrinė prieskyra pažymėta tik vienos epigramos antraštėje), eilėraštis apie vyskupo stemą. Eilėraščių apimtis siekia nuo 4 iki 14 eilučių.

Plačiau aptarsime eilėraštį „Epigrama Šviesiausiajam Sufraganui, kurioje dėl savo Prelato Lietuva rungiasi su Rusia ir Žemaitija“⁵⁵². Ši 6 eilučių epigrama iš kitų rinkinio epigraminių eilėraščių išsiskiria politine tematika. Apie dedikatą čia kalbama kaip apie išskirtinį, net kelių šalių geidžiamą vyskupą. Tarp Lietuvos, Rusios ir Žemaitijos vykstantį ginčą išsprendžia prabylanti Vilniaus personifikacija. Verdikto teisė tenka būtent jam, nes, kaip minėta, Giedraitis buvo paskirtas Vilniaus vyskupijos dalies vyskupu:

Kai Taveš, Vyskupe, panoro Rusia, kai Tave savo žemėse
įsigeidė visą laiką turėti Žemaitija;
nuo savo aukštų kalvų žvelgdamas Vilnius⁵⁵³
pareiškė: aš pats šioms žemėms esu Motina:
taigi, abi dukros, perleiskite Steponą motinai,
argi jis nebus jūsų, jeigu jis taps mano?⁵⁵⁴

Paskutinėse epigramos eilutėse formuluojamas konceptas: išreikštas retoriniu klausimu, jis nuskamba kaip atsakymas, išmintingai sutaikantis besiginčijančias puses.

Vilniaus akademijoje išleistų epigraminių rinkinių apžvalgą baigsime plačiau aptardami epigramų rinkinį, dedikuotą *Adomui Stanislovui*

⁵⁵² „Epigramma ad Illustrissimum Suffraganeum, in quo Litvania certat cum Russia et Samogitia de suo Praelato“, in: *ibid.*

⁵⁵³ Kadangi lot. *Vilna* yra moteriškosios giminės, epigramoje su juo derinamas kitas moteriškosios g. daiktavardis *Mater*. Šis derinimas išlaikytas verčiant į lietuvių kalbą.

⁵⁵⁴ „Russia Te cuperet, cum Te Samogitia Praesul / Optaret terris semper habere suis; / Vilna suis altis prospectans montibus; ipsa / Tantum sum terris his ego Mater, ait: / Ergo ambae natae Stephanum concedite matri, / An non vester erit, si meus, inquit, erit?“, in: *Illustrissimo [...] Stephano e Magnis Litvaniae ducibus Giedrussiis Giedroyc.*

*Grabovskiui, Varmės ir Sembos vyskupui*⁵⁵⁵, išleista 1762 m. Adomas Stanislovas Grabovskis (Adam Stanisław Grabowski, 1698–1766) Varmės ir Sembos vyskupu buvo 1741–1766 metais⁵⁵⁶. Tiek Krystyna Kordek⁵⁵⁷, išsamiai aptarusi Grabovskio meno mecenatystę, tiek ir Jerzy Dygdała⁵⁵⁸, nušvietęs vyskupo dvaro kasdienybės ypatumus, vieningai teigia, kad tai buvo vienas iš garsiausių XVIII a. Varmės vyskupų, rūpinęsis ir savo vyskupijos sielovada, ir jos ūkio vystymu. Be tiesioginių pareigų, Grabovskiui rūpėjo politinė veikla (buvo Saksų šalininkas), jis taip pat garsėjo kaip mokslo ir meno mecenatas, bibliofilas, – savo rezidencijoje, Varmės Lidzbarke (Heilsberge), buvo sukaupęs didžiulę vertingą biblioteką, kurią sudarė daugiau kaip 1200 knygų⁵⁵⁹. Vyskupas Grabovskis buvo plataus akiračio žmogus, aktyviai susirašinęs ir bendravęs su to meto mokslininkais ir literatais, juos materialiai rėmęs, kvietęs svečiuotis Lidzbarko rezidencijoje⁵⁶⁰, rūpinęsis neturtingų bajorų vaikų edukacija, suteikęs galimybę mokytis daugeliui jaunuolių, ypač globojęs pasirinkusius dvasininko kelią⁵⁶¹.

⁵⁵⁵ *Celsissimo, illustrissimo [...] Adamo Stanislao [...] Grabowski, [...] episcopo Varmiensi et Sambieni, terrarum Prusiae praesidi, benefactori suo munificentissimo studium mathematicum Academiae et Universitatis Vilmensis S. I. insigni liberalitate auctum natali ejusdem die gratitudinis ergo exiguos hosce applausus dedicat A. D. 1762, [V., 1762] (Egz. VUB IV 22092)*

⁵⁵⁶ Adomas Stanislovas Grabovskis prieš tai buvo Kulmo (1736–1739) ir Kujavijos (1739–1741) vyskupu.

⁵⁵⁷ Krystyna Kordek, „Mecenat artystyczny biskupa Adama Stanisława Grabowskiego“, in: *Rocznik Olsztyński*, t. 11, Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie oraz Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, 1975, p. 166.

⁵⁵⁸ Jerzy Dygdała, „Życie codzienne na dworze biskupa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego w połowie XVIII wieku w świetle ksiąg wydatków“, in: *Dwory magnackie w XVIII wieku: Rola i znaczenie kulturowe*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej i Agaty Roćko, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2005, p. 276.

⁵⁵⁹ *Ibid.*, p. 290.

⁵⁶⁰ Pavyzdžiui, 1750–1751 m. žiemą Lidzbarke viešėjo italų pijoras Udo Mignoni, į Lenkiją pakviestas ir čia lydimas Stanislovo Konarskio, 1755 m. kovą Grabovskis parėmė ir viešnagėn pakvietė pijorų mokslininką Antonį Višnevskį (Anton Jakub Wiśniewski, 1718–1774), moderniosios fizikos ir filosofijos (*philosophia recentiorum*) propaguotoją, aštriai kritikuotą tradicinės scholastikos šalininkų (tarp jų ir jėzuitų), apskritai vyskupas palaikė ir rėmė pijorus bei Konarskio vykdytą švietimo reformą (žr.: Jerzy Dygdała, *op. cit.*, p. 289). Ypač šventiška 1760 m. rudenį Grabovskis savajame Lidzbarke sutiko Kijevo vyskupą Juozapą Andriejų Zaluskį, atvykusį greičiausiai tiesiai iš Vilniaus, kur jis lankėsi Akademijos bibliotekoje: nors abu vyskupai dar nuo 1734–1737 m. laikotarpio, kai Romoje teko reprezentuoti dviejų priešiškų politinių stovyklų interesus, turėjo tam tikrų nuoskaudų, juos siejo bibliofilija ir mokslo mecenatystė (apie tai žr.: Jerzy Dygdała, *op. cit.*, p. 290; Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 4: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990, p. 183).

⁵⁶¹ Stefan Kieniewicz, „Grabowski Adam Stanisław“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 8/3, sąs. 38, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1960, p. 479.

Aptariamasis epigramų rinkinys buvo išleistas kaip sveikinimas. Nors leidimo vieta ir leidykla nenurodytos, rinkinys susijęs su Vilniaus akademija (universitetu): dedikatui, kaip „savo dosniausiam geradariui“ („benefactori suo munificentissimo“), gimtadienio proga „menkus plojimus“ („exiguos applausus“) skiria Vilniaus akademijos matematikos studijos. Šis rinkinys, kaip su universiteto istorija susijęs faktas, minimas Józefo Bielińskiego (1848–1926) veikale *Vilniaus universitetas (Uniwersytet Wileński)*. Pasak istoriko, jėzuitai, nebesitenkindami iki tol gyvavusia praktika gabiausius matematikus siųsti tobulintis į užsienį bei norėdami pakelti šios mokslo šakos lygį, pasekė prancūzų ir austrų jėzuitų pavyzdžiu ir nutarė kviesti į Vilnių garsius matematikos profesorius. Sumanymą greitai pavyko įgyvendinti Varmės vyskupui Adomui Stanislovui Grabovskiui dosniai parėmus Vilniaus akademijos Matematikos katedrą. Atsidėkodami už dosnią dovaną, jėzuitai parašė ir išleido savo geradariui dedikuotą eilėraščių rinkinį⁵⁶². Taigi gimtadienis, oficiali antraštėje nurodyta proga, beje, įrašyta petitu, tebuvo „patogus“ pretekstas atsidėkoti rėmėjui.

Rinkinį sudaro penkios numeruotos lotyniškos epigramos, eiliuotos eleginiu distichu, ir du lenkiški kūrinėliai – „Elegija“ ir panegirinis eilėraštis „Matematika, [sveikinanti] Mūzos vardu“⁵⁶³, eiliuoti trylikaskiemene silabine eilėdara (aleksandrinu). Visi rinkinio eilėraščiai tematiškai susiję su dedikatu, o minėtosios penkios lotyniškos epigramos siužeto požiūriu komponuojamos kaip vientisas pasakojimas.

Pirmųjų dviejų epigramų siužetas kuriamas remiantis Adomo, biblinio veikėjo, ir vyskupo vardo sutapimu. Ši paralelė padeda palyginti bendravardžius ir parodyti vieno iš jų pranašumą. Adomas, pirmasis žmogus, padaręs pirmąją nuodėmę, už kurią kenčia visa žmonija, priešpriešinamas vyskupui Adomui:

⁵⁶² Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. 2, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1899–1900, p. 66; taip pat in: *ibid.*, t. 1, p. 278.

⁵⁶³ „Matematyka Pod Imieniem Muzy“, in: *Celsissimo, illustrissimo [...] Adamo Stanislawo [...] Grabowski*.

Tau, KUNIGAİKŠTI, ADOMO Vardą suteikė žvaigždės;
bet aukštybių Gyventojai! Kokie skirtingi ir vienas, ir kitas!
Anas žmonių giminę sugniuždė apverktina lemtimi,
o Tu parpuolusius pakeli ir pradžiugini.⁵⁶⁴

Biblinis Adomas, paragavęs užginto gero bei pikto pažinimo medžio vaisiaus, tapo mirtingas, o vyskupas Adomas, priešingai, moko dievobaimingumo, teikiančio nemirtingumo viltį:

Ir mokai, kad DIEVĄ visi turi pažinti ir bijoti.
Anas visiems nešė mirtį, Tu, ADOMAI, daugybei
davei gyvenimą; todėl daraisi geresnis Tėvas už Tėvą [t. y. už biblinį Adomą].⁵⁶⁵

Bendravardžių – biblinio personažo ir vyskupo – palyginimo motyvas toliau plėtojamas antrojoje epigramoje. Panegirinę pirmosios epigramos intonaciją čia keičia abejonė, ar išties vyskupas Adomas yra pranašesnis:

Tegul tu esi geresnis už ADOMĄ, tegul Tave visa tauta
vadina savo brangiuoju Gimdytoju;
tačiau matau, KUNIGAİKŠTI, kad vieno dalyko Tau stinga; ko gi?
Ar pamaldumo? Net Jis⁵⁶⁶ nebuvo pamaldesnis;
ar pagaliau įkarščio, ar galbūt budrumo sergstint įstatymus?⁵⁶⁷

Paaiškėjus, kad vyskupas visa kuo iš tiesų pranoksta savo biblinį bendravardį, pateikiama „išvada“:

Tačiau, ADOMAI, tu lengvai čia nugali pirmąjį Tėvą;
taigi kodėl? Kad atlygintum už vienintelę ADOMO žalą,
reikia, kad tu nugyventum Tėvo ADOMO metus.⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ „ADAMI Nomen Tibi PRINCEPS astra dedere; / Sed Superi! Quantum dispar uterque sibi! / Hic genus humanum prostravit sorte lugenda, / Ast Tu prostratos erigis, atq[ue] beas“, in: *ibid.*

⁵⁶⁵ „Atq[ue] doces cunctos nosse, timere DEUM. / Omnibus hic mortem, multis ADAME dedisti / Tu vitam; melior fis Pater ergo Patre“, in: *ibid.*

⁵⁶⁶ T. y. biblinis Adomas.

⁵⁶⁷ „Sis licet ADAMO melior, cunctusq[ue] Parentem / Te populus charum praedicet esse suum; / Ast unum, PRINCEPS, Tibi cerno deesse; quid illud? / An pietas? Fuerat non magis Ille pius; / An demum fervor vel fors custodia legum?“, in: *Celsissimo, illustrissimo [...] Adamo Stanislao [...] Grabowski.*

⁵⁶⁸ „Sed facile hac primum vincis ADAME Patrem; / Ergo quid? Ut repares ADAMI singula damna, / ADAMI vivas saecula necesse Patris“, in: *ibid.*

Vyskupui nieko nestinga, nebent biblinio Adomo ilgaamžiškumo. Šiose eilutėse, skambančiose kaip palinkėjimas, konstruojamas konceptas, pagrįstas ST Pradžios knygoje nurodytu Adomo amžiumi, kur teigiama, kad iš viso Adomas gyvenęs devynis šimtus trisdešimt metų (Pr 5,5).

Įdomu pastebėti, kad pirmose dviejose rinkinio epigramose panegirinis turinys „gilinamas“ pasitelkiant dar ir deklinatyvą (lot. *declinatio* – linksniuotė). Tai artificiozinės literatūros forma, pagrįsta kurio nors daiktavardžio kaitymu tekste; „idealiu deklinatyvu laikomas toks, kuriame žodis pavartotas visais vienaskaitos ir daugiskaitos linksniais“⁵⁶⁹. Kalbamu atveju linksniuojamas didžiosiomis raidėmis grafiškai išskirtas Adomo vardas. Šis deklinatyvas neatitinka idealaus modelio konvencijų, jis veikiau laikytinas XVI–XVII amžiais madingos literatūrinės formos mėgėjišku bandymu.

Antrojoje epigramoje konceptu išreikštas palinkėjimas formuoja naują siužetinę slinkti, išskleidžiamą trečiojoje epigramoje – nuo linkėjimo ilgaamžiškumu pralenkti biblinį Adomą pereinama prie nemirtingos šlovės, pelnytos dosnumu, įamžinimo. Paaiškėja, kad vyskupui nereikalingi jokie kiti paminklai, nes apie jį pasklidusi šlovė bus tarsi aukščiausias kolosas: „Tačiau jei nori žinoti, kokį gi paminklą galėtume pastatyti? / Tau, VYSKUPE, pati [tavo] šlovė bus kolosas.“⁵⁷⁰ Šis neišmoningas konceptas grindžiamas pasitelkiant Horacijaus odės „Sau paminklą baigiau...“ („Exegi monumentum...“⁵⁷¹) *locus communis*: Horacijaus odėje nemirtingos šlovės paminklas – tai kūryba, o Vyskupas nemirtingumą pelno šlovę atnešusiu dosnumu.

Ketvirtoji epigrama skirta vyskupo Grabovskio mecenatystei. Vyskupas to meto visuomenei jau buvo žinomas kaip plačių interesų mecenatas⁵⁷², taigi šiose, konkrečių geradarystės pavyzdžių neįvardijančiose, eilutėse

⁵⁶⁹ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata*, p. 319.

⁵⁷⁰ „At si scire cupis, quaenam monumenta paremus? / Ipsa Tibi PRAESUL fama colossus erit“, in: *Celsissimo, illustrissimo [...] Adamo Stanislao [...] Grabowski*.

⁵⁷¹ *Lyric*. III, 30, 1–2.

⁵⁷² Itin išsamiai vyskupo Grabovskio meno mecenatystės klausimas aptartas straipsnyje: Krystyna Kordek, *op. cit.*, p. 119–175.

apsiribojama tik bendro pobūdžio svarstymais apie nesavanaudišką dovanotojo prigimtį, pabrėžiant, kad dedikato gerumas yra beribis, o dosnumas – tiesiog įgimta savybė:

Kadangi Tavo gerumas taip dosniai mus praturtino,
kad ir pats nežino savo ribų;
galbūt kitiems šitai galėtų atrodyti neįtikėtina, bet ne man,
kuris pažinau Tavo dovanas ir dosnumą.⁵⁷³

Epigramos koncepto funkciją atlieka tarsi refrenas pasikartojančios 6-oji ir 8-oji eilutės: pasitelkus dosnios dešinėsios motyvą, žaidžiama vyskupo pareigybės ir kunigaikščio titulo reikšmine gradacija. Įdomu pastebėti, kad ši gradacija dar „sustiprinama“ ir vizualinės raiškos priemonėmis: abu žodžiai – *vyskupas* ir *kunigaikštis* – parašyti didžiosiomis raidėmis, tačiau kunigaikščio titulas išskirtas jį įvardijantį žodį neatsitiktinai spausdinant vienu punktu didesnėmis šrifto raidėmis:

Kad Tavo dešinioji Mums yra tokia dosni,
tai VYSKUPO reikalas, tu darai tai, kas verta VYSKUPO.
Kad dosni dešinioji peržengia savo ribas,
tai yra KUNIGAİKŠČIO reikalas; tu darai tai, kas verta KUNIGAİKŠČIO.⁵⁷⁴

Pažymėtina, kad kartu su Varmės diecezijos vyskupo pareigomis taip pat buvo suteikiamas Šventosios Romos imperijos kunigaikščio titulas. Mirus Varmės ir Sembos vyskupui Kristupui Jonui Šembekui⁵⁷⁵ (Krzysztof Jan Szembek, 1680–1740), Grabovskis rūpinosi užimti šios vyskupijos vyskupo vietą, nors Varmės vyskupo kėdė senate buvo mažiau reikšmingas nei

⁵⁷³ „Quod Tua nos bonitas adeo ditaverit, at[que] / Limitibus claudi nesciat ipsa suis; / Possent haec aliis, sed non mihi, mira videri, / Qui novi dotes ingeniumq[ue] Tuum“, in: *Celsissimo, illustrissimo [...] Adamo Stanislao [...] Grabowski*.

⁵⁷⁴ „Nam Tua quod large sit prodiga dextera Nobis, / PRAESULIS hoc opus est; PRAESULE digna facis. / Prodiga quod proprios excedat dextera fines, / PRINCIPIIS hoc opus est; PRINCIPE digna facis“, in: *ibid.*

⁵⁷⁵ Kristupas Jonas Šembekas Varmės ir Sembos vyskupu buvo 1724–1740 m.

Kujavijos, kur tuo metu vyskupavo Grabovskis⁵⁷⁶. Taigi vizualus kunigaikščio titulo išskyrimas yra ne tik panegirinė dekoracija, bet ir aktualių visuomeninių realių išraiška.

Reikšmingiausia yra penktoji (baigiamoji) ciklo epigrama. Ji šiek tiek ilgesnė nei kitos (kiekviena iš pirmųjų keturių epigramų turi po 8 eil., o penktąją sudaro 12 eil.), be to, ši epigrama išskirta atskiru pavadinimu – „Vilniaus universitetas savo dosniausiam Geradariui“⁵⁷⁷, tiesiogiai atliepiančiu rinkinio antraštę. Šioje epigramoje vyksta dviejų personifikacijų – Vilniaus universiteto ir Varmės vyskupijos, – besivaržančių dėl vyskupo Grabovskio, dialogas. Varmės vyskupija didžiuojasi išpuoštomis bažnyčiomis ir kitais pastatais⁵⁷⁸: „Žiūrėk, kokios šventovės, žiūrėk, kokios prašmatnios puošmenos, / kurios byloja, kad VYSKUPO ranka yra dosni.“⁵⁷⁹ Vilniaus universitetas Varmės argumentus atremia girdamas kitokio pobūdžio paramą. Jis tarsi mosteli į universiteto bendruomenę, besidžiaugiančią dėl vyskupo dosnumo: „[...] pažvelk į [susirinkusį] būrį, pažvelk į gausiausias dovanas, / pasakiau, Varme, pažvelk į dosnią ranką“⁵⁸⁰. Varmė suklūsta ir sutinka, jog pagrindo džiūgauti turi abi pusės: „Ji žiūri ir sako: abu [Varmė ir Vilniaus universitetas] sukelkime džiugius plojimus, / dangus šventiniais garsais šiandien tegu skamba.“⁵⁸¹ Galop universiteto ir Varmės pokalbis perauga į karštą ginčą, kurio metu kiekviena iš pusių bergždžiai mėgina „savintis“ vyskupą: „Aš sakau, kad Tėvas yra mano; o Ji sako: maniškis.“⁵⁸² Baigiamosiose epigramos eilutėse kreipiamasi į patį kunigaikštį, kad jis išspręstų šį kivirčą:

⁵⁷⁶ Stefan Kieniewicz, „Grabowski Adam Stanisław“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 8/3, sąs. 38, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1960, p. 478.

⁵⁷⁷ „Universitas Vlnensis suo Benefactori munificentissimo“, in: *Celsissimo, illustrissimo [...] Adamo Stanislao [...] Grabowski*.

⁵⁷⁸ Kalbama apie Varmės vyskupijoje Grabovskio paremtą pastatų puošybą. Vyskupo remiamas Varmėje darbavosi prancūzų kilmės skulptorius Piotras Coudray, auksakalys Janas Gotfrydas Schlaubitzas, skulptorius Krzysztof Perwangeris, iš daugelio dailininkų paminėtini Józefas Rajeckis, Józefas Mateusz Pigulskis, Andrzejus Ernestas Knopke, Stefanus Torelli iš Dresdeno, Józefas Korzeniewskis (Korzenieckis); žr.: Krystyna Kordek, *op. cit.*, p. 119–175.

⁵⁷⁹ „Aedes cerne sacras, ornatus cerne superbos, / Qui largam dicunt PRAESULIS esse manum“, in: *Celsissimo, illustrissimo [...] Adamo Stanislao [...] Grabowski*.

⁵⁸⁰ „[...] cerne globos, amplissima munera cerne, / Munificam, dixi, Varmia cerne manum“, in: *ibid.*

⁵⁸¹ „Cernit, et applausus, dicit, demus utraq[ue] laetos, / Festivis hodie vocibus aethra sonet“, in: *ibid.*

⁵⁸² „Est Pater, ajo, meus; dicit et Illa: meus“, in: *ibid.*

[...] KUNIGAİKŠTI! Arba nutildyk barnius,
arba [tu] turi būti bendras VYSKUPAS! Abiejų Tėvas!⁵⁸³

Šiose eilutėse taip pat išlaikoma aptartoji reikšminė gradacija: žodis *kunigaikštis* spausdinamas didesnėmis raidėmis nei *vyskupas*. Tiek pats ginčo motyvas, šios epigramos siužetinė ašis, tiek ir kaip jo sprendimo būdas kuriamas konceptas – nėra nauja ar originalu. Su panašiu siužeto kompozicijos modeliu ir kone analogiškai konstruojamu konceptu susidūrėme anksčiau aptartoje epigramoje, skirtoje vyskupui Steponui Giedraičiui „Epigrama Šviesiausiam Sufraganui, kurioje dėl savo Prelato Lietuva rungiasi su Rusia ir Žemaitija“ (1764).

Kaip buvo minėta, rinkinys baigiamas dviem lenkiškais kūrinėliais: „Elegija“ ir panegiriniu eilėraščiu „Matematika, [sveikinanti] Mūzos vardu“. Nors lenkų kalba parašytų tekstų tyrimo objektas neapriėpia, tačiau jų specifika provokuoja pasidalyti kai kuriomis išvalgomis. „Elegijos“, kaip nepriklausančios epigramos žanrui, plačiau nenagrinėsime, tačiau pažymėtina, kad ji išsiskiria antikinės mitologijos topika (tai, kaip matėme, visai nebūdinga rinkinio lotyniškoms epigramoms), o panegirinis eilėraštis „Matematika, [sveikinanti] Mūzos vardu“, turintis ir epigramos požymių, įdomus dėl jame įkomponuotos artificiosinės literatūros formos – echo. Pastarasis kūrinėlis laikytinas savotiška lotyniškosios epigramos „Vilniaus universitetas savo dosniausiam Geradariui“ lenkiškąja versija. Čia pasistengta perteikti mintį, tačiau tai nėra pažodinis vertimas. Lotyniškoje epigramoje kalba pati Matematikos katedra, lenkiškoje – Matematika prabyla Mūzos vardu. Skambindama liutnia, ji gieda giesmę, kuria dedikatui linkima ilgų gyvenimo metų. Šis linkėjimas komponuojamas kaip echo. Tai tokia literatūrinė forma, kai „eilutės pabaigoje (kartais viduryje) pasirodo žodis arba žodžių junginys, atliekantis minties užbaigimo arba atsakymo į užduotą klausimą funkciją, suteikiantis naują, netikėtą, stebinančią prasmę“⁵⁸⁴.

⁵⁸³ „[...] PRINCEPS! Aut jurgia solve, / Aut sis communis PRAESUL! Utrique Pater!“, in: *ibid.*

⁵⁸⁴ Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 167.

Niech długo żyje XIAŻĘ mądry BISKUP ADAM!

Alić w koło, odbity głos odpowiada: - - dam!⁵⁸⁵

Antrasis vardo ADAM skiemuo, „ataidėjęs“ kitoje eilutėje, skamba kaip veiksmažodis „dam“, tai yra „duosiu“. Beje, su akivaizdžia intencija pabrėžti dedikato dosnumą, jis kartojamas dar kartą: „Duosiu, sakai, ir iš karto duodi.“⁵⁸⁶

Pijorų epigraminę kūrybą išsamiausiai reprezentuoja eilėraščiai, įtraukti į proginės poezijos antologiją *Įvairiomis progomis rašytų eilėraščių rinkinys*⁵⁸⁷. Epigramos žanrui priskirtini 7 šios antologijos eilėraščiai. Pijorų poezijos rinkinio epigramos dedikuotos karaliui Stanislovui Augustui Poniatovskiui („Šviesiausiajam Lenkijos karaliui Stanislovui Augustui, 1779“⁵⁸⁸), LDK Vyriausiojo Tribunolo vicemaršalui Benediktui Kamenskiui („LDK Vyriausiojo Tribunolo vicemaršalo, Lydos žemės teismo raštininko Benedikto Kamenskio vardinėms, 1778“⁵⁸⁹), LDK raštininkui ir Vilniaus kanauninkui Pauliui Ksaverui Bžostovskiui („Šviesiausiajam Ponui Pauliui Ksaverui Bžostovskiui, LDK raštininkui, Vilniaus kanauninkui, 1772“⁵⁹⁰). Iš epigramų pluošto išsiskiria epigrama, skirta ne asmeniui, o jo aplinkai, tai eilėraštis „Apie šviesiausiojo grafo Bžostovskio, LDK raštininko ir Vilniaus kanauninko, namus, 1769“⁵⁹¹. Paminėtinos kelios epigramos, turinčios „dvigubą“ dedikaciją: „Vilniaus vyskupui Ignacui Masalskiui, švenčiančiam karaliaus Stanislovo Augusto vardines, 1777“⁵⁹² bei „Stanislovo Augusto [...]

⁵⁸⁵ „Tegyvuoji ilgai išmintingasis KUNIGAİKŠTIS, VYSKUPAS ADOMAS! / Iš visų pusių atsimušęs balsas atsiliepia: - - duosiu!“; in: *Celsissimo, illustrissimo [...] Adamo Stanislao [...] Grabowski*.

⁵⁸⁶ „Dam, mówisz, i wraz dajesz“, in: *ibid.*

⁵⁸⁷ *Zebranie rymów*, 1779.

⁵⁸⁸ „Ad Serenissimum Poloniarum Regem Stanislaum Augustum. A. 1779“, in: *ibid.*, p. 180.

⁵⁸⁹ „Na Imieniny Jw. Jp. Benedykta Kamienskigo Vice-Marszałka Trybunału Gł. W. X. Lit: Pisarza Ziemskiego Lidzkiego. R. 1778“, in: *ibid.*, p. 127–128.

⁵⁹⁰ „Ad Ill: D. Paulum Xaverium Brzostowski Notarium M. D. L. Canon: Vilnen. A. 1772“, in: *ibid.*, p. 165.

⁵⁹¹ „De Aedibus Ill: Comitiss Brzostowski Notarii M. D. L. Canon: Vilnen. R 1769“, in: *ibid.*, p. 198.

⁵⁹² „Do Jasnie Oswieconego Xięcia Jmci Ignacego Massalskiego Biskupa Wilenskigo Obchodzącego Imieniny Najjasnieyszego Pana Stanisława Augusta. R. 1777“, in: *ibid.*, p. 27–28.

karūnacijos metinių sukakties proga [...] Vilniaus vyskupui Masalskiui, 1769⁵⁹³.

Tai tradicinės apimties epigramos (2–14 eil.), eiliuotos eleginiu distichu. Žanrinė prieskyra epigramų antraštėse nenurodoma. Epigramų autoriai – pijorai: Mykolas Olechnovičius (Michał Olechnowicz, 1746–1782), Mykolas Charkevičius (Michał Charkiewicz, 1746–1812), Felicijonas Vikovskis (Felicjan Wykowski, 1728–1784), Augustinas Zilevičius (Augustyn Zylewicz), Jurgis Ciapinskis (Jerzy Ciapiński, 1718–1768).

Pastebėtina, kad pijorų poezijos rinkinio epigramos labiau orientuotos ne į asmeninę, o į viešąją erdvę. Tai daugiausia oficialiems asmenims skirti eilėraščiai, kuriuose pabrėžiamas dedikatų visuomeninis vaidmuo ir atliekamų darbų reikšmingumas. Visa tai sudaro tinkamą foną asmeninėms savybėms išryškinti ir jas glorifikuoti. Net ir tuo atveju, kai epigramą inspiruoja asmeninio gyvenimo įvykis, pavyzdžiui, vardinės, apie dedikatą kalbama kaip apie oficialų asmenį, jo „privačią“ progą paliekant pažymėtą tik antraštėje. Pavyzdžiui, Felicijono Vikovskio epigramoje „LDK Vyriausiojo Tribunolo vicemarsalo, Lydos žemės teismo raštininko Benedikto Kamenskio vardinėms, 1778“ dedikatas vertinamas kaip objektyvus teisminių kolizijų aiškintojas: „Jis teisingai ir be atpildo mokėtų paaiškinti šventos teisės esmę / ir savo Piliečių labui pats uoliai darbuotusi.“⁵⁹⁴ Kamenskis pristatomas kaip teisingas ir tvirtas žmogus, kuris „dėl teisingumo nesvyruodamas atsuktų [pavojams] savo krūtinę“⁵⁹⁵. Neįmantriai, tačiau žaismingai skambančioje epigramos pabaigoje akcentuojamas dedikato nepakeičiamumas: „Kas galėtų taikliau pataikyti į bet kokio dalyko esmę? / Teprasmegsiu, jei tai bus ne Benediktas!“⁵⁹⁶ Lenkiškas šios epigramos variantas žymiai ilgesnis (18 eil.) nei lotyniškas (6 eil.), tačiau abiejų epigramų turinys beveik identiškas.

Kita panašios stilistikos epigrama skirta „Šviesiausiajam Ponui Pauliui Ksaverui Bžostovskiui, LDK raštininkui, Vilniaus kanauninkui, 1772“ (aut.

⁵⁹³ „Na Rocznice Koronacyi J. K. M. P. N. M. Stanisława Augusta do Jaśnie Wielmożnego Xiędza Massalskiego Biskupa Wileńskiego. R. 1769“, in: *ibid.*, p. 62.

⁵⁹⁴ „Qui juste gratis sciat jus dicere sanctum, / Atque operam navet Civibus ipse suis“, in: *ibid.*, p. 127.

⁵⁹⁵ „Qui pro justitia opponat non mobile pectus“, in: *ibid.*, p. 128.

⁵⁹⁶ „Qui melius possit quamcunque attingere acu rem? / Dispeream! Si non Is Benedictus erit“, in: *ibid.*

Augustinas Zilevičius). Apie Bžostovskio darbus su išankstine pagarba retoriškai klausiami: „Ar garbinga rašyti raštus, išlikiančius per amžius, / ir tinkamai nugyventi žemišką gyvenimą.“⁵⁹⁷ Į šį klausimą čia pat atsakoma: „Jei garbinga pasižymėti ypatingais darbais / ir išsiskirti raštais ar jiems prilygti dorumu.“⁵⁹⁸ Epigrama baigiama išvada: „Tu darai [darbus], vertus aprašyti, ir rašai veikalus, vertus skaityti, / čia tu girdi, kad esi Išmintingas, ten pasirodyk Doras.“⁵⁹⁹ Pagrindinės dedikato savybės, akcentuojamos epigramoje, yra išmintis (*Sapiens*) ir dorumas (*Probus*).

Ne tokia lakoniška stilistika pasižymi valdovui dedikuota epigrama „Šviesiausiajam Lenkijos karaliui Stanislovui Augustui, 1779“ (aut. Mykolas Charkevičius). Karaliaus darbų reikšmingumas ir tuo pačiu jo asmeninės savybės atskleidžiamos pasitelkiant Romos istorines realijas ir antikinės mitologijos įvaizdžius. Tai, beje, viena iš nedaugelio epigramų, kurioje, palyginti su kitomis, antikinių įvaizdžių esti kur kas gausiau. Stanislovas Augustas čia lyginamas su Titu Vespasianu, Romos imperatoriumi, po Nerono mirties atkūrusiu pašlijusią tvarką valstybėje: „Kas kitados įrodė savo meilę, [būdamas] priekyje kitų Romos / Cezarių, [tai] buvo Titas Vespasianas.“⁶⁰⁰ Karalius pristatomas kaip taikos nešėjas: „Kai Tu, Karaliau, mums ramios taikos dovaną / gražini, kuri anksčiau buvo Karalystės tremtinė.“⁶⁰¹ Pažymima valdovo erudicija, dėmesys menui ir jo rėmimo politika: „Kai, visokių menų Paladės puikiai išmokęs, / nuolat prisiimi Mecenato priedermę.“⁶⁰² Pastebėtina, kad išminties ir teisingumo deivė Atėnė Paladė – tai vienas iš populiariausių šio laikotarpio literatūros mitologinių įvaizdžių, vartotų siekiant pabrėžti dedikato išsilavinimą. Epigramos pabaigoje, prisimenant praėjusius laikus, *aukso amžių*, išsakomos su šiuo valdovu siejamos viltys: „Kadangi pas mus sugrižta *aukso amžius*, – tu tikrai / esi savo tautos Karalius, *meilė ir*

⁵⁹⁷ „Condere victuras, si est laus, per saecula chartas, / Et bene proficuam vivere terrigenam“, in: *ibid.*, p. 165.

⁵⁹⁸ „Si laus, conspicuis factis splendescere, et esse / Eximium aut literis, aut probitate parem“, in: *ibid.*

⁵⁹⁹ „Digna facis scribi, scribis quoque digna legendi, / Hinc audis Sapiens, inde videre Probus“, in: *ibid.*

⁶⁰⁰ „Qui olim prae reliquis Romae testatus amorem est / Caesaribus, Titus Vespasianus erat“, in: *ibid.*, p. 180.

⁶⁰¹ „Tu Rex cum nobis tranquillae munera pacis / Restituis, Regno quae prius exul erat“, in: *ibid.*

⁶⁰² „Omnigena doctae bene cultus Palladis arte / Cum Mecoenatis pergis obire vicem“, in: *ibid.*

džiaugsmas.⁶⁰³ Šiomis glorifikacinėmis eilutėmis labiau konstatuojama nei stebinama, o sugrįžtančio *aukso amžiaus* metaforą, veikiausiai vartojamą kaip *locus communis*, taip pat įmanu laikyti aliuzija į mitologinį *aukso amžių*, su kuriuo siejamas Augusto Poniatovskio valdymo laikas.

Kaip retas tokio turinio LDK epigraminės poezijos pavyzdys išsiskiria epigrama „Apie šviesiausiojo grafo Bžostovskio, LDK raštininko ir Vilniaus kanauninko, namus, 1769“ (aut. Jurgis Ciapinskis). Epigramų, skirtų pastatams, rūmams ar parkams, aptariamam laikotarpiu buvo nemažai parašyta Lenkijoje, tačiau Lietuvoje panašios tematikos kūriniai nepaplito. Minimoji epigrama kol kas yra vienintelis rastas tokio pobūdžio lotyniškosios poezijos pavyzdys⁶⁰⁴. Epigramos parašymo data leidžia manyti, kad eilėraštyje greičiausiai kalbama apie vadinamuosius Bžostovskių rūmus Vilniuje (dabar Universiteto g. 2), 1760 m. paveldėtus Pauliaus Ksavero Bžostovskio, kurio rūpesčiu 1761 m. buvo pastatyti rūmų kiemo korpusai (oficinos), o 1769 m. sutvarkytas rūmų interjeras ir eksterjeras. Spėjama, kad projekto autorius buvo architektas Martynas Knakfusas. Pasak Emanuelio Rostworowskio, 1774 m. Bžostovskis pardavė šiuos giminės rūmus, kad už gautus pinigus įsigytų šalia jo paties įkurtos Paulavos respublikos esančius palivarkus⁶⁰⁵. Tačiau negalima visiškai atmesti ir mažiau tikėtinos prielaidos, kad epigrama galėjo būti skirta Paulavos respublikos rūmams⁶⁰⁶. Epigramoje minimi rūmai vadinami Dedalo,

⁶⁰³ „*Aurea cum redeant nunc nobis saecula: vere / Rex amor es populi deliciaeque sui*“, in: *ibid.*

⁶⁰⁴ Nors aptariamame pijorų poezijos rinkinyje tai vienintelė tokio turinio lotyniška epigrama, tačiau lenkiškų epigramų, skirtų ne asmeniui, čia yra net kelios, pavyzdžiui: „*Na Kanał Port-Oginski. R. 1777*“ (p. 77, aut. Mykolas Charkevičius S.P.), „*Na illuminacyą w Piromoncie. R. 1774*“ (p. 116, aut. Felicijonas Vikovskis S.P.), „*Do J. W. J. Panny Eleonory Giełdudowny Straznikowi W. X. L. Z okoliczności przerobienia Góry Poniemuńskiej na ogród rozkoszny. R. 1774*“ (p. 158, aut. Bonifacas Vrublevskis S.P.).

⁶⁰⁵ Emanuel Rostworowski, „*Reforma Pawłowska Pawła Ksawera Brzostowskiego*“, in: *Przegląd Historyczny*, 1953, t. 44, z. 1–2, p. 108.

⁶⁰⁶ Nors aptariamame eilėraštyje buvo parašytas 1769 m., o Paulavos respublikos rūmai, kaip spėjama, pastatyti tuoj po 1770 m., tačiau minėtame Rostworowskio straipsnyje, skirtame Paulavos respublikos reformoms, pateikta Karlo Antoninio (Carlo Antonini) graviūra, vaizduojanti Paulavos rūmus, pažymėta 1767 m. data. Tai, be abejo, nėra patikimas argumentas, nes ta pačia data pažymėtos ir kitos iliustracijos. Neaišku, kas iš tiesų buvo Paulavos respublikos rūmų projekto autorius. Yra manoma, kad italų architektas Karlas Spampanis (Carlo Spampani), atvykęs į Lietuvą apie 1770 m., suprojektavo Paulavos sodyboje rūmus, didingus ankstyvojo italų klasicizmo stiliaus statinius, bet projektas nebuvo įgyvendintas (žr.: *Lietuvos architektūros istorija: Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 286.)

Atėnų menininko, Kretos Labirinto statytojo, meistriškumui prilygstančiu statiniu, išsiskiriančiu savo gražia architektūra ir patogumu:

Tas, kuris trokšta pamatyti Dedalo meistriškumo pavyzdį,
tegul klaidžiodamas ieško Bžostovskio namų;
už šiuos namus nieko gražesnio nepastatė pats grožis,
ir patogumas nepastatė nieko patogesnio.⁶⁰⁷

Epigrama baigiama apibendrinimu: „Bet kuris darbas [statinys] nusileistų Bžostovskio namams, kuriuose / Jis [Bžostovskis] sujungė draugėn tai, kas nauja, ir tai, kas sena.“⁶⁰⁸ Ši epigrama rinkinyje pateikiama su tapačios apimties ir analogiško turinio vertimu į lenkų kalbą.

Atliktas epigraminių kūrinių tyrimas leidžia konstatuoti, kad XVIII amžiaus lotyniškoji epigrama buvo populiarus proginės literatūros žanras, palaikomas ir maitinamas akademinės mokymo sistemos ir gyvavęs kaip organiška to meto humanitarinės kultūros dalis.

Šio laikotarpio epigraminėje poezijoje vyrauja proginis panegirinis epigramos tipas, taigi teoriniuose darbuose teigta teminė žanro įvairovė praktinėje kūryboje nebėra aktuali (plg. Baroko literatūros teoretikas Jokūbas Masenijus⁶⁰⁹ veikale, skirtame epigramai, išskyrė komišką, tragišką, proginę, svarstomąją, teisminę epigramą; Juozapas Juvencijus⁶¹⁰ nurodė, kad epigramomis galima ką nors išaukštinti, išpeikti arba pagirti).

XVIII a. epigraminiai kūriniai funkcionuoja įvairiais pavidalais: leidžiami ir „grynujų“ epigramų rinkiniai (pvz., *Šviesiausiajam Karoliui, Lenkijos karališkajam princui, Kuršo kunigaikščiui, į Vilnių atvykusiam svečiui*, 1759),

⁶⁰⁷ „Cernere Daedaleae specimen qui percupit artis, / Tecta vagabundus Brzostoviana petat; / Aedibus his posuit nil pulcrius ipsa venustas, / Commodius posuit commoditasque nihil“, in: *Zebranie rymów*, p. 198.

⁶⁰⁸ „Omnis Brzostoviis cedat labor aedibus, in queis / Ille simul junxit cum nova, tum vetera“, in: *ibid.*

⁶⁰⁹ [Iacobus Masenius], *op. cit.*, p. 11.

⁶¹⁰ [Josephus Juvencius], *op. cit.*, p. 96.

ir mišrūs leidiniai, kuriuose, be epigramų, spausdinami lyriniai eilėraščiai, elogijai, eilėraščiai apie stemą (pvz., *Ignacui Masalskiui, Vilniaus vyskupui*, 1762).

Remiantis atliktu tyrimu, taip pat turint galvoje Eglės Patiejūnienės pastebėjimą, kad jau XVI–XVII a. LDK spausdintinėje literatūroje beveik neegzistuoja „grynoji“, universaliąsias tiesas konceptualiai ar satyriškai atspindinti epigrama⁶¹¹, galima konstatuoti, jog paprastėjimo tendencija yra vienas iš esminių XVIII a. epigraminių kūrybinių raidos bruožų. XVIII a. jėzuitų ir pijorų epigraminė kūryba rodo, kad, viena vertus, nebekuriamos klasikinės, Antikos kanoninį modelį atitinkančios epigramos, kita vertus, glaustumas, pastangos formuluoti konceptą – pagrindiniai žanrinio kanono principai – lieka daugiau ar mažiau aktualūs. Dažnu atveju konceptas nebestebina minties gilumu (pastebimas netgi tam tikras besikartojantis koncepto modelis, pvz., „nepasidalijimo“ vyskupu motyvas), epigrama artėja prie įvykių dokumentacijos, herojų glorifikacijos.

Minėtoji paprastėjimo tendencija taip pat konstatuotina kalbant apie epigramų metriką. XVIII a. epigramų kūrėjai, tarsi ignoruodami poetikose akcentuotą epigramoms tinkamą metrinę įvairovę (pvz., Juvencijus kaip tinkamus nurodė hegzametą, eleginį distichą, falaikėją, jambinį metrą), epigramas eiliuoja tik eleginiu distichu.

Paraleliai pateikiamų lotyniškų ir lenkiškų epigramų lyginamasis tyrimas nėra šio darbo objektas ir tokio pobūdžio lyginimas specialiai nebuvo atliekamas, tačiau svarbu konstatuoti, kad lenkiškasis tekstas (nors ir įvardijamas kaip *toż samo po polsku*) ne visada tapatus lotyniškajam. Kartais lenkiškame epigramos variante pateikiama kelių lotyniškų epigramų turinio santrauka, taip pat pasitaiko, jog čia pirminis turinys išplėtojamas, suteikiant daugiau informacijos apie kūrinio dedikatą ar su jo veikla susijusiomis aplinkybėmis, pateikiant gyvesnių, sodresnių vertinimų (pvz., dvikalbės epigramos atvejis rinkinyje *Ignacui Masalskiui, Vilniaus vyskupui*, 1762).

⁶¹¹ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata*, p. 36.

Galima daryti prielaidą, kad šiuos pokyčius lėmė orientacija į kintančius adresato poreikius ir jo kultūrinius prioritetus. Tokie pasikeitimai taip pat liudija mažėjantį lotyniškųjų tekstų funkcionalumą, bepradedančią išsikvėpti lotyniškosios kultūros gyvastį.

2. 4. *Urbi et orbi Palaemonico publica gratulatione praemonstratum*: sveikinimai – tradicinė raiška ir artificiozinės formos

XVIII a. proginę literatūrą aptariant žanriniu aspektu, lieka nemažas pluoštas leidinių, tiek eiliuotų, tiek ir prozinių, kurių antraštėse nėra jokių formalios žanrinės priklausomybės nuorodų. Žanrinės prieskyros nebuvimas leidžia juos išskirti į atskirą, tarpžanrinę, proginių leidinių grupę, vienijamą sveikinimo temas. Remiantis temine žyma, tokius leidinius galima vadinti literatūriniais sveikinimais (*gratulationes, salutationes*).

Jau XVI–XVII a. sveikinimai buvo reikšminga LDK proginės literatūros dalis, užėmusi svarbią vietą kultūriniame visuomeniniame gyvenime. Tokio pobūdžio kūrinių tradicija sėkmingai gyvavo ir XVIII a. Jų, palyginti su kitomis proginės literatūros kūrinių žanrinėmis grupėmis, pavyzdžiui, odėmis, epigramomis, epitalamijais, laidotuviniais kūriniais, yra gana gausus pluoštas: iš maždaug 160 leidinių sveikinimais laikytini 34.

Sveikinamųjų kaip ir kitų proginių leidinių antraštės yra aprašomojo pobūdžio, vienos iš jų lakoniškesnės, kitos – labiau išplėtos, pasižyminčios ryškia panegirine stilistika. Visų tipų antraštėms „privalomi“ keli svarbūs dėmenys – nurodomas dedikatas, jo titulas ir pareigybė, siauriau ar plačiau nušviečiama kūrinių inspiravusi proga. Progos galėjo būti įvairios, tačiau dažniau šie kūriniai atspindėjo su viešuoju dedikato gyvenimu susijusius įvykius: sveikinta elekcijos, konsekracijos, ingresso proga, užėmus aukštas valstybines ar bažnytines pareigas, aukštam asmeniui pirmą kartą atvykus į Vilnių, apsilankius universitete, bibliotekoje, naujai paskirtam vaivada atvykus į savo vaivadiją etc. Rašyta sveikinimų ir asmeninių švenčių, pavyzdžiui, vardinių, progomis, tačiau tokiu atveju dedikatas paprastai būdavo

didikas, garsios giminės atstovas, reikšmingą visuomeninę padėtį užimantis žmogus, taigi ir jo privati šventė tapdavo viešosios sferos dalimi.

Sveikinamųjų leidinių antraščių prasminę konotaciją neretai formuoja būdingi leksiniai „raktai“, savotiški šių antraščių *loci communes*, – tai „plojimai, katutės“ (*applausus, plausus*), „sveikinimo plojimai“ (*gratulatorius applausus*), „enkominiai plojimai“ (*encomiastici applausus*), „triumfo arka“ (*arcus triumphalis*), „sveikinimas“ (*salutatio*), „pasveikinimas, džiūgavimas, padėka“ (*gratulatio*).

Štai kelios amžiaus viduryje, 1744–1760 m., išleistų sveikinamųjų leidinių antraštės. Lakoniška stilistika pasižymi leidinio, skirto Kijevo katalikų vyskupui Juozapui Andriejui Zaluskiui (Józef Andrzej Załuski, 1702–1774), antraštė – *Juozapui [...] Zaluskiui, Kijevo ir Černigovo vyskupui, kai jis kaip svečias aplankė Vilniaus Akademiją ir biblioteką [...]*⁶¹². Pažymėtina, kad Zaluskis buvo ne tik aukšto rango Bažnyčios hierarchas, bet ir svarbi to meto kultūrinio gyvenimo figūra, mokslo ir kultūros mecenatas, bibliofilas. Apie tai iškalbingai liudija faktas, kad Zaluskis „kartu su Konarskiu praleidęs dalį tremties Lunéville’yje, surinko knygų ir 1748 m. Varšuvoje atidarė pirmąją viešąją biblioteką Europoje“⁶¹³. Taigi Zaluskio apsilankymas vienoje iš svarbiausių to meto Lietuvos bibliotekų buvo neabejotinai reikšmingas įvykis. Garbingą Zaluskio priėmimą ir šia proga išleistą minimąjį leidinį po daugiau nei pusantro šimto metų, rašydamas apie Vilniaus universiteto biblioteką, kaip svarbų faktą paminėjo Mykolas Brenšteinas (Michał Brensztejn): „1760 m. spalio 13 d. Akademija ir jos biblioteka garbingai priėmė svečią Juozapą Andriejų Zaluskį, Kijevo vyskupą, šlovingosios pirmosios lenkų nacionalinės Zaluskių vardo bibliotekos įkūrėją. Jį lotyniška ode sveikino kunigas

⁶¹² *Ad [...] Josephum [...] Zaluski, episcopum Kijoviensem et Czernichoviensem, cum hospes Academiam et bibliothecam Vilnensem S. I. inviseret, anno 1760 13 Kalendas Octobr*, [Vilnae, 1760]. (Egz. VUB IV 22091)

⁶¹³ Norman Davies, *Dievo žaislas: Lenkijos istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1795 metų*, vertė Inga Mataitytė, Linutė Miknevičiūtė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 543.

Kazimieras Naruševičius, tuometinis Akademijos spaustuvės vadovas, lenkišku ditirambu – Martynas Počobutas, prakalbą pasakė Dovydas Pilchovskis.⁶¹⁴

Kiek labiau išplėtota vartojant vadinamuosius leksinius „raktus“ (plojimai, katutės), tačiau lakoniško stiliaus sampratos nepažeidžianti, yra leidinio, dedikuoto Juozapui Antanui Sologubui (Josephus Ursinus Dowoyna Sołłohub, 1709–1781), antraštė: *Juozapui Ursinui Davainai Sologubui, Vitebsko vaivada, [...] priimančiam tos pačios vaivadijos aukščiausius įgaliojimus, [...] skirtos katutės, plotos Vitebsko jėzuitų kolegijos [...]*⁶¹⁵. Sveikinimas pasirodė praėjus metams po Sologubo paskyrimo Vitebsko vaivada (paskirtas 1752). Tai mišraus tipo leidinys, kurį, be tradiciškai spausdinamo giminės herbo (lenk. *Prawdzic*), – jo skyde vaizduojamas Liūtas, priekinėmis letenomis laikantis Žiedą, – ir dviejų herbinių dveilių, eiliuotų eleginiu distichu (pirmasis dveilis skirtas „Žiedui, kurį laiko Liūtas“⁶¹⁶, antrasis – „Tam pačiam Žiedui ir Liūtui“⁶¹⁷), sudaro kaip dedikacija publikuojama 30 eil. lotyniška odė ir didelė prozinė kalba. Estreicherio bibliografijoje nurodyta, kad šio leidinio autorius – Pranciškus Bogomolecas (Franciszek Bohomolec, 1720–1784).

Leidinio, turinčio išplėtotą panegirinę antraštę pavyzdys, – tai hegzametru eiliuotas sveikinimas, skirtas Antanui Juozapui Zolkovskiui (Antonius Josephus Zołkowski) vardo dienos proga: *Iškilmingesniu ritmu žaibuojančio Periklio arba galingai griaudinčio Antano aidas, nuskardejęs po to, kai buvo užauginti perlai, skirti žmonių pasididžiavimui ir aukštybių vainikui, Dangums apskatinėjant (a) atkartojantis jo kasmetinę šlovę ir pranešantis apie švenčiantį savojo globėjo dieną [...] Antaną Juozapą Zolkovskį, šventosios teologijos ir*

⁶¹⁴ Michał Brensztejn, *Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do roku 1832*, wydanie 2, uzupełnione z przedmową Dyr. Stefana Rygla, Wilno: Wydawnictwa Biblioteki Publicznej i Uniwersyteckiej w Wilnie, 1925, p. 13.

⁶¹⁵ *Applausus [...] Josepho Ursino Dowoyna Sołłohub, palatino Vitebscensi, [...] supremos eiusdem palatinatus fasces ritu solemniter capessenti datus a collegio Vitebscensi S. I.*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1753. (Egz. VUB IV 30723)

⁶¹⁶ „In annulum, quem Leo praefert“, in: *ibid.*, sine pag. (paginacijos nurodyti kol kas negalime, nes šiuo metu leidinys neprieinamas). Visas šio dveilio tekstas: „Si vatis Lechici verbis est annulus orbis, / Orbis Sarmatici gemma Josephus erit“ („Jei lenkų dainiaus žodžiais tariant, žiedas yra pasaulis, / Juozapas bus sarmatų pasaulio brangakmenis“). Įdomu pažymėti, kad prie žodžio *orbis* pateikta nuoroda į Sarbievijų ir jo poezijos eilutę: „Annulus est orbis, pulcherrimus annulus orbis“. Tai 50-tos Sarbievijaus epigramos „De capto Oromusio“ pirmoji eilutė.

⁶¹⁷ „In eundem annulum ac Leonem“, in: *ibid.*, sine pag. Visas šio dveilio tekstas: „Hic Leo, quem spectas, Atlantem robore vincit: / Orbem Atlas humeris gestat, at ille pede“ („Šitas Liūtas, kurį matai, Atlantą stiprybe įveikia: / pasaulį Atlas nešioja ant pečių, o tas [laiko] koja“).

*abiejų teisių daktarą, kustodą, prelatą, Vilniaus generalinį oficijolą, žemiau pasirašiusio valdinio, ne tiek panegiriniu stiliumi, kiek sveikinimo katutėmis eilėmis susaistyta kalba pasauliui paskelbiantis*⁶¹⁸. „Žemiau pasirašęs valdinys“ (pasirašyta po prozine dedikacija⁶¹⁹) – tai Augustinas Juozapas Pavlovskis (Augustyn Józef Pawłowski), Vilniaus jėzuitų akademijos filosofijos kurso klausytojas. Antraštėje šis autorius perfrazavo kelias Psalmyno eilutes (Ps 18 (19), 2), todėl čia prireikė išnašos (a), aiškinančios parafrazės – „Dangums apsakinėjant kasmetinę šlovę“⁶²⁰ – šaltinį.

Sveikinamųjų leidinių specifikai aptarti pasirinkti įdomesni, turinio ar raiškos požiūriu išsiskiriantys leidiniai. Vienas iš jų ir yra minėtasis Antanui Juozapui Zolkovskiui⁶²¹ dedikuotas leidinys, Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistas 1744 m. Dėmesys atkreiptinas į antraštės detalę, nurodančią, kad dedikatas sveikinamas „ne tiek panegiriniu stiliumi, kiek sveikinimo katutėmis“. Ši pastaba rodo kūrėjo sumanymą parašyti ne panegiriką, o kitokio pobūdžio kūrinį. Sumanymas atskleidžiamas paantraštėje patikslinant, kad tai „Sveikinimas, kurio [eilučių] pirmosios raidės parodo vardą, pareigas ir titulą“⁶²². Taigi susiduriame su didelės apimties akrostichu – hegzametru eiliuotame 192 eilučių kūrinyje užšifruota sveikinimo frazė: „Šviesiausias, garbingiausias ponas Antanas Juozapas Zolkovskis, šventosios teologijos ir abiejų teisių daktaras, sargas, prelatas, Vilniaus katedros generalinis oficijolas, tegyvuoja per amžius, – pritardama [visų] troškimams, taip linki manoji Mūza!“⁶²³ Pažymėtina, kad tai vienas iš nedaugelio XVIII a. akrostichų: jų to

⁶¹⁸ Józef Augustyn Pawłowski, *Echo sanctiore modo fulminantis Periclis seu vi tonantis Antonii, post progenitas ad decore[m] populi, ad coronam superum gemmas, coelis enarrantibus (a) gloriam ejus resonans annuam quoq. sui tutelaribus celebrantem diem [...] Antonium Josephum Zolkowski, sacrae theol. et juris utriusq. doctorem, custodem praelatum officialem generalem Vilmensem etc. declarans, ab inferius subscripto cliente, non tam panegyrico stylo, quam gratulatorio applausu in vinculis ligatae eloquentiae orbi vulgata*, [Vilnae], 1744. (Egz. VUB IV 30674)

⁶¹⁹ „Proloquium ad perillustrum mecenatem“, in: *ibid.*, lap. A₂ recto–B verso. („Kreipimasis į didžiai gerbiamą Mecenatą“).

⁶²⁰ Psalmyno tekste ši vieta skamba taip: „Dangūs apsakinėja Dievo garbę“ (kalbamajame leidinyje: „Coeli enarrant gloriam Dei, *Psalmos 18*“, in: *ibid.*, lap. A recto); liet. vertimas cituojamas pagal: *Šventasis Raštas*, p. 846. Psalmyną, kaip ST dalį, vertė prel. prof. Antanas Rubšys.

⁶²¹ Józef Augustyn Pawłowski, *op. cit.*

⁶²² „Applausus. In initialibus literis nomen, officium, dignitatemque exhibens“, in: *ibid.*, lap. B₂ recto.

⁶²³ „Perillustris reverendissimus dominus Antonius Josephus Zolkowski sacrae theologiae et juris utriusque doctor custos praelatus cathedralis officialis generalis Vilmensis vivat in aeternum applaudens votis sic mea musa vovet!“, in: *ibid.*, lap. B₂ recto–C₂ verso.

laikotarpio Vilniaus akademijos spaustuvės lotyniškuose leidiniuose jau gana reta. Šis kūrinys įdomus ne tik kaip akrosticho pavyzdys, čia pasitelkta ir dar viena įmantriosios kūrybos forma: autorius, aiškindamas dedikato vardo prasmę, pasitelkia anagramos principus, aiškinimą susiedamas su Šventojo Rašto pasakojimu apie šv. Antaną:

Aukštybių gyventojai paskelbia, nes taip [garsiai] skamba Antano, jėga arba balsu griaudinčio (a), vardas, tokia skambi yra šlovė.

Ir Ponto krantai atsiliepia: tikrai, taip yra.

Žuvys, gyvūnai visi su malonumu

klausėsi į aukštybes šaukiančios jo kalbės ir [godžiai] gėrė žodžius. (b)⁶²⁴

Šioje citatoje yra dvi nuorodos. Pirmąją (a) autorius nukreipia į anagraminį Antano vardo prasmės aiškinimą: nurodoma, kad, sukeičiant vietomis lotyniškos vardo formos *Antonius* raides, gaunama frazė „jėga griaudintis“ („vi tonans“⁶²⁵). Antroji nuoroda (b) žymi aliuziją į šv. Antano, dedikatą globojančio dangiškojo patrono, pamokslą žuvims: „Gyvenimas liudija, kad žuvys ir visa gyvūnija klausėsi pamokslaujančio šv. Antano.“⁶²⁶

Pažymėtina, kad akrosticho techninės konvencijos sklandžiai dera su panegirinės poezijos menine stilistika. Atskleisti dedikato darbų svarbą padeda gyrimo topika ir leksinė ornamentika, sukurianti amplifikuotą vaizdą: ne kartą sakoma, kad garsas apie prelado darbus galėjo pasiekti net Olimpo aukštybes („Apie tavo darbus galėjo girdėti Olimpas“⁶²⁷, „Tavo žingsniais žavisi Olimpas“⁶²⁸). Dedikato oratorystės meistriškumas išryškintas pasitelkiant Antikos literatūros ir istorijos realijas: lyginant su mitinio Nestoro iškalba, graikų filosofu Platonu, šlovingu romėnų oratoriumi Ciceronu:

⁶²⁴ „Significant Superi; quia vi seu voce tonantis (a)

Tam sonat ANTONII Nomen, tam fama sonora.

Respondent verum; sic est, et littora Ponti.

Illius astrivocos pisces, animalia cuncta

Svaviter audivisse sonos; et verba bibisse. (b)“, in: *ibid.*, lap. B₂ recto.

⁶²⁵ „(a) Antonius ex anagramate vi tonans“, in: *ibid.*, lap. B₂ recto.

⁶²⁶ „(b) S. ANTONIUM concionantem pisces et animalia cuncta audivisse, vita testatur“, in: *ibid.*, lap. B₂ recto.

⁶²⁷ „Tuos gestus audiret Olympus“, in: *ibid.*, lap. B₂ recto.

⁶²⁸ „Tuos gressus miratur Olympus“, in: *ibid.*, lap. B₂ verso.

Graikija kadaise būtų supratusi, kad klydo, džiaugdama Nestoro kalbomis,
išdidi Roma būtų liovusis girtis Markais bei dieviškaisiais Platonais,
ir pasipūtusi Afrika nebūtų gyrusis garsiais vyrais,
apie kuriuos pasakoja kalbos [ir] raštai.
Pakankamai teisingi Delfų trikojai būtų pristigę balso,
jei ten būtų skambėję Tavo žodžiai, šventai kalbantis Globėjau.
Į nebylias statulas pavirstų šventi žodžiai,
tūkstantis maloniai kalbančių oratorių tylėtų,
tik vienas garsėtų, tik vienas atstotum tūkstančius.
Iš tiesų ir pats galingo balso Tulijus tylėtų
(kadaise seni Romos laikai pripažino, kad jis vertas laurų),
[o] dabar [jis tau] perleidžia palmių šakeles,
[tau] atiduoda vainikus [ir] triumfus.⁶²⁹

Kūrinyje matyti Tridento Susirinkimo (1545–1563), sušaukto Reformacijos padariniams įveikti, atgarsių: pabrėžiamos prelado Zolkovskio pastangos, nukreiptos prieš Lutherio mokymą:

Tu, užsidegęs išganyti sielas, išvarai
klaidingo tikėjimo baidykles, kurias pasėjo nuodėmingos
Lutherio kalbos; tirtėdama Tavęs bijo blogųjų sekta.⁶³⁰

Palankumą ir susižavėjimą prelatu rodo Vilniaus Katedra: „[Tavimi] žavisi Vilniaus Katedros sienos ir altoriai“⁶³¹. Akrostiche gausu antikinių realiųjų ir mitologinių personažų. Pavyzdžiui, čia minimi karingasis Herkulis (*bellicosus*

⁶²⁹ „Erraret gaudens lingvis et Graecia quondam
Nestoreis: Marcos cessaret Roma superba,
Divos Platones, nec turgens Africa claros
Iactaret[ue] viros; lingvae quos scripta loquuntur.
Sat veri tripodes, Delphorum voce carerent,
Si Tua sacriloquens Custos ibi verba sonarent.
In statuas mutas irent oracula Sacra,
Mille Oratores svaves sermone tacerent,
Unus clareres, esses pro millibus unus.
Sane grandisonans et Tullius ipse sileret,
Dignum quem Lauris novit Romana vetustas
Olim; nunc palmas cedit, nunc sarta triumphos“, in: *ibid.*, lap. B₂ recto–B₂ verso.

⁶³⁰ „Zelo Tu flagrans animarum, monstra repellis
Obscurae fidei; quae sevit pompa profana
Lutheri; fervens horret Te secta malorum“, in: *ibid.*, lap. B₂ verso.

⁶³¹ „Wilnenses Cathedrae muri, mirantur et arae“, in: *ibid.*, lap. B₂ verso.

Hercules), „Febo kvadrigos, skubančios per aukštus kalnus“⁶³², šviesioji Minerva (*clara Minerva*), „patekėjusi purpurinė Aušros žvaigždė“⁶³³, „tarsi žmogus ragą pučiantis Austras [t. y. Pietys]“⁶³⁴, teisingumo deivė Astrėja („pastovioji Astrėja atnaujina Tavo [prelato] teisėtą tvirtumą“⁶³⁵). Kaip įprasta panegiriniuose kūrinuose, dedikatui išsakomas palinkėjimas:

Tegul [ji] šlovina aukštybių gyventojai, tegul kelia aukštyn spindintys žvaigždynai;
tegul žydi našlaitės, tegu klesti vaisingas amžius,
tegul niekuomet neabejoja Fortūna, tvirtai pritardama [prelato darbams],
tegul globoja Merkurijus, Marsas ir Saulė, aukštasis Jupiteris.⁶³⁶

Čia poetas lygiagrečiai vartoja populiarius antikinės mitologijos įvaizdžius ir barokinę topiką. Kuriant prieštarą našlaitės topo konotacijai (barokinėje poezijoje našlaitė dažnai siejama su pačioje jaunystėje mirusia mergaite), prelatui linkima ilgo gyvenimo. Šis linkėjimas sustiprinamas deivei Fortūnai, simbolizuojančiai nepastovumą, laikinumą, „paliepiant“ neabejoti (helėnizmo epochoje išpopuliarėjusi deivė Tichė (romėnų Fortūna) buvo mėgstamas Viduramžių literatūros simbolis, gyvavęs poezijoje ir XVIII a.). Dedikatui linkima antikinių dievų – Merkurijaus, Marso, Jupiterio, sinonimiškai vadinamo Saule, globos.

Kitas XVIII a. Lietuvos proginiuose leidiniuose palyginti retai pasitaikančios artificiosinės literatūros pavyzdys – tai kubas (kvadratas), išspausdintas Heraklio Lisanskio (Herakliusz Lisański) leidinyje *Didingas ženklas*⁶³⁷, išleistame 1730 m. Leidimo data užšifruota chronogramoje,

⁶³² „Quadrigae Phaebi currentes montibus altis“, in: *ibid.*, lap. C recto.

⁶³³ „Ortus purpureus [...] Eous“, in: *ibid.*, lap. C verso.

⁶³⁴ „Humano gestu perflando buccinat Auster“, in: *ibid.*, lap. C verso.

⁶³⁵ „Restaurat constans justum in Te Astraea rigorem“, in: *ibid.*, lap. C₂ recto.

⁶³⁶ „Magnificent Superi, fulgentia sidera tollant;

Et vireant violae, faecundaq; floreat aetas,

Alternet stabilem nunquam Fortuna favorem,

Mercurius faveat, Mars, et Sol, Juppiter altus“, in: *ibid.*, lap. C₂ verso.

⁶³⁷ Herakliusz Lisański, *Signum magnum in parvo licet fortunatissimo tamen, quia in tertium jam saeculum maximo universo influente gratias Zyroviciano Marianae iconis phaenomeno exortum, inauguratrice dextera [...] Athanasii [...] Szeptycki, [...] archiepiscopi metropolitani Kijoviensis et totius Russiae, [...] coronatoris Mariani ad publicam felicitatem demonstratum atque in magno primorum Polono-Palaemonii poli siderum lumine humili svada adoratum die solennissimae inaugurationis 19. Septembris a. 1730*, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., 1730. (Egz. VUB IV 31182)

išspausdintoje antraštinio lapo apačioje, kur įprastai būna data: „Vera DeI Mater Virgo CoronatVr žyroVVICIIS“ („Tikroji Dievo Motina Mergelė Karūnuojama Žyrovčiuose“). Aritmetiškai sudėjus romėniškus skaitmenis atitinkančias raides, gaunama leidimo data⁶³⁸. Ši chronograma yra visą antraštinę informaciją akumuliuojanti ašis, aiškiai nurodanti leidinį inspiravusią progą: tais metais Žyrovčiuose, viename iš svarbiausių unitų dvasinių centrų, buvo karūnuotas Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Paveikslą, garsėjusį stebuklais, karūnavo tuometinis Galičo metropolitas Atanasas Šeptickis (Athanasius Czeptycki, Szeptycki; Kijevo-Galičo arkivyskupu paskirtas 1715, mirė 1746 XII 12). Karūna buvo pagaminta Romoje ir pašventinta popiežiaus Benedikto XII, o ją atgabeno Jeronimas Radvila.

Leidinyje po prozinės dedikacijos Atanazui Šeptickiui atskirai įsiūtame lape išspausdintas minėtasis kubas (kvadratas). Tai viena iš artificiozinės literatūros formų, kurios sudėtingesnis variantas yra „poetinis ratas“ (*circulus poeticus*), kitaip dar vadinamas tobulu akrostichu arba tobulu palindromu. Palindromas skaitomas iš kairės į dešinę ir iš dešinės į kairę. Šiuo atveju susiduriame su, pasak Eglės Patiejūnienės, Lietuvoje XVII–XVIII a. paplitusiu paprastesniu „poetiniu ratu“. Jį sudaro žodžių junginys, kartojamas tiek kartų, kiek jame yra raidžių, kol tekstas vizualiai išdėstomas kaip kvadratas. Kiekvienoje eilutėje tekstas yra tarsi paslenkamas per vieną raidę, netilpusią pabaigą keliant į eilutės pradžią. Taip pradėjus skaityti nuo bet kurios raidės (iš kairės į dešinę arba iš viršaus į apačią) atrodo, tarsi tekstas eina ratu⁶³⁹. Aptariamo kubo (kvadrato) tekstą sudaro frazė: „Tegyvuoja naujai gimusi skaisti ir šventa Mergelė Marija, Atanazo, vyskupų vyskupo ir maloningiausiojo karūnuotojo, karūnuota.“⁶⁴⁰ Likusią leidinio dalį užima panegirinė kalba, kurią vainikuoja pabaigoje vėl kartojama kubą sudaranti frazė. Pačioje panegirinėje kalboje ne kartą cituojamas Šventasis Raštas. Autoriui ypač svarbi Apreiškimo Jonui

⁶³⁸ $5 + 500 + 1 + 1000 + 5 + 1 + 100 + 5 + 5 + 5 + 1 + 100 + 1 + 1 = 1730$.

⁶³⁹ Eglė Patiejūnienė, „Kubas (kvadratas)“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, redaktoriai Vytautas Kubilius, Vytautas Rakauskas, Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 252–253.

⁶⁴⁰ „Maria neo-nata Virgo casta Beata, ab Athanasio Praesule Praesulum, et Coronatore Faustissimo Coronata Vivat“.

knyga, nulėmusi sveikinimo antraštės pamatinius žodžius („Didingas ženklas“): „Įdėmiai žiūrėjome į didingą ženklą, kuris pasirodė danguje.“⁶⁴¹ Be citatų iš Šventojo Rašto, panegirinė kalba keliose vietose pertraukiama nedidukais, matyt, paties Lisanskio eleginiu distichu eiliuotais intarpais, taip pat cituojama strofa iš Senekos tragedijos „Etos Herkulis“ ir kt.

Bendrame šios sveikinamųjų leidinių apžvalgos kontekste paminėtinas kabalistinis herbynas *Aukštoji Lenkijos karaliaus Augusto III didybė*⁶⁴², Vilniaus akademijos spaustuvėje išėjęs 1750 m. Kabalistinė poezija visoje civilizuotoje Europoje ypač paplito XVII–XVIII a.⁶⁴³, o LDK spaudiniuose, kaip patikslina Eglė Patiejūnienė, – įsitvirtino XVIII amžiuje⁶⁴⁴. Tai artificiozinės literatūros forma, kur „kiekviena lotynų abėcėlės raidė reiškia tam tikrą konkretų skaičių, todėl bet kuris žodis ar žodžių junginys turi skaitinę išraišką (gaunamą aritmetinės sudėties būdu)“⁶⁴⁵. Minimasis herbynas⁶⁴⁶, ko gero, vienintelis tokios didelės apimties kabalistinis leidinys, jį sudaro trisdešimt penki „Lietuvos bajorų ir didikų herbai“⁶⁴⁷: kiekvienos eilutės raidžių skaitinių reikšmių suma lygi 1750⁶⁴⁸, taigi ši suma sutampa su kabalistiko išleidimo data. Kabalistiku parašyta ir kūrinio dedikacija, ir knygos pabaigoje esantis eilėraštis „Zoilui“, tai yra priekabiam kritikui. Kabalistikai visame leidinyje komponuojami derinant juos su eleginiu distichu. Šio leidinio autoriumi laikytinas po dedikacija pasirašęs Hilarijus Pomianas, Lietuvos provincijos Dominikonų ordino vienuolis, šventosios teologijos profesorius.

⁶⁴¹ „Signum Magnum apparuisse in Caelo intuemur“, in: Herakliusz Lisański, *op. cit.*, lap. A₂ verso. Šventajame Rašte: „Ir pasirodė danguje didingas ženklas“ (Apr 12, 1). Cituojama pagal: *Šventasis Raštas*, p. 1938. Apreiškimo Jonui knyga, kaip NT dalį, vertė kun. Česlovas Kavaliauskas.

⁶⁴² *Majestas Augusta serenissimi Poloniarum Regis Augusti III vicaria in [...] supremo M.D.L. Tribunali scilicet in [...] Albrichto Radziwill, [...] mareschalco integro[ue] [...] e toto Palaemoniae orbe ad seren. Tribunal judicium deputationum collegio observata atque [...] adorata*, Vilnae: Typ. Acad. S. R. M. S. I., 1750. (Egz. VUB IV 30732)

⁶⁴³ Andrzej Vincenz, *op. cit.*, p. 28.

⁶⁴⁴ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata*, p. 307.

⁶⁴⁵ *Ibid.*

⁶⁴⁶ Ši leidinį, kalbėdama apie kabalistiką, savo monografijoje trumpai aptarė Patiejūnienė, žr.: Eadem, *Brevitas ornata*, p. 307–309.

⁶⁴⁷ Leidinyje šlovinami Mikalojaus Tado Lopacinskio, Pranciškaus Antano Rokickio, Jono Jablonskio, Andriaus Abramavičiaus, Stanislovo Narbuto, Stanislovo Pozniako, Dominyko Aleksandravičiaus, Samuelio Kostrovickio, Juozapato Kopeco, Ignaco Romerio, Radvilų, Antano Dominyko Zavišos, Aleksandro Puzinos, Tado Bilevičiaus ir kt. herbai.

⁶⁴⁸ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata*, p. 309.

Be sveikinimų, sukurtų pagal artificiozinės literatūros konvencijas, be abejo, esti ir daugmaž tradicinės stilistikos leidinių. XVIII a. buvo populiarūs nedidelės apimties, kelių ar keliolikos puslapių, leidiniai. Nedidelė ne tik jų apimtis, bet ir formatas: vyraujantis XVIII a. proginių leidinių formatas yra *in folio* (2°), o „mažieji“ leidiniai dažniau spausdinti *in quarto* (4°). Būdingas jų sandaros ypatumas tas, kad čia ne visada spausdinamas herbas ir herbinis eilėraštis; kartais dedamas tik herbas, dedikaciją dažnai atstoja kreipimasis, pratarmė (*allocutio, prooemium*). Vienas iš šio tipo leidinių – tai Jono Skorulskio *Malonumo ir dorybės balsas jaunystę, stovinčią kryžkelėje, savo pažadais traukiantis*⁶⁴⁹, Vilniaus Akademijos spaustuvėje išleistas 1764 m. Sveikinimas skirtas Elzbietos Važinskytės-Valavičienės ir Jurgio Valavičiaus, Purvėnų seniūno, sūnams – Vincentui, Antanui, Stanislovui ir Benediktui. Leidinį inspiravusi proga antraštėje nėra įvardyta, todėl tegalima daryti prielaidą, kad galbūt tai buvo literatūrinis linkėjimas studijas pradėsiantiems jaunuoliams. Visi leidinio tekstai eiliuoti eleginiu distichu. Leidinyje nėra nei herbo, nei herbinio eilėraščio, vietoje dedikacijos spausdinama 44 eilučių pratarmė (*prooemium*⁶⁵⁰). Tai deklamacinio pobūdžio sveikinimas, susidedantis iš atskirų monologų, sakomų Jaunystės (*Vox Juventutis*), Malonumo (*Vox Voluptatis*) ir Dorybės (*Vox Virtutis*). Trijų alegorijų pokalbį pradeda ir pabaigia Jaunystė. Dorybė kalba tik vieną kartą, tačiau jos monologas pats ilgiausias: Jaunystė su jai būdingu nekantrumu į pokalbį įsiterpia keturis kartus (18, 18, 8 ir 10 eil.), Malonumui tenka du monologai (12 ir 4 eil.), vieną, tačiau išpūdingą, Dorybės monologą sudaro net 168 eil. Šie skaičiai akivaizdžiai rodo etinius moralinius prioritetus, o visas tarp alegorijų vykstantis pokalbis skirtas išaukštinti krikščioniškosioms vertybėms.

Jaunystės žodžiai skamba tarsi išmintingo senolio. Pirmajame monologe ji samprotauja apie gyvenimo trumpumą ir netvarius turtus („Gyvenimas yra

⁶⁴⁹ Jonas Skorulskis, *Vox voluptatis ac virtutis juventutem in bivio stantem ad sua vota trahens, sub [...] Georgii et Elizabethae de Skarbek Wazynsciis, Wollowiciorum, capitaneorum Purvinscensium, ad cautelam, sequelam[que], coram magnae spei juvenibus eorundem filiis [...] Vincentio, Antonio, Stanislao ac Benedicto Wollowiciis, capitan. Purvin., per devinctissimum nomini et honori servum, ac intimum amicum Joannem Skorulski praesenti metro dans echo*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1764. (Egz. VUB IV 21719)

⁶⁵⁰ Leidinyje šiame žodyje įsivėlusį klaidą: praleista raidė o (*proemium*).

trumpas, greit prabėgantis, turtai laikini⁶⁵¹), mąsto apie senatvės vargus: „Senystė netenka fizinių jėgų, ir praeina gandas apie šlovę, / ir ligos kausto kūną skausmu.“⁶⁵² Į pokalbį įsijungęs Malonumas subara: „Nustok taip liūdnei dejuoti, / mesk iš širdies šiuos savo tuščius nuogastavimus.“⁶⁵³ Tačiau Jaunystės tvirtumas nepalaužiamas, ir lipšnujį Malonumą ji veja šalin: „Eik šalin nuo manęs! Bėk šalin, lipšnus Malonume!“⁶⁵⁴ Paskutinėmis šio monologo eilutėmis Jaunystė kreipiasi į Dorybę, sakydama: „O Dorybe, aš atkakliai seksiu tavo žingsniais! / Eisiu lengvai pakeldama ilgai trunkančius kelionės nemalonumus.“⁶⁵⁵ Į Jaunystės užsispyrimą Malonumas ironiškai reaguoja atsainia replika: „Eik, geroji! Sek paskui Dorybės žingsnius į prarają!“⁶⁵⁶ Jaunystė gaudinasi, bet nepasiduoda, šalin vydama ašaras ir liūdesį: „Šalin, ašaros! Bėk iš čia tolyn, liūdesy!“⁶⁵⁷ Ilgajame Dorybės monologe pasitelkiant pavyzdžių iš Senojo Testamento (Samsono mirtis) ir Graikijos bei Romos istorijos (Aleksandras Didysis, Hanibalas) iliustratyviai atskleidžiamas žemiškųjų malonumų pražūtingumas. Dorybė pabrėžia, kad „Geismas ir vynas kenkia labiau nei geležis, / [...] dangaus dievams patinka nuosaikus gyvenimas“⁶⁵⁸, o tuos, „kurie gyvena tam, kad valgytų, temaitina juos Epikūras“⁶⁵⁹. Kone mėgaudamasi, Dorybė pasakoja apie tikėtinas kūno kančias, vardydama geltonos tulžies išsiliejimą⁶⁶⁰, krečiančio drugio sukeltą pragaištingą ligą⁶⁶¹, ji sako: „Iš čia atsirūgimas, kosulys, užkimęs balsas ir gausus atsikosėjimas, / iš čia supuvę dantys [...]“⁶⁶². Apie kūną galinčias užklupti ligas Dorybė pasakoja taip ryškiai (cituotieji pavyzdžiai yra tik dalis tų kūno bėdų!), kad suklusti turėtų ir didžiausias nusidėjėlis. Galima teigti, kad

⁶⁵¹ „Vita brevis, forma est fugitiva, pecunia fluxa“, in: Jonas Skorulskis, *op. cit.*, lap. A₃.

⁶⁵² „Penduntur senio vires, et gloria famae / Effluit, et morbi membra dolore premunt“, in: *ibid.*

⁶⁵³ „Siste tales oro tristes proferre querelas, / Hosq[ue] tuos vanos excute corde metus“, in: *ibid.*, lap.

A₄.

⁶⁵⁴ „Hei mihi procul esto! procul fuge blanda Voluptas!“, in: *ibid.*, lap. A₄.

⁶⁵⁵ „O virtus sectanda tuis ego passibus instans! / Ibo ferens velox, taedia longa viae“, in: *ibid.*, lap. B.

⁶⁵⁶ „I bone! et in preceps virtutis sequere gressus!“, in: *ibid.*

⁶⁵⁷ „Este procul lachrymae! procul hinc effuge luctus!“, in: *ibid.*

⁶⁵⁸ „Plus venus et vinum, quamvis ferrumq[ue] nocere, / [...] Superis vita modesta placet“, in: *ibid.*, lap.

B₂.

⁶⁵⁹ „Qui vivunt ut edant; hos Epicurus alat“, in: *ibid.*, lap. B₂.

⁶⁶⁰ „[...] flavae suffusio bilis“, in: *ibid.*

⁶⁶¹ „[...] pestiferum febris acerba malum“, in: *ibid.*

⁶⁶² „Hinc ructus, tussis, vox rauca, frequensq[ue] screatus, / Hinc putridi dentes [...]“, in: *ibid.*

tai vienas iš sodriausių tokios tematikos vaizdų XVIII a. proginiėje literatūroje. Toliau monologe, tarsi norint atstatyti estetinę pusiausvyrą, pateikiama moralizuojamojo pobūdžio literatūrinių pavyzdžių (pažymėtina, kad, parinkdamas juos, autorius pademonstravo išties gerą antikinės literatūros išmanymą!): minima Kirkė ir Odisėjas (*Odisėjos* epizodas, kai Kirkė, Odisėją ir jo draugus pavaišinusi vynu, juos pavertė kiaulėmis), „Enėjo ainių motina Venera, pagimdyta Jupiterio“⁶⁶³, Odisėjo bendražygis Elpenoras, girtas nukritęs nuo Kirkės namų stogo ir užsimušęs. Mąstydamą apie žmogaus gyvenimo laikinumą, Dorybė retoriškai klausia: „Kas yra žmogaus gyvenimas! Niekas, nebent tik netvarus vandens burbulas.“⁶⁶⁴ Žemiškosios būties palyginimas su burbulu – labai populiarī Baroko literatūroje metafora. Baigiamą monologe Jaunystė, perpratusi melagingą Malonumo esmę, jaučiasi tvirta ir pasirinkusi teisingą kelią.

Paminėtiną dar vienas panašios struktūros leidinys – *Sveikinimas [...] Ignacui [...] Masalskiui, Vilniaus vyskupui, iškilmingai įžengiančiam į savo Bažnyčios sostinę*⁶⁶⁵, išleistas 1762 m. Kaip buvo minėta, skyrimas vyskupu – tai vienas iš svarbiausių bažnytinio (šiuo atveju taip pat ir miesto) gyvenimo įvykių, inspiravusių proginius leidinius. Masalskio pirmtakas Mykolas Jonas Zenkavičius, vyskupu buvęs nuo 1730 m. spalio 2 d., mirė 1762 m. sausio 23 d. Praėjus dviem mėnesiams po Zenkavičiaus mirties, paskiriamas Ignacas Jokūbas Masalskis (1762-03-29–1794-06-28).

Šis sveikinimas, kaip ir prieš tai aptartasis, yra nedidelės apimties, tačiau išspausdintas *in folio*. Jį būtų galima dalyti į dvi dalis: pirmąją dalį sudaro prozinė sveikinimo kalba⁶⁶⁶ (herbo ir herbinio eilėraščio nėra), o antrąją (ją vizualiai atiboja atskirame puslapyje išspausdinta antraštė „Roma Vilniaus

⁶⁶³ „Eneadum Genitrix, et Jove nata Venus“, in: *ibid*.

⁶⁶⁴ „Vita quid est hominis! Nil est, nisi bulla caduca“, in: *ibid*, lap. B₃.

⁶⁶⁵ *Illustrissimo [...] Ignatio [...] Massalski, Vilnensium antistiti, quo die ecclesiae suae metropolim solemnī apparatu ingreditur gratulatio a Societate Iesu provinciae Masoviae*, [Vilnae, 1762]. (Egz. VUB IV 16879) Šis sveikinimas yra įtrauktas į *Gratulatio Vilnae*, 2001.

⁶⁶⁶ Sveikinimo kalba išspausdinta be atskiros antraštės, in: *Illustrissimo [...] Ignatio [...] Massalski, Vilnensium antistiti*, lap. A₂ recto–E verso.

diecezinei Bažnyčiai linki laimės. Vilnius Romos [apaštaliniam] sostui dėkoja⁶⁶⁷) – eleginiu distichu eiliuoti du Romos ir Vilniaus monologai.

Romos monologe („Roma Vilniui linki laimės“⁶⁶⁸) personifikuota Roma kreipiasi į Vilnių, gedintį mirus vyskupui Zenkavičiui: „Vilniau, tarp miestų visų, įkurtų Palemono, svarbiausias, / Mieste, visai neseniai juostų netekęs šventų.“⁶⁶⁹ Roma prisipažįsta, kad, svarstant apie naujo vyskupo kandidatūrą, daug nesvyruota:

Nes tik vienas žmogus buvo šiai vietai tinkas.
Tai – Masalskis, šiame mieste matytas ne kartą,
Mano jisai, o galbūt tavo, jei tau maloniau.
Išvaizdą, elgesį jo, garbingą kilmę, žavumą
Vos tik išvydo Roma, žado neteko tuoju.⁶⁷⁰

Roma sveikindama ploja Masalskiui, naujam Vilniaus vyskupui, džiaugtis ragindama Lenkiją ir Vilnių: „Ploju aš *išrinktam*, tu Lenkija, plok *prašytam*, / Na, o tu *sulauktam* Vyskupui, Vilniau, paplok.“⁶⁷¹ Vilniaus monologe („Vilnius Romai dėkoja“⁶⁷²) Vilnius prisistato kaip šiaurinis miestas, įsikūręs „[...] po šaltaisiais Grįžulo Ratais“⁶⁷³, siunčiantis Romai padėkos laišką „iš Gedimino pilies“⁶⁷⁴. Čia norisi atkreipti dėmesį į išradingą paralelizmą: Romos monologe Roma apibūdinta kaip septynkalvis (!) miestas, juosiamas Tiberio, o Vilniaus monologe apie Vilnių kalbama kaip apie miestą, esantį po septyniomis (!) Grįžulo Ratų didžiosiomis žvaigždėmis, kurios ir sudaro šio žvaigždyno „samtį“. Vyskupo išrinkimas monologe lyginamas su nušvitusia

⁶⁶⁷ „Roma ecclesiae Vilnensis dioecesi felicitatem. Vilna Romanae sedi gratum animum. Super honore et potestate pontificia ad eundem delatis“, in: *ibid.*, lap. E₂ recto. Čia ir toliau kalbant apie šį leidinį cituojamas Eugenijos Ulčėnaitės vertimas, paskelbtas in: *Gratulatio Vilnae*, p. 394–399.

⁶⁶⁸ „Roma Vilnae f[elicem dicit]“, in: *Illustrissimo [...] Ignatio [...] Massalski, Vilnensium antistiti*, lap. E₂ verso.

⁶⁶⁹ „Vilna, Palaemonias inter praestantior Urbes, / Haud pridem vitti[i]s Urbs spoliata sacris“, in: *ibid.*

⁶⁷⁰ „Nam mihi qui mentem figeret, unus erat; / Unus erat, isthac visus Massalscius urbe, / Ille meus, vel si praeplacet, ille Tuus: / Illius ora, genus, mores, habitumq[ue], decusq[ue] / Ut vidit Latium, vidit et obstupuit“, in: *ibid.*, lap. F recto.

⁶⁷¹ „Plaudo ego *delecto*, tu Lechia plaude *petito*, / Vilna sed *accepto* Praesule plaude tuo“, in: *ibid.*, lap. F verso.

⁶⁷² „Vilna Romae G[ratias] A[git]“, in: *ibid.*

⁶⁷³ „[...] quae gelidae septem-subjecta-trioni est“, in: *ibid.*

⁶⁷⁴ „Grata Gediminia litera ab Urbe venit“, in: *ibid.*

diena („Naktį pašalinus vėl Vilniui nušvito diena“⁶⁷⁵). Apie greitą Romos sprendimą paskirti naują vyskupą kalbama sumaniai parafrazuojant Auzonijaus (Decimus Magnus Ausonius, apie 310–395) epigramą⁶⁷⁶: „Mat, malonė, kuri vėluoja, nebeneša džiaugsmo, / Tampa tik ta maloni, jeigu aplanko staiga.“⁶⁷⁷ Naujasis vyskupas tradiciškai lyginamas su Ganytoju, nuo vilko apsaugosiančiu aveles („Tas budrusis Piemuo nuvys vilkus nuo avidės“⁶⁷⁸). Ši viltis išsakoma Religijos ir Doros, personifikuotų alegorijų, lūpomis. Apolonas, menų globėjas, viliasi, kad Masalskis bus ne tik geras vyskupas, bet ir toliau tęs mecenato veiklą⁶⁷⁹: „Jis geruosius menus globos ir puoselės mūzas, / Taip Apolonas džiugus skelbia savąja lyra.“⁶⁸⁰ Vargšas bedalis į vyskupą žvelgia kaip į uostą, apsaugosiantį nuo negandų. Krikščioniškoje simbolikoje Bažnyčia tapatinama su laivu, o šalia Bažnyčios-laivo simbolio yra ir šv. Petro, sosto, simbolis. Katalikybė Petrą laiko ir pirmuoju Romos vyskupu, popiežių pirmtaku. Aptariamajame kūrinyje su uostu lyginamas vyskupas Masalskis: „Jis man uostą atstos, jis manąją naštą palengvins, / Sako vargšas, kurį slegia sunki nedalia.“⁶⁸¹ Pats Vilnius ir jo žmonės iš vyskupo tikisi, kad „Jis bus mano šlovė, atrama, apsauga ir stiprybė.“⁶⁸² Monologo pabaigoje galima išvelgti *akumino*, kaip baigiamosios epigramos dalies, požymių: „Lai negloboja Dangus, jeigu Vilnius liausis dėkoti / Popiežiui, nes tai jo ši maloni dovana.“⁶⁸³

Šalia XVIII a. Vilniaus akademijos spaustuvės proginės literatūros repertuare dominuojančių panegirinių kalbų ir kur kas kuklesnes pozicijas užimančių nedidelių poezijos leidinių taip pat paminėtini keli didelės apimties

⁶⁷⁵ „Hoc potuit pulsa reddere nocte diem“, in: *ibid.*

⁶⁷⁶ „Gratia, quae tarda est, ingrata est: gratia namque / Cum fieri properat, gratia grata magis“, *Epigrammata*, l. XXXI, in: Decimus Magnus Ausonius, *D. Magni Ausonii Burdigalensis Opera*, Amsterdam: Apud Ioann. Ianssonium, 1629, p. 17. (Egz. VUB III 4707)

⁶⁷⁷ „Gratia quae tarda est, ingrata est grata vulgo, / Cum fieri properat gratia grata venit“, in: *Illustrissimo [...] Ignatio [...] Massalski, Vlnensium antistiti*, lap. F₂ recto.

⁶⁷⁸ „Ille lupos vigilans arcebit Pastor ovili“, in: *ibid.*

⁶⁷⁹ Ignacas Jokūbas Masalskis rėmė Lauryną Gucevičių, Pranciškų Smuglevičių.

⁶⁸⁰ „Ille bonas artes gremio, Musasq[ue] fovebit, / Sic alio laetus plaudit Apollo sono“, in: *Illustrissimo [...] Ignatio [...] Massalski, Vlnensium antistiti*, lap. F₂ recto.

⁶⁸¹ „Ille mihi portus, praesens erit ille levamen / Sic miser, et laeva sorte gravatus, ait“, in: *ibid.*

⁶⁸² „Ille meum decus, arx, columen, tutela futura est“, in: *ibid.*

⁶⁸³ „Ne faveat Coelum; nisi semper Vilna futura est / Pontifici tanto dedita, grata Tibi“, in: *ibid.*, lap. F₂ verso.

hegzametu eiliuoti proginiai leidiniai. Įdomu pastebėti, kad visi jie parašyti pijorų. Tai laidotuvių progai skirta *Gedulinga giesmė*⁶⁸⁴ (1749), panegirika *Vaivados garbės tarnaitė*⁶⁸⁵ (1745) ir sveikinamasis leidinys *Triumfo arka*⁶⁸⁶ (1740). Pastarąjį, kaip bene vienintelį sveikinimą, imituojantį epinę poemą, aptarsime plačiau.

Triumfo arka dedikuota Tadaui Pranciškui Oginskiui (1712–1783), LDK raštininkui ir politiniam veikėjui. Estreicherio bibliografijoje nurodyta, kad *Triumfo arkos* autorius – pijoras Motiejus Dominykas Dogelis (Maciej Dominik Dogiel, 1715–1760). Tai kanoninės struktūros proginis leidinys, kurį sudaro Oginskių herbas, eleginiu distichu eiliuotas herbinis eilėraštis (6 eil.), alkajine strofa eiliuota dedikacija (32 eil.) „Šviesiausiajam ir garbingiausiajam ponui“, pasirašyta „Labiausiai atsidavusios Vilniaus pijorų kolegijos“⁶⁸⁷, ir pats sveikinimas, eiliuotas hegzametu. Nors leidinio struktūra tradicinė, tačiau, reikia pažymėti, kad jis išskirtinis tiek dedikacijos metrika (dedikacijų, eiliuotų alkajine strofa, pasitaiko vos viena kita), tiek ir pačiu didelės apimties sveikinimo tekstu (A verso–F₂ recto), kurį sudaro net 690 hegzametro eilučių.

Kūrinys pradedamas šventiško sujudimo vaizdu: pirmasis dedikato pasveikinti skuba Apolonas: „[...] ateina nuolankus Apolonas, skambindamas kitara, / džiaugsmo giesmes papildydamas sąskambiais“⁶⁸⁸. Įdomu pažymėti, kad remarkoje Apolonas pristatomas kaip „Kalasantietis, pagelbėjantis LDK šviesiausiojo raštininko ingresso iškilmėse“⁶⁸⁹, – autorius, pats būdamas pijoras,

⁶⁸⁴ *Carmen lugubre in parentalibus [...] Joannis Ursini Dowoyna Sollohub, palatini Brestensis, [...] officio dolentis musae collegii Vilnensis scholarum piarum decantatum [...] a. 1749, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1749]. (Egz. VUB IV 30669)*

⁶⁸⁵ *Ministra palatini honoris princeps Radivillorum Aquila, penes fortunatissimum ad suam palatinatum ingressum [...] Michaelis Casimiri Radziwiłł, palatini Vilnensis, magni ducis exercituum M. D. Lit., [...] officio panegyricae pennae [...] Calliopes Litvanae provinciae scholarum piarum excepta, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1745. (Egz. VUB IV 14522)*

⁶⁸⁶ *Arcus triumphalis in ducali domus Oginsciana porta penes solemnem ingressum ad curiam Oszmianensem [...] Thaddaeo Oginski M. M. D. Lit. notario Oszmianensi cum jurisdictione, Babylicensi [...] capitaneo colonello S. R. M. et reipublicae, erectus atque plausu devinctissimi Apollinis collegii Sapiehani Vilnensis scholarum piarum celebratus a. 1740, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1740]. (Egz. VUB IV 30896)*

⁶⁸⁷ „ILLUSTRISSIMO NOMINI et HONORI TUO Devinctissimum Collegium Vilnense Scholarum Piarum“, in: *ibid.*, sine pag.

⁶⁸⁸ „[...] jubilis concentibus addens / Officio cytharae sequitur devinctus Apollo“, in: *Arcus triumphalis*, lap. A recto.

⁶⁸⁹ „Apollo Calasantinus assistit Ingressui Illustrissimi Notarii M. D. L.“, in: *ibid.*

šia aliuzija išreiškė pagarbą Pijorų ordino įkūrėjui Juozapui Kalasantui (1556–1648). Kūrinio siužetinė ašis – pasakojimas apie šlovingą Oginskių giminės istoriją. Ji apipinama mitologinėmis aliuzijomis ir istorinėmis realijomis. Antikiniai dievai ir mitų siužetai – Jupiteris (minimas kaip *Stabdytojas*, *Griausmavaldis*), iškalbos ir įtaigumo deivė Svada, Sisifo vargai, Scilė ir Charibdė, Marsas, Titanas, Tetija ir kt. – tampa istorinio pasakojimo savastimi. Poetas mini Sarmatijos upes – Boristena (dabar Dniepras), Tanajį (dabar Donas), per Vokietijos žemę tekančią Reina, Vizurgį (dabar Vėzeris), Oronto upę Sirijoje; pasakojimas nuo mitinės požeminio pasaulio upės Acheronto perkeliamas prie Baltijos krantų. Į pasakojimą įtraukiamos senosios Europos gentys: sarmatai, keltai, germanai (teutonai, kimbrai), skitai (masagetai), trakai (besai, getai) ir kt. Kūrinio pabaiga, panašiai kaip ir jo pirmosios eilutės, pulsuoja džiugesiu, tik čia jis jau liete liejasi šventiniu klegesiu: „Džiaugsmo plojimai! Valio! Fortūna ploja katučių, pritaria žvaigždėse gyvenantis / Jupiteris.“⁶⁹⁰

XVIII a. LDK sveikinamųjų leidinių, kaip proginės panegirinės literatūros sudėtinės dalies, specifikos ypatumai rodo XVI–XVII a. literatūrinės tradicijos tąsą. Aptariamam laikotarpiu sveikinimai funkcionavo įvairiais pavidalais: jie buvo leidžiami kaip prozinės enkominės kalbos, elogijų rinkiniai, poezijos leidiniai, mišraus tipo leidiniai, kuriuose prozinis tekstas derintas su eilėmis arba elogijais.

Literatūriniai sveikinimai (*gratulationes*, *salutationes*, *laudationes*) traktuotini kaip tarpžanrinė proginės literatūros kūrinių grupė. Jų antraščių formuluotėse neteikiama informacija apie žanrinę prieskyrą, tačiau vartojami specifiniai raktiniai žodžiai: „plojimai, katutės“ (*applausus*, *plausus*), „sveikinimas“ (*salutatio*), „pasveikinimas, džiūgavimas, padėka“ (*gratulatio*), „triumfo arka“ (*arcus triumphalis*).

Aptariant Vilniaus akademijos spaustuvės sveikinamuosius leidinius, buvo išskirti įdomesni literatūriniai pavyzdžiai. Tai įvairios artificiozinės kūrybos

⁶⁹⁰ „Plausus! jo! fortuna favet, favet intimus Astris / Juppiter“, in: *ibid.*, lap. F₂ recto–F₂ verso.

formas: akrostichas, kubas (kvadratas), kabalistikas. Šias formas reprezentuoja Augustino Juozapo Pavlovskio, jėzuitų autoriaus, akrostichas *Iškilmingesniu ritmu žaibuojančio Periklio arba kalbos jėga griaudinčio Antano aidas* (1744), eiliuotas hegzametru, Heraklio Lisanskio, bazilijono, kūrinys *Didingas ženklas* (1730), kuriame įkomponuotas kubas (kvadratas), bei Hilarijaus Pomiano, dominikono, kabalistinis herbynas *Aukštoji Lenkijos karaliaus Augusto III Didybė* (1750), eiliuotas eleginiu distichu.

Greta artificiozinių formų taip pat buvo rašomi įprastinės stilistikos sveikinimai. Iš jų išskirtini nedideli deklamacinio pobūdžio kūriniai, pavyzdžiui, eleginiu distichu eiliuotas sveikinimas, dedikuotas Vilniaus vyskupui Ignacui Masalskiui (*Sveikinimas [...] Ignacui [...] Masalskiui, Vilniaus vyskupui, iškilmingai įžengiančiam į savo Bažnyčios Sostinę*, 1762), kuriame kalbasi Romos ir Vilniaus alegorijos.

Kaip bene vienintelis sveikinimas, imituojantis epinę poemą, paminėtinas pijoro Motiejaus Dogelio hegzametru eiliuotas kūrinys *Triumfo arka* (1740). Tai tradicinis savo struktūra, tačiau išskirtinis dedikacijos metrika (alkajinė strofa) ir kūrinio apimtimi (690 eil.) pavyzdys.

Kadangi sveikinimus inspiravo svarbūs to meto bažnytiniai įvykiai, valstybinio bei visuomeninio gyvenimo aktualijos ir net asmeninės didikų šventės, šie kūriniai traktuotini ne tik kaip proginės literatūros forma, bet ir epochos aktualijų dokumentinės raiškos galimybė.

2. 5. *Inter festivos hymenaei splendores*: epitalamijai – turinio kaita ir poetinės formos nyksmas

Renesanso Italijoje XIV–XV a. kilus susidomėjimui antikinė kultūra ir literatūra, atgimė daugelis antikinių žanrų, tarp jų ir epitalamijas. Šio žanro tyrėjai nurodo, kad epitalamijai suklestėti įtakos padarė ne tik iš naujo atrasta antikinė literatūra, bet ir panegirinių kūrinių, puošniai aprašančių svarbius

šeimos ir visuomeninio gyvenimo įvykius, paklausa⁶⁹¹. Epitalamijo patrauklumą dar labiau didino galimybė jį derinti su enkominiiais intarpais⁶⁹². Ankstyvojo Renesanso poetai daugiausiai sekė Klaudiano ir Stacijaus epitalamijais. Šiame etape kiek mažiau imituota Katulo poezija bėgant laikui sulaukė vis daugiau dėmesio ir, panašiai kaip graikų poetų kūryba, pamažu tapo bene mėgstamiausiu humanizmo epochos poetų sekimo pavyzdžiu⁶⁹³. Svarbus Renesanso epitalamijų bruožas – grįžimas prie antikinės žanro formos ir pasaulietinio turinio. Epitalamijai atliko ne tik panegirinę funkciją; šio žanro kūriniai – tai valstybinių politinių aktualijų, istorinių įvykių, kintančių filosofinių pažiūrų, estetinių ir etinių vertybių atspindys.

Naujųjų laikų epitalamijo raida glaudžiai susijusi su XV a. Italijos dvaro kultūra⁶⁹⁴. Šio žanro panegiriškumas buvo puiki priemonė įtikti didikams, galimybė išreikšti jų skonį ir atspindėti išsilavinimą. Didikų vestuvių iškilmes neretai papildydavo teatralizuoti vaizdeliai, iš kurių vėliau susiformavo dramatis epitalamijas. Vestuvių proga taip pat buvo rašomos odės, panegirikos, elegijos, epiniai kūriniai ir net sonetai.

Dėl imitacinės praktikos Naujųjų laikų epitalamijoje greta tradicinių vestuvinės giesmės bruožų (forma, motyvai, mitologinių dievybių pasaulis) buvo ir iš Viduramžių paveldėto religinio epitalamijo ypatybių – alegoriškumo bei misticizmo. Šio žanro raidą taip pat veikė Petrarkos poezijos tradicija, lėmusi pastoralės elementų radimąsi. Į kūrinio tekstą greta senųjų dievybių įvedamos gimtojo krašto istorinės, politinės ar topografinės realijos⁶⁹⁵. Epitalamijai imami rašyti ne tik lotynų, bet ir nacionalinėmis kalbomis.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lotyniškojo XVI–XVII a. epitalamijo raida glaudžiai susijusi su Europai būdingomis proginės literatūros vystymosi tendencijomis. Kaip pastebėjo Skirmantė Šarkauskienė, XVI a. LDK paplito

⁶⁹¹ [Jakub Niedźwiedź], „Wstęp“, in: *Szesnastowieczne epitalamia łacińskie w Polsce*, przełożył i opatrzył komentarzem Mieczysław Brożek, opracował i wstępem poprzedził Jakub Niedźwiedź, (*Terminus. Bibliotheca Classica*, tom I), Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999, p. 18; Katarzyna Mroczek, *Epitalamium staropolskie: Między tradycją literacką a obrzędem weselnym*, (*Studia staropolskie*, t. LV), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989, p. 31.

⁶⁹² [Jakub Niedźwiedź], „Wstęp“, in: *Szesnastowieczne epitalamia łacińskie w Polsce*, p. 18.

⁶⁹³ *Ibid.*

⁶⁹⁴ Katarzyna Mroczek, *op. cit.*, p. 31.

⁶⁹⁵ Katarzyna Mroczek, „Epitalamium“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, p. 220.

epinio epitalamijo modelis, pasižymėjęs tam tikromis variacijomis. Pavyzdžiui, Petras Roizijus, tęsdamas epinės atmainos tradiciją, atsisakė žanrui būdingų mitologinių personažų ir kūrė „realistinį“ aprašomąjį epitalamiją. Kai kurios šio autoriaus vestuvinės poemos pasižymi lyriniais Antikos epitalamijo bruožais (draminis pasakojimas, strofinė struktūra, refrenas). Jonas Radvanas, kitas šio laikotarpio epitalamijų autorius, sujungė antikinio epo ir epinio epitalamijo tradiciją, todėl mitologinės realijos jo, priešingai nei Roizijaus, kūrinuose buvo labai svarbios. Reikšminga, jog XVI a. epitalaminiai kūriniai įgavo epigraminės poezijos – emblemos, alegoriko, herbinio eilėraščio – formas. Šarkauskienė taip pat pažymi, jog ši tendencija ypač akivaizdi Vilniaus akademijos studentų poezijos rinkinyje, skirtame Jurgio Chodkevičiaus ir Sofijos Radvilaitės vestuvėms⁶⁹⁶. Pasak tyrėjos, šis rinkinys atspindi ne tik žanro formas, bet ir sampratos raidą: bendru epitalamijo terminu vadinamas įvairių epigraminių eilėraščių rinkinys⁶⁹⁷.

Įvairove pasižymi LDK XVII a. barokiniai epitalamijai. „Jiems būdingas perdėtas panegirizmas, retorinė ornamentika, skirtingų literatūros rūšių – prozos, poezijos, dramos – sintezė.“⁶⁹⁸ Šarkauskienė pastebi, kad šiuo laikotarpiu nebelieka „grynų“ – eilėmis sukurtų, daugiau ar mažiau tradicine topika bei formulėmis pasižyminčių epitalamijų, kokie buvo kuriami XVI a. ar XVII a. pradžioje⁶⁹⁹. Tradicinius, antikinį žanro modelį labiausiai atitinkančius epitalamijus rašė Motiejus Kazimieras Sarbievijus. Tačiau chronologiškai ankstyviausiuose poeto kūrinuose pastebimas žanrų jungimas ir teatrališkumas – ypatybės, būdingos vėlyvesniems šio laikotarpio vestuvių kūriniais⁷⁰⁰. Nemažą įtaką XVII a. epitalaminei kūrybai daro išpopuliarėjusi herbinė poezija (dedikatų herbų panegirinė interpretacija, genealogijos panaudojimas ir

⁶⁹⁶ *Epithalamia in nuptiis [...] Georgii Chodkiewiczii, generalis capitanei Samogitiae, [...] et Sophiae Radiviliae, [...] palatinidis Novogrodensis. A parthenicis sodalibus Acad. Vilmensis S. I. a Jacobo Eucholcio habita Vilnae in aede sacra d. Ioannis ad studiosam iuventutem 3 Kalend. Aprilis 1594*, Vilnae: Offic. Acad. S. I., 1594.

⁶⁹⁷ Skirmantė Šarkauskienė, *op. cit.*, p. 94–96.

⁶⁹⁸ *Ibid.*, p. 115.

⁶⁹⁹ *Ibid.*, p. 173.

⁷⁰⁰ *Ibid.*, p. 115.

biografijos faktų įpynimas) bei emblema⁷⁰¹. Šarkauskienės išvada, kad poetiniai epitalamijai, atitinkantys žanro konvencijos reikalavimus, XVII a. pradžioje jau nebekuriami, galima papildyti pastebėjimu, jog epitalamijas, kaip poezijos forma, iš literatūrinės apyvartos XVIII a. apskritai išnyksta.

Lietuvos XVIII amžiaus lotyniškasis epitalamijas, atsiremdamas į šio lyrinio žanro antikinį modelį, iš esmės tęsia XVII amžiuje išryškėjusią jo prozinės atmainos tradiciją. *De visu* peržiūrėtoje Vilniaus akademijos spaustuvės proginių leidinių grupėje, kurią sudaro 160 leidinių, yra 23 vestuvių proga parašyti lotyniški rinkiniai. Vestuvėms skirtus rinkinius galima suskirstyti į tris grupes. Pirmajai grupei, į kurią patenka „grynieji“ proziniai kūriniai, – panegirikos ir vestuvinės kalbos – priklauso 9 rinkiniai. Antrąją beveik analogiško dydžio grupę (10 rinkinių) sudaro mišrūs kūriniai. Mišriaisiais epitalamijais vadiname prozines panegirikas ir kalbas su eloginiais intarpais, prozos ir poezijos kūrinų citatomis. Trečioji epitalamijų grupė, palyginti su pirmąja ir antrąja perpus mažesnė (jai priskirtini tik 4 kūriniai), yra elogijai. Pažymėtina, kad tarp Vilniaus akademijos spaustuvėje minimu laikotarpiu išleistų lotyniškų rinkinių nepavyko aptikti nė vieno eiliuotų epitalamijų rinkinio. Taigi kol kas vieninteliu epitalaminės poezijos pavyzdžiu galime laikyti pijorų proginės poezijos rinkinyje *Zebranie rymów*⁷⁰² išspausdintą epitalamiją „Šviesiausiajam Jurgiui Potockiui, Tlumačo seniūnui“⁷⁰³.

Vertinant Vilniaus akademijos spaustuvės epitalaminių rinkinių leidybos dažnumą, pastebėtina, kad šie rinkiniai intensyviau leisti nuo XVIII a. antrojo iki šeštojo dešimtmečio pabaigos. Vienas iš vėlyviausių Akademijos spaustuvės leidinių yra panegirika *Visuotinė laimė*⁷⁰⁴, skirta Stanislovo Ževusio (Stanisław Ferdynand Rzewuski, 1737–1786) ir Kotrynos Karolinos

⁷⁰¹ *Ibid.*, p. 174.

⁷⁰² *Zebranie rymów*, 1779.

⁷⁰³ „Ad Illustrissimum Georgium Potocki praefectum Tłumacensem“, in: *ibid.*, p. 149–151.

⁷⁰⁴ *Felicitas publica ab inita auspiciatissimi conjugii societate inter [...] Stanislaum Rzewuski, [...] palatini Podoliae et ducis exercituum Poloniae filium, ac [...] Carolinam Catharinam Radiviliam, palatini Vilnensis exercituumque Litvaniae magni ducis filiam, Poloniae et Litvaniae communis ab obligata magnis nominibus S. I. publicis gratulationibus excepta A. 1758 Idibus Junii*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1758] (Egz. VUB IV 31144)

Radvilaitės (1740–1789) vestuvėms, išleista 1758 m. Vėlyviausias pijorų spaustuvės epitalaminis kūrinys – tai minėtasis epitalamijas „Šviesiausiajam Jurgiui Potockiui, Tlumačo seniūnui“, parašytas apie 1773 metus.

Vestuvėms skirtus kūrinius XVIII a. autoriai dažniausiai įvardydavo ilgomis, aprašomojo pobūdžio antraštėmis (pasak Skirmantės Šarkauskienės, ši tendencija išryškėja jau XVII amžiuje⁷⁰⁵). Prasminis raktas, nusakantis kūrinio konkrečią proginę paskirtį, paprastai yra į žanrinę priklausomybę apeliuojantys antraštės žodžiai arba junginiai. Vienas iš populiariausių antraštėse vartotų prasminių dėmenų – tai himenėjas, pavyzdžiui: „po himenėjo saulėmis“ („sub hymenaei soles“⁷⁰⁶), „tviskanti himenėjo spindesiu“ („hymenaei splendoribus refulgens“⁷⁰⁷), „iškilmingoms himenėjo saulėms“ („ad festivos hymenaei soles“⁷⁰⁸), „tarp šventiškų himenėjo plojimų“ („inter festivos [...] hymenaei plausus“⁷⁰⁹).

Antraštėse taip pat buvo populiariu vartoti būdvardžio „vestuvių, vestuvinis“ (*nuptialis, -e*) formas: „tarp vestuvinų deglų“ („inter nuptiales taedas“⁷¹⁰), „vestuvių šviesoje“ („in nuptiali [...] luce“⁷¹¹), „vestuvių

⁷⁰⁵ Šarkauskienė pastebėjo, kad XVII amžiuje „iš antraščių pasitraukia XVI amžiaus autorių vartotas žanro pavadinimas „epitalamijas“, įsivyrąja ilgos, metaforiškos antraštės, kur epitalamijo terminas ar Himenėjo vardas vartojami metonimiškai, norint susieti kūrinį su vestuvių tema“, in: Eadem, *op. cit.*, p. 115.

⁷⁰⁶ *Sidus Julium avito leone [...] Antonii Dowoyna Sollohub, thesauraridae M. D. L., capitanei Jezierzyscensis clarum, sub Augustos hymenaei soles Augustae [...] Brigidae Radziwiłł, palatinidi Novogrodensi, sociatum atq. Versa in Euclidis Tubum oratoria penna observatum*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1744. (Egz. VUB IV 31280)

⁷⁰⁷ *Regia solis avitis innixa columnis peritidis hymenaei splendoribus refulgens nec non [...] Christophoro de Brœl Plater, judici tribunalis et vexillifero legionis cataphractae exercitus M. D. L., Blandzienski [...] capitaneo, socianti aeterno prosperrimi connubii faedere [...] Annam Piotroviciam, tivunidem Pojurensem Ducatus Samog., Labardziensem [...] capitaneidem, dedicata, orbiq. Litvano ad perennem rei memoria[m], ab obligatissimo huic nomini et honori cliente erecta A. 1747*, [Vilnae, 1747] (Egz. VUB IV 30384)

⁷⁰⁸ *Hastae fulgurantes in splendore lunae, ad festivos hymenaei soles [...] Michaelis [...] Zamoyski, venatoris regni [...] et [...] Elisabethae [...] Wisniowiec principis Korybutówna Wisniowiecka, cancellaridis Magni Ducatus Litvaniae, seren. dies p. cels. neo-sponsis augurantes inter publica privataq[ue] utriusq[ue] gentis vota genitali pro spectaculo praesentatae ab obligatissimo Radiviliano Pinscensi collegio S. I. anno [...] 1721*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., [1721] (Egz. VUB IV 30593)

⁷⁰⁹ *Aureum vinculum aeterno foedere sociati ferri in avitis armis stapede et sagitta per auspaticissimi connubij nexum colligatis [...] Josephi Brzostowski, castellanidae Trocensis, [...] nec non Barbarae Pocieliówna, palatinidis Vitebscensis, inter festivos illustrissimi hymenaei plausus et publicae felicitatis omina orbi Sarmatico repraesentatum [...] a collegio et alma Universitate Vilnensi S. I. A. 1714*, [Vilnae:] Typis Academicis S. I., 1714. (Egz. VUB IV 30671)

⁷¹⁰ *Centrum gloriae sub Oskierkanae lunae concavo, ceu luminum patria tam ab igneo inter nuptiales taedas illustrissimae Oginsciana domus nomine, tam ab ardentibus in emerito humero purpuris, tam a Martijs ignibus repertum. Inter connubialia vero foedera [...] Raphaelis Aloysii [...] Oskierka, mareschalli Mozyriensis, capitanei Bohrynoviensis, [...] ac [...] Teressiae Stanislae [...] Oginska,*

sveikinimas“ („gratulatio nuptialis“⁷¹²), „tarp vestuvinių vainikų žiedų“ („inter nuptialium sertorum flores“⁷¹³).

Palyginti retai antraštėse vartotas pats epitalamijo terminas, – pavyko pastebėti vos kelis jo vartojimo atvejus: „epitalamikas“ („epithalamicon“⁷¹⁴), „epitalaminė kalba“ („oratio epithalamica“⁷¹⁵).

Pasitaiko antraščių, kuriose tiesiogiai arba metaforiškai nurodoma, kad tai santuokai pažymėti skirtas kūrinys: „laimingiausiai santuokai“ („sub fortunatissimum connubium“⁷¹⁶), „sajungoje“ („in conjunctione“⁷¹⁷).

Pastebėtina, kad aptartieji antraščių modeliai, išskyrus vestuvinės kalbos atvejį (*oratio epithalamica*), nesuteikia informacijos apie tai, su kokio tipo tekstu – proziniu ar eiliuotu – skaitytojas susidurs, atsivertęs rinkinį.

Vestuvėms skirti rinkiniai komponuoti pagal bendrą panegirinių rinkinių modelį, o specifinės modifikacijos buvo nulemtos konkrečios kūrinio

palatinidis Vitebscensis, Palaemonico orbi indicatum atque a minima S. I. [...] signatum, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1741. (Egz. VUB IV 30377)

⁷¹¹ *Serenitas publicae laetitiae ex auspiciatissimis pareliis magnorum nominum videlicet [...] Constantini [...] Plater, palatinidae et praefecti Livoniae, nec non [...] Augustae [...] Ogińska palatinidis Trocensis, in nuptiali eorundem luce affulgens, [...] ab [...] S. I. residentiae Düneburgensis adumbrata A. 1744, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1744]. (Egz. VUB IV 30558)*

⁷¹² *Gratulatio nuptialis [...] Constantino [...] Plater, praefecto Livoniae, nec non [...] Augustae Ogińska, palatinidi Trocensi, nomine obligatissimae fundatrici suae Lithvaniae provinciae scholarum piarum, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1744. (Egz. VUB IV 31150, IV 31184)*

⁷¹³ *Roma in flore flos par regnorum reginae Romae in vicario regiae maiestatis lilio [...] Christophori Constantini Pac, supremi mareschalci Tribunalis M. D. L. ejusdemque ducatus notarij, capitanei Caunensis, etc. sociantis aeviterno floridissimi connubij foedere [...] Barbaram [...] Ogińska, castellanidem Vitebscensem inter nuptialium sertorum flores, simul cum aemula Romuleis triumphis porta, ac integra florentis imperij Romani gloria efflorescens, Romano-Palaemonij orbis applausibus, nec non Academiae Universitatis Vilnensis S. I. vernantibus in floridos applausus pennis celebrata floris Nazareni A. 1715, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1715]. (Egz. VUB IV 30382, IV 41070)*

⁷¹⁴ *Amplissimo nomini et honori [...] Adami Brzostowski, praefecti Daungoviensis, colonelli militiae exoticae M. D. L. ac S. R. M. succamerarii, nec non [...] Genovefae Ogińska, palatinidis Trocensis, penes nuptialem actum a devotissimo fundatrici suae Neodolscensi collegio scholarum piarum epithalamicon A. 1743 6 Kalendas Martij, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1743] (Egz. VUB IV 30727)*

⁷¹⁵ *Oratio epithalamica [...] Antonio Dowoyna Sollohub, thesauraridae M. D. L., praefecto Jezierzycensi, nec non [...] Brigidae Radivillia, palatinidi Novogrodensi, ad vitalitio junctis faedere nomine Litvaniae provinciae scholarum piarum A. D. 1744, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1744]. (Egz. VUB IV 31188)*

⁷¹⁶ *Praesagium publicae fortunae ex concursu siderum Radivillianae Wisniowieccianaeq[ue] familiae sub fortunatissimum connubium [...] Michaelis Radziwill, [...] Praemisliensis [...] capitanei, [...] et [...] Franciscas [...] Korybutówna Wisniowiecka, palatinidis Cracoviensis, observatum a collegio Pincensi S. I. [...] A. D. 1725, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1725] (Egz. VUB IV 41039)*

⁷¹⁷ *Sidus Sarmatiae splendore familiae et virtutum ornamentis conspicuum [...] Antonius Josephus [...] Ursinus Dowoyna Sollohub, capitaneus Jezeriscensis, in conjunctione cum magno sidere [...] Brigida principe Radiwillia, palatinide Nowogrodensi, inter publica communis laetitiae signa exiguo lumine orationis auctum ab obligatissimo collegio Academico Vilnensi S. I. A. D. 1744, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1744]. (Egz. VUB IV 30972)*

paskirties. Epitalaminį rinkinį sudarė antraštinis lapas, kitoje jo pusėje paprastai būdavo atspaudžiama graviūra, vaizduojanti herbinę kompoziciją, sudarytą iš abiejų jaunavedžių giminių herbų, po ja – herbinis eilėraštis, dažniausiai eiliuotas eleginiu distichu. Kitame puslapyje buvo spausdinama dedikacija arba kreipimasis į jaunavedžius, po kurios eidavo prozinė panegirika, epitalaminė kalba arba elogijai. Tokį struktūrinį modelį atitinka beveik visi vestuvių proga išleisti rinkiniai, o jam iliustruoti pasitelkėme prozinį panegirinį leidinį *Visuotinio džiaugsmo šviesulys*⁷¹⁸, išleistą Vilniaus akademijos spaustuvėje 1744 m. Jis skirtas Konstantino Liudviko Broel Pliaterio (1722–1778), Livonijos prefekto, ir Augustos Oginskytės (1724–1791), Kozelsko kunigaikštystės ir Trakų vaivadaitės, vestuvėms. Šį rinkinį aptarsime plačiau.

Visuotinio džiaugsmo šviesulį puošia antraštinio lapo kitoje pusėje atspausintas jaunavedžių poros jungtinis herbas, lydimas 8 eil. herbinio eilėraščio, eiliuoto eleginiu distichu. Kiti rinkinio struktūriniai elementai – du proziniai tekstai – „Dedikacija“ ir didelės apimties (A–H₂ verso) „Panegirika“. Šis rinkinys priskirtinas pirmajai epitalaminių rinkinių grupei.

Šventine nuotaika alsuojančioje „Dedikacijoje“, pasirašytoje Daugpilio rezidencijos jėzuitų, iškilmingai kreipiamasi į „Šviesiausiuosius Jaunavedžius“ (*Sponsi Illustrissimi*), pabrėžiamas įvykio išskirtinumas ir šios santuokos visuomeninė svarba. „Panegirika“ taip pat pradedama kreipimusi į jaunąją porą. Jos įžangoje, atliepiant antraštės formuluotę, keliskart nuskamba žodis „šviesulys“ (*serenitas*): „Šviesiausieji JAUNAVEDŽIAI, [jūsų] džiaugsmingos Vestuvės žmonėms yra tarsi geistas šviesulys Danguje. Ši šviesulio jėga ir prigimtis yra [tokia], kad galėtų išsklaidyti debesis, apsiautusius dangų [...]“⁷¹⁹ Įvykį lydinti visuotinio džiaugsmo atmosfera akcentuojama apmaštant vestuvių reikšmingumą, dviejų kilmingų giminių susijungimą. Dėl vestuvių kylantis

⁷¹⁸ *Serenitas publicae laetitiae ex auspiciatissimis pareliis magnorum nominum videlicet [...] Constantini [...] Plater, palatinidae et praefecti Livoniae, nec non [...] Augustae [...] Ogińska palatinidis Trocensis, in nuptiali eorundem luce affulgens, [...] ab [...] S. I. residentiae Düneburgensis adumbrata A. 1744, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1744]. (Egz. VUB IV 30558)*

⁷¹⁹ „Quod exoptata serenitas in Polo, idem geniales Thedae efficiunt in populo, SPONSI *Illustrissimi*. Ea vis et natura serenitatis est, ut caelum nubibus obsessum explicet [...]“; in: *ibid.*

džiaugsmas stipresnis net už vidurdienio saulę: „Taip saulė, vidurdienį atsidūrusi aukščiausiam dangaus taške, dosnia šviesa neapglėbia žemės, kaip šios dienos laimingas įvykis visų mintis [užpildo] džiaugsmu.“⁷²⁰ Perėjus prie bendro jaunavedžių enkomijo, iš pradžių giriamas abiejų pusių protėvių garbingumas ir galybė. Retoriškai klausama: „Šviesiausieji JAUNAVEDŽIAI, kurio iš *Jūsų* giminės Vardas senesnis? Kurio *Garsesnis*?“⁷²¹ Pliateriai pristatomi kaip „Šventosios Romos imperijos kunigaikščiai, šviesiausieji Vestfalijos kunigaikščiai“⁷²², o apie Oginskius sakoma, kad jie yra „galingiausieji Rusios valdovai“⁷²³. Po to šlovinama jaunikio pusė, jos genealogiją vedant nuo 1224 m., nuosekliai vardijami garsieji Pliaterių atstovai. Perėjus prie Oginskių, nuotakos protėvių, šlove ir darbais prilygstančių Pliateriams, pabrėžiama, kad „[...] visi [Oginskiai] yra nenugalėtos dvasios Herojai“⁷²⁴. Vardijami ir šlovinami į vestuves atvykę kilmingi svečiai. Pliaterio enkomijas, palyginti su Oginskytės, yra kur kas labiau išplėtotas. Jame nekalbama apie kūno tvirtumą ir dailią išvaizdą (tai būtų būdinga antikinio epitalamijo konvencijai⁷²⁵), bet giriami nuopelnai, būdo savybės, daugiausia dėmesio skiriant išsilavinimui. Nuotakos enkomijuje aukštinamas jos grožis ir būdas:

Nėra ko daug ginčytis dėl Tavo Augustos atskirų kūno ir dvasios dovanų, nes jau vien dėl to, kad ji yra Oginskytė, jau Taviškė, ir kad ji yra begal panaši į tave, [savaime] privalu [pareikšti], jog ji yra visapusiškai gražiausia: ar žiūrėsi grožio, ar didžiausios jos puošmenos – drovumo, ar Išminties, kokios galėtum palinkėti ir vyrams.⁷²⁶

Enkomijas baigiamas pabrėžiant, kad nuotaka visais požiūriais yra verčiausia jaunikio: „[...] Gimine, prigimtimi, kūno grožiu, dorybe Augusta

⁷²⁰ „Non ita Sol, ubi in meridiem provectus est, lumine terras liberali complet, uti hujus diei fortuna mentes omnium laetitia“, in: *ibid.*

⁷²¹ „Quid *Vestro* Nomine, SPONSI *Illustrissimi*, antiquius? Quid *Illustrius*?“, in: *ibid.*

⁷²² „Principes Sacri Romani Imperii, Vestphaliae Duces Serenissimi“, in: *ibid.*

⁷²³ „Monarchae Russiae Potentissimi“, in: *ibid.*

⁷²⁴ „[...] omnes invicti animi Heroes“, in: *ibid.*

⁷²⁵ Katarzyna Mroczek, „Epitalamium“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, p. 220.

⁷²⁶ „Supervacaneum est pluribus disserere, de singularibus animi, corporisque dotibus Augustae Tuae, cum eo ipso, quod Oginscia sit, et jam Tua sit, tibi que simillima, necesse est eam esse undequaque ornatissimam; si formae praestantiam, illiusque summum decus pudicitiam, si Prudentiam, qualem vel in viris desideraveris [...]“, in: *Serenitas publicae laetitiae*.

yra labiausiai verta Konstantino⁷²⁷. Baigiamojoje „Panegirikos“ dalyje dar kartą sugrįžtama prie visuotinio tėvynės ir šeimos džiaugsmo, skamba tradicinis linkėjimas susilaukti vaikų, kurie būtų verti savo protėvių: „[...] Palikuonių, panašiausių į Jūsų Protėvius“⁷²⁸, taip pat linkima laimingo, garbingo ir ilgo gyvenimo:

Nagi, gyvenkite, tegul jūsų gyvenimą daro laimingą visų gėrybių pagausėjimas, tegul jį puošia garbė, draugai, tebūna ilgas kaip Nestoro, tebūna niekad nepažeidžiamas, kad puoštų Tėvyne, didintų Šeimos garbę, saugotų ir gintų Lietuvos Provinciją ir Mūsų Rezidenciją Daugpilyje.⁷²⁹

Aptartosios „Panegirikos“ pagrindiniai teminiai akcentai (abiejų jaunujų protėvių, giminių ir šeimos narių šlovinimas, vestuvių svečių pagyrimas, jaunojo ir nuotakos enkomijai bei linkėjimas ateityje nešti naudą tėvynei, gyventi garbingai, didinti giminės šlovę, susilaukti palikuonių), viena vertus, rodo epitalamijo konvencijų, apibrėžtų Dominyko Dekolonijos retorikoje⁷³⁰, gyvybingumą. Kita vertus, jaunikio enkomijo ypatumai ir „Panegirikos“ teksto meninė stilistika, nepasižyminti epitalamijo kanonui būdingais antikinės mitologijos įvaizdžiais, liudija antikinės literatūrinės tradicijos kaitą – vestuvėms skirtas kūrinys artėja prie barokine amplifikacija persunkto proginio sveikinimo.

Antrajai, mišriųjų epitalamijų grupei iliustruoti pasirinkome epitalaminį leidinį *Laimingas amžius*⁷³¹, skirtą kunigaikščio Mykolo Kazimiero Radvilos „Žuvelės“ (1702–1762) ir Pranciškos Uršulės Višnioveckos (1705–1753), Krokuvos vaivadaitės, vestuvėms, įvykusioms 1725 m. balandžio 23 d.

⁷²⁷ „[...] Genere, indole, forma, virtute, Augusta est, Constantinoque dignissima“, in: *ibid.*

⁷²⁸ „[...] *Vestrisque* Majoribus simillimos Nepotes [...]“, in: *ibid.*

⁷²⁹ „Vivite jam, transigiteque vitam bonorum omnium accessionem felicem, honoribus summam, amicis florentem, diuturnitate Nestoream, incolumitate constantem, Patriae ad ornamentum, Familiae ad gloriae augmentum, Provinciae Litvanae, Residentiaeque Nostrae Duneburgensi ad tutamen et praesidium“, in: *ibid.*

⁷³⁰ [Dominicus de Colonia], *op. cit.*, p. 341–342.

⁷³¹ *Saeculum secundum connubialis nexus, Radvilianam inter ac Wisniowiecianam regias domus, cum perennaturae felicitatis omine a [...] Michaele Radziwiłł, duce in Nieśwież [...] Birze, Dubinki [...] capitaneo, nec non a Francisca Korybuth [...] Wiśniowiecka, palatinide Cracoviensi, inchoatum; jam vero festivos inter celsissimi hymenaei exortus, ad privilegiatum obligatae gratitudinis aram, cum votiva obligatione capitalis cultus celebratum a [...] Radviliano Nesvisiensi [...] collegio S. I., Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1725]. (Egz. VUB IV 30560)*

Leidinio viršelyje esantis įrašas ranka nurodo, kad kūrinio autorius yra Antanas Chondzinskis⁷³².

Leidinio struktūra atitinka aptartąjį epitalaminių leidinių modelį. Antraštinio lapo kitoje pusėje atspausta graviūra, vaizduojanti jungtinį abiejų jaunavedžių herbą su puošnia herbo skraiste, kurią sudaro tarp augalinių motyvų įkomponuotos karūnos ir valdžios insignija – lazdos. Virš herbo atvaizdo išspausdintas išplėtotas dedikacinis įrašas „Aukščiausių ir Šviesiausių JAUNAVEDŽIŲ PROTĖVIŲ HERBUI“⁷³³, kurį palydi Klaudiano ir Ovidijaus poezijos eilutės, herbo apačioje – eleginiu distichu eiliuotas ketureilis, komentuojantis herbo grafinį vaizdą ir jį siejantis su leidinio antrašte. Kitame puslapyje, papuoštame Radvilų herbo Ereliu, išspausdintas nemažos apimties (A₂ recto–B verso) kreipimasis į jaunavedžius, pasirašytas Nesvyžiaus kolegijos jėzuitų, po to tradiciškai eina svarbiausioji leidinio dalis – didelė vestuvinė „Panegirika“ (B₂ recto–P verso).

Kreipimesi „Į Aukščiausius, Šviesiausius ir Kilniausius KUNIGAİKŠČIUS SUŽADĖTINIUS“⁷³⁴ pirmiausia pabrėžiama vienodai garbinga abiejų sužadėtinių kilmė, džiūgaujama dėl vestuvių, tarsi užbėgant įvykiams už akių, tikinama, kad sveikinimo kalboje bus linkima „laimingiausio Amžiaus“ (*Saeculum secundissimum*).

„Panegirikos“ pradžioje, po kreipimosi į sužadėtinius, pirmiausia su dėkingumu minimas vienas iš garsiausių ir katalikybei labiausiai nusipelnusių Radvilų – Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (1549–1616), Nesvyžiuje fundavęs parapinę bažnyčią ir prie jos įsteigęs jėzuitų kolegiją, parapines bažnyčias taip pat pastatęs Dambroje, Bialoje, Myriuje, Svežene,

⁷³² Antanas Chondzinskis (Antonius Chądzyński, 1687–1750), retorikos ir teologijos profesorius, jėzuitas. Retoriką dėstė Varšuvoje (1717–1718) ir Plocke (1718–1719). Kūrinio parašymo metu profesoriavo Nesvyžiuje (1724–1725 dėstė moralinę teologiją) arba Pinske (1725–1727 dėstė scholastinę, pozityviają ir polemą teologiją). Žr.: „Chądzyński Antoni“, in: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, Wydawnictwo WAM, 1996, p. 87.

⁷³³ „In PROAVITA DECORA Celsissimorum ac Illustrissimorum NEO-SPONSORUM“, in: *Saeculum secundum*.

⁷³⁴ „Ad Celsissimos, Illustrissimos ac Excelentissimos PRINCIPES NEO-SPONSOS“, in: *ibid.*

Černivciuose⁷³⁵. Šis pašlovinimas turi ir „praktinę“ funkciją – tai Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos padėka, išsakoma „Panegirikos“ autoriaus lūpomis. Po to pereinama prie įvykio nušvietimo: Mykolo Kazimiero Radvilos ir Pranciškos Uršulės Višnioveckos vestuvės apibūdinamos pabrėžiant ne tik jų politinę svarbą, bet ir jaunavedžių jausmus (sužadėtuovės su Pranciška Uršule labai supykė kunigaikščio motiną, kuri jam į žmonas buvo numaciusi kitą kandidatę⁷³⁶):

Pasaulyje ištis retas Feniksas, RADVILŲ-VIŠNIOVECKIŲ širdžių mazgas, kurį tik dvi dešimtys Olimpiadų⁷³⁷ vos įstengia surišti. Žinoma, amžių darbas yra visam laikui į amžinai tversiančią sąjungą sujungti vieningas dešiniąsias, kurios, susijungus Giminėms, valdo Europą; jų visuotinė laimė, paremta Atlanto pečiais, atlaiko bet kokią bėdą; kurią [visuotinę laimę] tvirčiau už bet kokį deimantą sustiprina širdžių Valdovė meilė, ir ką tik sulydė neišardoma sielų sąjungą.⁷³⁸

Abiejų jaunųjų genealogija vedama iš atvykusių su Palemonu Romos patricijų: Radvilos kildinami „iš Dausprungo, Višnioveckiai – iš Prospero Cezarinio, Stulpų herbo patricijaus“⁷³⁹. Abi giminės garsios praeities žygiais. Istoriniai įvykiai supinami su mitologiniu kontekstu minint net keturis iš dvylikos Heraklio žygdarbių:

Kiek bebūtų prabėgę Amžių po Šviesiausių Valdovų [valdymo laiko], RADVILŲ ir VIŠNIOVECKIŲ Giminė [tiek] suskaičiuoja Vardų, kiek yra Neįveikiamiausių Herojų, kurie, prilygę Heraklio tvirtumui, [susikovę] su Lernos pabaisomis, nugalėjo Rytų hidras, bijotinas ne dėl septynių, bet dėl tūkstančio galvų; sutramdė Baltijos liūtus, žiauresnius už Nemėjos, išvaikė Sarmatijos laukų siaubėjus Erimanto šernus, grąsinčius ne geležimi, o dantimis: [nugalėjo] Geriono Jaučius,

⁷³⁵ Edvardas Kotlubajus, *Radvilos: Nesvyžiaus galerijos portretai*, iš lenkų kalbos vertė Tamara Bairašauskaitė, Vilnius: Mintis: 1995, p. 225, 230.

⁷³⁶ *Ibid.*, p. 325.

⁷³⁷ Olimpiados vykdavo kas ketverius metus, taigi prisireikė daugiau nei 80 metų, kol buvo sudaryta reta kaip feniksas santuoka, sujungusi Radvilų ir Višnioveckių gimines.

⁷³⁸ „Rarus certe in orbe Phoenix, RADIVILIANO-WISNIOWIECCIANUS nexus cordium, quem vicinae nonnisi Olympiades vix colligare sufficiunt. Negotium nempe saeculorum jungere concordēs aeternum duratura in foedera dexteras, quae orbem Europaeum in colligatis manu tenent Nominibus, quorum Atlanteis innixa humeris extra omnem casum publica subsistit felicitas, quam omni solidius adamante cordium Imperator sustentat amor, et perniciosae divisionis expers pretiosissimus animorum unio pridem solidavit“, in: *Saeculum secundum*.

⁷³⁹ „[...] RADIVILIANAM Progeniem a Dorsprungo, WISNIOWIECCIANAM a Prospero Caesarino Columna [...]“, in: *ibid.*

gašdinusius kaip mėnulis lenktais ragais, [dar] siaubingesnius nei Perilo⁷⁴⁰ buliukai, baubiančius lenkams karo mašinomis, Gradyvui paskerdė aukojamą gyvulį, kad laurais derlingai Sarmatijai netrūktų Herojinio Amžiaus.⁷⁴¹

„Panegirikos“ teminį branduolį sudaro pasakojimas apie Radvilų istoriją ir karinius nuopelnus, jį autorius iliustruoja keliomis citatomis iš Sarbievijaus⁷⁴² ir Klaudiano⁷⁴³ poezijos.

Sunku apibrėžti jaunikio enkomijo ribas: Mykolui Kazimierui Radvilai tenkantys pagyrimai yra netiesioginiai, jie, supynus su kitų giminės narių šlovingų žygių, atliktų darbų aprašymu, išbarstomi visoje „Panegirikoje“. Išskirtinas vienas iš epizodų, kuriame jaunasis Radvila lyginamas su Atėnų įstatymų leidėju Solonu: „Pamatęs Soloną, regėjai Graikiją, pamatei Atėnus, Aukščiausiasis Kunigaikšti, SUŽADĖTINI, tavyje iš tikrųjų sutelkta Tavųjų Protėvių Garbė [...]“⁷⁴⁴.

Nuotakos enkomijas pradedamas digresija, primenančia garsias meilės istorijas, apdainuotas vėlyvosios Antikos epitalamijuose, tapusiuose vestuvių poezijos sektiniais pavyzdžiais. Kanoniniu vestuvinių kūrinių autoriumi pasirinktas Klaudianas (Claudius Claudianus, apie 370–po 404). Pabrėžiama, kad jaunikis rado savęs vertą nuotaką kaip „[...] Palemono Honorijus – MARIJĄ, Stilichonas – Sereną, Paladijus – Celeriną [...]“⁷⁴⁵, taigi kaip garsiųjų Klaudiano kūrinių herojai. Jaunosios grožis ir kuklumas, viena iš svarbiausių būdo savybių, dažniausiai iškeliamų epitalamijuose, atskleidžiami lyginant ją su gamtos pavasariniu nubudimu:

⁷⁴⁰ Perilas – Agrigento gydytojas, tiranui Falaridui pagaminęs varinį jautį. Šio jaučio viduje turėjo būti sudeginami nubaustieji mirties bausme.

⁷⁴¹ „Post Serenissimos Regnatores quotquot retroactis Saeculis RADIVILIANA ac WISNIOWIECCIANA Prosapia computat Nomina; tot Invictissimos recenset Heroes, qui Herculeum imitati robur, pro Lernaes monstribus, Orientales hydras, non septemplici, sed milleno metuendas vertice, edomarunt; Nemaeis saeviores Balticos Leones cicurarunt, populatores Sarmaticorum agrorum Erymanthios apros, dente non ferro minaces, fugarunt: Geryonis Tauros, Tauricae Lunae formidandos cornibus, Juvencis Perilli horribiliores, bellicis Machinis immugientes Polono, in victimam mactarunt Gradivo, ut feraci laurearum campestri Sarmatiae Heroicum non desideraretur Saeculum“, in: *Saeculum secundum*.

⁷⁴² *Lyr.* I, 11 (eil. 31–36).

⁷⁴³ *Panegyricus dictus Olybrio et Probino consulibus* (eil. 42–47).

⁷⁴⁴ „Viso Solone, vidisti Graeciam, spectasti Athenas, verius in te Celsissime Princeps NEOSPONSE Illustrissima Praedecessorum Tuorum Decora conce[n]trata [...]“, in: *Saeculum secundum*.

⁷⁴⁵ „[...] Par Parem, Palaemonicus Honorius MARIAM, Stilico Serenam, Palladius Celerinam“, in: *ibid.*

Amžius žydinčiu teisėtai bus pavadintas kad ir dėl balandžio mėnesio, puošiančio žemę žiedais, bet labiausiai dėl Sarmatijos Gražuolės Kunigaikštytės PRANCIŠKOS, Krokuvos Vaivadaitės, kilusios iš VIŠNIOVECKIŲ Garbingų Namų, pavasarinio žydėjimo: [amžius,] gražus dėl veido, [nutvieksto] pavasarišku linksmumu, purpurinis, nes, skleidžiantis rožėms, kukliame veide [matome] pavasarinę Didybę, arba labiausiai dėl Aukščiausiojo Kunigaikščio Krokuvos Vaivados Protėvio [palikuonės] Aukščiausiosios NUOTAKOS purpuro, giminės vardas reikalauja būti pavadinamas purpurinio amžiaus vardu [...].⁷⁴⁶

Abiejų sužadėtinų, jų giminių ir svečių enkomijas baigiamas Sarbievijaus odės „Popiežiaus Urbono VIII pašlovinimas“⁷⁴⁷ parafraze. Autorius pasirenka odės strofą, kurioje minimas tiek aukso amžius (prasmės požiūriu, jis atitinka epitalamijo antraštę *Laimingas amžius*), tiek ir purpurinė spalva. Perfrazuojama tik 5-osios eilutės pradžia, tai yra Sarbievijaus kreipinys į popiežių Urboną VIII pakeičiamas kreipiniu į Radvilą: „Radvila, Tu dabartinį plieno / Amžių pavertei Auksiniu.“⁷⁴⁸

„Panegirikos“ pabaigoje skambantis palinkėjimas jaunajai porai komponuojamas įpinant citatą iš Stacijaus (Publius Papinius Statius, apie 45–apie 95) *Silvų*, – paskutinės eilutės, atliepiančios antraštę, tampa kūrinio temos apibendrinimu:

[...] *Eikite per metus*

ir amžius, ir pralengkite ankstesnę Šlovę,

kad, [kliaujantis] dieviškais įstatymais, Jūsų [pačių] įstatymuose Jums amžinai truktų LAIMINGAS AMŽIUS.⁷⁴⁹

⁷⁴⁶ „Floridum saeculum juste nominabitur vel a Mense Aprili, terram floribus adornante, sed maxime a Principis FRANCISCAE Pulcheriae Sarmaticae, Augustae Domus WISNIOWIECCIAE Palatinidis Cracoviensis vernante aetate: amoenum a vultus verna hilaritate, purpureum a Rosis verecundo in ore vernam Majestatem explicantibus: at vel maxime a purpura Celsissimi Principis Palatini Cracoviensis Progenitoris Celsissimae NEOSPONSAE, purpurei nomen sibi vindicat aevi [...]“, in: *ibid.*

⁷⁴⁷ Sarbievijus (*Lyr.* I, 5, eil. 5–8): „Per te reficto ferro adamantinum / Offulsit auro saeculum, et undique / Gazis coronatumque gemmis, / Purpureo revirescit aevo“. Ritos Katinaitės vertimas: „Negailėstingo plieno ir geležies / Kietosios amžių pavertei auksiniu, / Išdabinai jį brangenybėm, / Suteikei jam purpurinę spalvą“. Cituota iš rinkinio Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai*, p. 28–29.

⁷⁴⁸ „Per Te RADZIWIŁŁ, nunc Adamantinum / Offulsit auro Saeculum, et undiq[ue] / Gazis Coronatumq[ue] gemmis / Purpureo revirescit aevo“, in: *Saeculum secundum.*

⁷⁴⁹ „[...] *Ite per annos / Saeculaq[ue], et priscae titulos praecedite Famae / ut ordinatione Divina, in Vestra Ordinatione perenne in aevum Vobis perseveret*“, in: *ibid.* Kursyvu išskirtos eilutės – tai citata iš Stacijaus veikalo *Silvae*, II, *Carmen* II „Villa Surrentina Pollii Felicis“ (eil. 145–146).

Aptartoji vestuvių „Panegirika“ – tai enkomijas, sukonstruotas pagal bendrą panegirinių kalbų schemą, pasak Reginos Koženiausienės, turėjusią gilią tradiciją LDK Renesanso ir Baroko epochose⁷⁵⁰. Vestuvės, kūrinį inspiravusi proga, šią schemą šiek tiek koreguoja, tekstą nuspalvina epitalamine simbolika, tačiau netampa temine ašimi.

„Panegirikos“ stilistiką, pasižyminčią gausia mitologine topika, lėmė kelios priežastys. Pirma, kūrinys parašytas brandžiojo Baroko epochoje, dar neišsisėmus proginės kūrybos tradicijai, tvirtai besirėmusiai jėzuitų humanistinio mokymo metodu, todėl „Panegirika“ pirmiausia atspindi jos autoriaus Antano Chondzinskio, retorikos profesoriaus, erudiciją. Antra, abu kūrinio dedikatai turėjo puikų išsilavinimą, o Pranciška Uršulė Višnioveckė dar iki vestuvių garsėjo kaip poetė (*Sapfo polska*)⁷⁵¹, taigi tikėtina, kad autorius siekė atitikti dedikatų apsiskaitymą ir literatūrinį skonį.

Poezijos citatoms, svarbiai kūrinio stilistikos detalei, pirmiausia tenka ne dekoracinis, bet prasminis krūvis: jos pasitelkiamos kaip minties akcentas, temos apibendrinimas arba atstoja tradicinį linkėjimą, kuriuo užbaigiamas epitalaminis kūrinys. Beje, įdomu pažymėti, kad citatos išskiriamos kitokiu šriftu, greta dažniausiai nurodant autorių, bet, tikintis skaitytojų (ar klausytojų) erudicijos, informaciją apie cituojamą kūrinį pateikiant ne visada.

Trečiąją vestuvinių kūrinių grupę sudaro eloginiai kūriniai. Šią grupę pristato Trakų kašteliono Juozapo Bžostovskio (1692–1745) ir Vitebsko vaivadaitės Barbaros Pociėjūtės (m. 1730) vestuvėms skirtas elegijų rinkinys *Auksinis raištis*⁷⁵². Šio tradicinės sandaros rinkinio šerdis yra šeši elegijai.

⁷⁵⁰ Tyrėja pateikia tokią panegirinių kalbų schemą: 1) įžanga apie būtiną pareigą girti įžymius asmenis kaip ypatingą pavyzdį jų palikuonims; 2) pasakojimas – kilmės, giminės, išsilavinimo, veiklos (darbų, nuopelnų), garbės, dorybių gyrimas; 3) palyginimas su kitais garsiais asmenimis: istorinėmis asmenybėmis, mitologijos ar Biblijos personažais; 4) pabaiga, kviečianti sekti tuo pavyzdžiu, arba kitos išvados, dažniausiai amžinosios šlovės, nuopelnų savo tautai, tauraus Dievo atpildo, dvasios nemirtingumo akcentavimas. Žr.: Regina Koženiausienė, *Retorika: Iškalbos stilistika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999, p. 24–25.

⁷⁵¹ Eugenija Ulčinė, „Radvilų teatras Nesvyžiuje“, in: Eugenija Ulčinė, Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 280.

⁷⁵² *Aureum vinculum aeterno foedere sociati ferri in avitis armis stapede et sagitta per auspiciatissimi connubij nexum colligatis [...] Josephi Brzostowski, castellanidae Trocensis, [...] nec non Barbarae Pocięówna, palatinidis Vitebscensis, inter festivos illustrissimi hymenaei plausus et publicae felicitatis*

Įprastinė struktūrinė dalis – prozinis kreipimasis į jaunavedžius – pasirašytas Vilniaus jėzuitų kolegijos ir universiteto. Kaip reikšminga detalė išskirtina kreipimosi pabaigoje įterpta citata iš Johno Barclay’aus⁷⁵³ kūrinio *Argenidė* (*Argenis*). Šis škotų poetas ir rašytojas LDK proginėje literatūroje greta kitų autorių cituojamas iki pat XVIII a. vidurio⁷⁵⁴. Minėtasis kūrinys, pasakojantis apie Argenidės, Sicilijos karaliaus Meleandro dukters, ir jaunuolio Poliarcho meilės istoriją, pasibaigusia vestuvėmis, pasitelktas kaip neolotyniškosios literatūros pavyzdys, puikiai derantis su epitalamine tematika. Cituojamos eilutės atlieka linkėjimo funkciją, kuriuo paprastai baigiama ne tik panegirinė kalba, bet ir kreipimasis arba dedikacija: „Sujunkite vieningas dešiniąsias į gyvuosiančią sąjungą, / Valio! Sujunkite dešiniąsias, Tu, dailiausioji Mergele, / ir Tu, [kuris taip išsiskiri] tarp vyrų, kaip giedrą naktį purpurinė Aušrinė užtemdo gretimas žvaigždes.“⁷⁵⁵

Kiekvienas iš elegijų skirtas vis kitam dedikatui ir turi atskirą antraštę. Elegijus vienija antraštinis „auksinio raiščio“ (*aureum vinculum*) leitmotyvas, išskirtas jau leidinio pavadinime. Pirmasis elegijas⁷⁵⁶ skirtas jaunikio giminei. Jo įžangoje skamba invokacija į deivę Svadą ir prašoma jos pagalbos. Svadai

omina orbi Sarmatico repraesentatum [...] a collegio et alma Universitate Vilnensi S. I. A. 1714, [Vilnae]: Typis Academicis S. I., [1714]. (Egz. VUB IV 30671).

⁷⁵³ Johnas Barclay’us (John Barclay, 1582–1621): minėtini šio poeto, rašytojo ir satyriko kūriniai – tai *Euformiono satyrikonas* (*Euphormionis Lusini Satyricon*, 1603–1607) ir *Argenidė* (*Argenis*, 1621). Pirmasis veikalas yra satyrinis romanas su poezijos intarpais, parašytas sekant Petronijumi, aštriai kritikuojantis jėzuitus, antrasis sukurtas „adaptavus antikinį romaną ir antikinį dialogą (ypač ryški Heliodoro *Etiopinių pasakojimų* ir Ksenofonto *Kyro ugdymo* įtaka) ir laikytinas naujo žanro kūrinium – politiniu romanu“. Žr.: John Barclay, *Argenis*, edited and translated by Mark Riley and Dorothy Pritchard Huber, vol. I, (*Bibliotheca Latinitatis Novae*), Assen: Koninklijke Van Gorcum, 2004, p. 11. *Argenidė* į lietuvių kalbą išversta nebuvo, į lenkų kalbą išvertė Wacławas Potockis (išl. 1697).

⁷⁵⁴ Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje išleistuose proginiuose leidiniuose cituoti ir klasikiniai romėnų autoriai, ir vėlyvosios Antikos kūrėjai. Tarp dažniausiai cituotųjų paminėtini Klaudianas, Stacijus, Horacijus, Manilijus, Vergilijus, Propercijus, Ovidijus, Plinijus Jaunesnysis. Taip pat cituotos ištraukos iš Salustijaus, Petronijaus, Anakreonto, Marcialio, Auzonijaus, Mureto, Lukano, Venancijaus Fortunato kūrybos. Iš amžininkų populiariausi buvo Motiejus Kazimieras Sarbievijus, Jokūbas Baldė, Jonas Kviatkevičius, Simonas Starovolskis ir minimasis Johnas Barclay’us. Žr.: Asta Vaškeliene, „Literatūriniai XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės autoritetai: teorija ir praktika“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 25, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 51–72.

⁷⁵⁵ „Iungite concordēs mansura in faedera dexteras, / Iungite IO dexteras, Tu formosissima Virgo / Tuq[ue] Viro inter; qualis sub nocte serena / Purpureus socios extingvit Lucifer ignes“, [cit. Barcl., *Argenid.* lib. 5], in: *Aureum vinculum*.

⁷⁵⁶ „AUREUM VINCULUM in serie Illustrissimorum Aboriginum et nexu maximarum Familiarum in Regno Poloniae et Magno Ducatu Litvaniae Illustrissimi Neosponsi“, in: *ibid.*

mitologijoje tenka ir vestuvių deivės, ir iškalbos bei įtaigumo globėjos funkcija⁷⁵⁷:

Paimk stilių⁷⁵⁸, laisvesne Svada, auksinių raiščių⁷⁵⁹ dieną,
ir amžių mazgą

BŽOSTOVSKIŲ puikios giminės [herbo]

BALNAKILPĖJE atlaisvink.

Šis mazgas įžymesnis už Gordijo mazgą, perkirstą Makedoniečio,

kadangi Marso ugnimis išbandžius Herojų gabumus, [jis]

visas tapo auksinis.⁷⁶⁰

Pradėjus nuo herbinių simbolių, toliau pagal vestuvių enkomijo konvenciją iškeliamą garbinga giminės istorija. Pirmieji pagyrimai tenka Lenkijos karaliui Boleslovui Narsiajam. Teigiama, kad visi Bžostovskiai garsūs „taikos ir karo išbandyta Narsa“⁷⁶¹. Autoriaus bejėgiškumas prieš šlovingų protėvių gausybę išreiškiamas interrogacija: „Suskaičiuok anksčiau tarp žvaigždžių priimtus BŽOSTOVSKIŲ / Herojus, jei gali?“⁷⁶² Minimas jaunikio senelis Kiprijonas Bžostovskis (m. 1688), Trakų vaivada, elogijoje pavadintas „Sarmatijos Hektoru ir Nestoru“⁷⁶³, tėvas Jonas Vladislovas Bžostovskis (1646–1710), LDK referendorius, Trakų kaštelionas. Kiti garbingi giminės pagerbiami šlovinant jų herbinius simbolius. Pradedant Bžostovskių Balnakilpe, herbinėje

⁷⁵⁷ Romėnų mitologijoje *Suada*, *Suadela*, graikų – *Πειθώ* – tai įtikinimas, įtaiga; Afroditės, Charičių ir retoriniais gebėjimais pasižymintio Hermio palydovė. Jos vardas taip pat vartotas kaip Afroditės ir Artemidės pravardė; žr.: *Реальный словарь классических древностей по Любкеру*, под редакцией членовъ общества классической филологии и педагогики Ф. Гельбке [и др.], С-Петербургъ: Общества классической филологии, 1885, p. 998. Wilhelm Vollmeris mitologijos žodyne deivę Svadą priskiria su vestuvėmis susijusių dievų (*dii nuptiales*) grupei. Be Svados, šiai grupei dar priklauso Junona, Cerera, Venera, Himenėjas ir Amoras; žr.: [Wilhelm Vollmer], *Dr. Vollmer's Wörterbuch der Mythologie aller Völker*, neu bearbeitet von W. Binder; mit einer Einleitung in die Mythologische Wissenschaft von Johannes Minckwitz, Leipzig: Zentralantiquariat der Deutschen demokratischen Republik, 1990, reprint der Originalausgabe von 1874. Naudotasi 1874 m. leidimo internetine versija, prieiga: <http://www.vollmer-mythologie.de>

⁷⁵⁸ T. y. rašiklį.

⁷⁵⁹ T. y. vestuvių dieną.

⁷⁶⁰ „Attole stylum aureis in vinculis liberior suada, / et saeculorum nexum / in pretiosa STRZEMIENIORUM BRZOSTOWSCIANA / serie resolve. / Nobilior hic Gordio Macedonis nodus, / quia totus probata Martijs ignibus Heroum / indole aureus“, in: *Aureum vinculum*.

⁷⁶¹ „[...] Toga et Sago probata virtus [...]“, in: *ibid*.

⁷⁶² „Receptos pridem inter astra BRZOSTOWSCIOS / Heroes numera si potes?“, in: *ibid*.

⁷⁶³ „[...] Hector et Nestor Sarmatiae [...]“, in: *ibid*.

galerijoje rikiuojamos Sapiegų Strėlės, Radvilų Ereliš, Rajeckių Gulbė, Oginskių Vartai, Leščinskių Stumbro Galva etc.

Antrasis elegijas⁷⁶⁴ dedikuotas nuotakos giminėms. Jis truputį trumpesnis nei aptartasis, tačiau sukomponuotas pagal tuos pačius principus. Pirmiausia šlovinamas nuotakos giminės herbinis simbolis – Strėlė: „Plunksna išmatuok POCIEJŲ STRĖLĖS skrydį, / nieko žemai nepagausi; / ką aukštasis eteris užkelia ant obelisko.“⁷⁶⁵ Nekonkretizuojant, kas yra Pociųjų protėvis, nurodoma, kad ši giminė, kaip ir Chodkevičiai bei Tiškevičiai, kilusi iš Rusios valdovų. Minimas LDK kancleris Aleksandras Pociėjus⁷⁶⁶, Brastos kaštelionas, Kijevo ir visos Rusios unitų metropolitas Adomas Ipatijus Pociėjus (1541–1613), jaunosios senelis Vitebsko vaivada Leonardas Pociėjus (1632–1695). Protėvių šlovinimo tema supinama su trumpučiu nuotakos pagyrimu. Jis išsakomas kaip minėtojo Aleksandro Pociėjaus, proprosenelio, sveikinimas:

Šitas yra Tavo, Šviesiausioji Nuotaka, prosenelių prosenelis,
kuris Tave, jauniausią rinktinį perlą [sveikindamas],
iš JUOZAPO kratero šiandien nulieja Himenėjui.⁷⁶⁷

Kaip ir elegijas, skirtas jaunikio giminei pašlovinti, šis taip taip baigiamas giminių herbinės simbolikos glorifikacija.

Kiti trys elegijai dedikuoti artimiausiems ir garbingiausiems abiejų jaunavedžių giminėms, tikėtina, vestuvių svečiams: trečiasis elegijas⁷⁶⁸ skirtas jaunikio dėdei Konstantinui Kazimierui Bžostovskiui (1644–1722), Vilniaus

⁷⁶⁴ „AUREUM VINCULUM in serie Illustrissimorum Aboriginum et nexu maximarum Familiarum in Regno Poloniae et Magno Ducatu Litvaniae, Illustrissimae Neosponsae“, in: *ibid.*

⁷⁶⁵ „Metire penna SAGITTAE POCIEIANAE volatum, / nil humile deprehendes; / cui sublimis aether in metam prostat“, in: *ibid.*

⁷⁶⁶ Išnašoje nurodoma, kad Aleksandras Pociėjus – tai „garsiausias karaliaus Žygimanto Augusto Herojus, LDK kancleris“ („clarissimus Heros sub Sigismundo Augusto Rege, Cancellarius Magni Ducatus Litvaniae“), in: *ibid.* Pagal elegijoje vedamą giminės genealogiją, tai turėtų būti Adomo Ipatijaus Pociėjaus tėvas Levas Patejevičius Tiškevičius (Lew Patejewicz Tyszkiewicz), karalienės Bonos dvariškis, nuo 1546 m. LDK raštininkas.

⁷⁶⁷ „Tritavus hic Tuus est Illustrissima Neosponsa, / qui Te posthumam lectissimam margaritam / in Cratere IOSEPHI hodie Hymenaeo libat“, in: *Aureum vinculum.*

⁷⁶⁸ „AUREUM VINCULUM Praesidearum Virtutum, Honoris, ac Meritorum Illustrissimi CONSTANTINI BRZOSTOWSKI, Episcopi Vilmensis, Praelati Domestici Sanctissimi Domini Nostri CLEMENTIS XI. Pontificij Solij Assistentis et Abbatis Clarae Tumbae, Patruj Illustrissimi Neosponsi“, in: *ibid.*

vyskupui (1687–1722), ketvirtasis⁷⁶⁹ – jaunosios dėdei Liudvikui Konstantinui Pociėjui (1664–1730), Vilniaus kaštelionui, LDK didžiajam etmonui, penktasis⁷⁷⁰ – nuotakos tėvui Kazimierui Aleksandrui Pociėjui (m. 1728), Vitebsko vaivada.

Paskutiniame elogijuje⁷⁷¹, atliekančiame ir jaunosios poros enkomijo funkciją, kreipiamasi į abu jaunavedžius. Šis elogijas turiniu yra labiausiai susijęs su vestuvių tema. Priminsime, kad pirmasis elogijas pradėdamas invokacija į Svadą, o šis – kreipiniu į rašiklį:

Pakilk pagaliau aukščiau, Rašikli!
ir, toli pasklidus vertingai žiniai, sugrįžk prie Auksinio
raiščio,
ir geriau tai, kas surišta į brangakmeniais nusagstyta mazgą,
JUZAPĄ IR BARBORĄ
nuo senų laikų [pradėdamas] atidžiai aprašyk.⁷⁷²

Paisant elogijo žanrinių reikalavimų, abu sužadėtiniai giriami lakoniškai. Juozapas lyginamas su narcizu, Barbora – su rože, jiems abiemis būdinga „brandi Dorybė“ (*matura Virtus*). Apie judviejų sąjungą sakoma: „Padorumo nuotaka Pamaldumas, / Garbingumo – Nekaltumas.“⁷⁷³ Pabrėžiama, kad jaunuosius sujungė meilė, linkima, kad ji tvirtai juos jungtų ir ateityje:

[Tie], kuriuos sujungė viena tik Meilė,
tegu būna saugūs,
tegu [juos] lydi nedaloma gerovė,
tegu neatsitraukdama seka Laimė, sujungta tvirtu kaip plienas [santuokos] ryšiu.⁷⁷⁴

⁷⁶⁹ „AUREUM VINCULUM Sago et Toga Clarissimorum Facinorum Illustrissimi LUDOVICI POCEY Castellani Vilmensis, Supremi Exercituum Magni Ducatus Litvaniae Ducis, Patru Illustrissimae Neosponsae“, in: *ibid.*

⁷⁷⁰ „AUREUM VINCULUM Meritorum Purpurati Patriae Civis Illustrissimi CASIMIRI POCEY Palatini Vitebscensis, Magni Genitoris Illustrissimae Neosponsae“, in: *ibid.*

⁷⁷¹ „AUREUM VINCULUM a Natura et Virtute collatorum Decorum in aureo Neosponsorum pari, Illustrissimo IOSEPHO BRZOSTOWSKI Castellanida Trocensi, et Illustrissima BARBARA POCEIOWNA Palatinide Vitebscensi relucientium“, in: *ibid.*

⁷⁷² „Eluctare demum altius Calame! / Et sparsa hactenus pretia, in Aureum redige / Vinculum, / aut verius in gemmeum revincta nodum, / IOSEPHUM ET BARBARAM, / a longe contuere“, in: *ibid.*

⁷⁷³ „Probitati nupta Pietas, / Pudori Innocentia“, in: *ibid.*

⁷⁷⁴ „Quos unus sociavit Amor, / una servet incolumitas, / Comitetur indivisa prosperitas, / adamantino iuncta nexu Felicitas consecetur“, in: *ibid.*

Jaunieji raginami būti vertais garsaus vardo ir savo gyvenimu bei ateities darbais toliau jį garsinti:

Papuoškite žymius Vardus Didžiausiomis Dorybėmis,
Bažnyčią – Pamaldumu,
Tėvynę – Nuopelnais,
Gyvensimą Ateitį – Išmintingais Darbais.⁷⁷⁵

Jaunajai porai skirti linkėjimai išsakomi pasitelkiant kedro simbolinę konotaciją. Šis augalas asocijuojamas su ilgaamžiškumu, didybe, jėga, Šventajame Rašte⁷⁷⁶ jis tapatinamas su didingumu, tvirtumu ir gyvybę teikiančiu prieglobsčiu; sužadėtiniai taip pat lyginami su Antikos dievais, – jaunikis vadinamas Apolonu ir Marsu, nuotaka – Minerva ir Diana:

Nemirtinga Šlove, priglauk [jaunuosius] kedruose!
Apolonas ir Paladė,
Gradyvas ir Diana,
JUOZAPAS ir BARBORA
Tegu būna amžina sąjunga sujungti.⁷⁷⁷

Jaunikis ir nuotaka gretinami su brangakmeniais: Deimantas (*Adamas*) ir Perlas (*Gemma*), apibūdinami pasitelkiant floristinę simboliką: Lauras (*Laurus*) ir Alyva (*Olea*), Lelija (*Lilium*) ir Našlaitė (*Viola*). Kaip pastebėjo Mroczek, rožė, lelija ir našlaitė įsitvirtino jau Antikos epitalamijuose, šios gėlės minimos, pavyzdžiui, Stacijaus ir Klaudiano vestuviniuose kūrinuose⁷⁷⁸. Pažymėtina, jog šiame elogijuje nėra epitalamijams itin būdingo topo – linkėjimo susilaukti vaikų. Elogijas, kaip ir kreipimasis į jaunavedžius,

⁷⁷⁵ „Ornate grandia Nomina Maximis Virtutibus, / Religione Ecclesiam, / Meritis Patriam, / Rectefactis victuram Posteritatem“, in: *ibid.*

⁷⁷⁶ Minėtoji simbolika atskleista Ezekielio knygoje (Ez 31, 3–7). Kedras taip pat minimas Jobo (Job 40, 17), Siracido (Sir 24, 13; 50, 12) ir Zacharijo (Zch 11, 2) knygoje.

⁷⁷⁷ „Incide Cedris immortalis Fama! / Apollo et Pallas, / Gradivus et Diana, / IOSEPHUS et BARBARA, aeterno Faedere sociantur“, in: *Aureum vinculum*.

⁷⁷⁸ Katarzyna Mroczek, *op. cit.*, p. 86.

baigiamas citata iš Johno Barclay'aus *Argenidės*: „Tegu [to ryšio] nenutraukia jokia diena ar piktas likimas.“⁷⁷⁹

Elogijų rinkinys *Auksinis raištis* iliustruoja epitalamijo žanrinės modifikacijos galimybę: esminiai vestuvėms skirto kūrinio motyvai perteikiami parapoetine literatūros forma. Rinkinio turinys atspindi pagrindines vestuvių panegirikos (enkomijo) dalis. Pirmieji du elogijai – tai jaunikio ir nuotakos giminėms skirti enkomijai. Jie komponuojami paisant lygybės reikalavimo: abu sužadėtiniai yra verti vienas kito, todėl jų giminėms skirti pašlovinimai turi būti panašios apimties ir turinio. Remiantis tuo pačiu lygiavertiškumo principu rikiuojami tolesni elogijai: dedikuotąjį jaunikio dėdei keičia skirtasis dėdei iš nuotakos pusės.

Vestuvių tematikai artimiausias paskutinis elogijas, šlovinantis sužadėtinius, jų meilę, jaunajai porai išsakantis linkėjimus. Šio elogijo įžanginėje dalyje vartojami imperatyvai (pakelk (*eluctare*), sugrįžk (*redige*), aprašyk (*contuere*)) kuria džiugaus vestuvių šurmulio įspūdį. Neilgomis eilutėmis suskaidytas tekstas, lakoniški palyginimai skamba gyvai ir, tikėtina, buvo maloni išimtis vestuvių svečių ausims, nuvargintoms nuobodžių panegirikų.

Aptartojo rinkinio elogijai pasižymi panegirizmu, hiperboliškumu, manipuliavimu herbine simbolika, tačiau netenka pastebėti Baroko elogijui būdingo ryškesnio žodžių žaismo ar išmoningesnių konceptų.

Pažymėtina, kad antikinio lyrinio epitalamijo tradicija nepasiekė XVIII amžiaus, tačiau keliuose iš rinkinio elegijų galima išgirsti jos tolimą aidą. Elegijuje, skirtame sužadėtinio dėdei, nuskamba invokacija į Himenėją: „Valio, triumfuojančio JUOZAPO Himenėjau!“⁷⁸⁰ Kitas panašus kreipinys įterptas baigiant nuotakos dėdei dedikuotą elegiją: „Sveikink BARBORA,

⁷⁷⁹ „Quod non ulla dies, quod non fata impia rumpant“ [cit. Barcl., *Argenid.* lib. 5], in: *Aureum vinculum*.

⁷⁸⁰ „Io triumphalis IOSEPHI Hymenae!“ in: *ibid.*

Šviesiausiasis Himenėjau.⁷⁸¹ Neabejotina, kad šios eilutės gimė kaip Katulo 61-ojo eilėraščio refreno parafrazė⁷⁸².

Kol kas vienintelis galimas nurodyti eiliuoto epitalamijo pavyzdys – tai pijoro Antano Mikuckio (Antoni Mikucki, 1749–1811) epitalaminis eilėraštis „Šviesiausiajam Jurgiui Potockiui, Tlumačo seniūnui“⁷⁸³, išspausdintas pijorų proginės poezijos antologijoje *Zebranie rymów*. Epitalamijo dedikatas Jurgis Mykolas Potockis (Jerzy Michał Potocki, 1753–po 1796) 1773 m. vasario 21 d. Vilniuje susituokė su Barbora Terese, vienintele Lietuvos išdininko Mykolo Bžostovskio (Michał Brzostowski, 1722–1784) dukterimi. Ši santuoka buvo reikšmingas politinis įvykis, kadangi veddamas Barborą Teresę, Mykolo Kazimiero Oginskio (Michał Kazimierz Ogiński, 1730–1800) seserėčią, Potockis susijungė su vadinamąja *Familija*⁷⁸⁴. Tai alkajine strofa eiliuotas epitalaminis eilėraštis, sudarytas iš 14 strofų (56 eil.). Lakoniška antraštė nepateikia jokių žanrinių nuorodų, tačiau strofinė struktūra, pakili intonacija ir turinio ypatumai leidžia šį eilėrašį laikyti vestuvine ode.

Kūrinyms pradėdamas svarbaus įvykio sujaudintos šurmulingos gamtos vaizdu. Žinia apie vestuves kartu su Vilijos šniokštumu pasklinda visame Vilniuje:

Koks gandas nuošaliuose šlaituose,
rūsčiai šniokščiant pratekančiai Vilijai,
atneštas savais sparnais
nuaidėjo po Palemono kraštą?⁷⁸⁵

⁷⁸¹ „Gratulare Illustrissime BARBARAE Hymenae“, in: *ibid.*

⁷⁸² C. Valerius Catullus, „LXI. Epythalamius Juniae et Manlii“: „Io Hymen Hymenae io / io Hymen Hymenae“. Cituota pagal: [Idem], *C. Valerii Catulli carmina*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit R. A. B. Mynors, Litterarum Latinarum Professor Publicus apud Oxonienses, Oxonii: E Typographeo Clarendoniano [Oxford University Press], 1976, p. 40–50.

Šią invokaciją analizuoja Arthuras Leslie Wheeleris, plg.: Arthur Leslie Wheeler, *Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*, California: University of California Press Berkeley, 1934, p. 192.

⁷⁸³ „Ad Illustrissimum Georgium Potocki Praefectum Tlumacensem“, in: *Zebranie rymów*, p. 149–151.

⁷⁸⁴ Zbigniew Anusik, „Potocki Jerzy Michał“ in: *Polski słownik biograficzny*, t. 28 (1), z. 116, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984, p. 44–47.

Familija – tai politinė grupuotė, kurią sudarė Čartoriskiai, susigiminiavę su įtakingomis LDK ir Lenkijos didikų šeimomis. Ji ypač sustiprėjo ir iškilo Augusto II laikais. *Familija* veikė kaip opozicija respublikonų grupuotei, kuriai Lenkijoje vadovavo Potockiai, Lietuvoje – Radvilos, Sapiegos, Višnioveckiai.

⁷⁸⁵ „Quis in reductis vallibus, aspero / Interfluentis murmure Viliae, / Rumor suis elatus alis / Personuit Palemona circum?“, in: *Zebranie rymów*, p. 149.

Į rengiamų vestuvių šurmuli įsitraukia mitologiniai antikinio epitalamijo personažai: žirgais atskubantis Febas, Aušrinė žvaigždė, Melpomenės dukterų lydima Junona, kuri čia atlieka pronubos vaidmenį. Pronubos epitetas Junonai tenka romėnų mitologijoje, kaip pronubą ją mini, pavyzdžiui, Vergilijus *Eneidoje*⁷⁸⁶ arba Ovidijus *Metamorfozėse*⁷⁸⁷ ir *Herojų laiškuose*⁷⁸⁸. Romėnų vestuvėse pronuba atlikdavo vestuvių iškilmių tvarkdarės funkciją, ja galėjo būti gerbiama vienąkart ištekėjusi ir santuokoje gyvenanti moteris (*univira*). Poetas strofą pradeda retoriniu klausimu (čia įdomu pastebėti sąsajas su analogiškai pradama Sarbievijaus IV lyrikos knygos 21 ode⁷⁸⁹):

Ar klystu? Neabejotinai Febas, paraginęs žirgus, [atskuba] ten,
kur Aušrinė, išbrėškus rytui, perbėga kryžkeles;
jai matosi, kad pronuba Junona,
lydima Melpomenės dukterų [mūzų],

jau užpildė visus kelius,
kad dievų pritarimu sujungtų santuoką [...].⁷⁹⁰

Kreipiamasi į vestuvių dievą Talasiją, prašant jo palankumo šiai santuokai, pranoksiančiai žmogiškąją lemtį, taigi gyvuosiančiai amžinai. Šis kreipinys liudija tolimas sąsajas su romėnų vestuvinių apeigų tradicija, atsispindėjusia ir epitalaminėje kūryboje⁷⁹¹:

[...] jau atėik arčiau
prie švento altoriaus, su palankiu nusiteikimu

⁷⁸⁶ *Aen.* IV, 166.

⁷⁸⁷ *Met.* VI, 428.

⁷⁸⁸ *Her.* VI, 43.

⁷⁸⁹ *Lyric.* IV, 21, 1–2. *Ex sacro Salomonis Epithalamio*: „Fallor? an Elysii laeva de parte sereni / Me mea vita vocat“. Į liet. kalbą vertė Ona Daukšienė: *Iš šventojo Saliamono Epitalamijo*: „Klystu? Ar šaukia mane tikrasis gyvenimas mano / Nuo Eliziejaus šviesaus?“, in: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai*, p. 338–343.

⁷⁹⁰ „Fallor? vel actis Phaebus equis, ubi / Eoa primo lumine compita / Percurrit; haec iam haec ocupasse / Pronuba conspicitur puellis // Stipata Juno Parthenopaeiis, / Jungenda Divum foedera nutibus [...]“, in: *Zebranie rymów*, p. 150.

⁷⁹¹ Graikijoje apeigų metu buvo kreipiamasi į Himenėją, Romoje – į Talasiją. Žr.: Katarzyna Mroczek, *Epitalamium staropolskie: Między tradycją literacką a obrzędem weselnym*, (*Studia staropolskie*, t. LV), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989, p. 15.

stovėk, Talasijau, sudarant abipusę sutartį,
kuri pranoks ypatingą lemtį.⁷⁹²

Vos kelių eilučių nuotakos enkomijuje aprėpiami svarbiausi tradiciniai
gyrimo topai – grožis ir garbinga kilmė:

Imk gražesnę [už kitas] BARBORA,
iškilų šviesulį senos
BŽOSTOVSKIŲ giminės, ir sujunk [ją],
su panašios šviesos vardu [gimine].⁷⁹³

Trumputį nuotakos enkomiją keičia kur kas išsamesnis jaunikio enkomijas.
Potockis kilęs iš senos giminės, kuri garsėjo tiek sugebėjimu kariauti, tiek ir
darbais, nuveiktais taikos metu:

Šlovinga giminė, kilusi iš Protėvių,
kuriuos kartą žiaurus Marso amžius arba toga⁷⁹⁴
išgarsino, Tave duoda būsimiems amžiams
kaip nuostabų atminimą!⁷⁹⁵

Jaunikis pasižymi ne tik aukšta ir garbinga kilme, bet ir dorybingumu,
garsiais darbais, puikiu išsilavinimu:

Iškelia [tave] pati dorybė, pasižyminti didžiausiais pašlovinimais,
sujungta su Tavo puikiais žygiais, kaip palydovė,
einanti tvirtu žingsniu,
ir protas, sustiprintas puikiais tvirtos Minervos mokslais [...].⁷⁹⁶

⁷⁹² „[...] iam prior sacro / Accede, dextro Numine, cespiti, / Sta, mutuo pacto, Talassii, / Eximiam
superando sortem“, in: *Zebranie rymów*, p. 150.

⁷⁹³ „Formosioreem prendito BARBARAM / Jubar vetusti luminis emicans / BRZOSTOVIORUM,
Nominisque / Consimili sociare luce“, in: *ibid.*

⁷⁹⁴ T. y. taikos metas.

⁷⁹⁵ „Te, praeter ingens a Proavis genus, / Quos forte diri Martis, aut toga / Aetas tulit claros, decora /
Temporibus monimenta feris!“, in: *Zebranie rymów*, p. 150.

⁷⁹⁶ „Fert ipsa summis propria laudibus / Presso coruscis juncta comes pede / Factis Tuis virtus,
bonisque / Mens rigidae studiis Minervae / Defixa [...]“, in: *ibid.*, p. 151.

Išskleidus pagal žanro konvencijas privalomą šlovinimo topiką, grįžtama prie vestuvių temos ir prašoma meilės deivės Afroditės palankumo, linkima susilaukti palikuonių:

[...] reikia, kad skambėtų
plojimai, skirti Himenėjui; abiem pusėms palanki vaisingoji
Kipridė jau tegul saisto santuokos raiščiais,
kuriais Jupiteris teveda į būsimus malonius
laikus, kai bus susilaukta vaikaičių.⁷⁹⁷

Epitalamijo pabaigoje Potockis vadinamas „Sarmatijos garbe“⁷⁹⁸, jam linkima šlovingos ateities: „[...] Didus protėvių vaikaiti, apie kurį primins / aprūkęs vaškas“⁷⁹⁹.

Akivaizdu, kad komponuodamas šį epitalamiją poetas siekė perteikti antikinio epitalamijo stilistiką (tai rodo gausiai minimi Antikos mitologijos personažai, būdingi žanro konvencijai) ir išlaikyti esminius antikinio žanrinio modelio turinio elementus. Su antikine žanro tradicija odę sieja strofinė struktūra, pakankamai išplėtotą pagiriamoji dalis, linkėjimai susilaukti palikuonių. Pažymėtina, jog jaunosios enkomijas, palyginti su jaunojo, yra itin glaustas. Pagyręs Barboros grožį, ją skiriantį iš kitų merginų, poetas akcentuoja jaunosios kilmę iš garbingos giminės ir pabrėžęs, jog būtent per santuoką ši giminė susilies su kita, tokia pat šlovinga gimine, kuria enkomiją, skirtą Potockiui. Jame nekalbama apie jaunikio fizinį grožį, bet susitelkiama į giminės nuopelnus, paties jaunikio dorybingą būdą, iškilų protą ir išsilavinimą. Eilėraštyje neskiriama vietos ir kitam svarbiam antikinio epitalamijo bruožui – jausmų atskleidimui. Apsiribojama tik grožio ir meilės deivės Afroditės paminėjimu. Afroditę čia vadinant vaisingąja Kipride (*Cypris foecunda*), jaunajai porai linkima ne tik meilės, bet ir palikuonių. Kūrinyje nenaudojamas

⁷⁹⁷ „[...] nempe solos / Conspicuo geminasse praestat / Plausus Hymeni; mutua jam Cypris / Foecunda, pergat nectere vincula, / Queis Juppiter jucunda seros / Tempora protrahat ad Nepotes“, in: *ibid.*

⁷⁹⁸ „[...] rebus olim Sarmaticis decus“, in: *ibid.*

⁷⁹⁹ „[...] fumosis Avorum / Magne Nepos referende ceris“, in: *ibid.* Šiose eilutėse kalbama apie pomirtines protėvių kaukes, saugotas garbingiausioje romėno namų vietoje. Vėliau – tai protėvių paveikslų metonimija.

tradicinis refrenas, ne visai tradiciška ir paties epitalamijo pabaiga: paskutinėje strofoje linkint garbingos ateities, kreipiamasi tik į vieną Potockį, o ne į abu jaunavedžius. Čia taip pat nerasime svečių, pačios vestuvių puotos ar dovanų aprašymo, obsceniškų detalių.

Henrykas Bogdziewiczius pastebėjo, kad XVIII a. Lenkijos pijorų poetų epitalaminėje kūryboje formuojasi esminių motyvų rinkinys, tampantis vienuolijos idėjų paradigma. Šią paradigmą sudaro jaunųjų poros dalyvavimas protėvių žygiuose, šeimos pareiga tarnauti tėvynei, apimanti taip pat ir prievolę susilaukti palikuonių. Taigi formuojasi sutuoktiniams keliamų tikslų triada: dorybė (teigiamos savybės) – tėvynė (sėkmė) – palikuonys (perduoti tai, kas kilnu)⁸⁰⁰. Pažymėtina, kad analogiška vertybinė sistema atsiskleidžia ne tik pijorų, bet pirmiausia jėzuitų epitalaminėje kūryboje.

XVIII a. epitalaminiai kūriniai, veikiami Baroko literatūrinės tradicijos, yra gerokai nutolę nuo savo antikinių pirmtakų. *Visuotinio džiaugsmo šviesulys* (1744), vestuvinė panegirika, atstovaujanti „grynujų“ prozinių kūrinių grupei, rodo barokinės retorikos poveikį ir žanro tradicijos slinktį proginės sveikinamosios kalbos link. Analogiškas žanro formos pokytis būdingas ir vestuvinei panegirikai *Laimingas amžius* (1725), pristatančiai mišriojo tipo kūrinių grupei. Ši panegirika išsiskiria sodria mitologine topika, būdinga ne tiek epitalaminiams kūriniams, kiek apskritai proginei kūrybai. Rinkinys *Auksinis raištis* (1714), reprezentuojantis eloginius epitalamijus, rodo esminių epitalamijo motyvų ir parapoetinės formos sintezės galimybę. Čia svarbų vaidmenį atlieka herbiniai simboliai, floristinė topika. Vestuvinė odė „Šviesiausiajam Jurgiui Potockiui, Tlumačo seniūnui“ (apie 1773), išspausdinta pijorų poezijos rinkinyje, yra vienintelis eiliuotas žanro pavyzdys, kuris, palyginti su kitais kūriniiais, nors ir pats vėlyviausias, tačiau iliustratyviai atspindi konvencinių turinio elementų ir būdingų mitologinių personažų sistemos gyvybingumą.

⁸⁰⁰ Henryk Bogdziewicz, *Działalność literacka polskiego środowiska pijarskiego w dobie Oświecenia*, Kraków: TAIWPN Universitas, 2005, p. 405.

Aptartuose kūrinuose nebenaudojamas tradicinis refrenas, taip pat nerasime pačios vestuvių puotos ar dovanų aprašymo, obsceniškų detalių. Iš jaunikio enkomijo eliminuojamas fizinio grožio gyrimas, tačiau susitelkiama prie jo kilmės, nuopelnų, išsilavinimo glorifikacijos. Priešingai, nuotakos enkomijuje, be aukštos kilmės ir garbingos praeities, vis dar aktualu kad ir lakoniškai pagirti jos išvaizdą ir išskirti neabejotinai svarbius būdo bruožus – kuklumą ir išmintį. Tradicinė žanro topika – jaunosios poros ir jų protėvių pašlovinimas, linkėjimai susilaukti palikuonių – išlieka daugiau ar mažiau svarbūs ir XVIII a. epitalaminėje kūryboje.

2. 6. *Rupit inexpletos dum fera Parca dies*: trėnai, epicėdijai, epitafijos, elegijos – antikinių literatūrinių konvencijų gyvybingumas

Peržiūrėjus Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvės produkcijos visumą matyti, kad laidotuvių proga išleisti leidiniai – didesni rinkiniai ar spaudiniai, kurių apimtis yra vos keli puslapiai, – sudaro ne patį didžiausią, tačiau išties reikšmingą proginės literatūros kūrinų pluoštą. Tarp maždaug 160 atrinktų Vilniaus akademijos spaustuvės leidinių laidotuvių proga parašytųjų yra 16. Vyraujantis laidotuvinių leidinių⁸⁰¹ tipas – tai proziniai kūriniai: laidotuvių kalbos (*oratio funebris*, *oratio lugubris*, *laudatio funebris*) arba prozinės panegirikos, neretai derintos su eloginiais intarpais, taip pat buvo leidžiami ir „grynujų“ elogijų rinkiniai. Tokio tipo kūrinų iš viso yra 11. Ši vienuolikos kūrinų grupė kalbiniu požiūriu nėra vientisa: devyni rinkiniai parašyti lotyniškai, du – lotynų ir lenkų kalbomis. Palyginti su proziniais kūriniais, perpus mažesnę laidotuvinės kūrybos dalį sudaro eiliuotieji: pavyko aptikti tik 5 Akademijos spaustuvėje išleistus poezijos rinkinius. Vienas iš jų yra lotyniškas, likusieji – dvikalbiai. Nedidelį gedulinės poezijos pluoštą papildo dar du šio žanro kūriniai (taip pat dvikalbiai), įtraukti į pijorų proginės poezijos rinkinį *Zebranie rymów* (1779). Pažymėtina, kad vienas iš dviejų minėtųjų

⁸⁰¹ Definicijos „laidotuvių“, „laidotuvinė“ bei „gedulinė“ poezija ar kūryba laikomos sinonimais ir vartojamos pramaišiu.

kūrinių – „Epitafija Barborai iš Sologubų giminės“ („Epitaphium [...] Barbarae Solohubiae“) – prieš tai buvo publikuotas Akademijos spaustuvės leidinyje⁸⁰², išleistame 1761 m. Laidotuvinių kūrinių leidybos intensyvumo duomenys leidžia pastebėti, kad proziniai tekstai be didesnių pertrūkių buvo leidžiami nuo amžiaus pradžios iki 1763 m., o gausesnė poezijos rinkinių leidyba fiksuojama amžiaus viduryje, 1760–1762 m. Akivaizdu, kad XVIII a. septintame dešimtmetyje lotyniškosios laidotuvinės kūrybos tradicija pradeda blėsti.

Vilniaus akademijos XVIII a. laidotuviniams, panašiai kaip ir kitiems proginiams, leidiniams būdingos metaforiškos aprašomojo pobūdžio antraštės, informuojančios apie kūrinį inspiravusį įvykį, įvardijančios dedikatą bei jo pareigybes ar titulus. Pavyzdžiui, mirus Mykolui Servacijui Kaributui Višnioveckiiui (1680–1744) buvo išleista laidotuvių kalba, pavadinta *Sielvarto paminklas, po Mykolo Servacijaus Kaributo [...] Višnioveckio, Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono, apverktinos lemties [...] gedulinga plunksna nupieštas*⁸⁰³ (1745). Analogiško pobūdžio leidinio, dedikuoto Ignacui Zavišai (apie 1696–1738), antraštėje pateikiama ne tik įprastinė informacija, bet ir interpretuojamas Zavišų giminės herbo elementas – Gulbė: *Feniksu virtusi Gulbė, pakylanti iš mirties pelenų į nemirtingos šlovės aukštybes, [...] paguodai dėl Ignaco Rosinio [...] Zavišos [...], LDK dvaro maršalo [...]*⁸⁰⁴ (1740). Kaip įdomus atvejis paminėtinas poezijos rinkinėlis, skirtas Mikalojaus Kristupo Radvilos⁸⁰⁵ (1695–1715), LDK pastalininkio, perlaidojimui šeimos kape pažymėti (Radvila buvo palaidotas Bialoje, o 1760 m. jo palaikai perkelti į šeimos kapavietę Nesvyžiaus Dievo kūno bažnyčioje). Šio leidinio antraštėje

⁸⁰² Ioseph Katenbring, *Epitaphium [...] Barbarae Solohubiae, rei tormentariae praefecti filiae*, [Vilnae, 1761]. (Egz. VUB IV 22095)

⁸⁰³ *Monumentum doloris post dolenda fata [...] Mihaelis Servatii Korybutu [...] Wiśniowiecki, [...] palatini Vilnensis, supremi ducis exercituum M. D. Lithuaniae, Tucholiensis, Glinianensis [...] singulari fundatori, a minima J. S. erectum, atq[ue] sub tristem publici funeris actum, lugubri calamo delineatum ab [...] collegio Pinscensi S. I.*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1745. (Egz. VUB IV 30993)

⁸⁰⁴ *Phaenix ex Olore e cineribus mortalitatis in sublime immortalis gloriae evolans, sub atratam lugubrium inferiarum pompam [...] Ignatii Rosini [...] Zawisza, mareschalli curiae M. D. L. Minscensis, Bobruyscensis, [...] ad lenimen renuentis consolari publici doloris propositus a sociato communi luctui collegio Minscensi S. I.*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1740. (Egz. VUB IV 31267, IV 41098)

⁸⁰⁵ Mikalojus XVI Kristupas Ignacas Laurynas Rokas Radvila (Nicolaus XVI Christophorus Ignatius Laurentius Rochus Radziwil)

nurodytos ne dedikato, o jį perlaidojusio brolio pareigybės: *Būsimųjų kartu atminimui apie laidotuvių iškilmes, kurias surengė Mykolas Radvila, Vilniaus vaivada, didysis Lietuvos etmonas, 1760 m. rugsėjo 4 d., kad iškilmingai ir pamaldžiai palaidotų savo brolio Mikalojaus Kristupo, mirusio 1715 m., palaikus tėvų kape*⁸⁰⁶ (1760). Pažymėtina, kad ta pačia proga tais pačiais metais buvo išleistas dar vienas leidinys, kurio antraštėje detalai išvardytos ir dedikato, ir iškilmingą perlaidojimą surengusio jo brolio pareigybės: *Laidotuvių kalba, [skirta] [...] Mikalojaus Radvilos, Šventosios Romos imperijos kunigaikščio, LDK pastalininkio, iškilmingoms laidotuvių apeigoms, vykusioms perkeliant kūną į tėvų kapą [...], [kurią] pasakė Mykolas Radvila, Vilniaus vaivada, LDK didysis etmonas*⁸⁰⁷. Vilniaus pijorų kolegija savo globėją Joną Mykolą Sologubą (mirė 1748) pagerbė jam dedikuotu kūriniumi *Gedulinga giesmė [...] Jono Ursino Davainos Sologubo, Brastos vaivados, parentalijoms [...], pagiedota Vilniaus pijorų kolegijos sielvartaujančios mūzos*⁸⁰⁸ (1749). Šalia šio kūrinio, eiliuoto hegzametru, paminėtinas dar vienas Jonui Mykolui Sologubui skirtas ir tais pat metais išleistas leidinys – prozinė panegirika su elogijais: *Jonas Ursinas Davaina Sologubas, Brastos vaivada, surakintas mirties grandinėmis, [...] [šiuo kūriniumi] apraudotas*⁸⁰⁹. Pateiktieji pavyzdžiai rodo, kad XVIII a. laidotuvių leidinių, parašytų ir proza, ir eilėmis, antraštėse dominuoja apibendrinamojo pobūdžio formuluotės, kuriomis žanrinė prieskyra dažniausiai neįvardijama. Terminų

⁸⁰⁶ *Pro conservanda apud posteros memoria funebrium sacrorum, quae [...] Michael Radvilius, palatinus Vilnensis, supremus exerc. Lit. dux, persolvi fecit A. 1760 d. 4. mensis Septembris, dum fratris sui Nicolai Christophori A. 1715 demortui ossa cineresq[ue] in patrium sepulchrum solenniter ac pie inferret, [Vilnae: Typ. S. R. M.], 1760] (Egz. VUB IV 30977)*

⁸⁰⁷ *Laudatio funebris [...] Nicolai Radziwill, S. R. I. principis [...] subdapiferi M. D. L., cum ei solemnia justa, translato corpore ad sepulchrum patrum [...] Michael Radziwill, palatinus Vilnensis, supremus dux exercituum M. D. Litvaniae, persolveret adornata a minima S. I. provinciae Litvaniae, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1760. (Egz. VUB IV 31144)*

⁸⁰⁸ *Carmen lugubre in parentalibus [...] Joannis Ursini Dowoyna Sollohub, palatini Brestensis, [...] officio dolentis musae collegii Vilnensis scholarum piarum decantatum [...] A. 1749, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1749]. (Egz. VUB IV 30669)*

⁸⁰⁹ *Joannes in vinculis mortis [...] Ursinus Dowoyna Sollohub, palatinus Brestensis, [...] olim famae, honoris magnitudinis praecursor, nunc communis mortalium fortunae successor [...] Josepho Ursino Dowoyna Sollohub, castellano Samogitiae, ac [...] Antonio Dowoyna Sollohub, generali artilleriae, capitaneo Jezierzyscensi, [...] uti patriae religionis[que] pupilla lachrymis populi voce lugubris svadae, minimae S. I. collegii Minscensis deploratus A. D. 1749, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1749]. (Egz. VUB IV 30988)*

„universalėjimo“ tendencija išryškėjo jau XVI a. pabaigoje. Rasa Jurgelėnaitė, aptardama XVI a. pabaigos lotyniškąją laidotuvių poeziją, sukurtą Vilniaus akademijos aplinkoje, pastebėjo, kad jau tuomet leistų rinkinių pavadinimuose pateikti poezijos rūšių įvardijimai nebeturėjo skiriamųjų ypatybių, jais buvo tik apibendrintai nusakoma laidotuvėms parašyta poezija⁸¹⁰.

Pastebėtina, kad nė vienas iš minėtųjų rinkinių nebuvo išleistas dedikato mirties metais. Kaip rodo rinkinių leidimo datos, jie pasirodydavo dažniausiai po metų. Pasak Juliuszo A. Chrościckio, ne visas laidotuvių kalbas ar pamokslus būdavo verta spausdinti, tačiau labiausiai bajorų ir magnatų ambicijas glosčiusius kūrinius publikuodavo⁸¹¹.

Laidotuvinėmis panegirikomis, kalbomis, pamokslais ir egzortomis (trumpais proginiams pamokslais, sakomais po laidotuvių arba per mirties metines) XVII–XVIII a. stengiasi įtikti miestiečių, bajorų ir kilmingųjų savimeilei, todėl nieko keista, kad laidotuvių pamokslai, sakomi po sumos, trukdavo kelias valandas⁸¹². Aptardamas laidotuvių ceremonialą, Chrościckis tikslina, kad panegirinis pamokslas arba pasauliečio oratoriaus kalba skambėdavo egzektivų išvakarėse pašarvojus velioni⁸¹³.

Būdingas laidotuvinių leidinių sandaros tipas: antraštinis lapas, kitoje jo pusėje atspaustas herbas ir herbiniis eilėraštis, paprastai eiliuotas eleginiu distichu, po to eidavo dedikacija (dažniausia tai prozinis tekstas, retesniais atvejais – dedikacinis eilėraštis), po kurios buvo spausdinamas kūrinys, leidinio šerdis, dar galėjusi turėti ir atskirą pavadinimą, pavyzdžiui, „Panegirika“ („Panegyris“). Šio tipo struktūrinį modelį galima laikyti vieningu XVIII a. proginių leidinių modeliu, – taip buvo komponuojami ne tik laidotuviniai, bet ir epitalaminiai, panegiriniai, sveikinamojo pobūdžio leidiniai.

⁸¹⁰ Rasa Jurgelėnaitė, *Lotyniškoji laidotuvių poezija: XVI amžiaus pabaigos Vilniaus akademijos tekstų retorinė analizė*, (*Senosios literatūros studijos*), redaktorė Onutė Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 30–31.

⁸¹¹ Juliusz A. Chrościcki, *Pompa funebris: Z dziejów kultury staropolskiej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974, p. 73.

⁸¹² *Ibid.* Apie tai taip pat žr.: Jan Stanisław Bystron, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce: Wiek XVI–XVIII*, wydanie trzecie, t. II, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1976, p. 105.

⁸¹³ Juliusz A. Chrościcki, *op. cit.*, p. 54.

Aptarsime įdomesnius laidotuvinės kūrybos pavyzdžius, daugiau dėmesio skirdami laidotuvių poezijai. Pastebėtina, kad išskirtinis aptariamo laikotarpio gedulinės poezijos bruožas – viename leidinyje spausdinami tekstai, parašyti lotynų ir lenkų kalbomis. Nors tyrimo objektas yra lotyniškoji kūryba, tačiau tam tikrais atvejais kūrinio specifika neleidžia atsiriboti nuo lenkiškai parašytos jo dalies. Taigi pasitelkus būdingesnius XVIII a. jėzuitų ir pijorų poezijos kūrinius – dvikalbius eilėraščius bei parašytus tik lotyniškai – bus analizuojama antikinio žanro konvencijų įtaka šių tekstų struktūrai ir poetikai.

Vienas iš pavyzdžių – dvikalbis (lot. ir lenkų k.) poezijos rinkinėlis *Būsimųjų kartų atminimui apie laidotuvių iškilmes*⁸¹⁴, skirtas Mikalojaus Kristupo Radvilos palaikų perlaidojimui pažymėti. Tai nedidelis, vos dviejų lapų, spaudinys, neturintis proginiam leidiniui būdingų tradicinių struktūrinių elementų – herbo, herbino eilėraščio, dedikacijos. Jį sudaro trys poezijos kūrinėliai: du eleginio pobūdžio nedidelės apimties lotyniški eilėraščiai (48 ir 14 eilučių), eiliuoti eleginiu distichu, ir vienas eilėraštis lenkų kalba (14 eil.), eiliuotas trylikaskiemene silabine eilėdara.

Pirmajame eilėraštyje labiausiai išplėtota literatūriniam epicėdijui būdinga *comploratio* (apraudojimo) dalis, kurią kartas nuo karto tarsi pertraukia tradiciniai *laudatio* (gyrimo) motyvai. Svarbią vietą užima artimųjų, netekusių sūnaus ir brolio, praradimo skausmas. Apie Mikalojų Kristupą Radvilą sakoma, kad jis buvo „[...] pirmutinė Tėvų / viltis, svarbiausias Brolių pasididžiavimas [...]“⁸¹⁵. Jo mirtis lyginama su netikėtomis gamtos stichijomis: „O! Ar kas galėtų nesielvartauti: tarsi netikėtam viesului pakilus vidury kaitrios dienos / išties buvo nulaužta rožė?“⁸¹⁶ Rožės motyvas kaip ir graikų epitafijose reiškia jauną žmogų, mirusį pačioje jaunystėje⁸¹⁷ (kūrinio dedikatas mirė

⁸¹⁴ *Pro conservanda apud posterios memoria funebrium sacrorum, quae [...] Michael Radvilius, palatinus Vilnensis, supremus exerc. Lit. dux, persolvi fecit A. 1760 d. 4. mensis Septembris, dum fratris sui Nicolai Christophori A. 1715 demortui ossa cineresq[ue] in patrium sepulchrum solenniter ac pie inferret*, [Vilnae: Typ. S. R. M.[?], 1760] (Egz. VUB IV 30977)

⁸¹⁵ „[...] prima Parentum / Spes, prima et Fratrum Gloria [...]“, in: *ibid.*

⁸¹⁶ „Heu! Quis non doleat: subiti ceu turbinis aestu / Succisam medio vere fuisse rosam?“, in: *ibid.*

⁸¹⁷ Apie bendrąsias vietas graikų ir romėnų epitafijose žr.: Richmond Lattimore, *Themes in Greek and Latin Epitaphs*, Illinois studies in language and literature, t. XXVIII, Urbana: The University of Illinois Press Urbana, 1942, p. 196. Bendrąsias vietas lenkų XVI–XVII a. pradžios gedulinėje poezijoje aptarė Marekas Skwara, žr.: Idem, „*Miejscą wspólną*“ *polskiej poezji i sztuki funeralnej XVI i początku XVII*

sulaukęs vos 20 metų). Kitos tradicinės laidotuvinių kūrinių mitologinės realijos, pasitelktos poeto, tai „pavydžioji Parka“ (*Parca invida*), kuri „[...] KUNIGAİKŠČIO nebeleido matyti mūsų laikams“⁸¹⁸, „likimo siūlo“ motyvas: „Ar būtum galėjęs pasakyti, kad per ilgus metus išliks / likimo siūlas, kadaise suverptas maloningo ratelio.“⁸¹⁹ Mirusiojo enkomijoje ryškiausiai atskleista *in ipso*⁸²⁰ tema, pirmiausia giriant kunigaikščio kūno grožį ir iškalbą: „Koks veido dailumas! Koks nuostabus žavumas! / Koks kūno gyvybingumas! Ir koks žodžių lipšnumas!“⁸²¹ Šią *laudatio* vainikuoja dorybės išaukštinimas: „O dorybė, pridėta prie dovanų, davė dar daugiau.“⁸²² Kaip kontrastas aprašytam kunigaikščio paveikslui vaizduojama ligos pakirsto kūno metamorfozė:

Ėdanti karštinė sekino jėgas lėta ugnimi,
kad ja mirtis pirmiau nusitiestų tylų kelią,
karštis išblyškino veidą, išdžiovino rankas ir kojas,
ir įprastas gyvybingumas apleido sunykusį kūną.⁸²³

Pažymėtina, kad sodrus fizinių kūno pokyčių vaizdavimas būdingas Viduramžių literatūrai, o XVIII a. LDK laidotuvinėje kūryboje jau beveik nepasitaiko. Kaip pastebėjo Philippe Arièsas, „nuo XVI a. mirties vaizdavimas netenka dramatinio krūvio, pasidaro banalus, beveik abstraktus. [...] Antras makabriškų motyvų suklestėjimas XVII–XVIII a. byloja, kad skausmingas gailestis dėl pernelyg mylimo gyvenimo, tokio, koks jis atrodo viduramžių pabaigoje, mažai besiejamas su nebūties jausmu.“⁸²⁴ Taigi ir aptariamam atveju

wieku, (*Rozprawy i studia*, t. (CCXXXI) 157), Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 1994, p. 149–150.

⁸¹⁸ „[...] DUCIS, quem Parca videndum / Non sivit nostris invida temporibus“, in: *Pro conservanda apud posteros memoria*.

⁸¹⁹ „Dixisses, seros olim mansura per annos / Vivida felici stamina ducta colo“, in: *ibid*.

⁸²⁰ Vartojama Rasos Jurgelėnaitės studijoje įtvirtinta terminologija. Ši tyrėja pasirėmė enkomijo sandara, kurią pateikė V a. retorius Emporijus, sekdamas Isidoru: enkomiją sudaro *ante ipsum* (kilmė, tėvynė), *in ipso* (vardas, išsilavinimas, išsiauklėjimas, kūno dailumas, nuveikti darbai) ir *post eum* (pomirtinė šlovė) temos. Žr.: Rasa Jurgelėnaitė, *op. cit.*, p. 72.

⁸²¹ „Quis decor in vultu! Pulchrae quae gratia formae! / Quis vigor in membris! Et quis in ore lepor“, in: *Pro conservanda apud posteros memoria*.

⁸²² „Dona tamen virtus addita, plura dedit“, in: *ibid*.

⁸²³ „Febris edax lento vires absumpserat igne, / Quo sibi mors tacitam sterneret ante viam, / Pallidus ora calor, macies infecerat artus, / Liquerat et solitus langvida membra vigor“, in: *ibid*.

⁸²⁴ Philippe Ariès, *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*: Esė rinkinys, iš prancūzų kalbos vertė Birutė Gedgaudaitė, Dalia Šarkūnaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1993, p. 140.

kalbama ne apie nebūtį, o apie sielos nemirtingumą, nes „Ligos nedora galia jau pakenkė nusilpusiam kūnui, / bet sužaloti įstengė tik kūną, o ne sielą.“⁸²⁵ Eilėraščio pabaigoje nuskamba interrogacija. Ne laukiant atsakymo, o siekiant emocinio pritarimo, paguodos, aiškinama priešlaikinės mirties priežastis: „Manau, *KUNIGAİKŠTI*, kad žvaigždės žemei Tavęs pavydėjo, / nes kokia gi, pasakykite, yra tokios greitos mirties priežastis?“⁸²⁶

Antruoju šio rinkinio eilėraščiu, pavadintu „Brolio balsas iš Žemės: AUKŠČIAUSIAJAM KUNIGAİKŠČIUI MYKOLUI, Vilniaus VAIVADAI, Lietuvos Didžiajam ETMONUI“⁸²⁷, kuriama dramatinio dialogo iliuzija. Eilėraštis sukonstruotas kaip mirusiojo atsiliepimas į gedinčio brolio skausmą ir padėka už surengtas apeigas. Itin ryškus šio eilėraščio motyvas – *consolatio* (paguoda), kurios žodžius velionis išsako savo vieninteliam iš turėtų šešių dar gyvam broliui, jam linkėdamas nugyventi ir savo neišgyventus metus:

Bet dabar su mylima žmona, vaiku, vaikaičiu,
tą laiką, kuris tau lieka, pragyvenk laimingas!
Ar aš noriu, kad tu tik savąjį laiką pragyventum? Broli!
Pragyvenk ir manąjį laiką, kurį aš galėjau gyventi.⁸²⁸

Šios eilutės drauge yra ir artimiesiems skirtas *exhortatio* (padrąsinimas), būdingas klasikinio epicėdijo pabaigos motyvas. Rinkinys baigiamas šio eilėraščio vertimu į lenkų kalbą.

Pavyko rasti ir dar vieną analogiško modelio vos kelių lapų rinkinį. Jį nuo prieš tai aptartojo skiria tik vieni metai. Tai *Epitafija [...] Barborai iš Sologubu giminės [...]*⁸²⁹, išleista 1761 m. Įrašas po tekstu nurodo, kad *Epitafijos* autorius jėzuitas Juozapas Katenbringas (J[oseph] K[atenbring] SJ). Rinkinį sudaro

⁸²⁵ „Improba vis morbi corpus iam laeserat aegrum, / Sed corpus valuit laedere, non animum“, in: *Pro conservanda apud posteros memoria*.

⁸²⁶ „Invidisse reor, Te *PRINCEPS*, sidera terris, / Nam quae tam properae, dicite, causa necis?“, in: *ibid.*

⁸²⁷ „Vox Fratris de Terra: Ad CELSISSIMUM PRINCIPEM MICHAELEM, PALATINUM Vilmensem, Supremum Litvani Exercitus DUCEM“, in: *ibid.*

⁸²⁸ „At nunc dilecta cum Coniuge, Prole, Nepote, / Quae retant, felix tempora vive Tua! / An Tua Te tantum volo vivere tempora? Frater! / Tempora quae potui vivere, vive mea“, in: *ibid.*

⁸²⁹ Ioseph Katenbring, *Epitaphium [...] Barbarae Solohubiae, rei tormentariae praefecti filiae*. [V., 1761]. (Egz. VUB IV 22095)

keturi eilėraščiai: lotyniška eleginiu distichu eiliuota 6 eilučių epitafija, pavadinta „EPITAFIJA Šviesiausiajai BARBORAI iš SOLOGUBŲ giminės, Kariuomenės Generolo Dukteriai“⁸³⁰, ir jos pažodinis vertimas į lenkų kalbą: „TA PATI EPITAFIJA [...] Pono JONO SOLOGUBO, Generolaičio ir LDK Artilerijos Majoro, parašyta Lenkiškomis eilėmis“⁸³¹ bei eleginiu distichu eiliuotas 6 eilučių lotyniškas eilėraštis lenkišku pavadinimu „ŠVIESIAUSIAJAM [ir] GALINGIAUSIAJAM JO MALONYBEI PONUI JONUI SOLOGUBUI, Generolaičiui ir LDK Artilerijos Majorui: Apie Lotyniškosios Epitafijos vertimą į Gimtąją kalbą“⁸³² ir šio eilėraščio pažodinis vertimas į lenkų kalbą.

„EPITAFIJA Šviesiausiajai BARBORAI [...]“, pirmasis rinkinio eilėraštis, tai prozopopėjinis kūrinėlis, kuriame kalba pati mirusioji, trumpai prisistatydama, nurodydama savo amžių ir šmaikščiai paaiškindama, kad beširdę Parką, likimo deivę, suklaidino jos, tai yra Barboros, sumanumas ir protas, koku paprastai pasižymi senas žmogus:

Tai aš esu toji Barbora, neilgai trukęs ir Motinos, ir Namų
džiaugsmas, ir ypatinga Lietuvos žemės garbė;
kuriai gyvenimas tesuskaičiavo vos šešiolika javapjūčių,
kai beširdė Parka nutraukė nenugyventas dienas.
Kadangi apstulbo dėl mano gabumų ir sumanumo, būdingo
seniems žmonėms: neišmanėlė [Parka] patikėjo, kad aš esu senutė.⁸³³

Paskutinių dviejų eilučių emocinė atmosfera šį eilėrašį leidžia priskirti vadinamųjų juokaujamojo pobūdžio (*iocosum, ridiculum*) epitafijų tipui. Pašmaikštavimui sukurti autorius pasitelkė Marcialio 53-iosios epigramos konceptą: aptariamam atveju tiesiog Parka, o Marcialio epigramoje Lachesė

⁸³⁰ „EPITAPHIUM Illustrissimae BARBARAE SOLLOHUBIAE, Rei Tormentariae Praefecti Filiae“, in: *ibid.*

⁸³¹ „TENZE NADGROBEK Przez J. W. Jmci Pana JANA SOLLOHUBA, Generalowicza i Majora Artylleryi W. X. L. wierszem Polskim wyłożony“, in: *ibid.*

⁸³² „DO JASNIE WIELMOZNEGO JEGOMOSCI Pana JANA SOLLOHUBA, Generalowicza i Majora Artylleryi W. X. Lt.: O wykładzie Nadgrobkku Łacińskiego na język Oyczysty“, in: *ibid.*

⁸³³ „Illa ego sum Barbara, breves Matrisque, Domusque / Deliciae, et Litavi gloria rara soli; / Bis octo vix vita cui numerabat aristas, / Rupit inexpletos dum fera Parca dies. / Ingenium namque illa meum, moresque seniles / Dum stupet: imprudens credidit esse senem“, in: *ibid.*

(viena iš trijų seserų Parkų, verpianti gyvenimo siūlą), sukklaidinta herojaus sumanumo, jį palaikė senu žmogumi⁸³⁴. Kaip buvo minėta, ši epitafija vėliau dar kartą publikuota pijorų proginės poezijos antologijoje (1779). Atkreiptinas dėmesys, kad antologijoje kaip epitafijos autorius nurodytas ne jėzuitas Katenbringas, o pijoras Klemensas Pokubiata.

Antrajame eilėraštyje („ŠVIESIAUSIAJAM [...] PONUI JONUI SOLOGUBUI [...]“⁸³⁵), laikytiname aptartosios epitafijos tęsiniu, Barbora kreipiasi į brolių Joną Sologubą, išvertusią epitafiją į gimtąją (t. y. lenkų) kalbą. Eilėraščio 4-je eilutėje vėl pasitelktas Marcialio koncepto motyvas tampa medžiaga naujam konceptui sukurti: Barbora giria brolių už puikų vertimą ir priminusi, kad pati per anksti mirė, nes dėl išminties Parkų buvo palaikyta senu žmogumi, savo brolių prilygina patyrusiems poetams: „tikiu, kad / tu esi jaunuolis, prilygstantis seniems dainiams“⁸³⁶.

Aptartieji nedideli dvikalbiai poezijos rinkiniai, sudaryti vos iš 3–4 eilėraščių, viena vertus, panašūs struktūra ir apimtimi, kita vertus, jie atspindi laidotuvių poezijos žanrinę įvairovę. Rinkinys *Būsimųjų kartų atminimui apie laidotuvių iškilmes* rodo gedulingo dialogo tradicijos, LDK proginėje literatūroje gyvavusios jau XVI a. pabaigoje, pėdsakus⁸³⁷. *Epitafija [...] Barbora iš Sologubų giminės [...]*, antrasis analizuotas rinkinys, XVIII a. laidotuvių poezijos žanrinį arsenalą papildė mažosiomis poetinėmis formomis – prozopopėjine epitafija ir epigraminiu eilėraščiu.

Siekdami iliustruoti laidotuvių poezijos įvairovę, pasitelksime dar kelis šios kūrybos pavyzdžius. Tai trys lotyniški eilėraščiai, įtraukti į rinkinį *Sielvartas*

⁸³⁴ Plg. Marcialis (LIII, 53): „Invida quem Lachesis raptum trieteride nona, / Dum numerat palmas, **credidit esse senem**“ (paryškinta mano – A. V.), in: *M. Valerii Martialis Epigrammaton Libri*, recognovit Walther Gilbert, Lipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri, MDCCCLXXXVI, p. 241.

⁸³⁵ „DO JASNIE WIELMOZNEGO JEGOMOSCI PANA JANA SOŁŁOHUBA, Generałowicza i Majora Artylleryi W. X. Lt.: O wykładzie Nagrobku Łacińskiego na ięzyk Oyczysty“, in: Ioseph Katenbring, *Epitaphium [...] Barbarae Solohubiae*.

⁸³⁶ „credo: / Te senibus Juvenem Vatibus esse parem“, in: „DO JASNIE WIELMOZNEGO JEGOMOSCI PANA JANA SOŁŁOHUBA“.

⁸³⁷ Kaip vieną iš gedulingo dialogo pavyzdžių Vanda Zaborskaitė ir Janas Poplatekas nurodo LDK maršalui Albertui Radvilai skirtą gedulingą dialogą (1593), kuriame apgailestaujama dėl ankstyvos dedikato mirties. Žr.: Vanda Zaborskaitė, *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 84; Jan Poplatek, *Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce*, Wrocław: Ossolineum, 1957, p. 145.

*mirus [...] Antanui Ursinui Davainai Sologubui [...]*⁸³⁸. Rinkinio dedikatas LDK artilerijos generolas Antanas Juozapas Sologubas mirė 1759 m. Po metų Vilniaus akademijos spaustuvėje buvo išleistas poezijos rinkinys, kurio autoriai, kaip nurodoma Karolio Estreicherio bibliografijoje⁸³⁹, jėzuitai Kazimieras Naruševičius (Kazimierz Naruszewicz, 1730–1803), Adomas Kłokockis (Adam Kłokocki, 1733–1808), Martynas Šistovskis⁸⁴⁰ ir Dovydas Pilchovskis (Dawid Pilchowski, 1735–1803). Rinkinį sudaro dvylika gedulinio pobūdžio eilėraščių, devyni iš jų parašyti lenkiškai, trys – lotyniškai. Lenkiški tekstai eiliuoti trylikaskiemene silabine eilėdara (aleksandrinu), lotyniški – eleginiu distichu. Rinkinio sandara byloja apie tam tikrą kalbinį „prioritetą“: pradedama lenkų kalba parašytais eilėraščiais, baigiama – lotyniškaisiais.

Jurgelėnaitė pastebėjo, kad jau XVI a. pabaigos laidotuvių poezijos rinkiniuose visą retorinio epicėdijo formą ar atskiras jo dalis išlaikančių eilėraščių nėra itin daug, be to, vargu ar galima išvelgti pastangas griežtai tos formos laikytis⁸⁴¹. Belieka pridurti, kad komponuodami šio žanro eiles kūrybiškumą demonstravo ir XVIII a. autoriai. Šį teiginį iliustruoja X-asis Sologubui dedikuoto rinkinio eilėraštis. Tai nedidelės apimties kūrinys (10 eil.), sukomponuotas kaip išplėta *comploratio* (eil. 1–8) su pabaigoje pateikiama trumpuote *consolatio* dalimi (eil. 9–10). Atsisakius *laudatio* dalies, nebelieka erdvės išskleisti *in ipso* temą, taigi informacijos apie herojų iš esmės nepateikiama. Eilėraštyje vyrauja klausiamoji intonacija, suskambanti jau pirmose eilutėse, kuriose, tarsi mėginant velionį sustabdyti, jo bergždžiai teiraujamasi: „Taigi jau atsiskiri, SOLOGUBAI, nuo mūsų pasaulio? / Ar

⁸³⁸ *Żal po śmierci [...] Antoniego z Ursynów Dowoyny Sollohuba, generala artyleryi W. W. X. L., starosty Jezierzyskiego*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1760. (Egz. VUB IV 22098)

⁸³⁹ Karol Estreicher, *Bibliografia Polska*, t. XXIX, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Skład Główny w Księgarniach Gebethnera i Wolfę, [Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego], 1933, p. 49–50.

⁸⁴⁰ Šio autoriaus vardas bibliografijoje veikiausiai nurodytas klaidingai. Tai galėtų būti Motiejus Šistovskis (Maciej Szystowski, 1729–po 1794), 1760–1762 m. buvęs Vilniaus akademijos retorikos profesoriumi. Žr.: „Szystowski Maciej“, in: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, p. 673.

⁸⁴¹ Rasa Jurgelėnaitė, *op. cit.*, p. 104.

pakanka, kad vos pagyvenai žemėje?⁸⁴² Dėdikatas graudinamas visuotinio sielvarto vaizdu:

Pažvelk, kaip liejasi tekantys ašarų upeliai
ir kaip rauda Tėvynė, brangūs Namai.
Sustok, ak, nejaugi tavęs nesukrečia mūsų ašaros?
Ar mūsų rauda netaps tavo dėsimo priežastimi?⁸⁴³

Eilėrašėtis baigiamas paguodos žodžiais, pagal klasikinę tradiciją sakomais paties velionio: „Jis pasakė: liaukitės verkę.“⁸⁴⁴ Ši pasiliekančiųjų gyventi ramino formuė buvo populiari jau XVI a. pabaigos laidotuvių poezijoje⁸⁴⁵.

Pakankamai laisvą kūrėjo požiūrį į antikinio žanro tradiciją taip pat liudija XI-asis eilėrašėtis. Jis įdomus ne tik struktūra, iliustruojančia epitafijos ir epicėdijo sintezę, bet ir mitologine topika. Eilėrašėtis pradėdamas kanoniniu epitafijos išangos topu, taėčiau konstruojamas kaip retorinis epicėdijas: „Štai guli Sologubas, pražudytas žiauraus likimo.“⁸⁴⁶ Pagal tradicinės romėnų epitafijos modelį toliau turėtų būti pristatoma dėdikato *cursus honorum*⁸⁴⁷ (pareigybių seka). Užuot vardijus velionio postus, pateikiama epicėdijui būdinga semantinė triada, parodanti, kad mirtis palietė visas gyvenimo sferas: mirusysis pristatomas kaip „Tėvynės šviesa, Giminės šlovė, Marso garbė“⁸⁴⁸. Abstraktūs įvertinimai iš tiesų glaustai nušviečia konkreėios veiklos faktus, pavyzdžiui, „Marso garbė“ neabejotinai kalba apie Sologubo karinę patirtį: Prancūzijos kariuomenės gretose 1734–1737 m. jis dalyvavo Nyderlanduose, Italijoje ir Korsikos saloje vykdytoje karinėje kampanijoje⁸⁴⁹. Nuosekliai perėjus prie *comploratio*, labiausiai išplėtos eilėrašėčio dalies, pradėdimo

⁸⁴² „Ergo jam nostris SOŁŁOHUB te eripis oris? / Tamq[ue] cito terras incoluisse, sat est?“, in: *Żal po śmierci*.

⁸⁴³ „Aspice quam liquidis lacrymarum diffluat undis, / Lugeat ac quantum, Patria, chara Domus. / Siste gradum, lacrymis ach nonne movebere nostris? / Causa morae plactus nec tibi noster erit?“, in: *ibid.*

⁸⁴⁴ „Sistite, ait lacrymas“, in: *ibid.*

⁸⁴⁵ Rasa Jurgelėnaitė, *op. cit.*, p. 90–92.

⁸⁴⁶ „En jacet extinctus fato Sołłohub acerbo“, in: *Żal po śmierci*.

⁸⁴⁷ Stefan Zabłocki, „Epitafium“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, p. 217.

⁸⁴⁸ „Lux Patriae, Generis gloria, Martis honos“, in: *Żal po śmierci*.

⁸⁴⁹ Przemysław P. Romaniuk, „Sołłohub (Sołłogub Dowojna Ursyn) Antoni“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 40, Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk, Polska Akademia Umiejętności, 2000–2001, p. 306–309.

skausmas lyginamas su antikinių herojų ir istorinių personažų sielvartu. Pažymėtina, kad tai vienas iš sodriausių mitologinės topikos pavyzdžių, pastebėtų XVIII a. gedulinėje poezijoje. Pasitelktas mitologinis kontekstas, viena vertus, iliustruoja antikinio epicėdijo tradiciją, kita vertus, parodo paties kūrėjo išsilavinimą, erudiciją ir literatūrinę išmonę⁸⁵⁰:

Taip neraudojo Achilas dėl brangiojo Patroklo;
ir taip negedėjo Eos, kai buvo nukautas Memnonas.
Dėl mirtina žaizda perverto Kleito Karalius Makedonietis,
bodėdamasis tuo, ką padarė, taip stipriai nesielvartavo.
Nelaimingas Priamas taip neraudojo dėl Troilo,
žiauriai nukauto prie Trojos.⁸⁵¹

Achilo sielvartas, išgyventas netekus geriausio draugo Patroklo, Aušros deivės Eos liūdesys dėl žuvusio sūnaus Memnono, Priamo rauda dėl jaunesniojo sūnaus Troilo, Trojos karo pradžioje kritusio nuo Achilo rankos – tai mitologinių herojų patirtos netektys, tapusios laidotuvinės kūrybos topais. Užuomina apie Aleksandro Didžiojo draugą Kleitą, mūšyje prie Graniko išgelbėjusį jo gyvybę, o vėliau paties nužudytą per išgertuves, mitologinį kontekstą supina su istorine realybe. Kleito pavyzdį vargiai galima būtų laikyti būdingu laidotuvių poezijai, ši istorinė realija veikiau pasitelkta kaip beprasmės mirties sukulto sielvarto (todėl dar sunkiau pakeliamo) iliustracija. Įdomu pažymėti, kad šiame eilėraštyje nevartojami Niobės ir Filomelės įvaizdžiai, jų, beje, neteko aptikti ir kituose XVIII a. laidotuvių poezijos kūriniuose, nors, kaip pastebėjo ir Alina Nowicka-Jeżowa, Niobė ir Filomelė buvo vieni iš populiariausių XVII a. literatūrinių įvaizdžių, – „sunku būtų rasti XVII amžiaus trėnų, kur nebūtų minima Tantalo duktė“⁸⁵². Eilėraštis baigiamas tradiciniu *consolatio* topu – raminiu, raginiu nustoti verkus: „Bet kodėl

⁸⁵⁰ Stefan Zabłocki, „Epicidium“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, p. 201.

⁸⁵¹ „Non ita Patroclum charum plangebat Achilles; / Nec sic prostratum Memnona luxit Eos. / Non ita lethali trajectum vulnere Clitum / Pertaesus facti Rex Macedon doluit. / Nec sic ad Trojam crudeli caede peremptum. / Infelix Priamus Troilon ingemuit“, in: *Żal po śmierci*.

⁸⁵² Alina Nowicka-Jeżowa, „Siedemnastowieczna poezja funeralna w kręgu tradycji renesansowej: Przekształcenia i przewartościowania“, in: *Przełom wieków XVI i XVII w literaturze polskiej*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984, p. 202.

verkiame?“⁸⁵³ Kaip ir XVI a. pabaigos laidotuvių poezijoje⁸⁵⁴, čia taip pat pasinaudota panašiai skambančių veiksmažodžių *abire* (išeiti) ir *obire* (mirti) žaismu: „Nejaugi Sologubas mirė? / Apsirinkame: ne mirė, o pakilo į žvaigždes.“⁸⁵⁵ „Pakilti į žvaigždes“, tai yra pelnyti amžinąjį gyvenimą, – mintis, suformuluota ankstyvosios krikščionybės autorių ir vėliau paveikusi Viduramžių laidotuvinės lyrikos raidą⁸⁵⁶, neolotyniškoje gedulinėje poezijoje įsitvirtino kaip guodimo topas, vartotas iki pat XVIII a. vidurio.

Paskutinis rinkinio eilėraštis, pavadintas „Apie Šviesiausiojo [pono], dievobaimingai pasimirusiojo, Dorybes“⁸⁵⁷, kaip ir X-asis, sukurtas „nusižengiant“ klasikinio epicėdijo kompozicijai. Ši nedidelį 8 eilučių kūrinėlį sudaro išplėtota *laudatio* dalis, sukomponuota iš tezės (eil. 1–4) ir antitezės (eil. 5–6), ir trumputė *consolatio* (eil. 7–8):

Kai kas ilgai keliavo per rytines pakrantes
ir šiaurės bei vakarų kraštus aplankė,
atsisakęs prastų [dalykų], surinko auksą ir spindinčius brangakmenius,
smilkalus ir žvilgantį dramblio kaulą, ir visa, kas brangu.
Šitaip Sologubas per gyvenimo laiką surinko
visa, kas panašu į dorybes.⁸⁵⁸

Supriešinimo esmę sudaro kontekstinė antonimija (palyginimas), leidžianti sukurti ryškų kontrastą, įtaigiai atskleidžiantį mirusiojo išskirtinumą. Eilėraščio pavadinimą atliepianti paskutinė antitezės eilutė išgrynina kūrinio idėją. Pasak Jurgelėnaitės, studentų laidotuvinėje poezijoje *virtus* dažniausiai buvo vartojama bendraja „dorybės“ prasme, ji traktuota kaip tvarumo ir amžinybės tiek danguje, tiek žemėje simbolis⁸⁵⁹. Ši *virtus* simbolika netekties skausmą

⁸⁵³ „Sed quid deflemus?“, in: *Žal po śmierci*.

⁸⁵⁴ Rasa Jurgelėnaitė, *op. cit.*, p. 91.

⁸⁵⁵ „Numquid Sologhub obivit, / Fallimur: haud obiit, sed super astra abiit“, in: *Žal po śmierci*.

⁸⁵⁶ Stefan Zabłocki, *Polsko-lacińskie epicedium renesansowe na tle europejskim*, (*Studia staropolskie*, t. 23), pod redakcją Czesława Hernasa i Jerzego Ziomka, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968, p. 28.

⁸⁵⁷ „De Virtutibus Illustrissimi pie defuncti“, in: *Žal po śmierci*.

⁸⁵⁸ „Tempore qui longo Littus peragravit Eoum / Orasque arctos visit et occiduas / Vilibus abjectis, aurum gemmasque coruscas / Thus et ebur nitidum cunctaque cara legit. / Omnia sic legit Sologhub tempore vitae / In se virtutum, quae simulacra gerant“, in: *ibid*.

⁸⁵⁹ Rasa Jurgelėnaitė, *op. cit.*, p. 81.

nuskaidrina laimingo amžinojo gyvenimo viltimi, išsakyta *consolatio* dalyje: „Todėl gyvens laimingas per amžius, / nes pats [jo] gyvenimas paneigia tai, kad jis [Sologubas] galėtų mirti.“⁸⁶⁰

Rinkinio *Sielvartas mirus [...] Antanui Ursinui Davainai Sologubui* eilėraščiai rodo retorinio epicėdijo struktūrinės interpretacijos galimybę: atsisakius kanoninės trinarės struktūros, labiau plėtojama kuri nors viena kompozicinė dalis, labiausiai tinkama kūrinio idėjai išreikšti, pavyzdžiui, X-ojo eilėraščio atveju išplėtotą *comploratio* dalis, o baigiamasis rinkinio eilėraštis „Apie Šviesiausiojo [pono], dievobaimingai pasimirusiojo, Dorybes“ sukonstruotas kaip *laudatio*. Eilėraščių poetika pasižymi laidotuvių poezijai tradiciškai būdingomis įžangos ir pabaigos formulėmis, simboliais bei topika.

Su aptartaisiais nedidelės apimties poezijos rinkinukais savo dydžiu disonuoja Jonui Ursinui Davainai Sologubui skirta *Gedulinga giesmė*⁸⁶¹. Šis kūrinys, po kurio dedikacija pasirašė Vilniaus pijorų kolegija, buvo išleistas Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje 1749 m. Apsiėjus be herbo ir herbino eilėraščio, pradedama nuo prozinės dedikacijos, po kuria išspausdinta įspūdingos apimties (464 eil.) hegzametru eiliuota giesmė. Jos įžangoje skamba invokacija į mūžą Talėją: „Mano liūdnoji Talėja, imkis gedulingų eilių, / skleisk per Europą graudžią giesmę.“⁸⁶² Tai epinio pobūdžio kūrinys, kuriame gausiai minimi antikinės mitologijos personažai ir realijos (Apolonas, Aganipės – mūžų šaltinio – vandenys, Aonija, Letos upė, Libitina, Marsas, Prozerpina), įvairūs toponimai ir hidronimai (Lenkijos žemė (*Lechica tellus*), Baltijos jūra (*Balthidis unda*), Korsika, Prancūzija, Brasta, Polockas, Trakai, Vilnius, Vilijos upė, Austrija, Viena), garsūs to meto didikai (Sapiegos, Oginskiai, Radvilos, Ščenavičiai, Krojeriai ir kt.). Svarbią vietą giesmėje užima dedikato žygių ir kitų garsių darbų pašlovinimas. Giesmės pabaigoje nuskamba tradicinis susitaikymo su įvykusia netektimi motyvas:

⁸⁶⁰ „Idcirco felix longaevum vivet in aevum / Quem potuisse mori vita vel ipsa negat“, in: *Žal po šmierci*.

⁸⁶¹ *Carmen lugubre in parentalibus [...] Joannis Ursini Dowoyna Sollohub, palatini Brestensis, [...] officio dolentis musae collegii Vilnensis scholarum piarum decantatum [...] A. 1749, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1749]. (Egz. VUB IV 30669)*

⁸⁶² „Funereis insiste modis mea moesta Thalia, / Sparge per Europen lachrimabile carmen“, in: *ibid.*

Ką aš galėčiau padaryti? Liūdėdamas marmure įrašysiu giesmę,
kad būsimoji karta skaitytų ir liūdėdama pasakotų:
čia guli Jonas Ursinas Davaina Sologubas,
čia Marso ir togos garbė⁸⁶³, didysis pijorų mokyklų
Globėjas [...].⁸⁶⁴

Paskutinėmis giesmės eilutėmis mirusysis atsisveikina su gyvaisiais, juos drašina (*exhortatio*), linkėdamas dorai ir laimingai gyventi, susilaukti panašios šlovės ir garbės pelnysiančių vaikų ir vaikaičių.

Apibendrinant pastebėtina, kad *Gedulinga giesmė* – tai kūrinys, kuriame epiškumas derinamas su klasikinio epicėdijo struktūra (*exordium, laudatio, comploratio, consolatio, exhortatio*) ir topika.

Pijorų proginės poezijos rinkinyje *Zebranie rymów* greta lotyniškųjų odžių ir epigramų, dviejų dominuojančių žanrinių grupių, išspausdinti keli geduliniai eilėraščiai. Vienas iš jų – tai eleginio pobūdžio epigraminis kūrinys „Masalskio, LDK pataurininkio, Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalo, mirčiai“⁸⁶⁵, dedikuotas Jonui Mikalojui Masalskiui (1728–1763). Tikslus kūrinio parašymo laikas nežinomas. Kūrinio autorius – pijoras Jurgis Ciapinskis (Jerzy Ciapiński, 1718–1768). Tai dvikalbis nedidelės apimties trinarės struktūros kūrinys: pradedama 8 eilučių lenkišku eilėraščiu, po to pateikiamas 14 eilučių lotyniškas eilėraštis, baigiama lenkišku ketureiliu, turinčiu atskirą antraštę – „Tam pačiam [asmeniui] skirta epitafija“⁸⁶⁶. Lenkų kalba parašytieji tekstai eiliuoti trylikaskiemene silabine eilėdara (aleksandrinu), lotyniškasis – eleginiu distichu. Šį kūrinį kaip XVIII a. dvikalbio gedulinio eilėraščio tipą aptarsime pristatydami visas tris jo sudedamąsias dalis.

⁸⁶³ „Marso ir togos garbė“ – kalbama apie dedikato nuopelnus kare ir taikos metu.

⁸⁶⁴ „Quid faciam? Scribam moerens in marmore carmen, / Posteritas quod sera legat, meoransque resolvat: / Sołohub hic situs Ursinus Dowoyna Joannes, / Hic Martisque togaeque decus, tutela Piarum / Magna Scholarum [...]“, in: *Carmen lugubre*.

⁸⁶⁵ „Na śmierć JW. JP. Massalskiego Podczaszego W. X. Lit. Marszałka Gł. Trybunału Lit.“, in: *Zebranie rymów*, 193–194.

⁸⁶⁶ „Temuż Nadgrobek“, in: *ibid.*

Pirmajame eilėraštyje, pasitelkiant *in ipso* topą, pirmiausia glaustai informuojama apie dedikato eitas pareigas:

Lietuvos Vyriausiąjame Tribunole pašventintas
[svarstyklių] lėkštes atiduodamas Pataurininkui teisingumas
pasakė: man būti žemėje jau nebėra reikalo,
galiu saugiai grįžti į Dangų.⁸⁶⁷

Kaip pastebėjo Jurgelėnaitė, poetiniuose tekstuose dėl jų trumpumo ir iš dalies dėl to, kad jais norima išsakyti bendresnius vertybinius dalykus, objektyvių žinių pateikiama nedaug, be to, jomis pasiremiamas tik tuomet, kai tai reikalinga eilėraščio idėjai atskleisti⁸⁶⁸. Antroji eilėraščio pusė skirta netekties mastui išryškinti (*iacturae demonstratio*) ir mirusiajam apverkti (*comploratio*). *Iacturae demonstratio* ir *comploratio* funkcijas atlieka priešpaskutinė ir paskutinė eilėraščio eilutės. Teisingumas, vos sužinojęs apie dedikato mirtį, skausmo sukrestas sušunka: „Mano gynėjas, Tavo, GEDIMINAI, garbė kape; / o! Koks didžiulis praradimas [mus ištiko] mirus [šiam] vienam žmogui!“⁸⁶⁹ Mirusįjį vadinant teisingumo gynėju ir Gedimino, tai yra Lietuvos ir Vilniaus, garbe, apverkimo funkcija sujungiama su gyrimu (*laudatio*).

Akiivaizdu, kad lotyniškasis kūrinio eilėraštis yra savotiška aptartojo lenkiško eilėraščio variacija: nuo kūrinio idėjos nenutolstama, tačiau teksto semantika papildoma mitologinio konteksto prasmėmis. Tai, kas anksčiau abstrakčiai buvo vadinama teisingumu (*sprawiedliwość*), dabar įvardijama Astrėjos, teisingumo deivės, vardu. Kaip teigia mitas, Astrėja, Dzeuso ir Temidės duktė, baigiantis žmonijos aukso amžiui, buvo palikusi dangų ir apsigyvenusi žemėje, tačiau, atėjus geležies amžiui, ji, išgąsdinta žmonių nusikaltimų, grįžo į dangaus skliautą ir pasiliko Mergelės žvaigždyne. Sekant

⁸⁶⁷ „Poświęcone w Litewskim Głównym Trybunale / Oddając sprawiedliwość Podczasemu szale, / Już mi, rzekła: na ziemi przebywać nie trzeba, / Bspiecznie mogę nazad wrócić się do Nieba“, in: *ibid.*

⁸⁶⁸ Rasa Jurgelėnaitė, *op. cit.*, p. 74.

⁸⁶⁹ „Móy obrońca, Twóy zaszczyt GEDYMINIE, w grobie; / O! Iak niezmierna w iedney utrata osobie!“, in: *Zebranie rymów*, p. 193.

poeto minties giją, pastebėtina, kad lenkų kalba parašytame eilėraštyje galvoje turėtas aukso amžius, leidęs teisingumui ramiai palikti žemę, o lotyniškajame, pasiremiant tolesniu mitologiniu pasakojimu, Masalskio mirtis tapatinama su neteisybės kupinu geležies amžiumi, kuris leido mirčiai įvykdyti savo užmačias:

Kai kadaise nemiela žemę Astrėja paliko,
besiskubindama į dangų numetusi šventųjų svarstyklių lėkštę;
tada iš tiesų [tai ir įvyko]: kai mirtis, pavydinti Masalskio gyvenimo
ir šlovės, paskubino dvigubą darbą,
išdrįso sulaužyti Didžiojo Maršalo lazda,
išdrįso pasiimti didelę jaunystės puošmeną.⁸⁷⁰

Mirtis pagal laidotuvių kūrinių konvenciją vadinama „pavydinčia gyvenimo ir šlovės“ (*invida vitae et famae*), o jos įvykdyta piktadarystė, nutraukusi jo darbus, apibūdinama kaip „dviguba“ (*geminum opus*): Jonas Mikalojus Masalskis Tribunolo maršalu tapo 1762 m., mirė 1763 m. pradžioje, sulaukęs vos 35 metų⁸⁷¹. Informavus apie dedikato visuomeninį statusą ir jauname amžiuje ištikusią mirtį, tai yra apie *in ipso* aplinkybes, sklandžiai pereinama prie *comploratio* dalies: „Tau, Lietuvos Žeme, pranešta, kad didžioji teisena sustabdyta, / o! GEDIMINAI, tačiau nėra mažesnis ir Tavo liūdesys.“⁸⁷² Apverkimą, kaip ir pirmame eilėraštyje, netrukus keičia dedikato gyrimas. Lakoniškai, vos keliomis eilutėmis poetas apibūdina Masalskio gyvenimą ir darbus: „Šis [Masalskis] buvo toks, kad nė vienas nebuvo už jį labiau trokštamas dėl [savo] gyvenimo, / nė vienas nebuvo teisingesnis dėl pareigingumo.“⁸⁷³ Šiomis *laudatio* funkciją atliekančiomis eilutėmis imituojuama Vergilijaus *Eneida* (I, 544–545), kur apie Enėją sakoma: „[...] už jį

⁸⁷⁰ „Si quando ingratas terras Astraea reliquit, / Abjecta, repetens aethera, lance sacra; / Tum certe; cum Massalski mors invida vitae, / Et famae, geminum praecipitavit opus, / AUSA Mareschalci baculum confringere Magni, / AUSA juventutis tollere grande decus“, in: *ibid.*

⁸⁷¹ Zofia Zielińska, „Massalski Jan Mikołaj“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 20/1, sąs. 84, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975, p. 139–140.

⁸⁷² „Magnum justitium indictum est Tibi Littava Tellus, / Nec luctus minor est o! GEDIMINE Tibi“, in: *Zebranie rymów*, p. 193.

⁸⁷³ „Hic fuerat, vita quo non optatior alter, / Quo non officio justior alter erat“, in: *ibid.*, p. 194.

teisingesnio, / Karo garbe ir dorybe didesnio nér vyro pasauly“⁸⁷⁴. Eilėraštis baigiamas mirštančiojo atsisveikinimu, kanoniniu *extrema valedictio* (arba *ultima verba*) topu, vartotu jau antikinėse epitafijose ir gedulinio pobūdžio elegijose⁸⁷⁵. Jurgelėnaitės pastebėjimu, XVI a. pabaigos tekstuose šis topas vartojamas įvairiose eilių dalyse, taip pat jų pabaigoje⁸⁷⁶. Pažymėtina, kad XVIII a., kaip ir aptariamam atveju, *extrema valedictio* skamba paskutinėse eilėraščių eilutėse:

Aš tikiu, kad jis, paklusdamas žiauriam likimui,
ledinėmis lūpomis pasakė šiuos paskutinius žodžius:
gyvenk, Tėve, lik sveikas, Broli, manoji Lazda⁸⁷⁷ sulaužyta,
tegul ilgai gyvuoja jūsų Lazda⁸⁷⁸ ir [ganytojo] Pastoralas.⁸⁷⁹

Komponuodamas mirštančiojo atsisveikinimą su artimaisiais, poetas pasinaudoja galimybe pabrėžti ir jų visuomeninį reikšmingumą; taip nuo *in ipso* motyvų, juos sujungiant su *consolatio* funkcija, pereinama prie *post eum* temos: „Tėvo Lazda“ (*Clava*) – tai Mykolo Juozapo Masalskio (1700–1768), Lietuvos didžiojo etmono, o „[ganytojo] Pastoralas“ (*Pedum*) – brolio Ignaco Jokūbo Masalskio (1726–1794), Vilniaus vyskupo, pareigos. Paskutinė eilėraščių eilutė skamba kaip padrašinimas (*exortatio*).

„Tam pačiam [asmeniui] skirta epitafija“⁸⁸⁰, trečiasis ciklo eilėraštis, nors ir parašytas lenkų kalba, pasižymi antikinei epitafijai įprastais turinio ir stilistikos ypatumais – epigraminiu glaustumu ir stiliumi bei giriamosioms epitafijoms

⁸⁷⁴ „[...] quo iustior alter, / nec pietate fuit, nec bello maior et armis“, in: Vergilius, *Aeneis*, edidit W. Ianell, editio minor, Lipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri, 1889, p. 16. Lietuviškas vertimas cituotas pagal: Vergilijus, *Eneida*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, p. 19.

⁸⁷⁵ Maciej Włodarski, *Barokowa poezja epicedialna: Analizy*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas“, 1993, p. 163.

⁸⁷⁶ Rasa Jurgelėnaitė, *op. cit.*, p. 69.

⁸⁷⁷ Kalbama apie maršalo lazda.

⁸⁷⁸ Turima galvoje etmono lazda.

⁸⁷⁹ „Credo ego: eum diri subeuntem tempora fati / Hos gelido extremos ore dedisse sonos: / Vive Pater, Fraterque vale, mihi Scipio fractus, / At vigeat vobis Clava, Pedumque diu“, in: *Zebranie rymów*, p. 194.

⁸⁸⁰ „Temuž Nadgrobek“, in: *ibid.*

būdingu panegirizmu⁸⁸¹. Epitafijos įžangoje nurodoma, kad „Po šita antkapio plokšte palaidoti mirtingi palaikai / protu, dorybe, kilme garsaus Pataurininkio.“⁸⁸² Lotyniškų epitafinių eilėraščių įžangose įprastus kapo (*tumulus*), urnos (*urna*), kaulų (*ossa*) įvaizdžius⁸⁸³ čia atitinka „mirtingų palaikų“ (*śmiertelne zwłoki*), slegiamų kapo akmens, topas. Poetinės epitafijos apimtis natūraliai riboja informacijos apie dedikatą kiekį, todėl velionio *in ipso* duomenys pateikti itin glaustai. Anot Patiejūnienės, „jau XVI a. pabaigos LDK spaudiniuose ryškus polinkis epitafijų tekstus komponuoti kaip trumpas elegijas ar lyrines („graikiškojo tipo“) epigramas, tik žanrinės formos sumetimais įterpiant vieną ar kitą konkretų duomenį“⁸⁸⁴. Dėl epitafijos žanrinės specifikos nevystant *comploratio* temos, iš karto pereinama prie *consolatio*, baigiamosios, dalies. Pasiremiant nemirtinga šlove kaip tradiciniu guodimo topu⁸⁸⁵, priklausančiu *post eum* įvaizdžių grupei, sakoma: „tačiau šlovė, kurios [Pataurininkis] nusipelnė, / yra nemirtinga, jai šiame kape nėra vietos“⁸⁸⁶. Postuluojant šlovės nemirtingumą, tarsi atsiliepiama į pirmojo eilėraščio *comploratio* dalyje išreikštą nuogastavimą dėl „Gedimino garbės“, kuri su herojaus mirtimi galėjusi pražūti kape.

Analizė parodė, kad eilėraščių kompozicija paklūsta antikinio žanro tradicijai. Kaip pastebėjo Stefanas Zabłockis, trinarė struktūra (*comploratio*, *laudatio* ir *consolatio*) būdinga tiek romėnų epitafijoms, tiek ir epicėdijams⁸⁸⁷. *Consolatio* visada būdavo pabaigoje, o kitų dalių eiliškumas įvairavo; eleginio pobūdžio epicėdijuose (dažniausiai eiliuotuose eleginiu distichu) *consolatio* dalies galėjo ir nebūti⁸⁸⁸. Visiems aptartiems eilėraščiams būdinga glausta *in ipso* topika. Pirmojo eilėraščio struktūros ypatumai (nėra *consolatio*) leidžia jį

⁸⁸¹ Janusz Sławiński, „Epitafium“, in: *Słownik terminów literackich*, pod redakcją Janusza Sławińskiego, wydanie piąte bez zmian, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2008, p. 137.

⁸⁸² „Pod tym śmiertelne zwłoki grobowym kamieniem / Złożył sławny rozumem, cnotą, urodzeniem / Podczaszy“, in: *Zebranie rymów*, p. 194.

⁸⁸³ Rasa Jurgelėnaitė, *op. cit.*, p. 65.

⁸⁸⁴ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata*, p. 206.

⁸⁸⁵ Rasa Jurgelėnaitė, *op. cit.*, p. 102.

⁸⁸⁶ „ale sława, którą ziednał sobie / Nieśmiertelna w tym wespół nie ma mieysca grobie“, in: *Zebranie rymów*, p. 194.

⁸⁸⁷ Stefan Zabłocki, „Epicidium“, Idem, „Epitafium“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, p. 199, 217.

⁸⁸⁸ *Ibid.*, p. 199.

priskirti eleginiams epicėdijams, antrasis – sukomponuotas pagal retorinio epicėdijo modelį, trečiasis – atitinka klasikinę epitafiją.

Iš įdomesnių laidotuvinių kalbų rinkinių paminėtinas Mykolui Servacijui Kaributui Višnioveckiui skirtas *Sielvarto paminklas*⁸⁸⁹. Tai tradicinės struktūros rinkinys, kurį sudaro antraštinis lapas, herbas, du herbinio eilėraščio funkciją atliekantys eleginiu distichu eiliuoti dveilčiai ir prozinė dalis, arba kalbos. Rinkinyje yra trys kalbos, kuriomis išreiškiama Tėvynės, Šeimos ir Jėzaus Draugijos patirta netektis: „Tėvynės sielvartas“⁸⁹⁰, „Šeimos sielvartas“⁸⁹¹ ir „Mažiausiosios Jėzaus Draugijos sielvartas“⁸⁹². Visų kalbų tekstai pabaigoje grafiškai komponuojami kaip elogijai. Vis dėlto pirmųjų dviejų kalbų atveju apie tikrąjį elogiją kalbėti negalime, – grafinis baigiamųjų eilučių išdėstymas yra tik vizualinis teksto konstruktas, su elogiju *sensu stricto* neturintis nieko bendra, o trečioji kalba išties baigiama elogijumi. Šio elogijo turinys rodo akivaizdžias sąsajas su epitafija. Tai patvirtina epitafijai būdinga įžangos formule *D. O. M.*⁸⁹³, kuri dažniausiai verčiama „Visiems duota numirti“ arba „Geriausiam Didžiausiam Dievui“. Tokia formule pradėtoje epitafijoje toliau turėtų būti vardijamos mirusiojo dorybės ir nuopelnai, tačiau šiuo atveju susiduriame su netradiciniu sprendimu, kai pirmosiomis eilutėmis mirusysis kreipiasi į keleivį (*viator*):

Skausmo prislėgtas

sustok, Keleivi.

Šiuose Augusto pelenuose

yra paskutinė Kibirktis,

⁸⁸⁹ *Monumentum doloris post dolenda fata [...] Michaelis Servatii Korybuth [...] Wiśniowiecki, [...] palatini Vilmensis, supremi ducis exercituum M. D. Litvaniae, Tucholiensis, Glinianensis, [...] singulari fundatori, a minima J. S. erectum, at[que] sub tristem publici funeris actum, lugubri calamo delineatum ab [...] collegio Pinscensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1745. (Egz. VUB IV 30993)*

⁸⁹⁰ „Dolor Patriae“, tai penkiolikos puslapių kalba (A₂–E).

⁸⁹¹ „Dolor Familiae“, šią kalbą sudaro beveik šešiolika puslapių (E_{verso}–I).

⁸⁹² „Dolor Minimae Societatis Iesu“, devynių puslapių kalba (I_{verso}–L_{verso}).

⁸⁹³ Šią formulę galima šifruoti keleriopai, pvz.: D[atūr] O[mnibus] M[ori]; D[eo] O[ptimo] M[aximo]; D[iis] O[mnibus] M[anibus]; D[eus] O[mnium] M[agister], in: *Skróty łacińskie w ksiązkach drukowanych z dodatkiem skrótów greckich*, wydanie II poprawione i uzupełnione, zebrał Marek Winiarczyk = *Sigla Latina in libris impressis occurrentia cum siglorum Graecorum appendice*, editio altera aucta et emendatior, collegit Marcus Winiarczyk, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995, p. 30.

Antikinių epitafijų kreipinys *viator*, perimtas Renesanso autorių ir XVI a. pabaigos tekstuose jau vartotas kaip įžangos topas⁸⁹⁵, gyvuoja ir XVIII a. laidotuvių kūryboje. Imituojant literatūrinės epitafijos formą, mirusysis neįvardijamas, o vardo vietoje matome šlovės šviesos ir mirties tamsos priešstatą, pasak Jurgelėnaitės, dažną XVI a. laidotuvinėje poezijoje⁸⁹⁶: „*Mirusijį* [apgaubia] tamsi naktis / kuri visą jo VARDO šviesą užgesino.“⁸⁹⁷ Išplėtotoje *comploratio* dalyje minimos antikinės mitologijos realijos ir bibliniai personažai, kurių vardai tarsi įvykusios nelaimės aliuzija išryškina mirties atneštos netekties mastą: „Argo“, argonautų laivo, sudužimas, Herkulio stulpai, įamžinę dešimtąjį šio herojaus žygdarbį, ST personažas Samsonas⁸⁹⁸ („Kuris žūdamas visiems namams drauge / pražūtį lėmė“⁸⁹⁹). Pagaliau kaip *comploratio* dalies apibendrinimas nuskamba atsidūsėjimas: „Ak! Kokia siaubinga Jo netektis!“⁹⁰⁰ Pagal žanrinę konvenciją perėjus prie *consolatio* dalies, pasitelkiamas tradicinis šlovės nemirtingumo topas:

Jis mirė [ir]
visa, kas jo, su savimi viename Kape
palaidojo,
iš ten vien tik šlovė nemirtinga skubiai išskrido,
[būtent] jos ieškok!⁹⁰¹

Elogijo pabaigoje formuluojama mįslė (*aenigma*), kurią įminęs keleivis sužinos tai, kas apie velionį buvo nutylėta epitafijos pradžioje :

⁸⁹⁴ „Dolore pressus / Sta Viator. / In hoc Augusto cinere / Ultima jacet Scintilla, / Lucem precare“, in: *Monumentum doloris*.

⁸⁹⁵ Rasa Jurgelėnaitė, *op. cit.*, p. 66.

⁸⁹⁶ *Ibid.*, p. 107.

⁸⁹⁷ „Magna *Mortui* umbra est / Qua omnia sui NOMINIS extinxit lumina“, in: *Monumentum doloris*.

⁸⁹⁸ Samsonas – ST veikėjas, dvyliktasis Izraelio teisėjas, paskutinis gelbėtojas, aprašytas Teisėjų knygoje (TS 13, 1–16, 31).

⁸⁹⁹ „Qui corruens, totam Domum secum ad / ruinam traxit“, in: *Monumentum doloris*.

⁹⁰⁰ „Heu! Quot in Unius casu jacturae!“, in: *ibid.*

⁹⁰¹ „Unus defunctus / Omnia sua secum uno Sarcophago / tumulavit, / Sola inde evolavit fama immortalis, / hanc quaere!“, in: *ibid.*

Kas toks, kiek įžymus, koks žmogus, kuo buvo, kaip gyveno,
Papasakos.⁹⁰²

Elogijas baigiamas klasikinių epitafijų pabaigai būdingu mirusiojo atsisveikinimu su gyvaisiais „Sudie“ (*Vale*).

Laidotuvių kūryba, buvusi itin populiari XVI–XVII a., aptariamu laikotarpiu gausumu nusileidžia panegirikoms, sveikinamojo pobūdžio leidiniams ir epitalamijams ir sudaro reikšmingą proginės literatūros dalį. Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvės produkcijos apžvalga rodo, kad didžiausią laidotuvinių leidinių grupę sudaro enkominių kalbų ir prozinių panegirikų rinkiniai. Kai kurios kalbos ir prozinės panegirikos išleistos su poezijos citatomis (pavyzdžiui, Sarbievijaus, Klaudiano) ar eloginėmis dalimis. Poezijos, palyginti su proziniais kūriniais, išleista perpus mažiau.

Geduliniai kūriniai dažniausiai leisti su ilgomis, metaforiškais antraštėmis, pateikiančiomis skaitytojui pagrindinę informaciją apie leidinio pasirodymo priežastį ir dedikatą. Šiuos leidinius vienija ir tam tikras struktūrinis modelis, susidedantis iš antraštinio lapo, herbo ir herbino eilėraščio, dedikacijos bei paties kūrinio.

Konstatuotina, kad XVIII a. gedulinės poezijos tradicija ima blėsti: negausiai leidžiami nedidelės apimties eilėraščių rinkiniai, o dažniausiai pasitaikantis poetinis metras – eleginis distichas. Iš šios grupės išsiskiria *Gedulinga giesmė (Carmen lugubre, 1749)*, bene vienintelis didelės apimties kūrinys, eiliuotas hegzametru.

Laidotuvinės poezijos analizė leidžia kalbėti apie kūrybos žanrinę įvairovę, – išskirtina klasikinė epitafija ir jos prozopopėjinė atmaina bei kaip parapoetinė literatūros forma egzistavusi eloginė epitafija, taip pat epigraminiai eilėraščiai, gedulingas dialogas, eleginis, retorinis bei epinis naracinis epicėdijas.

XVIII a. lotyniškoji laidotuvių poezijos tradicija grindžiama Antikoje susiformavusiais žanro konvencijos principais. Klasikinio retorinio epicėdijo

⁹⁰² „Quis, Quantus, Qualis, Qui fuit, Qui vixit, / enarrabit“, in: *ibid.*

sudedamosios dalys – apverkimas (*comploratio*), gyrimas (*laudatio*) ir guodimas (*consolatio*) – taip pat būdingos epitafijai. Ši trinarė struktūra XVIII a. laidotuvių eilėraščiuose buvo taikoma dvejopai: pasitelkiama kaip tradicinė kūrinio komponavimo schema arba modifikuojama. Kompozicinio kanono modifikacijos pavyzdžiai – tai komploraciniai (išplėtota *comploratio* dalis) arba giriamieji (išplėtota *laudatio* dalis) laidotuvių eilėraščiai.

Analizuojamų eilėraščių poetikos sistemą sudaro įžangos ir pabaigos tradicinės formulės, retorikos poveikyje susiformavusio enkomijo tematika, kanoniniai apverkimo, gyrimo bei guodimo topai, antikinės mitologijos siužetais pagrįsti palyginimai.

Aptariamo laikotarpio laidotuvių poezijos rinkinių specifika – viename leidinyje publikuojami lotynų ir lenkų kalbomis parašyti eilėraščiai. Siekiant nepažeisti kūrinio vientisumo, kai kuriais atvejais teko praplėsti tyrimų ribas analizei pasitelkiant ir lenkiškus laidotuvių poezijos tekstus. Dėl pernelyg menko aptartų lenkiškų eilėraščių skaičiaus būtų netikslu imtis gilesnių apibendrinimų, tačiau galima pastebėti, kad antikinis žanro kanonas aktualus ir lenkakalbėje laidotuvių kūryboje.

Išvados

1. XVIII a. lotyniškosios proginės kūrybos tyrimai liudija Renesanso ir Baroko teorinių šaltinių recepciją ir proginės literatūros žanrų tęstinumą bei naujas Apšvietos epochos aktualizuotas praktinės kūrybos modifikacijas ir teorinę kaitą.
2. XVIII a. panegirikos teorinės raidos skalė, kurios diapazone fiksuojama pirmiausia tradicinė žanro traktuotė, vėliau – jo pasmerkimas ir galop – teorinis ignoravimas, atspindi amžiaus viduryje išryškėjusią Baroko ir Apšvietos epochos literatūrinės estetikos sankirtą. Panegirikos žanras apibrėžiamas tik Juozapo Juvencijaus ir Dominyko Dekolonijos, jėzuitų autorių, retorikose ir poetikose, reprezentuojančiose Baroko teorinę tradiciją. Šių teoretikų veikaluose atpažįstamos Sarbievijaus, Pontano ir vėliau jo poetiką papildžiusio Buchlerio formuluotės. Juvencijaus ir Dekolonijos veikaluose nusakant panegirinės poezijos ar panegirinių kalbų ypatumus, dėmesys sutelkiamas į teminius ir žanrinius aspektus, tačiau nekvestionuojama šių kūrinių aksiologinė vertė. Pijorui Stanislovui Konarskiui panegiriką įvertinus kaip neatitinkančią epochos dvasios ir naujų etikos bei stilistikos reikalavimų, ji nebeaptariama Pilypo Nerio Golianskio ir Pranciškaus Ksavero Dmochovskio, Apšvietos teoretikų, darbuose. Tarp kitų savarankiškai kūrybai rekomenduojamų žanrų panegirikos neminimos ir Lietuvos Pijorų provincijos mokymo nuostatuose *Methodus docendi* (1762).
3. Vertinant odės definicijos ypatumus XVIII a. poetikose, pažymėtina, kad, viena vertus, paisoma tradicinių žanro konvencijų, kita vertus, pateikiama ir originalių išvalgų. Juvencijaus definicijos pagrindą sudaro formaliųjų kriterijų išryškinimas: pabrėžiamos odės lyrinės ištakos, tematinė įvairovė, aptariama stilistika, metrika ir struktūra. Golianskis, priešingai, išskirtiniu žanro požymiu laiko ekspresiją, kuri lemia kūrinio emocinį poveikumą. Be šios novacijos, kiti Golianskio išskirti odės ypatumai (nurodyta žanro lyrinė kilmė, pateikta tipologinė schema,

pagrįsta tematikos įvairumu, aptarta tematikos ir stilistinės raiškos priklausomybė) sietini su tradicinėmis konvencijomis. Dmochovskis apibrėžė odę plėtodamas Boileau teiginius, tačiau akivaizdu, kad nemažos įtakos jam padarė Golianskio formuluotės.

4. Epigramos žanro teorinė raida neatsiejama nuo Sarbievijaus koncepto teorijos, suformuluotos apie 1623 m. Vėliau, be kitų teoretikų, ją interpretavo Jokūbas Masenijus. Remdamasis Skaligerio, Pontano-Buchlerio definicijomis, Masenijus akcentuoja epigramai tinkamų temų įvairovę (*materia*), o ypač svarbiu jos požymiu laiko trumpumą, kuris padeda atsiskleisti kūrinio grožiui, išryškėjančiam dėl šmaikštumo (*argutia*). Pastarąją ypatybę Masenijus, sekdamas Skaligeriu, vadina „epigramos siela“. Nusakydamas epigramų rūšis, Masenijus pasitelkia retorinių kalbų pavadinimus (*iudiciale, deliberativum, exornativum*), taip poeziją susiedamas su retorika. Juvencijaus poetikoje iš esmės pakartota Skaligerio formuluotė, o kaip svarbiausios epigramos ypatybės išskirtas trumpumas (*brevitas*), aiškumas (*perspicuitas*) ir aštrumas (*acumen*). Golianskis nurodo, kad epigrama turi būti trumpa ir šmaikšti. Dmochovskis šio žanro privalumu laiko glaustą minties raišką ir šmaikštumą, tačiau įspėja, kad pernelyg išmoningo šmaikštavimo reikia vengti.
5. Himenėjo ir epitalamijo, vestuvėms skirtų kūrinių, žanriniai skirtumai nebuvo pakankamai ryškūs jau Antikos laikais, todėl šie terminai XVI–XVIII a. teoriniuose veikaluose vartojami kaip sinonimai. Skaligeris aptarė abi žanro atmainas, tačiau jas skiriančios ribos neišryškino. Sarbievijus himenėją ir oaristijas, dar vieną žanrinę formą, tik paminėjo, o plačiau aptarė epitalamiją. Šią atmainą jis priskyrė *silvoms*, t. y. poemėlėms, kurios yra artimesnės retorikai nei poezijai. Dekolonijos ir Juvencijaus veikaluose pateikiama tik epitalamijo definicija. Dekolonija išskyrė 4 epitalaminės kalbos struktūrinės dalis ir detaliai nusakė kiekvienos iš jų turinį. Juvencijaus glaustame poetinio epitalamijo apibrėžime labiausiai akcentuojami tradiciniai turinio motyvai.

Pastebėtina, kad nei Golianskio, nei Dmochovskio poetikose vestuvinės poezijos žanrų apibrėžimai apskritai nepateikiami.

6. Laidotuvių kūrybai Naujaisiais laikais niveliuojantis, dar labiau nyko jau Antikoje buvusios ne visai aiškios teorinės žanrų ribos, skiriančios trėną, epicėdiją, epitafiją, elegiją. Šie žanrai, kaip ir smulkesnės specifinės formos – monodijos, inferijos, parentalijos, nėnijos, – tapo laidotuvių kūrybos sinonimais. Dekolonijos retorikoje pateikta laidotuvinės kalbos formuluotė rodo akivaizdų sekimą Skaligerio epitafijos apibrėžimu, tačiau pažymėtina, kad laidotuvinės kalbos struktūroje Dekolonija išskyrė tik tris sudėtines dalis – pagyrimą (*laus*), guodimą (*consolatio*) ir padrašinimą (*adhortatio*), o Skaligeris, nurodė esant penkias. Juvencijaus veikale pagrindiniu laidotuvinę kūrybą apibūdinančiu terminu laikomas epicėdijas, kuri apibrėžiant apibendrinami ankstesnių autorių veikaluose išdėstyti teiginiai. Minėtuju laidotuvinės kūrybos žanrų nebeišskyrė XVIII a. pabaigoje išleistų poetikų autoriai Golianskis ir Dmochovskis. Golianskio veikale laidotuviniams kūriniais tik iš dalies „atstovauja“ elegija, kuri Dmochovskio poetikoje jau tapatinama su trėnu.
7. Daugelį XVIII a. proginių leidinių vienija būdinga kompozicinė struktūra, kurią sudaro šie pagrindiniai elementai: išplėtota antraštė, herbinė kompozicija, kurią sudaro herbo atvaizdas, virš herbo pateikiama herbinė dedikacija, o po juo – herbinis eilėraštis (paprastai eiliuotas eleginiu distichu, rečiau – vienuolikaskiemene eilute, hegzametru ar kitais metrais), po to eidavo kreipimasis į dedikatą, arba dedikacija (kaip taisyklė, XVIII a. kūrinuose tai prozinis tekstas, bet pasitaiko ir eiliuotų dedikacijų), ir pats kūrinys. Pastebėtina kad itin svarbi funkcija tenka herbinei simbolikai. Ji tampa prasminiu instrumentu, pasitelkiamu metaforiškose antraščių formuluotėse, lemiančiu herbinių eilėraščių turinį, teikiančiu medžiagą alegorijoms sukurti, – apskritai herbine simbolika naudojama kaip visus leidinio tekstus jungiančiu leitmotyvu.

8. Panegirikos sudaro gausiausią XVIII a. proginį kūrinių pluoštą. Šio laikotarpio panegirikas galima suskirstyti į tris grupes: pirmąją, pačią didžiausią, grupę sudaro „grynosios“ prozinės panegirikos, struktūra, turiniu ir menine raiška prilygintinos enkominiams kalboms. Antrosios grupės panegirikos – tai įvairiai komponuoti mišrūs panegiriniai tekstai. Trečiajai grupei, palyginti su aptartosiomis, itin negausiai, priklauso eiliuotos panegirikos. Panegirikų dedikato enkomijos topika paprastai grindžiama giminės genealogija, kuri suteikia galimybę pasitelkti romantizuotas istorines digresijas ir tampa pamatine medžiaga tiesioginei herojaus glorifikacijai.
9. XVIII a. lotyniškosios proginės literatūros kontekste odės sudaro pačią mažiausią žanrinę grupę (priešingai, Lenkijoje odė buvo bene labiausiai paplitęs Apšvietos epochos proginės kūrybos žanras). Palyginti su jėzuitų kūryba, kiek daugiau šio žanro kūrinių priklauso pijorų autorių plunksnai. Konstatuotina, kad barokinė ornamentika būdingesnė jėzuitų odėms. Pijorų odėse, pasižyminčiose lakoniškesne poetika, ryškėja orientacija į klasicistinio paprastumo normas, kurias aktualizavo Apšvietos epochos literatūrinės nuostatos. Odžių tyrimas parodė, kad kūrėjai buvo įvaldę daugelį antikinių strofų: Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistos odės eiliuotos sapfina, III-aja asklepiadine, alkajine strofa, vienuolikaskiemene eilute, pijorų spaustuvės antologijoje vyrauja alkajinė strofa.
10. XVIII a. epigramų tyrimas leidžia konstatuoti, kad šio žanro kūriniai gausumu nusileidžia panegirikoms, sveikinimams, epitalamijams ir laidotuvinei kūrybai ir lenkia tik odes. Epigramų dedikatai tie patys, kaip ir kitų proginį kūrinių, tačiau pastebėtina, kad jos skiriamos ne tik žmonėms, bet ir statiniams, parkams. Šios tematinės slinkties epigramos buvo labai populiarios Lenkijoje, tačiau Lietuvos proginėje kūryboje žymiau nepaplito. Vienas iš ryškiausių epigraminių kūrinių raidos ypatumų – paprastėjimo tendencija. Autoriams yra svarbios kanoninės glaustumo ir aštrumo konvencijos, tačiau iš esmės nebepavyksta sukurti

minties ir žodžių žaismu stebinančių konceptų, o epigrama tampa panegiriniu kūriniumi, glorifikuojančiu dedikatą ir dokumentuojančiu to meto aktualijas. Paprastėjimo linkmę taip pat liudija metrika: visi šio žanro kūriniai eiliuoti išimtinai eleginiu distichu. Jėzuitų ir pijorų indėlis į to meto epigraminę kūrybą yra iš esmės vienodas. Pastebėta, kad pijorų epigramose labiau akcentuojamas dedikatų visuomeninis vaidmuo ir atliekamų darbų reikšmingumas, būtent pareigybių išaukštinimas sudaro tinkamą foną asmeninėms savybėms išryškinti ir jas glorifikuoti. Paraleliai pateikiamų lotyniškų ir lenkiškų epigramų lyginamasis tyrimas atskleidė, kad neretai lenkiškas epigramos variantas, įvardytas kaip „toż samo po polsku“, vis dėlto skiriasi nuo lotyniškojo turiniu ir stilistika. Šie pokyčiai rodo autoriaus pastangas prisitaikyti prie dedikato poreikių, liudija mažėjantį lotyniškųjų tekstų funkcionalumą, bepradedančią išsikvėpti lotyniškosios kultūros gyvastį.

11. Sveikinimai, XVIII a. literatūrinė forma, kurią populiarumu pranoksta tik panegirikos, funkcionavo kaip prozinės enkominės kalbos, elogijų rinkiniai, poezijos ir mišraus tipo leidiniai. Juos žymi konkrečios žanrinės prieskyros neįvardijančios antraštės, kurių aptakiose formuluotėse paprastai figūruoja tokie reikšminiai žodžiai, kaip „plojimai, katutės“ (*applausus, plausus*), „sveikinimas“ (*salutatio*), „pasveikinimas, džiūgavimas, padėka“ (*gratulatio*), „triumfo arka“ (*arcus triumphalis*). Šią kūrinių grupę iliustruoja eiliuoti ir proziniai įprastinės stilistikos kūriniai bei įvairios artificiozinės literatūros formos – akrostichas, kubas (kvadratas), kabalistikas.
12. Lietuvos XVIII a. lotyniškieji epitalamijai gausumu nusileidžia tik panegirikoms ir sveikinimams. Vilniaus akademijos spaustuvės epitalaminius leidinius galima suskirstyti į tris grupes: pirmajai grupei priklauso „grynosios“ prozinės vestuvių panegirikos ir kalbos, antrąją grupę sudaro mišrūs proziniai kūriniai, trečiąją grupę reprezentuoja elogijai. Akivaizdžiai mažėja eiliuotų šio žanro kūrinių. XVIII a. epitalamijas tęsia prozinės atmainos tradicija, išryškėjusią XVII a. Nors

XVIII a. epitalamijai konstruojami remiantis antikinėmis žanro konvencijomis, tačiau matyti ir gana ryškių struktūros bei turinio modifikacijų: nebenaudojamas refrenas, neaprašoma pati vestuvių puota, apsieinama be obsceniškų motyvų. Giriama ne jaunikio fizinė išvaizda, o kilmė, nuopelnai ir išsilavinimas. Šlovinant nuotaką, be jos kilmės ir garbingų protėvių, vis dar aktualu bent lakoniškai pagirti grožį ir būdą. Antikinės tradicijos kaitą liudija kai kuriais atvejais palyginti menkai vartojama būdinga mitologinė topika, – šis ypatumas atspindi epitalamijo raidos kryptį retorinių dekoracijų prisodrinto proginio sveikinimo link.

13. Laidotuvių kūriniai, proginės literatūros kontekste užimantys reikšmingą vietą, skaičiumi nusileidžia panegirikoms, sveikinimams ir epitalamijams. Tarp šio tipo kūrinių dominuoja prozinės formos – laidotuvinės kalbos ir panegirikos bei elogijai. Palyginti su proziniais tektais, laidotuvinės poezijos sukurta perpus mažiau. Išskirtinis laidotuvinės poezijos rinkinių ypatumas – dvikalbiškumas: tik vienas iš penkių poezijos rinkinių, išleistų Akademijos spaustuvėje, yra lotyniškas, likusieji – dvikalbiai. Prozinių leidinių grupėje vyrauja lotynų kalba, o paraleliai lotynų ir lenkų kalbomis parašytųjų prozinių kūrinių yra vos keli. Laidotuvių poezija pasižymi žanriniu įvairumu (minėtina klasikinė epitafija ir jos prozopopėjinė bei eloginė atmaina, epigraminiai eilėraščiai, gedulingas dialogas, taip pat eleginis, retorinis ir naracinis epicėdijas). Trinarė klasikinio retorinio epicėdijo struktūra – apverkimas (*comploratio*), gyrimas (*laudatio*) ir guodimas (*consolatio*) – būdinga ir XVIII a. kūriniams, tačiau pasitaiko atveju, kai kuri nors dalis, pvz., apverkimo arba gyrimo, yra labiau išplėtojama. Vartojamos konvencinės pradžios ir pabaigos formulės, tradicinė topika bei mitologiniai įvaizdžiai, kurių parinkimas atspindi tiek žanrinę tradiciją, tiek ir autoriaus išsilavinimą bei literatūrinę išmonę. Dažniausiai pasitaikanti laidotuvinės poezijos metrika – eleginis distichas.

14. XVIII a. Lietuvos proginės kūrybos analizė leidžia fiksuoti šiuos esminius lotyniškosios literatūros pokyčius: pirma, tai prozinių formų dominavimas ir blėstantis poezijos aktualumas, antra, XVIII a. pabaiga žymi ir lotyniškosios kūrybos pabaigą. Šie literatūros raidos ypatumai taip pat atspindi laipsnišką elitinės lotyniškosios kultūros redukciją, kurią lėmė aptariamo laikotarpio kultūrinė specifika, edukacinės sistemos naujovės ir kintantys visuomenės prioritetai.
15. XVIII a. Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra laikytina reikšminga vientiso senosios lietuvių literatūros raidos proceso dalimi. Lotyniškoji kūryba teoriniais ir praktiniais aspektais, teminiais motyvais praplečia ir papildo lietuvių literatūros problematiką, perteikia to meto politines ir kultūrinės aktualijas, svarbius istorijos įvykius, atspindi bendraeuropinius literatūros reiškinius, būdingus ir to meto Lietuvai.

Šaltinių sąrašas⁹⁰³

I. Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai⁹⁰⁴

Epigramos

1. *Ad [...] Carolum, regium Poloniarum principem, Curlandiae ducem, cum hospes Vilnam ingrederetur. Epigramma*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1759. (VUB IV 22090, VUB IV 22181)
2. *Celsissimo, illustrissimo [...] Adamo Stanislao [...] Grabowski, [...] episcopo Varmiensi et Sambiensi, terrarum Prusiae praesidi, [...] benefactori suo munificentissimo studium mathematicum Academiae et Universitatis Vilnensis S. I. insigni liberalitate auctum natali ejusdem die gratitudinis erga exiguos hosce applausus dedicat A. D. 1762, [Vilnae]: [1762]. (VUB IV 22092)*
3. *Corona applausuum et votorum emerito capiti [...] Stanislai Bohusz Siestrzencewicz, episcopi Mallensis, canonici cathedralis Vilnensis, [...] contexta et poeticis utriusque linguae metris ac lusibus adornata nec non in solemni eiusdem inauguratione oblata a [...] collegio Academico Viln. S. I. A. D. 1773 3 Octobres, [Vilnae]: [1773]. (VUB IV 22095)*
4. *Illustrissimo [...] Ignatio [...] Massalski, episcopo Vilnensi, Academia et Universitas Vilnensis S. I. tanquam suo cancellario in ejus solemni consecratione plaudens A. 1762 d. 2 Maji, [Vilnae]: [1762]. (VUB IV 30097)*
5. *Illustrissimo [...] Stephano e Magnis Litvaniae ducibus Giedrussiis Giedroyc, episcopo Uranopolitano, suffraganeo Albae*

⁹⁰³ Šaltinių sąrašas sudarytas žanriniu principu, abėcėlės tvarka. Jei kūrinio autorius žinomas, jo vardas ir pavardė teikiami aprašo pradžioje, laužtiniuose skliaustuose, tačiau eilę sąrašo lemia antraštės pirmoji raidė. Vartojamos santrumpos: VUB – Vilniaus universiteto biblioteka, LMAVB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

⁹⁰⁴ Į šią leidinių grupę pateko po vieną Vilniaus bazilijonų, Krokuvos Jogailos universiteto ir Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos leidinį (jie pažymėti nuorodomis). Dėl šių leidinių marginalumo buvo netikslinga juos išskirti į atskirą grupę. Vilniaus pijorų spaustuvės rinkinio eilėraščiai teikiami atskiru sąrašu.

Rusiae, Academia et Universitas Vilnensis S. I. tanquam suo doctori benevolo fautori in ejus solenni consecratione gratulatur A. 1764 d. 12 Febr., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1764]. (VUB IV 21797)

6. [Antoni Sosnowski], *Leo signum caeleste in firmamento seraphicae religionis a patre luminum accensus, quem ingrediens sol justitiae, sacris inflamavit radijs, doctor s. Bonaventura, S. R. E. Cardinalis archiepiscopus Albanensis, [...] in Basilica s. Mariae in Arenis conventus PP. minorum s. Francisci conventualium Vilnae a devotissima tanto sideri Urania erectis debitae sanctorum cultui pietatis et affectus parapegmatibus observatus et a studio generali Vilnensi ejusdem ordinis stylo oratorio demonstratus anno [...] 1717 pridie iduum Iulij cum licentia praesidis ac maecenatis sui [...] Antoni Orda, [...], Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1717]⁹⁰⁵. (VUB IV 30561)*

7. [Ioseph Katenbring], *Saeculum Marianum sive centum tituli [...] Dei Matris virginis Mariae e sacris paginis et sanctorum patrum monumentis deprompti ac eidem maxime coelorum terrarumque imperatrici prodigiis et gratiis Grodnae in ecclesia patrum S. I. ab A. 1664 clarissimae ob solemnem aevi memoriam, nec non in perpetuum beneficiorum et gratiorum monumentum a collegio Grodnensi S. I. totidem epigrammatis ornati ac dicati A. 1764 d. 25 Martii, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1764. (VUB IV 40295)*

Epitalamijai

1. *Amplissimo nomini et honori [...] Adami Brzostowski, praefecti Daungoviensis, colonelli militiae exoticae M. D. L. ac S. R. M. succamerarii, nec non [...] Genovefae Oginska, palatinidis Trocensis, penes nuptialem actum a devotissimo fundatrici suae Neodolscensi*

⁹⁰⁵ Šis kūrinys dėl mišraus pubūdžio šaltinių sąrašė reprezentuoja dvi kūrinų grupes – epigramas ir kalbas (*orationes*).

- collegio Scholarum Piarum epithalamicon A. 1743 6 Kalendas Martij, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1743]. (VUB IV 30727)*
2. *Annibal ad portam ducalis domus suae: de inversae amoris Roma triumphans [...] Martianus de Kozielsk Oginiski, palatinus Vitebscensis, [...] cum [...] Christina de Abramoviciis Oginiska, palatina Vitebscensi, [...] salutatus nec non a [...] minima societate cum perennaturo gratitudinis tributo adoratus, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1733. (VUB IV 30672)*
 3. *[Hotouma, magister S. I.], Aureum vinculum aeterno foedere sociati ferri in avitis armis stapede et sagitta per auspiciatissimi connubij nexum colligatis [...] Josephi Brzostowski, castellanidae Trocensis, [...] nec non [...] Barbarae Pocielówna, palatinidis Vitebscensis, inter festivos illustrissimi hymenaei plausus et publicae felicitatis omina orbi Sarmatico repraesentatum [...] a collegio et alma Universitate Vilnensi S. I. A. 1714, [Vilnae]: [1714]. (VUB IV 30671)*
 4. *Campus gloriae illimitatis honoribus in campestri Sarmatia ampliatus terminalem in stationem aviatae sagittae [...] Casimiri Sapieha, generalis artilleriae M. D. L., Volpensis, Onikszensis [...] capitanei, Radivillianis in patriam Aquilis [...] ac [...] Carolinae Radziwiłłówna, cancellaridis M. D. L., inter conclusa perennaturae foedera, cum triumphali ducalium tubarum classico, publico applaudentis orbis oraculo destinatus atq[ue] a [...] Academico collegio et Universitate Vilnensi encomiastico cultu circumscriptus [...] A. [...] 1727, Vilnae: Typ. Acad. S. I., [1727]. (VUB IV 31191)*
 5. *Centrum gloriae sub Oskierkanae lunae concavo, ceu luminum patria tam ab igneo inter nuptiales taedas illustrissimae Oginsciana domus nomine, tam ab ardentibus in emerito humero purpuris, tam a Martijs ignibus repertum. Inter connubialia vero foedera [...] Raphaelis Aloysii [...] Oskierka, mareschalli Mozyriensis, capitanei Bohrynoviensis, [...] ac [...] Teressiae Stanislae [...] Oginiska, palatinidis Vitebscensis,*

- Palaemonico orbi indicatum atque a minima S. I. [...] signatum*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1741. (VUB IV 30377)
6. *Felicitas publica ab inita auspiciatissimi conjugii societate inter [...] Stanislaum Rzewuski, [...] palatini Podoliae et ducis exercituum Poloniae filium, ac [...] Carolinam Catharinam Radiviliam, palatini Vilnensis exercituumque Litvaniae magni ducis filiam, Poloniae et Litvaniae communis ab obligata magnis nominibus S. I. publicis gratulationibus excepta A. 1758 Idibus Juniis*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1758]. (VUB IV 31144, VUB IV 41274)
7. [Jerzy Ciapiński], *Gratulatio nuptialis [...] Constantino de Broel Plater, praefecto Livoniae, nec non [...] Augustae Ogińska, palatinidi Trocensi, nomine obligatissimae fundatrici suae Lithvanae provinciae Scholarum Piarum*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1744. (VUB IV 31150, VUB IV 31184)
8. *Hastae fulgurantes in splendore lunae, ad festivos hymenaei soles [...] Michaelis [...] Zamoyski, venatoris regni [...] et [...] Elisabethae [...] Wisniowiec principis Korybutówna Wisniowiecka, cancellaridis Magni Ducatus Litvaniae, seren. dies p. cels. neo-sponsis augurantes inter publica privata[ue] utrius[que] gentis vota genitali pro spectaculo praesentatae ab obligatissimo Radiviliano Pinscensi collegio S. I. anno [...] 1721*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., [1721]. (VUB IV 30593)
9. [Buczyński⁹⁰⁶], *Horologium saeculorum coronatis regnorum solibus conformatum ferreo Sapieharum telo, aereo Radivilliorum lituo auream patriae aetatem indicans et insonans Sponsali orbita [...] Casimiri Sapieha, [...] generalis artilleriae M D. L. capitanei, [...] Onikszentensis [...] et [...] Carolinae Radziwiłłówna, cancellaridis M. D. Lit., instructum inter consona applaudentis Sarmatiae vota salutatione panegyrica celebratum a [...] Nesvisiensi collegio S. I. A. 1727*, Vilnae: Typ. Universit. S. I., [1727]. (VUB BAV 58.1.16)

⁹⁰⁶ Įrašas: „Labor P. Buczyński“.

10. *Oratio epithalamica [...] Antonio Dowoyna Sołtohub, thesauraridae M. D. L., praefecto Jezierzycensi, nec non [...] Brigidae Radivillia, palatinidi Novogrodensi, ad vitalitio junctis faedere nomine Litvanae provinciae Scholarum Piarum A. D. 1744, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1744]. (VUB IV 31188)*
11. *[Bernard Sienkiewicz], Plenilunium avitae Józefowiciorum Cynthiae haereditariis splendoribus et [...] hymenaei facibus luminosum ad nuptialem actum [...] Alexandri Hlebicki Józefowicz, capitanei Bidzensis, cum [...] Dominica Massalska, capitaneide Grodnensi, ab obligatissimo fundatrici gratiae Józefoviciano Szczuczynensi Scholarum Piarum collegio observatum, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., 1720. (VUB IV 30987)*
12. *Porta domus regiae signatoria magni cancellarii consignata gemma, sub Josephi Oginski, palatinidae Trocensis, [...] atque [...] Annae [...] Korybutówna Wiśniowiecka, cancellaridis Mag. Duc. Lit., taedas orbis Sarmatici felicitate patens obligatissimo vero nomini ac honori neosponsorum collegio Pinscensi S. I. panegyrico stylo adumbrata, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1721. (VUB IV 30973)*
13. *Praesagium publicae fortunae ex concursu siderum Radivilliana Wisniowiecciana[ue] familiae sub fortunatissimum connubium [...] Michaelis Radziwiłł, [...] Praemisliensis [...] capitanei, [...] et Franciscæ [...] Korybutówna Wisniowiecka, palatinidis Cracoviensis, observatum a collegio Pinscensi S. I. [...] A. D. 1725, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1725]. (VUB IV 41039)*
14. *Pupilla Sarmatiae aquilae Radivilliana ingenita pridem qua meritorum, qua honoru[m] splendorib[us] enitescens, nunc luce Sapiehanae sagittae sub Augustos ducalis hymenaei soles [...] Hieronymi Radziwiłł, [...] pocillatoris Magni D. L., et [...] Teressiae de Sapiehis, thesauraridis curiae M. D. Litvaniae, adaucta simulque ad primum sui in Slucensi aquileja conspectum [...] invitata a collegio Slucensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad., 1740. (VUB IV 17031)*

15. *Regia solis a Roxolanis ducibus serenissima, a Palaemonijs honorijs illustrissima heroa Oginsciana domus, inter festivos hymenaei splaendores, junctis, aeterna in faedera dextris [...] Thaddaei de Kozielsk Oginski, Przewalscensis [...] capitanei, ductoris vexilli Petyhoriensis, et [...] Izabellae Radziwiłłówna, incisoridis M. D. L. ducalis Radivilliana aquilae cor et oculos in amore duces, non invitos rapiens, panegyricae salutationis per avitam portam aditum patefaciens. Publico Palaemonij orbis applausui minimae societatis maximo cultui proposita ab [...] ducali Radivilliano Nesvisiensi et Vitebscensi collegijs S. I., A. D. 1737, Vilnae: Typ. Acad. S. I., [1737]. (VUB IV 30398)*
16. *Regia solis avitis innixa columnis pernitidis hymenaei splendoribus refulgens nec non [...] Christophoro de Broel Plater, judici tribunalis et vexillifero legionis cataphractae exercitus M. D. L., Blandzienski [...] capitaneo, socianti aeterno prosperrimi connubii faedere [...] Annam Piotroviciam, tivunidem Pojurenssem Ducatus Samog., Labardziensem [...] capitaneidem, dedicata, orbiq. Litvano ad perennem rei memoria[m], ab obligatissimo huic nomini et honori cliente erecta A. 1747, [Vilnae]: [1747]. (VUB IV 30384)*
17. *Roma in flore flos par regnorum reginae Romae in vicario regiae maiestatis lilio [...] Christophori Constantini Pac, supremi mareschalci Tribunalis M. D. L. ejusdem ducatus notarij, capitanei Caunensis, etc. sociantis aeviterno floridissimi connubij foedere [...] Barbaram [...] Ogińska, castellanidem Vitebscensem inter nuptialium sertorum flores, simul cum aemula Romuleis triumphis triumphali porta, ac integra florentis imperij Romani gloria efflorescens, Romano-Palaemonij orbis applausibus, nec non Academiae Universitatis Vilnensis S. I. vernantibus in floridos applausus pennis celebrata floris Nazareni A. 1715, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1715]. (VUB IV 30382, VUB IV 41070)*

18. *Saeculum secundum connubialis nexus, Radvilianam inter ac Wisniowiecianam regias domus, cum perennaturae felicitatis omine a [...] Michaele Radziwiłł, duce in Nieśwież [...] Birże, Dubinki [...] capitaneo, nec non a [...] Francisca Korybuth [...] Wiśniowiecka, palatinide Cracoviensi, inchoatum; jam vero festivos inter celsissimi hymenaei exortus, ad privilegiatum obligatae gratitudinis aram, cum votiva obligatione capitalis cultus celebratum a [...] Radviliano Nesvisiensi [...] collegio S. I., Vilnae: Typ Universitatis S. I., [1725]. (VUB IV 30560)*
19. [Antonius Chądzyński⁹⁰⁷], *Serenitas publicae laetitiae ex auspiciatissimis pareliis magnorum nominum videlicet [...] Constantini [...] Plater, palatinidae et praefecti Livoniae, nec non [...] Augustae [...] Ogińska palatinidis Trocensis, in nuptiali eorundem luce affulgens, ab [...] S. I. residentiae Duneburgensis adumbrata A. 1744, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1744]. (VUB IV 30558)*
20. *Sidus Julium avito leone [...] Antonii Dowoyna Solłohub, thesauraridae M. D. L., capitanei Jazierzyscensis clarum, sub Augustos hymenaei soles Augustae [...] Brigidae Radziwiłł, palatinidi Novogrodensi, sociatum atq. versa in Euclidis Tubum oratoria penna observatum, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1744. (VUB IV 31280)*
21. *Sidus Sarmatiae splendore familiae et virtutum ornamentis conspicuum [...] Antonius Josephus [...] Ursinus Dowoyna Solłohub, capitaneus Jezeriscensis, in conjunctione cum magno sidere [...] Brigida principe Radivillia, palatinide Nowogrodensi, inter publica communis laetitiae signa exiguo lumine orationis auctum ab obligatissimo collegio Academico Vilnensi S. I. A. D. 1744, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I. (VUB IV 30972)*
22. *Status principalium siderum Lunae et Martis ad cursum gloriae novo ante eminentem crucem vinculo faederatus [...] Michaelis Servatii Korybuth Wiśniowiecki, cancellarii M. D. L., Pinscensis Wilkowiensis*

⁹⁰⁷ Pasirašes knygos titulinio puslapio apačioje. Estreicherio bibl. nenurodomas.

[...] capitanei, et [...] Magdalena Czartoryska, vexilliferidis Magni Ducatus Litvaniae, [...] panegyrico discursu celebratus ab [...] collegio Pinscensi S. I., Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1725. (VUB IV 30401)

23. *Vestigium associati honoris in fastigio ducalis portae diviso coronariae crucis vertice signatum, in occursum auspiciatissimi hymenaei [...] Martiani [...] Oginski, supremi mareschalli Tribunalis M. D. Litv., castellani Vitebscensis [...] capitanei, nec non [...] Teressiae Tyzenhauzówna, palatinidis Mscislaviensis, capitaneidis Cupiscensis, [...] inter sublimia Sarmatici orbis vota et omina humili stylo in panegyrica circumductione dimensum ab Academica Universitate Vilnensi S. I., Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1723. (VUB IV 31177)*

Laidotuvinė kūryba: trėnai, epicėdijai, epitafijos, elegijos

1. *Academia et Universitas Vilnensis S. I. illustrissimo [...] Michaeli Joanni Zienkowicz, episcopo Vilnensi, tanquam suo cancellario in ejus funere justa persolvens A. 1762 d. 3 Februarii, [Vilnae]: [1762]. (VUB IV 22099)*
2. *Carmen lugubre in parentalibus [...] Joannis Ursini Dowoyna Sołłohub, palatini Brestensis, [...] officio dolentis musae collegii Vilnensis Scholarum Piarum decantatum [...] A. 1749, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1749]. (VUB IV 30669)*
3. *De laudibus immortalis memoriae principis Michaelis Casimiri Radivilii, palatini Vilnensis, supremi exercituum Litvanorum ducis, oratio in solemnibus maestissimis fundatoris sui inferiis actis Nesvisii decimo 7-mo Kal. Junij 1763 nomine provinciae Masoviae S. I., Vilnae: [1763]. (VUB 31144)*
4. *Dolor in auge post avitae lunae eclipsim M. D. Joannis Casimiri [...] Słoński, pincernae Vitebscensis, exhibitus obsequia missionis Slucensis S. I. A. 1702, [Vilnae]: [1702]. (VUB IV 16882)*

5. [Ioseph Katenbring⁹⁰⁸ S. I.], *Epitaphium [...] Barbarae Solohubiae, rei tormentariae praefecti filiae*, [Vilnae]: [1761]. (VUB IV 22095)
6. *Gloria immortalis [...] Annae Catharinae de Lubartowiciis ducibus Sangusciis Radivilliae Cancellaridae magnae M. D. L., superstes ejusdem nomini generiq[ue] [...] nec non [...] Michaeli Casimiro Radziwiłł, [...] palatino Vilnensi, supremo M. D. L. belli duci Novotarscensi [...] capitaneo et [...] Hieronymo Floriano Radziwiłł, [...] pocillatori M. D. L. Premisliensi, Krzyczeviensi [...] capitaneo, nec tam ex justissimi doloris sensu, quam ex sententia ipsius aequitatis debita, ad leniendum eorundem maerorem in supremis justis lugubri oratione celebrata a maestissimo Radivilliano Nesvisiensi collegio S. I.*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1747. (VUB IV 31252)
7. *Joannes in vinculis mortis [...] Ursinus Dowoyna Solłohub, palatinus Brestensis, [...] olim famae, honoris magnitudinis praecursor, nunc communis mortalium fortunae succesor [...] Josepho Ursino Dowoyna Solłohub, castellano Samogitiae, ac [...] Antonio Ursino Dowoyna Solłohub, generali artilleriae, capitaneo Jezierzyscensi, [...] uti patriae religionisq[ue] pupilla lachrymis populi voce lugubris svadae, minimae S. I. collegii Minscensis deploratus A. D. 1749*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1749]. (VUB IV 30988)
8. *Lachrymae doloris gemmae justa persolventes [...] Leoni Casimiro [...] Chłusowicz, palatino Mscislaviensi, inter diffusos Sarmatiae gemitus in avitum lilium ceu in gemmeam phialam collectae, ac [...] Michaeli [...] Chłusowicz, subdapifero districtus Wołkowyscensis, et Joanni [...] Chłusowicz, palatinidis Mscislaviensibus, ad diluendum maerorem propinate a minima S. I. residentiae Słonimensis A. 1738*, Vilnae: Typ. Universit. S. I., [1738]. (VUB IV 41065, IV 30562)
9. *Laudatio funebris [...] Michaelis Casimiri Radziwiłł, cognomento magni [...] palatini Vilnensis, supremi exercituum ducis M. D. L., [...]*

⁹⁰⁸ Po tekstu pasirašęs J[oseph] K[atening] S. I. Ši epitafija vėliau buvo perspausdinta pijorų proginės poezijos rinkinyje *Zebranie rymów* (1779): rinkinyje po epitafija pasirašė kitas autorius – K[lemens] P[okubiata] S. P.

- dum parenti optimo gratissimis filiis [...] Carolus Radziwiłł, [...] palatinus Vilnensis, justa persolveret a minima S. I. provinciae Litvanae 1763 die [...] mense Majo, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1763]. (VUB IV 31144 k)*
10. *Laudatio funebris [...] Nicolai Radziwiłł, S. R. I. principis [...] subdapiferi M. D. L., cum ei solemnia justa, translato corpore ad sepulchrum patrum [...] Michael Radziwiłł, palatinus Vilnensis, supremus dux exercituum M. D. Litvaniae, persolveret adornata a minima S. I. provinciae Litvanae, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1760. (VUB IV 31144 l)*
11. *Monumentum doloris post dolenda fata [...] Michaelis Servatii Korybuth [...] Wiśniowiecki, [...] palatini Vilnensis, supremi ducis exercituum M. D. Lithuaniae, Tucholiensis, Glinianensis [...] singulari fundatori, a minima J. S. erectum, atq[ue] sub tristem publici funeris actum, lugubri calamo delineatum ab [...] collegio Pinscensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1745. (VUB IV 30993)*
12. [Kazimierz Wierzbicki], *Phaenix ex Olore e cineribus mortalitatis in sublime immortalis gloriae evolans, sub atratam lugubrium inferiarum pompam [...] Ignatii Rosini [...] Zawisza, mareschalli curiae M. D. L. Minscensis, Bobruyscensis, [...] ad lenimen renuentis consolari publici doloris propositus a sociato communi luctui collegio Minscensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1740. (VUB IV 31267, VUB 41098)*
13. *Pro conservanda apud posteros memoria funebrium sacrorum, quae [...] Michael Radivilius, palatinus Vilnensis, supremus exerc. Lit. dux, persolvi fecit A. 1760 d. 4 mensis Septembris, dum fratris sui Nicolai Christophori A. 1715 demortui ossa cineresq. in patrium sepulchrum solenniter ac pie inferret, [Vilnae]: [Typ. S. R. M. Acad. S. I.?], [1760]. (VUB IV 30977)*
14. *Signator supremus et signaculum iustus dolor in supremis funebribus [...] Caroli Stanislai Justi Radziwiłł, supremi cancellarii M. D. L., [...] Annae Catharinae Sanguszkówna, ducissae Radiviliae cancellaridae M.*

- D. L., praesentatus a [...] Radiviliano Nesvisiensi collegio S. I. A. 1720, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1720]. (VUB IV 41179)*
15. *Viri fortis et boni civis mortem patriae deplorans: sive de laudibus [...] Hieronymi Floriani Radziwiłł [...] oratio funebris ad leniendam doloris acerbitatem celsissimae familiae inter exequiarum solennia oblata [...] a [...] provincia Litvana S. I. anno [...] 1760 Kalend. Septembribus, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1760]. (VUB IV 30391)*
16. *Żal po śmierci [...] Antoniego z Ursynów Dowoyny Solłohuba, generała artylerji W. W. X. L., starosty Jezierzyskiego, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1760. (VUB IV 22098).*

Odės

1. [Franciszek Bohomolec], *Applausus [...] Josepho Ursino Dowoyna Solłohub, palatino Vitebscensi, [...] supremos eiusdem palatinatus fasces ritu solemnii capessenti datus a collegio Vitebscensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1753⁹⁰⁹. (VUB IV 30723)*
2. *Hospes in aedibus domesticus in cordibus, admodum reverendus pater Ludovicus Miske, AA. LL. et s. theol. doctor, commissarius generalis, visitator provinciae Litvanae et Albae Russiae, praesidens capituli, definator perpetuus, pater provinciae Poloniae sacratissimi ordinis minorum conventualium s. Francisci, in alma Academia et Universitate Vilnensi vocis et cordis officio ab oratore S. I. salutatus A. D. 1742 d. 23 Maji, [Vilnae]: Typ. Acad., [1742]. (VUB IV 21727)*
3. *Illustrissimo [...] Joanni Dominico de Łopacin Łopacinski, Samogitiae antistiti, ecclesiae suae cathedram solenni cum pompa ingredienti. Gratulatio, ab addicta immortaliter nomini illius et*

⁹⁰⁹ Šis leidinys taip pat įtrauktas į sveikinamųjų leidinių sąrašą, kadangi, be dedikacijos funkcija atliekančios 12 strofų odės, kita svarbi šio leidinio sudėtinė dalis yra sveikinimo kalba.

honoris, in Crosensi, Possaviensi allisq[ue] domiciliis S. I. Lituanæ, Vilnæ: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1762]. (VUB IV 30926)

4. *Ode cum Ignatius [...] Massalski episcopus Vilnensis sedem episcopatus sui ingrederetur, [Vilnæ]: [1771]. (VUB IV 23138)*

Panegirikos

1. [P. Szpungiański⁹¹⁰], *Acies astrorum ad infularum splendorem et purpurarum manubias, virtutum, meritorum et honorum serie ordinata: militantis ecclesiae triumphis, Sarmatiae fatigatae suppetiis, refingendo in aurum ferreo saeculo in domestico polo [...] Caroli Petri Pancerzynski, [...] episcopi Vilnensis, bono religionis ac reipublicae auctorata atque [...] ad suam cathedram ingressus solemnia [...] panegyrico stylo celebrata ab Acad. Universitate Vilnensi S. I., [Vilnæ]: 1724. (VUB IV 16350)*

2. *Actus denuntiationis, electionis ac publicationis [...] Ignatii [...] Masalski, nominati episcopi Vilnensis, die 15 et 18 Martii A. 1762, Vilnæ: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1762]. (VUB IV 23150)*

3. *Arae Alexandri lucinae et virtuti Pocijjanæ dedicatae atq. sub fortunatissimum cum palatinis fascibus [...] Alexandri comitis Pocij, palatini Trocensis, Olkinicensis etc. capitanei, ingressum ab [...] collegio Acad. et Universitate Vilnensi S. I. oratoriis floribus ornatae, Vilnæ: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1742. (VUB IV 30659)*

4. *Archangelus Magni Ducatus Litvaniae, qua princeps Michael custos legum [...] Wiśniowiecki, [...] palatinus Vilnensis, [...] sub auspiciatissimum sui palatinatus ingressum [...] panegyrico humanioris literaturae homagio salutatus a [...] minima S. I. et Universitate Vilnensi A. 1736, Vilnæ: Typ. Universitatis S. I., [1736]. (LMAVB L-18/2-345)*

5. *Archangelus Magni Ducatus Litvaniae, qua princeps Michael custos legum [...] Wiśniowiecki, palatinus Vilnensis, [...] sub*

⁹¹⁰ Įrašas: „Labor P. Szpungiański“.

auspicatissimum sui palatinum ingressum [...] panegyrico humanioris literaturae homagio salutatus a [...] minima S. I. et Universitate Vilnensi A. 1736, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1736]. (VUB IV 30591)

6. [Josephus Kierday], *Augustus Sarmatiae regnator civium, civis cordium, Palaemoniae gentis hospes [...] Augustus II, Poloniarum rex, magnus dux Litvaniae, [...] inter publicos gestientis patriae applausus exultantium populorum vota tributario cordis et capitis censu salutatus per Josephum Kierdey, Filipoviensem et Przevalscensem capitaneum, absequentissimum S. R. M. subditum, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., 1706. (VUB IV 30548)*

7. *Aureum regum Pomum Deo Ecclesiae et Patriae Sacrum [...] Joachimo [...] Przebendowski, episcopo Luceoriensi et Brestensi, [...] sub auspicatissima pontificij honoris initia porrectum ab [...] ducali Radviliano Pinscensi S. I. collegio A. 1717, Vilnae: Typ. Acad. Universitatis S. I., [1717]. (VUB IV 30371)*

8. *Bonus pastor per apertum pro-avitae portae ostium in commissum pastoralis tutelae Christi ovile intrans [...] Josephus [...] Puzyna, [...] episcopus Livoniae et Piltinensis praelatus, cantor Vilnensis, [...] sub auspicatissimam ad pontificias tiaras inaugurationem [...] panegyrico Joannis academici calamo celebratus ab Acad. Universitate Vilnensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1741. (VUB IV 30381)*

9. *Caelum siderum gloria stellarum terras illuminans terno aviti stemmatis sidere [...] Josaphati Karp, episcopi Samogitiae, illustratum, nec non sacra consecrationis luce siderum suorum domino consecratum ab alma Academia et Universitate Vilnensi anno ab ortu stellae ex Jacob 1737, Vilnae: [1737]. (VUB IV 30668)*

10. *Campus electoralis sub ducali campestris gradivi clava, ad militiam apertus foederatum in vota [...] Stanislai Donhoff, palatini Polocensis, campiducis M. D. L., in palatinum ingressum encomiastico consignatus stylo a collegio Bathoreano Polocensi S. I., Vilnae: Typ. Universitat. Acad. S. I., [1724]. (VUB IV 30667)*

11. [Ladislaus Dauksza⁹¹¹], *Circus Flaminius sanguinis illutrissimi virtutis ac meritorum Olympia acturis honoribus in stadio grandibus vestigijs gentilitiae soleae [...] Joannis Nicolai Zgierski, episcopi Samogitiae consignato apertus atq[ue] in primo in cathedram suam ascensu votis applaudentium animorum celebratus a collegio Crosensi S. I. Anno [...] 1711*, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1711]. (VUB IV 31198)
12. *Claritas avitae Tyszkiewicziorum cynthiae nomine, virtute, honore, continua [...] ad capitaneatu[m] generale[m] Ducatus Samogitiae [...] Josephi Tyszkiewicz, [...] ducatus Samogitiae, Retoviensis [...] capitanei, [...] nomini provinciae Litvanae Scholarum Piarum celebrata*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1748. (VUB IV 31154)
13. *Columen palatinatus florentissimi [...] Carolus Radziwiłł, palatinus Vilnensis, [...] in superiminenti sua inauguratione recognitus a conventu Radiviliano ordin. frat. B. V. de monte Carmelo A. R. O. S. Georgii Martyris d. 14 men. Apr. A. 1763*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1763]. (VUB IV 30665)
14. [Josephus Baka⁹¹²], *Comitia honorum et aviti splendoris palatinas ad aedes [...] sub triumphalem ingressus pompam [...] Joannis Ludovici de Broel Plater, palatini Livoniae, inter publicos sui ducatus plausus totiusq. Palemonij orbis festiva gaudia celebrata a devinctissima Plateriana residentia Duneburgensi S. I. panegyrico applausu promulgata*, Vilnae: Typ. Universit. S. I., 1736. (VUB IV 30722)
15. [Teodor Niewiadomski], *Corona anni sancti proavita gratiarum cornua [...] Augustini Adami Vessel, [...] episcopi Livoniae et Piltinensis, abbatis Jędrzejoviensis, geminis in stemmate cornibus et totidem infulis gloria et honore coronati, sub auspiciatissimum sui episcopatus ingressum desideria expectantium coronantis unione votorum adornata [...] A. 1725*, Vilnae: Typ Universitatis S. I., 1725. (VUB IV 30380, VUB IV 17837)

⁹¹¹ Įrašas: „Labor R. P. Ladislai Dauksza S. I., Professoris Rhetorum S. I. Crosis“.

⁹¹² Įrašas: „L[abor] P. Josephi Baka“.

16. [Jan Rościszewski], *Datum optimum et donum perfectum [...]* Adamus Ignatius [...] Komorowski, [...] archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus Regni Poloniae Magnique Ducatus Litvaniae, primas primusque princeps communi Poloniae felicitati datus a minima S. I. provinciae Litvaniae gratulatione celebratus, Vilnae: Typ. Acad. S. R. M. S. I., 1750. (VUB IV 31144)
17. *Dies solis in characteristica Cynthia praeduce avito Phosphoro affulgens: atque sub novilunium praesulei honoris [...]* Antonii comitis in Lohoysko et Bardyczow Tyszkiewicz, episcopi Mennithensis, [...] secretarii magni M. D. L., canonici cathedralis Vilnensis, [...] orbi Sarmatico inter inaugurationis triumphos [...] proposita ab alma Acad. et Universitate Vilnensi S. I., 1739, [Vilnae]: 1739⁹¹³. (VUB IV 30592)
18. *Dignitas pontificia in praemium amplissimarum virtutum spemq[ue], de universa republica christiana aptime merendi ad [...]* Thomam Ignatium Zienkowicz, s. theol. et juris utriusq[ue] doctorem, custodem praelatum cathedralem Vilnensem, M. D. L. notarium, una cum suprema per Albam Russiam suffraganei potestate delata, atq[ue] [...] excepta ab addicta sibi provincia Litvana S. I. 1755 5 Idus Novembr., Vilnae: Typ. Acad. S. R. M. S. I., 1755. (VUB IV 41078)
19. [Dominik Kościeszka], *Dii penates ferrea aetate adamantinam portam ceu domum aeternitatis incolentes: sub festum ecce solennis ingressus in palatinum Vitebscense[m] [...]* Martiani [...] Oginski, post castellanos fasces magni palatini, capitanei Borysoviensis [...] publico orbis cultui expositi: a maxime devota illis minima societate sacrificio laudis honorati, oratorio vero capite in infimo stylo profundissime adorati A. 1730, [Vilnae]: [1730]. (VUB IV 16303, VUB IV 30736)
20. [Dominik Kościeszka], *Dii penates ferrea aetate adamantinam portam ceu domum aeternitatis incolentes: sub festum ecce solennis ingressus in palatinum Vitebscense[m] [...]* Martiani de Kozielsk Oginski, post castellanos fasces magni palatini, capitanei Borysoviensis

⁹¹³ Estreicherio bibliografijoje (XXXI, 482) nurodyta kita data – 1738 m.

[...] *publico orbis cultui expositi: a maxime devota illis minima societate sacrificio laudis honorati, oratorio vero capite in infimo stylo profundissime adorati A. 1730, [Vilnae]: [1730]. (VUB IV 30736 VUB IV 16303)*

21. *Ducalis porta publico patriae honori erecta [...] Josepho Puzyna, episcopo Livoniae, cantori praelato cathedrali Vilnensi, praeposito Rosanensi, [...] in solenni ad infulam inauguratione a collegio Vilnensi Sapiehano Scholarum Piarum panegyrico stylo aperta A. 1741 mense Ianuario, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1741]. (VUB IV 30379)*

22. [Dauksza⁹¹⁴], *Erythra Sarmatiae terno horboviorum Grandescens flumine in primo in suas curules ascensu [...] Joannis Casimiri [...] Zaranek, capitanei Samogitiae, [...] votis populorum coronata praeconijs pennarum celebrata a collegio Crosensi S. I. A. D. 1711, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1711]. (VUB IV 30660)*

23. [Boguslaus Gizbert⁹¹⁵], *Flores circumdati virtute, meritis et honoribus in avitis rosis [...] Christophori [...] Szembek, [...] episcopi Livoniae et Piltinensis, sub auspiciatissimum episcopatus sui ingressum ducali Livoniae compo implantati atque panegyrico cultu delibati a residentia Mittaviensi S. I. nec non tota per missiones Livonicas sparsa S. I., Vilnae: Typ. Universitatis S. I., 1712. (VUB IV 31201)*

24. *Haeres immortalium decorum clarissimi sanguinis purpura ornatissimus, thesauris virtutum et copia meritorum dictissimus, [...] Josephus Rogala Iwanowski, capitaneus Minscensis et castrae praefectus, ejusdem palatinatus, sub aditum capitanae jurisdictionis aequae in corda addictissima ac in urbem suo juri deditissimam admissus, atque panegyrico applausu salutatus ab [...] collegio Minscensi S. I. A. 1746, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1746]. (VUB IV 30599, VUB IV 41183)*

⁹¹⁴ Įrašas: „Labor Dauksza [?] prof. rhetorum Soc. Cros.“.

⁹¹⁵ Įrašas: „Labor Mgri. Boguslai Gizbert S. I., theologi 2di anni“.

25. *Honor domesticus in Radiviliano nido natus et educatus; in quarto jam ad palatinos Novogrodenses fasces succedente [...] Georgio Radziwiłł S. R. J. principi, [...] palatino Nowogrodensi, [...] ad triumphalem eius in urbem ingressum ab [...] collegio Novogrodensi, S. I. panegyrica oratione cultus anno [...] 1746, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1746]. (VUB IV 30600)*
26. *Honor praesuleus meritis, virtutibus et prosapiae celsitudine [...] Josephi Sapieha, [...] episcopi Diocaesariensis, coadiutoris, suffraganei, nec non praelati praepositi cathedralis Vilnensis [...] ab [...] Lithuana Scholarum Piarum provincia celebratus [...] anno [...] [1737] d. 1 Septembris, [Vilnae]: [1737]. (VUB IV 30601; IV 31134)*
27. [Ludovicus Sokulski⁹¹⁶], *Idea bonorum pontificum [...] Paulus Bernardus Sapieha, episcopus Samogitiae, [...] omnibus dotibus magnorum et sanctorum praesulum a virtute, sapientia et lucina infructus, sub auspiciatissimum in cathedram suam ingressum panegyrico cultu salutatus a collegio Chodkiewicziano Crosensi S. I. A. 1715, [Vilnae]: [1715] (VUB IV 31205)*
28. *Illustrissimo [...] Antonio Josepho Żółkowski, episcopo Alalejensi, suffraganeo Albae Russiae, decano cathedrali et officiali generali Vilnensi, sub diem consecrationis ad infulam Alalejensem collegii Vilnensis Scholarum Piarum applausus, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1745. (VUB IV 30647)*
29. *Jubileum Samogitiensis ecclesiae post evolutum saeculum rursus a Tyszkiewicziana cynthia apertum in solenni ad cathedram ingressu [...] Antonii Dominici [...] Tyszkiewicz, [...] episcopi Samogitiensis, canonici Vilnensis, Jagiellonici divi Casimiri sacelli praepositi, [...] avitos honores fortunatissime auspiciantis devotione panegyrica Scholarum Piarum Vilnensium celebratum anno [...] 1741, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1741]. (VUB IV 30594)*

⁹¹⁶ Įrašas: „Labor P. Ludovici Sokulski S. I., Professoris Rhetorum Patris [?] Crosis“.

30. [Antonius Czerniewski⁹¹⁷], *Luna in armis infulis coronata militantis ecclesiae ac nutanti sub ferreo saeculo Sarmatiae in domestico polo [...] Caroli Petri Pancerzynski, episcopi Hierapolitani, M. D. L. notarij, Albae Russiae suffraganei, canonici Vilnensis, [...] ad Palaemonij orbis majestatem foederata atq[ue] inter pontificia fortunatissimae ad Hierapolitanas insulas in augurationis solennia e communi Litvaniae voto panegyrico stylo celebrata ab Academia Universitate Vilnensi S. I. A. 1713, [Vilnae]: [1713]. (VUB IV 31202)*

31. *Majestas honoris palatini, excelsis ab originum fastigiis eminens super basi magnorum in patriam meritorum erecta. Architecta virtute [...] Alexandri [...] Pociey, palatini Trocensis, Olkinicensis [...] capitanei, ad principes senatus patrii ascensus elevata. Sub prima honorarij ingresus auspicia, ab obligatissima protectori suo Lithvana Scholarum Piarum provincia panegyrico plausu adorata A. D. 1742, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1742]. (VUB IV 30992, VUB IV 41101)*

32. *Majestas in porta sublimium eminentiarum sedes Quirinalium honorum haeres grandibus meritorum fastigiis, a [...] a [...] pervetustis saeculis ducali Puzynarum domui inquilina, [...] domini D. Antonii Michaelis ducis in Kozielsk Puzyna, [...] panegyrico cultu adorata 1747⁹¹⁸. (VUB IV 31186)*

33. [Józef Augustyn Pawłowski], *Majestas in porta sublimium eminentiarum, sedes quirinalium honorum haeres, a grandibus meritorum fastigiis, a celsissimis dignitatum subselliis, a splendore augustissimi nominis magnifica, pridem et a pervetustis saeculis ducali Puzynarum domui inquilina, nuper sub auspiciatissimum ad castellanam curulem ascensum [...] Antonii Michaelis [...] Puzyna, castellani Mscislaviensis, Triscensis, Jodaynensis [...] capitanei, ab obligatissimo [...] Josepho Augustino Corvino Pawłowski, prothonotario apostolico, [...] ad aulam*

⁹¹⁷ Įrašas: „Labor Rndi. Antonij Czerniewski S. I., 3-iji anni theol.“.

⁹¹⁸ Estr. nenurodo.

[...] *Francisci Casimiri Dowgiałło Zawisza, episcopo Evariensis, [...] panegyrico cultu adorata*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1747. (VUB IV 31186, VUB IV 18057, VUB IV 30394)

34. *Majestas rosarum in nativa purpura reginae florum rosae, seu in regnatore cordium et animorum Lechico Rosino nomen cum violis rosisq. natum avito in stemmate circumferente [...] Francisco Antonio [...] Kobielski, [...] episcopo Luceoriensi et Brestensi, [...] protectore et maecenate colendissimo, recognita ac inter publicos Sarmatiae applausus, inter splendidos luceoriae apparatus, sub solennem cathedrae suae ingressum panegyrico homagio ab [...] collegio Pinscensi S. I. adorata [...] 1740*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1740]. (VUB IV 30393, VUB IV 41064)

35. *Majestas super omnes coronas dignissima omnibus coronis, in augustissima caelorum terrarumque imperatrice, potentissima omnium creaturarum domina [...] invictissima totius Poloniae, Lithvanae, atque Roxolanae gentis principe universi Carmeli amantissima matre [...] gloriosissima deipara virgine Maria in sua Bialynicensi imagine, vere angelico opere, thaumaturga circa solemnem suae coronationis pompam, inter triumphales orthodoxorum populorum applausus, a provincia Lithuano-Ruthena [...] humili vestigalis eloquentiae stylo cum profundissimo cultu adorata A. 1761*, Vilnae: Typ. S. R. M., 1761. (VUB IV 16348)

36. *Majus princeps mensium se ipso major Radivilliana majestate in celsissimo principe Nicolao Christophoro Augustino Erico Radziwiłł mediis Maji nato auctus [...] parenti S. R. I. principi Michaeli Antonio Casimiro Basilio Radziwiłł, duci in Neswiesz, Birze, Dubinki [...] capitaneo ad coronatum sublimibus votis s. fontem cum literario homagio praesentatus a devotissimo [...] Radivilliano collegio S. I.*, Vilnae: Typ. Universitat. S. I., 1727⁹¹⁹. (VUB IV 31132)

⁹¹⁹ Šio leidinio šerdis – *Genethliacon panegyricum* – gimimo proga rašomas kūrinys. Tai vienas iš nedaugelio tokio tipo kūrybos pavyzdžių, pasitaikančių LDK XVIII a. lotyniškojoje proginėje

37. [Jerzy Ossoliński], *Mercurius Sarmatiae extra fines patriae et intra eos disertus sive orationes [...] Georgij [...] Ossoliński, supremi Regni Poloniae, cancellarij, quas magni legati caractere instructus, ad varios principes Europae habuit in gratiam rhetorum academicorum Palaemoniae universitatis reimpressae. His adiectus panegyricus latini pacati ad Theodosium imperatorem*, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., 1716. (VUB IV 22232, VUB IV 18522, VUB IV 21493)
38. *Messis aurea honoris pontificii aperiente primum ver praesuleis violis Benedicto XIV, panem benemerentium virtuti et sapientiae in alimentum providens [...] Antonii Josephi Żółkowski, episcopi Alalejensis, suffraganei Albae Russiae praelat[i], decani cathedralis Vilnensis, illata sub secundissimam pontificiarum primitiarum oblationem ab addictissima cultui tanti praesulis minima S. I. praesentata*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1745. (VUB IV 30395)
39. *Ministra palatini honoris princeps Radivillorum Aquila, penes fortunatissimum ad suam palatinatum ingressum [...] Michaelis Casimiri Radziwiłł, palatini Vilnensis, magni ducis exercituum M. D. Lit., [...] officio panegyricae pennae [...] Calliopes Litvanae provinciae Scholarum Piarum excepta*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1745. (VUB III 14522)
40. *Motus siderum [...] Josaphati Karp, episcopi Samogitiae citra admirationis notam avitis stellis [...] repetitus atq[ue] provolantibus sui in encomia pennis [...] reductus. Ab obligatissimis praesuleo nomini et honori collegijs Crosensi et Possaviensi S. I.*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1737. (VUB IV 31225)
41. *Murus Spartanus Oginsciana portae antemurali christianitatis super aedificatus sub auspiciatissimum susceptae Sparta aditum [...] Thaddaei Francisci [...] Oginski, magni M. D. L. notarii, cum jurisdictione Oszmianensi [...] capitanei Colonelli sacrae regiae majestatis et reipublicae, [...] ab obligatissima gratiosis fascibus S. I.*

literatūroje. Tradiciškai tai eiliuotos formos kūrinys, tačiau šiuo atveju *Genethliacon panegyricum* yra prozinė panegirika su eloginiais intarpais.

collegii Żodziscensis, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. Vilnens., 1740. (VUB IV 31221, VUB IV 18023, VUB IV 30728)

42. *Nomen fortunae publicae in avitas domus illustrissimae ceras immortalis characteris a saeculis relatum [...] Michaeli Josepho [...] Massalski, [...] castellano Vilnensi, campiduci M. D. L. in aditu utriusque provinciae fortunatissimo, ad recognoscendum [...] exhibitum a devinctissimo magno nomini collegio et Universitate Vilnensi S. I.*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1745. (VUB IV 16395)

43. *Nutritus desideriorum ad gustum patriae, ad delicias civium; famelica universi ducatus vota benefico stellarum influxu reficiens [...] Joseph Skumin Tyszkiewicz, capitaneus generalis Samogitiae, Retoviensis, Kiermielensis [...] ductor copiarum, Samog. Colonellus cataphractae legionis [...] sub auspiciatissimum sui honoris aditum panegyrico homagio salutatus a collegio Crosensi et Possaviensi S. I.*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1743. (VUB IV 31175)

44. *Panegyrica gratulatio nomini et honori [...] Michaelis Josephi [...] Massalski, [...] castellani Vilnensis, [...] post proxime assumptam castellani ducisque praerogativam a PP Scholarum Piarum provinciae Litvanae parata anno 1745*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1745]. (VUB IV 30982)

45. *Panegyricus [...] Carolo Stanislao Radziwiłł, palatino Vilnensi, equiti aquilae albae, cum ad ineundum palatini munus, Vilnam, sui palatinatus urbem, metropolim Magni Ducatus Litvaniae, ingrederetur a [...] Litvana provincia ordinis praedicatorum consecratus A. D. 1763*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1763]. (VUB IV 30730, VUB IV 41120)

46. *Panegyricus [...] Josepho Dowoyna Sołłohub, palatino Vitebscensi, Eyszyscensi, Sannicensi [...] praefecto, cum ad ineundum palatini munus, Vitebscum urbem sui palatinatus metropolim ingrederetur, a devincta suo nomini Litvana provincia Scholarum Piarum*

consecratus A. D. 1753, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1753]. (VUB IV 30763)

47. [Stephanus Petiot], *Panegyricus Ludovico XIII, vindici rebellionis, domitori elementorum, aeterno triumphatori. Protracta Britannia pro subjugato oceano, pro triumphata rupella dictus in collegio Burdegalensi S. I. a Stephano Petiot Lemovice, ejusdem s. rhetorices professore. Reimpressus, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1705. (VUB IV 22223, VUB IV 14973, VUB IV 20791)*

48. *Panis benemerentium honor pontificius magno nostri saeculi Antonio [...] Tyszkiewicz, episcopo Samogitiae, [...] e Romano promptuario allatus, ad praesulea[m] manu[m] linea[m] vitae exemplaris insignem pro pastoralis lituo consignatus [...] ab addictissimis pontificio nomini et honori collegiis Crosensi et Possaviensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1741⁹²⁰. (VUB IV 30553)*

49. *Plenitudo decoris in familiam, meritorum in patriam, pietatis in deum, in excelentis [...] Thaddaeo Oginski, [...] palatino Trocensi, sub hujusmodi palatinatum ingressu triumphali debita gratulatione, gratique animi testificatione est declarata. Quam [...] suo nomini et honori conventus Trocensis ordinis praedicatorum demississima mente offert et dedicat, [Vilnae]: [Akad. sp.?, 1770]. (VUB IV 30724, VUB IV 16859)*

50. [Bazylewicz?], *Portus meritorum et gloriae in avita porta [...] Ludovici Caroli [...] Ogiński, [...] episcopi Smolenscensis, canonici Vilmensis praepositi, [...] observatus atq. inter fortunatissima, pontificiae ad easdem infulas inaugurationis solennia, e publico Palaemonij orbis voto, inter gratulatorios applausus, panegyrico stylo celebratus ab Universitate Academica Vilmensi S. I. anno in divini sanguinis erythraeo, ad immortalis portum gloriae enatantis universi 1718, Vilnae: Typ. Acad. S. I., [1718]. (VUB IV 30735)*

51. *Praecursor honorum, heros principum, princeps heroum, expeditus in campum gloriae eques, dispersis cum sole Europaeo habenis,*

⁹²⁰ Taisyta ranka į 1741 m. Estreicherio bibliografijoje (XXXI, 482) nurodyti 1740 m.

fortunato cursu Montanis Grodnensibus invectus: sub auspiciatissimum novae provinciae aditum [...] Michaelis Friderici Czartoryski, [...] castellani Vilnensis, Grodnensis, [...] capitanei, concurrentibus ad comitiorum centrum applaudentis Sarmatiae votis, discursu panegyrico salutatus: ab effuso in venerabundum occursum sub Isaykowiano Labaro collegio Grodnensi S. I. A. 1724, [Vilnae]: [1724]. (VUB IV 30734, VUB IV 30680, VUB IV 17848, VUB IV 17850)

52. *Pro auspiciatissimo in palatinatum ingressu celsissimi S. R. I. principis Caroli Stanislai, ducis in Olyka, Sluck, Nieswiez etc. Radziwiłł, palatini, ex stirpe sua, XIII Vilnensis, equitis aquilae albae, fundatoris nostri munificentissimi, carmen heroicum, Vilnae: Typis Basilianis, 1763⁹²¹. (LMAVB C L-18/2-28/5; VUB IV 30082)*

53. *Sidus martis sereniorum post eclipses patriae diem, Polessiaco polo reaccedens; in avitis armis [...] Vladislai Michaelis Jelski, capitanei Pinscensis, [...] sub auspiciatissimum exortum in capitaneatus auge inter publicos gestientis districtus applausus, exultantis populi vota encomiastico salutationis homagio adornatum a minima S. I. collegii Pinscensis A. 1737, Vilnae: Typ. S. I., [1737]. (VUB IV 41194)*

54. [Ludwik Sokulski⁹²²], *Sidus sagittae inter phosphorum et lunam post pestifera Sarmatico Palaemonij populi contagia [...] Mathiae Josephi Ancuta, episcopi Misinopolitani, referendarii M. D. Litvaniae, suffraganei, praelati cantoris Vilnensis, [...] conspectum [...] sub solennem ad Misinopolitanas infulas inaugurationem [...] panegyrico cultu adoratum. Ab erecta tantae constellationis praesagio in spem meliorem e libitinae cineribus Academica Universitate Vilnensi S. I., Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1711. [1711] (VUB IV 30971, VUB IV 18049)*

55. [P. Suffczyński⁹²³], *Signaculum honoris pontificii, secundo flumine per gentilitium Srzeniawam a Tiberiade et Romano Tiberi in pectus sui praesulis provectum in [...] Alexandri Horain, episcopi*

⁹²¹ Vilniaus bazilijonų spaustuovės leidinys.

⁹²² Įrašas: „Labor R. Mgri. Ludowiki Sokulski S. I“.

⁹²³ Įrašas: „Labor P. Suffczyński“, kitas įrašas pieštuku lenkų kalba: „Autor Michał Suffczyński“.

Tiberiadensis, suffraganei per Albam Russiam, praelati custodis et officialis generalis Vilnensis, [...] ad easdem Tiaras inauguratione ab effusa in veneratione Universitate Academica Vilne[n]si publico applausu salutatum, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1705. (VUB IV 31195)

56. *Signum ad placitum deo, ecclesiae et patriae in signaculo honoris pontificij, per domesticum Srzeniawam, jam tertio in pontificium pectus delatum [...] Alexandri Horain, post Tiberiadensem et Smolenscensem infulas [...] episcopi Samogitiae, ab obligatissima magno praesuli minima collegij Crosensis, sub fortunatissimum in suam cathedram ascensum publico ingenij cultu celebratum anno [...] 1716, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1716]. (VUB IV 31190)*

57. [Casimirus Wierzbicki⁹²⁴], *Signum crucis in crucigero sagittae sidere et summo Litvani poli gradu militanti ecclesiae ad trophaeum, patriae ad placitum heterodoxis ad terrorem, praesuleis meritis ad splendore[m] sub solennem vero apparatus festivi ad suam cathedram ingressus [...] Michaelis Joannis Zienkowicz, [...] post Iuliopolitanas tiaras episcopi Vilnensis, [...] ab Acad. Universitate Vilnensi S. I., [Vilnae]: 1730. (VUB IV 30894, VUB IV 23622)*

58. *Societas liliorum cum praesuleis violis, sagittae cum pontificia cruce cataphractae manus cum brachio ecclesiae Littalanae coelitus conflata in [...] Josephi Stanislai [...] Sapieha, episcopi Dio-Caesariensis, coadjutoris et suffraganei Vilnensis, referendarii M. D. L., praepositi praelati Vilnensis, archidiaconi Samogitiae, [...] ad praesuleas tiaras inauguratione ab effusa in venerationem Universitate Academica Vilnensi publico applausu celebrata A. 1737, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1737. (VUB IV 23576)*

59. *Successio via meritorum [...] Andreae Oginski, praefecti Prevalscensis, in paternam nuper provinciae Osmianensis praefecturam legitima et commendabilis inter publicas nobilissimorum civium gratulationes panegyrico praeconio collaudata nomine Litvanae*

⁹²⁴ Įrašas: „Labor Casimiri Wierzbicki“.

provinciae S. I. [...] a collegio ejusdem provinciae Zodziscensi, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1757. (VUB IV 30598)

60. *Supremus Palaemoniae honor ducali Radivilliorum domui se[m]per debitus nuper augustis meritis et virtutibus [...] Michaelis Radziwiłł, palatini Vilnensis, supremi Lithuaniae belli ducis, equitis aquilae albae redditus, nunc vero sub aditum palatinae curulis ejusdem cels. applausu panegyrico ab Academia Vilnensi S. I. celebratus, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1745. (VUB IV 30757)*

61. *Templum honoris ad portam Puzynarum vicaria Petri dextera conclusis patriae votis expetentibus meritis, virtutibus et lucina [...] Josepho [...] Puzyna, episcopo Livoniae et Piltinensi, praelato cantori canonico Vilnensi, preposito Rozanensi [...] apertum [...] a [...] S. I. per Livoniam inter festivos applausus dedicatum, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1741. (VUB IV 30760)*

62. *Universitas votorum cum suffragio immortalis gloriae a ducalibus fasciis, et senatoriis fascibus[que] bis trabeto honori [...] Michaelis Casimiri Radziwiłł, castellani Trocensis, [...] congregata [...] a devinctissimo fundatorio nomini collegio Academico et Universitate Vilnensi encomiastica penna gratiosum sub aspectum reproducta, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., 1736. (VUB IV 30726)*

63. [Thomas Narewicz⁹²⁵], *Via flaminia ab Oginsciana domus porta ad palatini honoris fastigium praecedaneo grandium meritorum vestigio trita, fulgore gloriae, et splendore virtutum corusca, post ardentia palatinatus desideria liquescentibus gaudio pectoribus, sub auspicatissimum in secunda jam purpura ingressum trabeati neohonorii [...] Casimiri [...] Oginski, palatini Vilnensis, [...] a [...] Ignatiana S. I. et Universitate Vilnensi [...] indigitata, [Vilnae]: 1730. (VUB IV 30378)*

⁹²⁵ Įrašas: „Labor R. P. Thomas Narewicz S. I.“

Sveikinimai

1. *Ad [...] regium principem Fridericum, [...] Poloniae regum primogenitum filium*, [Vilnae]: [1720?]. (LMAVB L–18/2–8/7)
2. [Kazimierz Adam Naruszewicz⁹²⁶], *Ad [...] Josephum [...] Zaluski, episcopum Kijoviensem et Czernichoviensem, cum hospes Academiam et bibliothecam Vilnensem S. I. inviseret, anno [...] 1760 13 Kalendas Octobr.*, [Vilnae]: [1760]. (VUB IV 22091)
3. *Ad [...] Martinum Poczobut, Universitatis Vilnensis rectorem, magnificum astronomum regium Academiae Parisinae et societatis regiae Londinensis socium, canonicum cathedr. Smolenscensem*, [Vilnae]: [po 1781]. (LMAVB L–18/754/25)
4. *Adventus domini exercituum [...] principis ducis in Olyka [...] Michaelis Casimiri Radziwiłł, palatini Trocensis, campiducis M. D. Lit., Praemisliensis capitanei, inter dominici adventus ferias palatinam subintrantis metropolim ad salutantis Palemoniae laetos applausus a [...] collegio Academico et Universitate Vilnensi encomiastica gratulatione exceptus*, Vilnae: Typ. Universit. S. I., 1737. (VUB IV 30765)
5. [Skorulski, Kołakowski⁹²⁷], *Ales palatinatus gentilitius illustrissimae domus Kociellanae Pelicanus, super Gediminia urbis Trocensis Pergama, triumphalia publicae felicitatis pandens auguria, sub fortunato in palatinatum Trocensem ingressu [...] Michaelis Casimiri Kociel, palatini Trocensis, capitanei Radunensis, [...] inter triumphales gestientis palatinatus plausus, vota populorum et laeta urbis tripudia oratorijs Acad. Vilnensis S. I. stipatus pennis, applausibus adoratus*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1706. (VUB IV 31196)

⁹²⁶ Nurodyta pagal Estreicherį, kiti šio leidinio autoriai: Martynas Počobutas (Marcin Poczobut) ir Dovydas Pilchovskis (Dawid Pilchowski) (XXXIV, 220).

⁹²⁷ Įrašas: „Labor R. M. Skorulski theologi 2di anni et Mgrī Kołakowski pariter theologi“. Žr.: Estr. XIX, 382–383.

6. [Franciszek Bohomolec], *Applausus [...] Josepho Ursino Dowoyna Solłohub, palatino Vitebscensi, [...] supremos eiusdem palatinatus fasces ritu solemni capessenti datus a collegio Vitebscensi S. I.*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1753. (VUB IV 30723)
7. [Nicolai Jelenski⁹²⁸], *Aquila Iovi inter aras familiarior ad lucem Luceoriensis infulae provocata, ac in auspiciatissimo in suam cathedram ingressu [...] Alexandro [...] Wychowski, [...] episcopo Luceoriensi, [...] a collegio Pinscensi S. I.*, [Vilnae]: Typ. Acad. Vilnensis S. I., 1703. (VUB IV 30546)
8. [Maciej Dogiel], *Arcus triumphalis in ducali domus Oginsciana porta penes solemnem ingressum ad curiam Oszmianensem [...] Thaddaeo Oginski M. M. D. Lit. notario Oszmianensi cum jurisdictione, Babylicensi [...] capitaneo colonello S. R. M. et reipublicae, erectus atque plausu devinctissimi Apollinis collegii Sapiehani Vilnensis Scholarum Piarum celebratus A. 1740*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1740]. (VUB IV 30896)
9. *Arcus triumphalis, metienti gloriae cursum sagittae [...] Josephi Luskina, praefecti castris palatinatus Vitebscensis, sub ferream gradivi aetatem a triumphante in capitali bello sapientia erectus styloque oratorio ad perennitatem inscriptus anno increatae sapientiae in carne humana, bella domini (capitali mortalium hosti ad cladem, generi humano ad triumphum) auspicantis 1734*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., [1734]. (VUB IV 22750)
10. *Celsissimus princeps [...] Michael Casimirus Radziwiłł, castellanus Trocensis, dux campestris M. D. Litt. capitaneus [...] penes publicos consanguineae purpurae applausus a suppedaneis Scholis Pijis Vilnensibus adornatus*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1736. (VUB IV 30725)
11. *Dapifer ad mensam honoris in regno reginae Poloniarum Mariae post mensas regum [...] Theodorus Wankowicz, dapifer et vicecapitaneus castris palatinatus Minscensis, [...] inter fortunatissima*

⁹²⁸ Įrašas: „Labor Nicolai Jelenski“ (Estr. XVIII, 526–527).

regiminis auspicia a [...] congregatione Minscensi S. I. [...] adoratus, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., 1716. (VUB IV 31179)

12. *Dux exercituum Magni Ducatus Lithuaniae nomine, sanguine, purpura supremus celsissimus princeps [...] Michael Servatius Korybuth Wisniowiecki [...] Vilковиensis, Vilkiscensis [...] capitaneus, [...] a devincta et devicta fundatoriis beneficiis vice-provincia Lithuaniae et Vilnensi Scholarum Piarum collegio salutatus, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1736. (VUB IV 31132, VUB IV 41190)*

13. [Józef Augustyn Pawłowski], *Echo sanctiore modo fulminantis Periclis seu vi tonantis Antonii, post progenitas ad decore[m] populi, ad coronam superum gemmas, coelis enarrantibus (a) gloriam ejus resonans annuam quoq. sui tutelaris celebrantem diem [...] Antonium Josephum Zolkowski, sacrae theol. et juris utriusq. doctorem, custodem praelatum officialem generalem Vilnensem, [...] declarans, ab inferius subscripto cliente, non tam panegyrico stylo, quam gratulatorio applausu in vinculis ligatae eloquentiae orbi vulgata, [Vilnae]: 1744. (VUB IV 30674)*

14. *Felix auspiciam publicae felicitatis ex auspiciatissimo in palatinum ingressu [...] Caroli Radziwiłł, palatini Vilnensis, equitis aquilae albae urbi et orbi Palaemonico publica gratulatione praemonstratum a [...] Societate Jesu provinciae Litvanae, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1763. (VUB IV 31173)*

15. *Gratulatio [...] Alexandro [...] comiti Sapieha, palatino Polocensi ex occasione primi ad suum palatinum ingressus a devinctissima magno fundatricis domus nomini prov. Lit. Schol. Piar. facta A. 1755, Vilnae: Typ. Acad., [1755]. (VUB IV 30649)*

16. *Honor palatinatus inter penates [...] domui Pociejanae familiaris [...] sub auspiciatissimum Casimiri Pociey, palatini Vitebscensis, [...] in suum palatinum ingressum a collegio Vitebscensi S. I. A. D. 1706, Vilnae: Typ. Univers. S. I., [1706]. (VUB IV 31141)*

17. *Illustrissimo [...] Alexandro Sapieha, [...] Casimiri et Carolinae de Radivilis filio, [...] urbem provinciae suae principem ingredienti palatino Polocensis, [Vilnae]: [apie 1755]. (VUB III 16456)*
18. *Illustrissimo [...] Ignatio [...] Massalski, Vilnensium antistiti, quo die ecclesiae suae metropolim solemni apparatu ingreditur gratulatio a S. I. provinciae Masoviae, [Vilnae]: [1762]. (VUB IV 16879)*
19. *Illustrissimo [...] Michaeli [...] Brzostowski, supremo thesaurario et statuum M. D. L. foedere junctorum mareschallo, anniversariam diem divi Michaelis obeunti Academia Vilnensis S. I. gratulatur 6 Idus Maias 1765, [Vilnae]: [1765]. (VUB IV 22101)*
20. *Illustrissimo [...] Stanislao Bohusz Siestrzencewicz, episcopo Albae Russiae, [...] pro aperto Polociae tirocinio S. I. euharisticon luce s. Ignatio S. I. fundatoris [...] sacra oblatum, Vilnae: Typ. Regiis penes Acad., [apie 1779]. (VUB IV 30919)*
21. *Lunatio numero et omine secunda generis, pietatis, bellicae togataeq[ue], virtutis ac munificentiae claritate, nulli siderum sideris secundi in crescente honoris cum scilicet [...] Michael Servatius [...] Korybuth, supremus legionum M. D. L. praefectus et in eodem ducatu supremi tribunalis mareschalcus, Glinianensis, Wilkowiscensis [...] capitaneus, post resignationem [...] fratris sui Pinscensis capitaneatus possessionem solenniter adiret a [...] colegij Radiviliani Pinscensis gestientium animorum gratulatione literarumque homagio observata A. 1701, [Vilnae]: [1701]. (VUB IV 30595)*
22. *[Hilarius Pomian], Majestas Augusta serenissimi Poloniarum regis Augusti III vicaria in [...] supremo M. D. L. Tribunali scilicet in [...] Albrichto Radziwiłł, [...] mareschalco integroq[ue] [...] e toto Palaemoniae orbe ad seren. Tribunal judicium deputatorum collegio observata atque [...] adorata, Vilnae: Typ. Acad. S. R. M. S. I., 1750. (VUB IV 30732, IV 17532)*

23. *Montes aurei pleni virtutum aurifodinis et apertis sapientiae thesauris jam in sublimato Carmeli vertice, jam in tergemino capite auro optimo [...] Angelo Palkiewicz, actuali provinciae definitore et priore conventus Zasvirensis, [...] Simone Łotowicz, priore conventus Lincoviensis, [...] Joanne Kalitowski, actuali theologiae professore et regente studii generalis in conventu Vilnensi omnium sanctorum: Ordinis beatae Mariae virginis de monte Carmelo ferrea aetate reperti sub doctoralem vero apotheosim in alma Academia et Universitate Vilnensi S. I. Eliae ignibus et elogiaristico stylo [...] indicati, Vilnae: Typ. Acad. in colleg. S. I., 1732. (VUB IV 21560, VUB IV 17024, VUB IV 41082, VUB IV 23623)*
24. *Musa a sacro monte religiosa videlicet 1-ae et 2-dae probationis domo, ubi rhetorum S. I. privatum est studium [...] Ignatio Jacobo [...] Massalski, episcopo Vilnensi, [...] post collatos ss. Ordines Stanislao Burzynski nov. S. I. ad aedes palatij ejusdem celsissimi praesidis grates humillimas persolvens, [Vilnae]: [1766?]. (VUB IV 21731)*
25. [Karol Malinowski], *Plausus [...] Joanni Dominico [...] Łopacinski, episcopo Samogitiae, in ejus solenni consecratione instituti a provincia Litvana S. I. A. 1762 d. 13 Junij, Vilnae: Typ. Acad., [1762]. (VUB IV 23154)*
26. *Praedux ad supremam honorum metam avitus palatinatus Minscensis eques ducalis familiae heroi [...] Udalrico Carolo Radziwiłł, praefecto stabuli M. D. Litt., Minscensi, [...] capitaneo [...] capitaneatus sui metropolim ingredienti cum encomiasticis applausibus obviam expeditus ab [...] collegio Minscensi S. I., Vilnae: Typ. S. R. M. collegii Acad. Vilnensis S. I., 1739. (VUB IV 30729)*
27. [Boguslaus Gizbert⁹²⁹], *Septicollis Litvaniae, caput Palaemoniarum urbium Vilna, septem portis triumphaliter adornatis, quot circum praecipuis coronatur montibus, ad triumphalem cum palatinis fascibus ingressum magni hospitis [...] Ludovici Constantini*

⁹²⁹ Įrašas: „Labor R. P. Boguslai Gizbert“.

[...] *Pociej, palatini Vilnensis, supremi exercitum M. D. Lit. ducis, [...] patefacta [...] ab [...] collegio et Universitate Academica Vilnensi S. I., Vilnae: 1723*⁹³⁰. (VUB IV 30967, VUB IV 16861, VUB IV 18048)

28. *Serenissimi Polonorum, Magni Litvanorum, patrii Saxonum principis regii Caroli ducis hoc nomine I. Curlandiae et Semigaliae, Vilnam Litvaniae urbem primum invisentis salutatio ab Academica Vilnae Universitate S. I. 1759 mense Novembri, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1759].* (VUB IV 31155)

29. *Serenissimo ac potentissimo principi Stanislao Augusto, regi Poloniarum, magno duci Litvaniae, [...] electo ac coronato [...] Academia et Universitas Vilnensis S. I. publicae laetitiae consors gratulatur, [Vilnae]: [XVIII a.].* (VUB IV 41270)

30. [Herakliusz Lisański], *Signum magnum in parvo licet fortunatissimo tamen, quia in tertium jam saeculum maximas universo influente gratias Zyroviciano Marianaе iconis phaenomenon exortum, inauguratrice dextera [...] Athanasii [...] Szeptycki, [...] archiepiscopi metropolitani Kijovijensis et totius Russiae, [...] coronatoris Mariani ad publicam felicitatem demonstratum atque in magno primorum Polono-Palaemonii poli siderum lumine humili svada adoratum die solennissimae inaugurationis 19. Septembris A. 1730, Vilnae: Typ. Universitatis S. I., 1730.* (VUB IV 31182)

31. *Societas felicitatis publicae cum dignitate pontificia fortunata ac [...] Antonio Ostrowski, senatore Poloniae, Livoniae pontifice urbem provinciae suae principem cum potestate ingrediente, laudum suarum praeconio celebrata. Ab addicta immortaliter maecenati suo beneficentissimo in Duneburgensi, Illuxtano, Mittaviensi et Schonbergensi, domiciliis S. I. Litvana, Vilnae: Typ. Acad. S. R. M. S. I., 1754.* (VUB IV 30596)

32. *Suo optimo rectori primo nuper provinciae Masoviae praesidi nunc provinciarum Poloniae assitenti R. P. Carolo Korycki e S. I. viro*

⁹³⁰ Estreicheris nurodo kitą leidimo datą, t. y. 1722 m. (XXIV, 383).

muneribus domi et Romae olim gestis magno virtute, ingenio, prudentia, eruditione majori. [...] Dum iter Romam ingrederetur, colleg. Nesv. S. I. hoc animi grati monumentum D. D. D. A. 1765 Kalend. Octobr.⁹³¹, Nesvisiis: 1765⁹³². (VUB IV 22148)

33. *Viae ad honores rationesq[ue] amplissimi de animis liberorum patriae civium perpetuique triumpho [...] Sapieharum familiae communes, ingrediente palatinum Polociae urbem [...] Alexandro Sapieha, [...] palatino Polocensi, a collegio Polocensi et universa provincia Litvana S. I. immortaliter [...] suae familiae addicta populo ad triumphum congregato propositae* A. 1755, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., [1755]. (VUB IV 41071)

34. [Jonas Skorulskis], *Vox voluptatis ac virtutis juventutem in bivio stantem ad sua vota trahens, sub [...] Georgii et Elizabethae de Skarbek Wazynsciis, Wołłowiciorum, capitaneorum Purvinscensium, ad cautelam, sequelamq[ue], coram magnae spei juvenibus eorundem filiis [...] Vincentio, Antonio, Stanislao ac Banedicto Wołłowiciis, capitaneis Puvin., per devinctissimum nomini et honori servum, ac intimum amicum Joannem Skorulski praesenti metro dans echo*, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1764. (VUB IV 21719)

Varia

a) Eiliuoti tekstai (*carmina*)

1. [Jakób Balde], *Somnium vitae humanae, carmine latino per R. P. Jacobum Balde S. I. a quodam ex eadem societate rhythmis polonicis expressum. Reimpressum vero*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1732. (VUB IV 22272)

2. *Carmen eucharisticum [...] Martino Poczobut, s. theol. doct., praelato decano Smolenscensi, astronomo regio, societatis regiae*

⁹³¹ Estr. nenurodo.

⁹³² Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos leidinys.

Londinensis socio, Academiae scientiarum regiae Parisinae correspondenti, equiti ordinis divi Stanislai martyris, almae Univers. Vilnensi et Academiae rectori magnif. [...] obtulit J[ózef] Z[aluski?], Vilnae: [Akad. sp.?], 1787. (VUB IV 22130)

3. [Zacharyasz Czerniszew⁹³³], *Gaudium et luctus Polociae in adventu scilicet et abitu augustissimae Catharinae II, imperatricis totius Rossiae, dominae clementissimae, carmen [...] Zachariae comiti Czerniszew, campi-duci exercitu[u]m Rossiae, majestis imperatoriae in guberniis Albae Russiae vicario, [...] a collegio Polocensi S. I. infinitis excellentiae suae nominibus obstricto dicatum, Vilnae: Typ. S. R. M. penes Acad., 1780. (VUB IV 23217)*

4. *In anni versariam consecrationis diem [...] Ignatii Massalski, sacrorum Vilnensium antistitis carmen. A. 1782 d. 2 Maji, [Vilnae]: [Akad. sp.?], [1782]. (VUB IV 30390)*

5. *Acies ad amaenam gratiarum pugnam contra heroum, signantibus crucibus gentilitijs illustrissimi et excelentissimi domini d. Antonii a Potok [...] subdapiferi Magni Ducatus Lithuaniae, capitanei [...]. Intersolennes sui tutelaris [...] Antonii ac sub tempus legationis suae instructa opere poetico per M. Paulum Antonium [...] Kościcki, in Alma Universitate Crac. [...], 1728⁹³⁴. (VUB IV 31560)*

6. [Michał Korycki], *Augustissimae Catharinae II, totius Rossiae imperatrici, turcarum triumphatrici, regnorum pacatrici, publicae felicitatis propagatrici, S. I. servatrici clementissimae cum Albae Russiae oras inviseret ab eisdem religiosis sociis imperatoriae majestati subditis, eiusque praesidio tutis carmen oblatum, Vilnae: Typ. regiis penes Acad., [1778]. (VUB IV 22173, VUB IV 40795)*

7. *Epicum carmen de martyre Andrea Bobola, presbytero S. I., [Vilnae]: [Akad. sp.?], [1792]. (LMAVB L-18/1754, VUB IV 14303)*

⁹³³ Estreicherio bibliografijoje (XIX, 178; XX, 113) nurodyta, kad šio kūrinio autorius yra Mykolas Korickis (Michał Korycki S. I., 1714–1781).

⁹³⁴ Estreicherio bibliografijoje (IX, 114) nurodoma, kad tai Krokuvos universiteto leidinys.

8. *Illustrissimo [...] Josepho [...] Zaluski, Kijoviensium et Czernichoviensium antistiti fundatori suo provincia Masoviae S. I. proximo post reditum in patriam die suo natali, s. l., s. a., Wilno: [1702]. (LMAVB L-18/754-16)*

b) Kalbos (*orationes*)

1. *Fons gratiarum inter Palaemonio-Trocenses fontes tot ostiis, quot gratijs, quot gratijs exuberans coeli terraeq[ue], regina a [...] Clemente XI coronatus coronarius Litvaniae primatiali vero cura et opera nec non inauguratrice dextera [...] Constantini Casimiri Brzostowski, [...] episcopi Vilnensis, primatis praesulum quiritumq[ue], Palaemonij orbis honoratus, sacro fontinalium seu coronationis die 4 Sept., Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1718]. (VUB IV 41123)*
2. *[Antoni Sosnowski], Leo signum caeleste in firmamento seraphicae religionis a patre luminum accensus, quem ingrediens sol justitiae, sacris inflamavit radijs, doctor s. Bonaventura, S. R. E. Cardinalis archiepiscopus Albanensis, [...] in Basilica s. Mariae in Arenis conventus PP. minorum s. Francisci conventualium Vilnae a devotissima tanto sideri Urania erectis debitae sanctorum cultui pietatis et affectus parapematibus observatus et a studio generali Vilnensi ejusdem ordinis stylo oratorio demonstratus anno [...] 1717 pridie iduum Iulij cum licentia praesidis ac maecenatis sui [...] Antoni Orda, [...], Vilnae: Typ. Universitatis S. I., [1717]. (VUB IV 30561)*
3. *[Reginald Illicz], Majestas et pietas Austriaca de amplitudine contendens [...] principi ac dominae D. M. Josephae Poloniarum reginae orthodoxae Magnae Duci Lithuaniae [...] insita oratione panegyrica celebrata ab Reginaldo Illiczo, ss. Domini nostri alumno praeposito in Krzyczów, A. 1746 mense Septembris, Vilnae: Typ. S. R. M. Acad. S. I., 1746. (VUB IV 30396)*
4. *[Juozapas Korsakas], Oratio ad senatum Academiae Vilnen[sis] a [...] Josepho Korsak, canonico Smolenscensi dum solemniter ad supremam*

juris utriusque lauream promovetur, habita A. 1774 7 Idus Aprilis,
[Vilnae]: [1774]. (VUB IV 23230)

5. [Martynas Počobutas-Odlanickis], *Oratio habita a Martino Poczobut [...]* 8 Kalendas Decembres A. 1781, Vilnae: Typ. S. R. M. penes Acad., 1781. (VUB IV 30991)

II. Vilniaus pijorų spaustuvė

(remiantis rinkiniu *Zebranie rymów z różnych okolicznosci pisanych mianowicie Jmieniem konwiktu szlacheckiego Wilen. XX Scholarum Piarum*, w Wilnie: W Typografii J. K. M. y Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum, 1779. (LMAVB L–18/525)

Epigramos

1. [Augustyn Zylewicz S. P.], „Ad Ill. D. Paulum Xaverium Brzostowski, Notarium M. D. L. Canon. Vilnen. A. 1772“, p. 165.
2. [Michał Charkiewicz S. P.], „Ad Serenissimum Poloniarum Regem Stanislaum Augustum A. 1779“, p. 180.
3. [Jerzy Ciapiński S. P.], „De Aedibus Ill. Comitibus Brzostowski Notarii M. D. L. Canon. Vilnen. R. 1769“⁹³⁵, p. 198.
4. [Augustyn Zylewicz S. P., Michał Olechnowicz, S. P.], „Do Jasnie Oswieconego Xięcia Jmci. Ignacego Massalskiego, Biskupa Wilenskiego, Obchodzącego Imieniny Najjasniejszego Pana Stanisława Augusta R. 1777“⁹³⁶, p. 27–28.
5. [Felicyan Wykowski S. P., Paweł Chlebowski S. P.], „Do Tegoż Na Imieniny J. K. M. Stanisława Augusta“⁹³⁷, p. 63.

⁹³⁵ Kūrinys parašytas lotynų ir lenkų kalbomis.

⁹³⁶ Kūrinys parašytas lenkų ir lotynų kalbomis; jį sudaro trys dalys: viena iš jų – „Cernere quae gestis [...]“ – yra lotyniška epigrama, jos autorius Michał Olechnowicz S. P.

⁹³⁷ Kūrinys parašytas lenkų ir lotynų kalbomis. Lenkiško teksto autorius Felicyan Wykowski S. P., lotyniško – Paweł Chlebowski S. P. Lotyniškoji dalis („Vilna colo Nomen [...]“) – tai dviejų eilučių epigrama.

6. [Felicyan Wykowski S. P.], „Na Imieniny JW. JP. Benedykta Kamińskiego Vice-Marszałka Trybunału Gł. W. X. Lit. Pisarza Ziemińskiego Lidzkiego. *R. 1778*⁹³⁸, p. 127–128.
7. [Felicyan Wykowski S. P.], „Na Rocznice Koronacyi J. K. M. P. N. M. Stanisława Augusta do Jaśnie Wielmożnego Jmci Xiędza Massalskiego, Biskupa Wileńskiego *R. 1769*⁹³⁹, p. 62–63.

Epitalamijai

1. [Antoni Mikucki S. P.], „Ad Illustrissimum Georgium Potocki Praefectum Tłumacensem“, p. 149–151.

Laidotuvių kūryba

1. [Klemens Pokubiata S. P.], „Epitaphium Ill. Barbarae de Sołohub“⁹⁴⁰, p. 195.
2. [Jerzy Ciapiński S. P.], „Na śmierć JW. JP. Massalskiego Podczaszego W. X. Lit. Marszałka Gł. Trybunału Lit.“⁹⁴¹, p. 193–194.

Odės

1. [Bonifacy Wróblewski S. P.], „Ad Ill. Antonium Giełgud, Supremum Excubiarum Praefectum, Praesidem Tribunalis in M. D. L. A. 1775“, p. 81–85.
2. [Paweł Chlebowski S. P.], „Ad Ill. Felicem Turski Episcopum Luceorien. et Bresten. A. 1771. Ode“, p. 123–126.
3. [Bonifacy Wróblewski S. P.], „Ad Ill. Michaellem Brzostowski Statuum M. D. L. faedere junctorum Mareschallum A. 1765“, p. 93–96.

⁹³⁸ Kūrinį sudaro dvi dalys, viena parašyta lenkų kalba, kita – lotyniškai. Pastaroji dalis laikytina epigrama.

⁹³⁹ Kūrinys parašytas lenkų ir lotynų kalbomis, lotyniškoji teksto dalis laikytina epigrama.

⁹⁴⁰ Kūrinys parašytas lenkų ir lotynų kalbomis.

⁹⁴¹ Kūrinys parašytas lenkų ir lotynų kalbomis.

4. [Georgius Ciapiński S. P.], „Ad Illustris. Antonium Comitem Przewdziecki Vice-Cancellarium M. D. Litt. Praefectum Pinscensem. *A. 1762. Ode*“, p. 106–110.
5. [Georgius Ciapiński S. P.], „Ad Serenissimum Poloniarum Regem Stanislaum Augustum ex Occasione Inaugurationis *A. 1764. Ode*“, p. A–B₄.
6. [Klemens Pokubiata S. P.], „Ode cum Ignatius e Supremis Ducibus Roxolanis Massalski, Episcopus Vlnensis, Sedem Episcopatus Sui *Ingredetur Anno 1761 d. 2 Mai*“, p. 54–55.
7. [Bonifacy Wróblewski S. P.], „Stephano Duci Giedroycio Sacrorum Samogitiensium Pontifici in Primo Sedis Suae Aditu *A. 1778. Ode*“, p. 67–71.

Literatūros sąrašas

Šaltiniai, mokslinės šaltinių publikacijos

1. [Colonia, Dominicus de], *De arte rhetorica libri quinque, lectissimis veterum auctorum aetatis aureae perpetuisque exemplis illustrati*, auctore p. Dominico de Colonia Societatis Jesu presbytero, Vilnae: Typis Academicis Soc[ietatis] Jesu, 1770.
2. [Dmochowski, Franciszek Ksawery], *Sztuka rymotwórcza: Poema we czterech pieśniach*, w Warszawie: W Drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitej u XX Scholarum Piarum, 1788.
3. [Golański, Filip Nereusz], *O wymowie i poezyi*, powtórne wydanie, nowemi uwagami pomnożone, przez x. Golańskiego S. P. nauczyciela wymowy, za przywileiem J. K. Mci., w Wilnie: W Drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitej u XX Scholarum Piarum, 1788.
4. [Juvencius, Josephus], *Institutiones poeticae et rhetoricae*, auctore r. p. Iosepho Iuencio Soc[ietatis] Jesu, ad usum gymnasiorum ejusdem Societatis, editio 3-tia in Litvania, Vilnae: Typis S. R. M. et Academ[iae] Soc[ietatis] Jesu, 1766.
5. Konarski, Stanisław, „De emendandis eloquentiae vitiis, 1741 = O poprawie wad wymowy“, in: Idem, *Pisma wybrane*, t. 2, opracował Juliusz Nowak-Dłużewski, wstępem opatrzył Zdzisław Libera, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1955, p. 7–54.
6. [Konarski, Stanisław], *Ordinationes visitationis apostolicae [...] pro Provincia Polona [...] Scholarum Piarum*, Pars 4–5, Warszawa, 1753. Darbe naudotasi *Ordinationes* vertimu į lenkų kalbą: Idem, *Ustawy szkolnie dla polskiej prowincji pijarów*, z języka łacińskiego przełożyła Wanda Germain, przypisami zaopatrzył prof. Jan Czubek, wstępem poprzedził prof. Stanisław Kot, Kraków: Nakładem M. Arcta i SP w Warszawie, 1925.

7. [La Porte, Joseph de], „Ecole de littérature tirée de nos meilleurs écrivains“ = [„Szkola literatury wzięta z naszych najlepszych pisarzy“], in: *Europejskie źródła myśli estetyczno-literackiej polskiego Oświecenia: Antologia wypowiedzi pisarzy francuskich, niemieckojęzycznych i angielskich 1674–1810*, opracowali Teresa Kostkiewiczowa i Zbigniew Goliński, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Semper“, 1997, p. 306–327. (*Ecole de littérature* I-as leid. 1764, II-as leid. 1767; vertimas pateiktas pagal: *Ecole de littérature*, t. 1, Paris, 1767)
8. [Masenius, Iacobus], *Ars nova argutiarum eruditae et honestae recreationis, in duas partes divisa. Prima est epigrammatum, altera inscriptionum argutarum. Authore r. p. Iacobo Masenio e Societate Iesu. Editio nova auctior et elegantior*, Coloniae Agrippinae: Sumptibus Henrici Rommerskirchen Bibliopolae, anno M.DCC.XI. Cum privilegio Sac. Caj. Majestatis, [1711].
9. *Methodus docendi pro Scholis Piis provinciae Litvaniae*, Vilnae: Typis S. R. M. et Reipublicae Schol. Piar., 1762.
10. [Paiot, Carolus], *Tyrocinium eloquentiae, sive Rhetorica nova, et facilior, sic verbis non redundans, ut eloquentiae praeceptionibus abundet, sic Aphthonii Progymnasmata, et Soarii Rhetoricam amplectens, ut praestantissimorum rhetorum, qui hactenus de eloquentia scripserunt, universam artem facili methodo suppeditet, sic denique Rhetoribus utilis, ut humanistis commoda sit, et supremae Scholae grammaticae auditoribus non inutilis, authore p. Carolo Pajot, Parisino e Societate Iesu, ultima editio*, Venetiis ac Bassani: Typis Jo: Antonii Remondinj, [s. a.]. Leid. m. [1675] nurodyti pagal: HBZ-Verbundkatalog-Gesamtkatalog, s. v.
11. [Pontanus, Iacobus], *Institutio poetica: ex r. p. Iacobi Pontani e Soc. Iesu potissimum libris concinnata. Breviter eius finem, partes, et cuiusque partis proprietates, adhaec quibus rebus vere bonum, omnique numero absolutum, ac probabile carmen eff[fi]ciatur, edocens. Opera*

- M. Ioannis [Buch]leri a Gladbach. Editio tertia, priore correctior, auctior, luculentior*, Coloniae: Sumptibus Bernardi Gualtheri, 1609.
12. Sarbievius, Mathias Casimirus, *Poetica: Praecepta poetica, De perfecta poesi*, vol. I = Sarbievijus, Motiejus Kazimieras, *Poetika: Poezijos mokslas, Apie tobulą poeziją*, t. I, parengė, papildė, pratarinę parašė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
 13. [Scaliger, Iulius Caesar], *Poetices libri septem*, ed. 3, [Lyons]: Apud Petrum Santandreanum, 1586. (Pirmasis leidimas: *Iulii Caesaris Scaligeri, viri clarissimi, Poetices libri septem [...]*, Lugduni [Lyons]: Apud Antonium Vincentium, 1561.)
 14. *Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai XVI–XIX a.*, parengė Irena Petrauskienė, Vilnius: Mokslas, 1992.
 15. *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sudarė Eugenija Ulčinaitytė ir Algirdas Šidlauskas, iš lotynų kalbos vertė, paaiškinimus ir žodynelį rengė Eugenija Ulčinaitytė, Vilnius: Mokslas: 1987.

Cituoti grožiniai leidiniai

1. [Ausonius, Decimus Magnus], *D. Magni Ausonii Burdigalensis Opera*, Amsterodami: Apud Ioann. Ianssonium, 1629.
2. Barclay, John, *Argenis*, edited and translated by Mark Riley and Dorothy Pritchard Huber, (*Bibliotheca Latinitatis Novae*, vol. I), Assen: Koninklijke Van Gorcum, 2004.
3. [Catullus, C. Valerius], „LXI. Epythalamius Juniae et Manlii“, in: *C. Valerii Catulli carmina*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit R. A. B. Mynors, Litterarum Latinarum Professor Publicus apud Oxonienses, Oxonii: E Typographeo Clarendoniano [Oxford University Press], 1976, p. 40–50.

4. *Gratulatio Vilnae: Textus electi XVI–XVIII saeculi = Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys*, sudarė Eugenija Ulčinėaitė, vertė Dalia Dilytė [ir kt.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
5. Horacijus, *Lyrika*, iš lotynų kalbos vertė Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1977.
6. Horacijus, *Poezijos menas (Laiškas Pizonams)*, vertė Eugenija Ulčinėaitė, in: *Romėnų literatūros chrestomatija*, sudarė ir komentarus parašė Dalia Dilytė, Vilnius: Mintis, 2008, p. 262–274.
7. [Horatius, Q. Flaccus], *Q. Horatius Flaccus*, Herausgegeben von O. Keller und J. Häussner. Dritte erweiterte Auflage, Leipzig: G. Freytag, Wien: F. Tempsky, 1907.
8. [Korycki, Michael], *Michaelis Korycki Societatis Jesu Sacerdotis Carmina*, Polociae: Typis Academicis S. J., 1817.
9. [Martialis, M. Valerius], *M. Valerii Martialis Epigrammaton Libri*, recognovit Walther Gilbert, Lipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri, MDCCCLXXXVI.
10. *Šventasis Raštas: Senasis ir Naujasis Testamentas*, antrasis papildytas leidimas, Senąjį Testamentą vertė iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų, pratarne, įvadus ir ST sąvokų žodyną bei paaiškinimus parašė prel. prof. Antanas Rubšys, Naująjį Testamentą vertė iš graikų kalbos, įvadus ir NT sąvokų žodyną parašė kun. Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1999.
11. Vergilijus, *Eneida*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1989.
12. Vergilius, *Aeneis*, edidit W. Ianell, editio minor, Lipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri, 1889.

Enciklopedijos, žinytai, žodynai, bibliografiniai leidiniai

1. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, Wydawnictwo WAM, 1996.
2. Estreicher, Karol, *Bibliografia Polska*, t. 12–34, Kraków: Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego / Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1891–1951.
3. *Lietuvių literatūros enciklopedija*, redaktorai Vytautas Kubilius, Vytautas Rakauskas, Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
4. *Polski słownik biograficzny*, t. 20/1, s. 84, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975.
5. *Polski słownik biograficzny*, t. 28/1, s. 116, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984.
6. *Polski słownik biograficzny*, t. 39/1, s. 160, Warszawa, Kraków: Polska Akademia Nauk / Polska Akademia Umiejętności, 1999–2000.
7. *Polski słownik biograficzny*, t. 40, Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk / Polska Akademia Umiejętności, 2000–2001.
8. *Polski słownik biograficzny*, t. 8/3, s. 38, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1960.
9. *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*, Neubearbeitung des Reallexikons der deutschen Literaturgeschichte, gemeinsam mit Harald Fricke, Klaus Grubmüller und Jan-Dirk Müller, herausgegeben von Klaus Weimar, t. 1, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2007.
10. *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, wydanie drugie poszerzone i poprawione, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996.

11. *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze. Renesans. Barok*, pod redakcją Teresy Michałowskiej, przy udziale Barbary Otwinowskiej, Elżbiety Sarnowskiej-Temeriusz, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1998.
12. *Słownik terminów literackich*, pod redakcją Janusza Sławińskiego, wydanie piąte bez zmian, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2008.
13. *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai. 1576–1805*: Bibliografija, [parengė] Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1979.
14. [Vollmer, Wilhelm], *Dr. Vollmer's Wörterbuch der Mythologie aller Völker*, neu bearbeitet von W. Binder; mit einer Einleitung in die Mythologische Wissenschaft von Johannes Minckwitz, Leipzig: Zentralantiquariat der Deutschen demokratischen Republik, 1990, reprint der Originalausgabe von 1874. (Naudotasi 1874 m. leidimo internetine versija; prieiga internete: <http://www.vollmer-mythologie.de>)
15. [Winiarczyk, Marek], *Skróty łacińskie w książkach drukowanych z dodatkiem skrótów greckich*, wydanie II poprawione i uzupełnione, zebrał Marek Winiarczyk = *Sigla Latina in libris impressis occurrentia cum siglorum Graecorum appendice*, editio altera aucta et emendatio, collegit Marcus Winiarczyk, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995.
16. *Літературознавча енциклопедія*, t. 1, Київ: Академія, 2007.
17. *Реальный словарь классических древностей по Любкеру*, под редакцией членов общества классической филологии и педагогики Ф. Гельбке [и др.], С-Петербург: Общества классической филологии, 1885.

Mokslinė bibliografija

1. Adamiec, Marek, „Franciszek Ksawery Dmochowski“, in: *Wirtualna Biblioteka Literatury Polskiej*, – prieiga internete (<http://univ.gda.pl/~literat/autors/dmochow.htm>)
2. Aleksandrowska, Elżbieta, „Pijarzy w środowisku pisarskim polskiego Oświecenia“, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX wieku*, pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa, Kraków: IHNOiT. PAN: Wydaw: ZPPP, 1993, p. 37–50.
3. *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse: Filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje–pirmoje XIX a. pusėje*, (*Lietuvos filosofijos istorija. Paminklai ir tyrinėjimai*, kn. 6), sudarytojas ir mokslinis redaktorius dr. Dalius Viliūnas, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008.
4. Ariès, Philippe, *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje: Esė rinkinys*, iš prancūzų kalbos vertė Birutė Gedgaudaitė, Dalia Šarkūnaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1993.
5. [Baliński, Michał], *Dawna Akademia Wileńska. Próba jej historyi od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803. Przez Michała Balińskiego*, Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1862.
6. Bednarski, Stanisław, *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce: Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1933.
7. Bergman, Michał, „Polskołacińskie epitalamjum“, in: *Pamiętnik Literacki*, rocznik XXV, z. 2 (43), czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej, Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1928, p. 185–204.
8. Bieliński, Józef, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. 1–2, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1899–1900.

9. Bienkowski, Tadeusz, „Panegiryk a życie literackie w Polsce XVI i XVII w.“, in: *Z dziejów życia literackiego w Polsce XVI i XVII wieku*, (*Studia staropolskie*, t. 48), praca zbiorowa pod redakcją Hanny Dziechcińskiej, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980, p. 183–196.
10. Bogdziewicz, Henryk, *Działalność literacka polskiego środowiska pijarskiego w dobie Oświecenia*, Kraków: TAIWPN Universitas, 2005.
11. Borowski, Andrzej, *Powrót Europy*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999.
12. Brensztejn, Michał, *Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do roku 1832*, wydanie 2, uzupełnione z przedmową Dyr. Stefana Rygla, Wilno: Wydawnictwa Biblioteki Publicznej i Uniwersyteckiej w Wilnie, 1925.
13. Bruchnalski, Wilhelm, „Panegiryk“, in: *Dzieje literatury pięknej w Polsce*, cz. 2, t. 22, Kraków: Wydawnictwo Akademii Umiejętności, 1918, p. 198–208.
14. Budzyński, Józef, *Horacjanizm w liryce polsko-lacińskiej Renesansu i Baroku*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985.
15. Butterwick, Richard, *Stanisław August a kultura angielska*, (*Badania Polonistyczne za Granicą*, t. 5), przełożył Marek Ugniewski, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2000.
16. Bystron, Jan Stanisław, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce: Wiek XVI–XVIII*, wydanie trzecie, t. II, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1976.
17. Chrościcki, Juliusz A., *Pompa funebris: Z dziejów kultury staropolskiej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974.
18. Daukšienė, Ona, „Discors concordia XVII a. jėzuitų kūryboje: teorinės prielaidos ir raiška“, in: *Literatūra*, 48 (7), 2006, p. 52–66.
19. Daukšienė, Ona, „Lietuviškosios religinės tapatybės raiškos užuomazgos ir jų ženklai XVII amžiaus LDK poezijoje: M. K. Sarbievijaus religinės tematikos tekstai“, in: *Literatūra*, 48 (7), 2006, p. 67–81.

20. Davies, Norman, *Dievo žaislas: Lenkijos istorija, t. 1: Nuo seniausių laikų iki 1795 metų*, vertė Inga Mataitytė, Linutė Miknevičiūtė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.
21. Dilytė, Dalia, *Kristijonas Donelaitis ir Antika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
22. *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, z. 5: Wielkie Księstwo Litewskie*, opracowali Alodia Kawecka-Gryczowa oraz Krystyna Korotajowa i Wojciech Krajewski, Wrocław, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959.
23. Dygdała, Jerzy, „Życie codzienne na dworze biskupa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego w połowie XVIII wieku w świetle ksiąg wydatków“, in: *Dwory magnackie w XVIII wieku: Rola i znaczenie kulturowe*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej i Agaty Roćko, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2005, p. 275–294.
24. Gajda, Stanisław, „Gatunkowe wzorce wypowiedzi“, in: *Współczesny język polski*, pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, p. 255–268.
25. Garbaczowa, Maria, *Poezja łacińska w Polsce doby Oświecenia*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986.
26. Genzelis, Bronius, „Lietuvių savimonė XVIII a. pabaigoje“, in: *Būtis ir laikas: Filosofijos istorijos baruose*, Vilnius: Mintis: 1983, p. 73–94.
27. Gineitis, Leonas, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1972.
28. Girdzijauskas, Juozas, „Estetinių idėjų sklaida Lenkijoje. Lenkakalbė literatūra Lietuvoje“, in: Idem [ir kt.], *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 254–268.
29. Girdzijauskas, Juozas, „Kultūrinis literatūros kontekstas“, in: Idem [ir kt.], *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 13–17.

30. Girdzijauskas, Juozas, „Kultūros židiniai: Vilniaus universitetas“, in: Idem [ir kt.], *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 23–31.
31. Girdzijauskas, Juozas, „Švietimo epochos literatūros srovės bei kryptys“, in: Idem [ir kt.], *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 235–246.
32. Goodman, Dena, *The Republic of Letters: a Cultural History of the French Enlightenment*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1996.
33. Hempfer, Klaus W., *Gattungstheory*, München: W. Fink, 1973.
34. Im Hof, Ulrich, *Švietimo epochos Europa*, vertė Nijolė Daujotytė, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
35. Jauss, Hans Robert, „Theorie der Gattungen und Literatur des Mittelalters“, in: *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters*, t. 1, Hg. v. Hans Robert Jauss und Erich Köhler, Heidelberg: Winter, 1972, p. 107–138.
36. Jovaišas, Albinas, „Švietimo epochos literatūra“, in: Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 393–428.
37. Jurgelėnaitė, Rasa, *Lotyniškoji laidotuvių poezija: XVI amžiaus pabaigos Vilniaus akademijos tekstų retorinė analizė, (Senosios literatūros studijos)*, redaktorė Onutė Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
38. Kiaupa, Zigmantas, „Lietuvos istorijos XVIII amžius? Hipotetiniai pasvarstymai“, in: *Darbai ir dienos, Lietuvos istorija: XVIII amžius*, 37, 2004, p. 7–16.
39. Klimowicz, Mieczysław, *Literatura Oświecenia, (Dzieje literatury polskiej: Synteza uniwersytecka)*, pod redakcją Jerzego Ziomka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
40. Klimowicz, Mieczysław, *Oświecenie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.

41. Kordek, Krystyna, „Mecenat artystyczny biskupa Adama Stanisława Grabowskiego“, in: *Rocznik Olsztyński*, t. 11, Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie oraz Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, 1975, p. 119–175.
42. Kostkiewiczowa, Teresa, „Miejsce ody w poezji polskiego Oświecenia“, in: *Studia z teorii i historii poezji*, pod redakcją Michała Głowińskiego, seria pierwsza, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Instytut Badań Literackich, 1967, p. 185–215.
43. Kostkiewiczowa, Teresa, „O wymowie i poezji“, in: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 2, przewodniczący: Julian Krzyżanowski, od 1976 Czesław Hernas, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985, p. 55–56.
44. Kostkiewiczowa, Teresa, „Poeci ze środowiska pijarskiego w wieku Oświecenia – rekonesans“, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX wieku*, pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa, Kraków: IHNOiT. PAN: Wydaw: ZPPP, 1993, p. 73–91.
45. Kostkiewiczowa, Teresa, *Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko: Szkice o prądach literackich polskiego Oświecenia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975.
46. Kostkiewiczowa, Teresa, *Oda w poezji polskiej: Dzieje gatunku*, Wrocław: Leopoldinum, 1996.
47. Kostkiewiczowa, Teresa, *Oświecenie: Próg naszej współczesności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Semper“, 1994.
48. Kostkiewiczowa, Teresa, *Z oddali i z bliska: Studia o wieku Oświecenia*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010.
49. Kotarski, Edmund, „Jan Kochanowski“, in: *Wirtualna Biblioteka Literatury Polskiej*, prieiga internete – <http://univ.gda.pl/~literat/autors/kochan.htm>
50. Kotlubajus, Edvardas, *Radvilos, iš lenkų kalbos vertė Tamara Bairašauskaitė*, Vilnius: Mintis, 1995.

51. Koženiauskienė, Regina, „Oratoriaus ugdymas“, in: *Retorika: Iškalbos stilistika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999, p. 23–25.
52. Koženiauskienė, Regina, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas, 1990.
53. Kuolys, Darius, „Kovos dėl respublikos: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės saulėlydžio patirtis“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 24, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 163–260.
54. Kurdybacha, Łukasz, „Reforma litewskich szkół pijarskich w 1762 r.“, in: *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XV, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972, p. 3–23.
55. Lattimore, Richmond, *Themes in Greek and Latin Epitaphs*, (*Illinois studies in language and literature*, t. XXVIII), Urbana: The University of Illinois Press Urbana, 1942.
56. Libera, Zdzisław, *Oświecenie*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1974.
57. Libera, Zdzisław, *Problemy polskiego Oświecenia: Kultura i styl*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
58. *Lietuvos architektūros istorija: Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
59. Liškevičienė, Jolita, *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: Herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.
60. Lukauskas, Kiprijonas, *Pamokslai*, Vilnius: Mokslas, 1996.
61. Lukšienė, Meilė, *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a. antroji–XIX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Mokslas, 1985.
62. Mačiulytė, Kristina, *Kad Tėvynė gyvuotų...: XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai, (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

63. Magryś, Roman, *Retoryka polska w dobie Oświecenia*, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1998.
64. Michałowska, Teresa, *Staropolska teoria genologiczna*, (*Studia staropolskie*, t. 41), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1974.
65. Mroczek, Katarzyna, *Epitalamium staropolskie: Między tradycją literacką a obrzędem weselnym*, (*Studia staropolskie*, t. LV), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989.
66. Narbutas, Sigitas, „Lietuviškoji raštija: Apšvieta“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas [ir kt.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 290–292.
67. Narbutas, Sigitas, *Nuo Mindaugo raštų iki Karpavičiaus pamokslų: XIII–XVIII amžiaus LDK raštijos apžvalga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
68. Nedzinskaitė, Živilė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs...: Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, (*Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
69. Niedźwiedz, Jakub, *Nieśmiertelne teatra sławy: Teoria i praktyka twórczości panegirycznej na Litwie w XVII–XVIII w.*, (*Terminus. Bibliotheca Classica*, t. 6), Kraków: Księgarnia Akademicka, 2003.
70. [Niedźwiedz, Jakub], „Wstęp“, in: *Szesnastowieczne epitalamia łacińskie w Polsce*, przełożył i opatrzył komentarzem Mieczysław Brożek, opracował i wstępem poprzedził Jakub Niedźwiedz, (*Terminus. Bibliotheca Classica*, tom I), Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999, p. 11–22.
71. Norkowska, Aleksandra, *Wizerunki władzy: Stanisław August Poniatowski w poezji okolicznościowej (1764–1795)*, (*Biblioteka Badań nad Wiekiem Osiemnastym*, studia, Nr. II), Kraków–Warszawa: Collegium Columbinum, 2006.

72. Nowak-Dłużewski, Juliusz, „Barok w Polsce“, in: *Studia i szkice*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1973, p. 86–108.
73. Nowak-Dłużewski, Juliusz, „Okolicznościowa poezja polityczna w dawnej Polsce (Charakter tej poezji i dzieje badań nad nią)“, in: Idem, *Studia i szkice*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1973, p. 179–184.
74. Nowak-Dłużewski, Juliusz, „Periodyzacja polskiego Oświecenia“, in: *Przegląd Humanistyczny*, 1960, Nr. 3 (18), p. 109–122.
75. Nowak-Dłużewski, Juliusz, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Pierwsi królowie elekcyjni*, Warszawa: Wydawnictwo Pax, 1969.
76. Nowicka-Jeżowa, Alina, „Siedemnastowieczna poezja funeralna w kręgu tradycji renesansowej: Przekształcenia i przewartościowanie“, in: *Przełom wieków XVI i XVII w literaturze polskiej*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984, p. 193–210.
77. Nowicka-Jeżowa, Alina, *Pieśni czasu śmierci: Studium z historii duchowości XVI–XVIII wieku*, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1992.
78. Nowicka-Jeżowa, Alina, *Sarmaci i śmierć: O staropolskiej poezji żałobnej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992.
79. Obremski, Krzysztof, *Panegiryczna sztuka postaciowania: August II Mocny*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
80. Otwinowska, Barbara, „Elogium – „flos floris, anima et essentia“ poetyki siedemnastowiecznego panegiryzmu“, in: *Studia z teorii i historii poezji*, pod redakcją Michała Głowińskiego, seria pierwsza, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Instytut Badań Literackich, 1967, p. 148–184.
81. Patiejūnienė, Eglė, „Senujų Lietuvos knygų antraštės“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2001, t. 3, p. 77–104.
82. Patiejūnienė, Eglė, *Brevitas ornata: Māžosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

83. Pelc, Janusz, *Słowo i obraz: na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas“, 2002.
84. Petrauskienė, Irena, *Vilniaus akademijos spaustuvė 1575–1773*, Vilnius: Mokslas, 1976.
85. Piechnik, Ludwik, „Przemiany w szkolnictwie jezuickim w Polsce XVIII wieku“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce: Wybór artykułów*, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuicki, 1994, p. 183–209.
86. Piechnik, Ludwik, „Związki kulturalne dawnej Akademii Wileńskiej z Zachodem“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce: Wybór artykułów*, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuicki, 1994, p. 115–130.
87. Piechnik, Ludwik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 4: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990.
88. Pietraszko, Stanisław, *Doktryna literacka polskiego klasycyzmu*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966.
89. *Pilietiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pamokslai ir kalbos: XVIII amžiaus antroji pusė: Chrestomatija, parengė Loreta Jakonytė, Audrė Kubiliūtė [et al.]*, (*Iš senosios Lietuvos literatūros*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
90. Pitala, Adam, „Pijarskie zakłady kształcenia nauczycieli w dawnej Polsce – profesoria“, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX wieku*, pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa, Kraków: IHNOiT. PAN: Wydaw: ZPPP, 1993, p. 392–408.
91. Plečkaitis, Romanas, „Atsikūrimas po nelaimių ir pertvarkos siekiai (1662–1750)“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: Kolektyvinė monografija*, (ser. *Fontes historiae universitatis Vilnensis*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 331–353.

92. Plečkaitis, Romanas, „Filosofijos modernėjimas“, in: *Lietuvos filosofijos istorija*, t. 1: *Viduramžiai–Renesansas–Naujieji amžiai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 544–545.
93. Plečkaitis, Romanas, „Vilniaus universitetas ir Apšvietos epochos pradžia (1750–1773)“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: Kolektyvinė monografija*, (ser. *Fontes historiae universitatis Vilnensis*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 355–369.
94. Plečkaitis, Romanas, *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje: Filosofija Lietuvos mokyklose XVI–XVIII amžiais*, I–II dalis, Vilnius: Mintis, 1975.
95. Poplatek, Jan, *Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce*, Wrocław: Ossolineum, 1957.
96. Rabikauskas, Paulius, „Medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai“, in: Idem, *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*, (ser. *Fontes Historiae Universitatis Vilnensis*), sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.
97. Račkauskas, Jonas, *Švietimo reforma Lenkijoje ir Lietuvoje XVIII a.*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
98. Raila, Eligijus, „Apšvieta“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, 46–51.
99. Raila, Eligijus, „Edukacinė komisija“, „Universiteto reformos“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: Kolektyvinė monografija*, (ser. *Fontes historiae universitatis Vilnensis*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 397–405, 406–419.
100. Raila, Eligijus, „Vilniaus vyskupas Ignatas Masalskis ir katalikiška apšvieta: edukacijos ir pastoracijos simbiozė“, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai: Straipsnių rinkinys*, t. 3, Vilnius: Gervelė, 1997, 92–146.

101. Raila, Eligijus, *Ignotus Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius: Aidai, 2010.
102. Rimša, Edmundas, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius: Versus aureus, 2004.
103. Ročka, Marcelinas, „Apie Sarbėvijaus poetiką“, in: *Rinktiniai raštai*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 11), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 241–275.
104. Rostworowski, Emanuel, „Reforma Pawłowska Pawła Ksawera Brzostowskiego“, in: *Przegląd Historyczny*, 1953, t. 44, sąs. 1–2, p. 101–150.
105. Šarkauskienė, Skirmantė, *Lotyniškasis XVI–XVII amžiaus LDK epitalamijas*, Kaunas: Naujasis lankas, 2003.
106. *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
107. Skwara, Marek, „*Miejsca wspólne*“ *polskiej poezji i sztuki funeralnej XVI i początku XVII wieku*, (*Rozprawy i studia*, t. (CCXXXI) 157), Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 1994.
108. Skwarczyńska, Stefania, *Wstęp do nauki o literaturze*, t. 3, cz. 5: *Rodzaj literacki. A. Ogólna problematyka genologii*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1965.
109. Snopek, Jerzy, *Oświecenie: Szkic do portretu epoki*, (*Mała Historia Literatury Polskiej*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
110. Stawecka, Krystyna, *Maciej Kazimierz Sarbiewski prozaik i poeta*, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1989.
111. Ślusarska, Magdalena, „Co w Polsce Naruszewicz, to ty jesi w Litwie“ czyli o litewskich sentymentach Felicjana Wykowskiego“, in: *Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: kultūrinė Lietuvos Didžiosios*

- Kunigaikštystės patirtis*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, t. 6), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 279–315.
112. Ślusarska, Magdalena, „Felicjan Wykowski (1728–1784) – zapomniany poeta z wileńskiego środowiska pijarów litewskich“, in: *Napis: Tom poświęcony literaturze okolicznościowej i użytkowej*, Seria 5, red. nacz. Janusz Maciejewski, Warszawa: Latona, 1999, p. 57–86.
113. Tereškinas, Artūras, „Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose“, in: *Senosios literatūros žanrai*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 1), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas / Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 104–163.
114. Tieghem, Philippe van, *Główne doktryny literackie we Francji: od plejady do surrealizmu*, przełożyły Maria Wodzyńska, Ewa Maszewska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971.
115. Tieghem, Philippe van, *La Question des genres littéraires*, Paris: Helicon, 1938.
116. *Trys Baroko saulėlydžio literatai: Pranciška Uršulė Radvilienė, Konstancija Benislavskaja, Juozapas Baka*: Chrestomatija, (*Iš senosios Lietuvos literatūros*), parengė Aida Ažubalytė, Brigita Speičytė, Giedrė Šmitienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
117. Tunaitis, Steponas, *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys*, (*Lietuvos filosofijos istorija. Paminklai ir tyrinėjimai*, kn. 5), Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.
118. Ulčinaitytė, Eugenija, „Humanitariniai mokslai jėzuitų švietimo sistemoje“, in: *Literatūra*, 49 (3), 2007, p. 95–107.
119. Ulčinaitytė, Eugenija, „Lotyniškoji kūryba“, *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*: Kolektyvinė monografija, (ser. *Fontes historiae universitatis Vilnensis*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 217–222.
120. Ulčinaitytė, Eugenija, „Mokyklinė Baroko drama: antikinės dramos tradicijos ir aktualijų atspindžiai“, in: *Lietuvos jėzuitų teatras*:

- XVI–XVIII amžiaus dramų rinktinė, parengė, iš lotynų ir lenkų kalbų išvertė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
121. Ulčinaitytė, Eugenija, „Perėjimo iš Baroko į Švietimo epochą ypatumai“, in: Ulčinaitytė, Eugenija, Jovaišas, Albinas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 353–357.
122. Ulčinaitytė, Eugenija, „Pratarmė“, in: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai: Poezijos rinktinė* = Mathias Casimirus Sarbievius, *Ludi Fortunae: Lyrica selecta*, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitytė, vertė iš lotynų į lietuvių kalbą Ona Daukšienė, Rita Katinaitytė, Eugenija Ulčinaitytė, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. xix–xxxvi.
123. Ulčinaitytė, Eugenija, „Proginė literatūra“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas [ir kt.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 521–534.
124. Ulčinaitytė, Eugenija, „Proginės raštijos prasmė ir patosas“, in: Eugenija Ulčinaitytė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 252–263.
125. Ulčinaitytė, Eugenija, „Radvilų teatras Nesvyžiuje“, in: Ulčinaitytė, Eugenija, Jovaišas, Albinas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 280–281.
126. Ulčinaitytė, Eugenija, „Retorika“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: Kolektyvinė monografija*, (ser. *Fontes historiae universitatis Vilnensis*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 205–214.
127. Ulčinaitytė, Eugenija, „Sarbievijus ir Seneka: stoikų filosofija ir mąstymo paradoksai“, in: *Literatūra*, 3 (38), 1996, p. 40–51.

128. Ulčínaitė, Eugenija, „Senosios raštijos žanrų sklaida ir plėtotė“, in: Ulčínaitė, Eugenija, Jovaišas, Albinas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 249–252.
129. Ulčínaitė, Eugenija, „Tradycja i nowatorstwo w wykładach retoryki w kolegiach jezuickich w XVII–XVIII wieku“, in: *Jezuicka ars educandi. Prace ofiarowane księdzu Profesorowi Ludwikowi Piechnikowi SJ*, Kraków: Wydawnictwo WAM Księża Jezuitów, 1995, p. 241–252.
130. Ulčínaitė, Eugenija, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
131. Vaicekuskas, Mikas, „Paskutinė Valančiaus knyga“, in: *Istorijos rašymo horizontai*, sudarytojai ir redaktoriai Aušra Jurgutienė, Sigitas Narbutas, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 18), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 266–294.
132. Vaicekuskas, Mikas, „Prieškalbė Jonui Palioniui, arba Mykolo Olševskio apologija“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 1996, Nr. 4, p. 205–209.
133. Vaicekuskas, Mikas, „To Burn or To Republish? The Fate of the 18th–19th century Lithuanian Bestseller“, in: *Variants: The Journal of the European Society for Textual Scholarship*, vol. 7: *Textual Scholarship and the Canon*, edited by Hans Walter Gabler, Peter Robinson and Paulius V. Subačius, general editor Barbara Bordalejo, Amsterdam – New York, NY: Rodopi, 2008, p. 9–21.
134. Vaicekuskas, Mikas, „Valančius ir Olševskis, arba niekur nedingęs rankraštis“, in: *Knygų aidai*, 2003, Nr. 1–2, p. 5–10.
135. Vaicekuskas, Mikas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės, (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
136. Vaitkūnas, Gytis, *Lietuvos estetikos istorija: Apšvietos epocha*, Vilnius: Versus aureus, 2011.

137. Vaitkūnas, Gytis, *Švietimo epochos estetišės kultūros metmenys*, Vinius: Mintis, 1987.
138. Vaškeliėnė, Asta, „Literatūriniai XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės autoritetai: teorija ir praktika“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 25, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 51–72.
139. Vaškeliėnė, Asta, „XVIII a. Lietuvos lotyniškųjų epitalamijų ypatumai“, in: *Senosios raštijos profiliai*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 20), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 125–158.
140. Vincenz, Andrzej, „Wstęp“, in: *Helikon Sarmacki, wątki i tematy polskiej poezji barokowej*, (*Biblioteka Narodowa*, seria I, Nr. 259), wybór tekstów, wstęp i komentarze Andrzej Vincenz, opracowanie tekstów i bibliografii Marian Malicki, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo, 1989, p. III–CXVII.
141. Wellek, René, Warren, Austin, *Theory of Literature*, Harmondsworth: Penguin Books, 1973.
142. Wheeler, Arthur Leslie, *Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*, California: University of California Press Berkeley, 1934.
143. Włodarski, Maciej, *Barokowa poezja epicedialna: Analizy*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas“, 1993.
144. Zabłocki, Stefan, *Antyczne epicedium i elegia żałobna: Geneza i rozwój*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1965.
145. Zabłocki, Stefan, *Polsko-lacińskie epicedium renesansowe na tle europejskim*, (*Studia staropolskie*, t. 23), pod redakcją Czesława Hernasa i Jerzego Ziomka, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968.
146. Zaborskaitė, Vanda, *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, Vilnius: Mokslas, 1981.

147. Zabulis, Henrikas, *Respublikos idealai Romos aukso poezijoje*, Vilnius: Mokslas, 1982.
148. Żbikowska-Migoń, Anna, *Historia książki w XVIII wieku*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989.
149. Żbikowski, Piotr, *Klasycyzm postanisławowski: Zarys problematyki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999.
150. Гаспаров, Михаил Леонович, „Топика и композиция гимнов Горация“, in: *Поэтика древнеримской литературы: Жанры и стиль*, Москва: Наука, 1989, p. 93–124.
151. *Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў: Ў двух тамах*, 2-е выданне, Мінск: Беларуская навука, 2007.
152. Гораций, Квинт Флак, *Оды, эподы, сатиры, послания*, редакция переводов, вступительная статья и комментарии М. Гаспарова, Москва: Художественная литература, 1970.